

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ**

**«ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
НАУКИ І ОСВІТИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»**

ВИПУСК 50

30 серпня 2019 р.

м. Переяслав-Хмельницький

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

Матеріали
Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
НАУКИ І ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»**

30 серпня 2019 року

Вип. 50

Збірник наукових праць

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

Совет молодых ученых университета

Материалы
Международной научно-практической интернет-конференции
**«ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ»**
30 августа 2019 года
Вып. 50

Сборник научных трудов

Переяслав-Хмельницкий – 2019

УДК 001+37(100)

ББК 72.4+74(0)

Т 33

Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2019. – Вип. 50. – 158 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Коцур В.П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Базалук О.О. – доктор філософських наук, професор

Воловик Л.М. – кандидат географічних наук, доцент

Дашкевич Є.В. – кандидат біологічних наук, доцент (Білорусь)

Доброскок І.І. – доктор педагогічних наук, професор

Євтушенко Н.М. – кандидат економічних наук, доцент

Кикоть С.М. – кандидат історичних наук (відповідальний секретар)

Руденко О.В. – кандидат психологічних наук, доцент

Садиков А.А. – кандидат фізико-математичних наук, доцент (Казахстан)

Склярєнко О.Б. – кандидат філологічних наук, доцент

Халматова Ш.С. – кандидат медичних наук, доцент (Узбекистан)

Збірник матеріалів конференції вміщує результати наукових досліджень наукових співробітників, викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, студентів з актуальних проблем гуманітарних, природничих і технічних наук.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, достовірність фактів і посилань несуть автори публікацій.

©Автори статей

©Рада молодих учених університету

©ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

УДК 001+37(100)

ББК 72.4+74(0)

Т 33

Материалы Международной научно-практической интернет-конференции «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации»: Сб. науч. трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2019. – Вып. 50. – 158 с.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Коцур В.П. – доктор исторических наук, профессор, академик НАПН Украины

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Базалук О.А. – доктор философских наук, профессор

Воловик Л.М. – кандидат географических наук, доцент

Дашкевич Е.В. – кандидат биологических наук, доцент (Беларусь)

Доброскок И.И. – доктор педагогических наук, профессор

Кикоть С.Н. – кандидат исторических наук (ответственный секретарь)

Евтушенко Н.М. – кандидат экономических наук, доцент

Руденко О.В. – кандидат психологических наук, доцент

Садыков А.А. – кандидат физико-математических наук, доцент (Казахстан)

Скляренко О.Б. – кандидат филологических наук, доцент

Халматова Ш.С. – кандидат медицинских наук, доцент (Узбекистан)

Сборник материалов конференции вмещает результаты научных исследований научных сотрудников, преподавателей высших учебных заведений, докторантов, аспирантов, студентов по актуальным проблемам гуманитарных, естественных и технических наук.

Ответственность за грамотность, аутентичность цитат, достоверность фактов и ссылок несут авторы публикаций.

©Авторы статей

©Совет молодых ученых университета

©ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий

государственный педагогический

университет имени Григория Сковороды

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ / БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 57.01/08

*Інна Крутських
(Кропивницький, Україна)*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІОЛОГІЧНИХ НАУК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Актуальність даної теми зумовлена процесами глобалізації, що відбувається в умовах нової промислової революції, що створює як позитивні, так і негативні наслідки у науці, медицині, інженерії, фінансовій сфері, геополітичному та культурному вимірах. Соціальні мережі та програмне забезпечення які засновані на цифрових технологіях, стають більш ефективними та інтегрованими і викликають трансформацію у всіх сферах суспільства глобальної економіки.

Ключові слова: глобалізація, біотехнологія, біоекономіка, біоіндустрія.

The relevance of those given is zoomed in by the processes of globalization, which must be guided by the minds of the new industrial revolution, which are conducive to positive, such as negative accruals from national, medical, industrial, and social sciences. Digital technology, based on software security and social measures, to become more efficient and integrated, transforming in all spheres of global economy suspension.

Key words: globalization, biotechnology, bioeconomy, bioindustry.

«Наука завдяки власному методу і поняттям замислила проект (та сприяла утвердженню) універсуму, де панування над людиною – зв'язок, який може виявитися фатальним для цього універсуму як цілого. Природа, що науково пізнається та підкорюється, знову виявляється в технічному апараті виробництва та деструкції, який підтримує та покращує життя індивідів, в той же час підкоряючи їх пануванню тих, хто володіє апаратом.

Г.Маркузе

На сьогоднішній момент найвищим шаблоном розвитку суспільства є глобалізація. Хочеться відмітити той факт, що всесвітня інтеграція почалася не в останні роки ХХ століття, її характерні риси закладалися набагато раніше.

В ХХ ст. український еколог В. І. Вернадський сформував вчення про ноосферу, тобто «сферу розуму». Це було одне із перших понять впливу глобалізації на людину, спровокувавши нову хвилю розуміння глобальних екологічних проблем і вирішення їх за допомогою науково-технічного прогресу. Вчений на кілька десятиліть випередив у своїх наукових працях усвідомлення глобальних процесів в суспільстві та науці, і це дає нам право вважати його одним з фундаменталістів глобального світорозуміння.

Завдяки розвитку глобальній мережі інтернет ми можемо бачити стрімкий розвиток в пізнанні нової інформації. Наведу декілька прикладів розвитку біологічної науки в умовах сучасного світу.

1) Розвиток генетики. Успішна розшифровка генома людини позначила тенденцію до зміщення пріоритетів у розвитку науки і техніки в сторону біотехнологій і конструювання організмів із запрограмованими властивостями. Були відкриті гени та групи генів, які відповідають за синтез різних білків в людському організмі. По-друге, в основному були визначені групи генів, що несуть інформацію про взаємодію синтезованих білків між собою в процесі розвитку організму. По-третє, була визначена група генів з мутаційними функціями. Практичним застосуванням отриманих даних стали чіткі рекомендації для більшості людей, в подоланні багатьох генних хвороб, а також способів впливу на перебіг захворювання [1].

2) Розвиток комбінаторної хімії привів до створення більш сотні нових ліків, що дозволяють нормалізувати роботу мутаційних генів і ефективно виліковувати багато спадкових захворювань. Паралельно були розроблені нові способи транспортування ліків безпосередньо в клітину до певного місця в ДНК. Практичний досвід застосування перших подібних ліків дозволив закласти фундамент нового класу ліків, спрямованих на нормалізацію генів, для виправлення вроджених дефектів, для відновлення функцій тканин і органів людини. Сучасні технології комбінаторної хімії привели до оновлення асортименту лікарських препаратів в світі протягом останнього десятиліття більш ніж на дві третини. Нові лікарські препарати набули більшої ефективності, а що саме головне стали безпечнішими і при цьому собівартість по відношенню до попередніх засобів – знизалась.

3) Наука космобіологія напряму залежить від науково-технічних процесів. Наука, що вивчає можливості життя в умовах космічного простору, принципи побудови біологічних систем забезпечення життєдіяльності членів екіпажів космічних кораблів і станцій [7]. Розглядає відсутність впливу на організм сили тяжіння, можливість існування організмів у вакуумі, та багато іншого. На сьогоднішній день, завдяки глобальній мережі інтернет створюються консиліуми вчених, які спостерігають за цим всім в мережі онлайн. Завдяки цим дослідженням зроблені певні відкриття: в умовах космічного простору протікання клітинних процесів дещо зменшується, імунні процеси подавлення інфекційних агентів пригнічуються, а вірусні частинки навпаки активізуються [3,4].

Сучасні досягнення в галузі біологічних наук дозволяють виробляти екологічно чисту продукцію, зберігаючи при цьому навколишнє середовище, що багато в чому сприяє розвитку методів сталого ведення господарської діяльності.

За рахунок розширення біоекономіки з'являються додаткові можливості вирішення таких глобальних проблем, як:

- нестача продовольства, пов'язана зі зростанням населення;
- вичерпання копалин мінеральних ресурсів;
- забруднення навколишнього середовища;
- поліпшення якості життя, в тому числі за рахунок підвищення ефективності медичної допомоги і соціального забезпечення [2].

На даному етапі розвитку біоекономіка є надзвичайно важливим напрямом розвитку світової господарської діяльності в умовах глобалізації. Біотехнології відкривають перед людством нові можливості по створенню інноваційних продуктів, здатних вирішувати багато глобальних проблем, в тому числі в забезпеченні продовольством і високоефективними медичними препаратами при одночасному зниженні несприятливого впливу на навколишнє середовище. Однак розвиток біоекономіки багато в чому буде залежати не тільки від розширення масштабів виробництва, а й від політичних рішень, що стимулюють дослідження в галузі оцінки ризиків і забезпечення безпеки продуктів біоіндустрії [5, 6].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Сидоренко Л.І. Біологія ХХІ ст.: методологічні пропозиції в контексті постнекласичної раціональності // Практична філософія. – 2009. – №4.
2. Лижин Дмитро Миколайович Перспективи розвитку біоекономіки в умовах глобалізації
3. Дослідження впливу модельованої мікрогравітації на біліпідний шар цитоплазматичної мембрани рослинних клітин / Є. Л. Кордюм, О. М. Недуха, В. П. Грахов та ін. // Космічна наука і технологія. – 2015. – № 21, 3. – С. 40–47.
4. Featherstone, M., Lesch, C., Robertson, R. (Eds.) (2013) *Global Modernities*. Kyiv: Nika Center, 400.
5. Brignollsson, E., Makafi, E. (2016). *Second era of machines: work, progress and prosperity in times of extraordinary technologies*. Kyiv: FUND, 236.
6. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org>

ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ / ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

УДК 373.5.016:91

Ганна Гаврюшенко, Ольга Зальотіна
(Старобільськ, Україна)

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД УЧНІВ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ГЕОГРАФІЧНИХ ОЛІМПІАДАХ

Статтю присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню процесу підготовки учнів до олімпіад з географії. Запропоновано модель супроводу учнів в олімпіадному русі по географії.

Ключові слова: географічні олімпіади, методичний супровід, форми та методи підготовки учнів до олімпіад з географії.

The article is devoted to the theoretical and methodological substantiation of process of preparing students for geography Olympiads. A model of tracking of students in geography Olympiads movement is proposed.

Key words: geographical Olympiads, methodological support, forms and methods of preparing students for geography Olympiads.

Багато вчителів у своїй педагогічній практиці зазнають серйозних труднощів, стикаючись з проблемами розвитку учнів. У методиці навчання географії цій проблемі давно приділяється велика увага таких науковців, як О. Топузов, С. Коберник, Т. Назаренко, О. Жемеров, Л. Булава, Н. Павлюк, К. Шуліка, З. Філончук, К. Дмитренко. У більшості досліджень процес розвитку розумових здібностей учнів розглядається на уроках. Однак відомо, що формування прийомів розумових дій відбувається і на інших заняттях. Так, підготовка до олімпіади – це особлива система методичної роботи вчителя, значне місце в якій займає розвиток учнів.

Аналіз вивчення існуючих методик організації олімпіад з географії дозволяє зробити висновок про те, що механізм його приблизно однаковий на всіх рівнях. Завдання для олімпіад складаються з урахуванням методичних вимог і спрямовані на розвиток здібностей учнів. У той же час, не представлена система методичного супроводу учнів, які беруть участь у географічних олімпіадах та умови її реалізації. Однак позитивний досвід вчителів географії в даному напрямку існує. Отже виникає нагальна необхідність у розробці універсальної методичної системи, яка допомагала би вчителям готувати учнів до різних турів олімпіад з географії. Ця система повинна містити елементи розвитку учнів, націлювати їх на формування креативного, більш досконалого мислення.

Виходячи з викладеного, мета нашої статті полягає в обґрунтуванні та розробці моделі супроводу учнів, які беруть участь в олімпіадах з географії.

Теоретичний аналіз і результати дослідження дозволили визначити такі напрямки формування моделі супроводу учнів в олімпіадному русі по географії:

Індивідуально-методичний супровід учнів, що здійснюється за наступними напрямками:

- психолого-педагогічний супровід (проведення діагностики обдарованості учнів, їхньої схильності до вивчення дисциплін природничого циклу);
- методичний супровід (розроблення індивідуальних освітніх траєкторій навчання учнів; активна позаурочна робота, розбір олімпіадних завдань; залучення учнів до участі у географічних гуртках, конкурсах; підготовка до ЗНО з географії);
- ресурсний супровід (забезпечення учнів географічною літературою: матеріали олімпіад різного рівня минулих років, підручники для ЗВО, спеціалізована (у тому числі краєзнавча) література тощо; створення належної матеріально-технічної бази);

- соціальний супровід (застосування різних видів заохочення учнів (подяки, цінні подарунки, інформація про успіхи і досягнення у ЗМІ тощо).

2) *Індивідуально-методичний супровід вчителя*, що має здійснюватися за тими самими напрямками, але передбачати дещо інші заходи, а саме:

- психолого-педагогічний супровід (діагностика можливостей вчителя працювати із обдарованими учнями);

- методичний супровід (підготовка майбутніх учителів географії до навчання і виховання обдарованих дітей, організація курсів підвищення кваліфікації вчителів географії, майстер-класів, семінарів, консультацій та практикумів щодо роботи з обдарованими учнями);

- ресурсний супровід (забезпечення вчителів методичними посібниками та сучасною навчальною літературою з географії, створення належної матеріально-технічної бази);

- соціальний супровід (застосування різних видів матеріального та морального заохочення вчителів (надбавки до заробітної плати, подяки тощо).

У результаті всіх видів супроводу в учнів розвиваються інтелектуальні та творчі здібності, інтерес до предмету, підвищується результативність виступу на олімпіаді, вчитель набуває педагогічної майстерності.

Нами пропонується розуміти *методичний супровід* як спеціальну діяльність вчителя географії, як систему напрямів та заходів, що сприяють активізації самостійності учнів у навчальній діяльності, розвитку здібностей учнів та інтересу до географії.

Як правило, завдання географічних олімпіад передбачають від учнів демонстрацію їхніх вмій проаналізувати та пояснити тенденції, аномалії, взаємозв'язки; вмій проводити необхідні розрахунки та робити креслення схем, графіків, карт; знаходити об'єкти на карті, характеризувати особливості географічного положення; описувати та характеризувати географічні процеси та явища тощо. З метою формування названих компетентностей доцільно пропонувати учням оригінальні завдання, що вимагають залучення надпредметних і міжпредметних знань, завдання на випереджальне вивчення навчального матеріалу. Крім того, можна також рекомендувати учням брати участь у дистанційних курсах географічних факультетів вищих навчальних закладів та онлайн курсах.

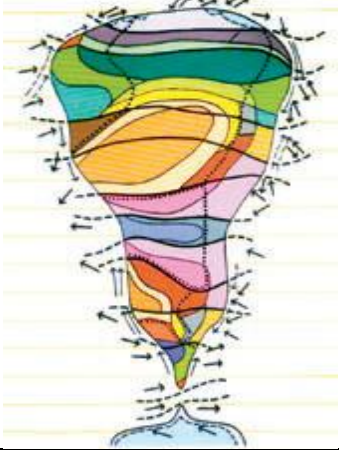
Формами та методами роботи з учнями при підготовці до участі у географічних олімпіадах можуть бути очно-заочні школи, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт природничого профілю, КВК, вікторини тощо. Особливою популярністю серед учнів користуються дискусійні форми (симпозіуми, дебати, бесіди за круглим столом, невеликі сесії, ділові бесіди типа інтерв'ю тощо).

Запропоновані форми та методи роботи не лише позитивно впливають на розвиток інтелектуальних і творчих здібностей учнів, підвищують їх інтерес до предмета, але й надають їм глибоких й міцних знань, озброюють практичним розумінням основ географічної науки.

Методичний супровід передбачає також *розробку вчителем географії Банку олімпіадних завдань з рішеннями*. До нього можуть входити як завдання міських, районних, обласних, Всеукраїнської та Міжнародної олімпіад з географії минулих років, так і розроблені вчителем власні завдання. До речі, на сайті Міжнародної географічної олімпіади (iGeo), (режим доступу: <http://www.geoolympiad.org/fass/geoolympiad/previous.shtml>) представлено завдання до міжнародних олімпіад з 1996 по 2018 р. IGeo складається з трьох частин: письмовий тест, мультимедійний тест і значна практична робота, що вимагає спостереження, та призводить до картографічного подання і географічного аналізу матеріалу.

Приклади олімпіадних завдань, націлених на розвиток інтелекту та креативності учнів, подано у табл. 1.

Приклади олімпіадних завдань з географії, націлених на розвиток інтелекту та креативності учнів (складено автором на основі джерел 3, 5)

Клас	Завдання	Орієнтовна відповідь учня
6	Чому одним з короткострокових прогнозів є подовження струн музичних інструментів? На який тип погоди вказує цей показник?	Збільшення відносної вологості викликає подовження струн. Ця ознака передбачає негоду (погіршення погоди).
7	Уявіть, що острів Мадагаскар змістився б на 30° на південь. Опишіть, як зміниться у цьому випадку клімат столиці острова.	Столиця острова у випадку такого переміщення буде на 48° пд. ш. у районі дії вітрів західного перенесення. Замість субекваторіального поблизу міста встановиться помірний морський клімат, для якого характерне прохолодне літо, тепла зима та підвищене зволоження.
8	<p>Під час створення карти-моделі географічної зональності на ідеальному материк, де природні зони розташовувалися б точно у відповідності із законом широтної зональності (<i>див. рис.</i>), учені взяли за основу лише один реальний материк із п'яти (Антарктида не враховувалася). Усі інші були «забраковані». Назвіть цей один материк. Обґрунтуйте, чому не підійшов для моделі зональності жоден з інших континентів.</p> 	<p>Під час створення карти-моделі географічної зональності на ідеальному материк за основу було взято Африку, бо саме на цьому материк найкращим чином проявляється ця географічна закономірність.</p> <p>Африка – достатньо великий материк, лежить у семи географічних поясах, майже симетрично розташована відносно екватора, має переважно рівнинний рельєф. На інших материках зональність виражена гірше через азональні чинники, які призводять до утворення секторності (а значить, появи зонально-секторної структури) та висотної поясності.</p>
9	<p>Англієць сер Томас Стемфорд Раффлз, засновник Сінгапуру, сказав про нього у 1819 році: «Навряд чи можна знайти на земній кулі місце з більш приємними перспективами». Що це за перспективи? Як вони реалізовувалися в розвитку цього міста-держави?</p> <p>У Сінгапурі – два абсолютно однакові пам'ятники Раффлзу. Перший – чорний, другий – білий (<i>див. фото</i>). Спробуйте пояснити, чому.</p>	<p>Питання передбачає оцінку економіко-географічного положення (ЕГП) території, яка спеціально не вивчається у шкільній географії. Утім, учні мають без проблем оцінити вигідність ЕГП Сінгапуру, який свого часу дозволив Англії вийти на ринок Китаю, а зараз лежить на морському шляху до високорозвиненої Японії і перетворився на один із найбільших портів світу (за вантажообігом Сінгапур випередив Роттердам і поступається лише Шанхаю).</p>

		<p>Питання про пам'ятник Раффлзу було другорядним. Коли Сінгапур був англійською колонією, «чорний» пам'ятник Раффлзу, якого знали всі, сприймався нормально. Але в наш час ця країна є незалежною і населена народами різних рас. Дехто почав уважати, що Раффлз – це виходець із Африки, і тому англійці вирішили поставити ще один пам'ятник – «білий».</p>
10	<p>Експерти <i>Economist Intelligence Unit</i> (EIU) – аналітичного підрозділу британського журналу <i>Economist</i> – регулярно визначають найбільш комфортні для проживання міста світу. Десять років поспіль лідером був канадський Ванкувер. Але 2018 р. він посів лише 3-тє місце, поступившись Мельбурну (1-ше) і Відню (2-ге). Київ у цьому переліку – на 91 місці. Відомо, що EIU під час визначення рейтингу враховує 30 показників. Спробуйте назвати й обґрунтувати 10 показників, які, на вашу думку, є найбільш важливими для визначення «комфортності» проживання у містах.</p>	<p>Завдання творчого характеру і не обмежує фантазію десятикласників щодо визначення показників «комфортності» проживання у містах. Проте учні повинні уміти відокремлювати основні, важливі показники від другорядних. Наприклад, дуже важливим для міста є рівень розвитку інфраструктури. Саме через погіршення цього показника Ванкувер втратив 1-ше місце в рейтингу. Визначальним є рівень життя населення. Очевидно, низький рівень життя населення не дозволяє Києву посісти місце хоча б усередині першої сотні міст світу. Важливою для жителів сучасного міста є безпека життя, визначена рівнем криміногенної обстановки. Учні повинні не забути про такі показники. Найбільш важливими для визначення «комфортності» проживання у містах можна вважати: рівень розвитку інфраструктури; рівень життя населення; доступність товарів і послуг; якість медичного обслуговування; якість освіти; культурна привабливість; безпека життя; політична стабільність; соціальна стабільність; чистота довкілля, екологія; кліматичні умови; імовірність природних катаклізмів.</p>
11	<p>У Токіо пройшла конференція будівельників, присвячена захисту житлових будинків та споруд від стихійних лих. Кожен із учасників робив доповідь за результатами досліджень у своїй країні. Як ви думаєте, яким темам були присвячені доповіді японців? Представників яких ще країн Євразії могли би зацікавити ці проблеми?</p>	<p>Доповіді, скоріше за все, було присвячено захисту споруд від землетрусів та інших проявів сейсмічної активності. Ці проблеми також представляють інтерес для будівельників із Португалії, Іспанії, Італії, Греції, Румунії, Туреччини, Ірака, Ірана, Вірменії, Індії, Індонезії, Філіппін тощо, що розташовані у зонах землетрусів та сучасного горотворення. Острови</p>

		півдня Японії (Рюкю, Окінава) знаходяться у зоні дії тропічних ураганів, тому могли бути й доповіді, присвячені цій темі. Вони могли зацікавити як представників країн Південно-Східної Азії, так і Карибського басейну, а також Мексики та США.
--	--	--

Отже, залучення учнів до географічних олімпіад – це не лише засіб виявлення тих з них, які мають високий рівень розумових здібностей, але й засіб їхнього розвитку. При цьому супровід учнів, що беруть участь у географічних олімпіадах, має розумітися не як розробка змісту конкретних завдань з географії, вирішення географічних задач. Це має бути **модель методичного супроводу**, що реалізується поетапно та включає спільну програму дій вчителя та учнів, націлену на розвиток здібностей та підвищення зацікавленості учнів географією.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Костецька В. В. Робота з обдарованими дітьми під час вивчення географії / В. В. Костецька // Географія. – № 10 (134). – 2009. – С. 30-32.
2. Як підготувати учнів до участі в олімпіадах та турнірах: Методичний посібник / [Укладач С. Г. Мойсеєва]. – Черкаси: Видавництво ЧОПОПП ЧОР, 2016. – 72 с.
3. Олимпиады по географии / сост. В. Н. Букжелева. – Гродно: Изд-во ГУО «Гродненский областной институт развития Образования», 2009. – 86 с.
4. Олимпиады по географии. 6-11 кл.: Метод. пособие / под ред. О. А. Климановой, А. С. Наумова. – М. – Дрофа, 2002. – 208 с.: ил., карт.
5. Олімпіади з географії: завдання, відповіді : навч.-метод. посіб. [Текст] / О. О. Жемеров. – Х.: ВГ «Основа», 2014. – 206, [2] с.: іл., табл.
6. Булава Л. М. Готуємось до географічних олімпіад. / Л. М. Булава. – Х.: Видавнича група «Основа», 2008. – 176, [2] с.: іл.

УДК 373.5.016:91

*Ганна Гаврюшенко, Ольга Кобиляцька
(Старобільськ, Україна)*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ТИСКУ, ВІТРУ, ВОДИ В АТМОСФЕРІ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ, 6 КЛАС

Статтю присвячено вивченню атмосферного тиску, вітру, води в атмосфері у шкільному курсі географії, 6 клас. Запропоновано найбільш раціональні методичні прийоми, які доцільно застосовувати на уроках географії при розгляді даної теми.

Ключові слова: географія, методичні прийоми, атмосферний тиск, вітер, метеорологічні прилади, вологість повітря.

The article is devoted to the study of atmospheric pressure, wind, water in atmosphere in a school course of geography for Grade 6. The most rational methodological techniques which are advisable to apply in geography lesson during considering this topic are proposed.

Key words: geography, methodological techniques, atmospheric pressure, wind, meteorological devices, air humidity.

При вивченні теми «Атмосфера» у курсі загальної географії 6 класу учні знайомляться із такими поняттями, як:

- атмосферний тиск, причини і наслідки його зміни у тропосфері. Вимірювання атмосферного тиску;

- вітер: причини виникнення, напрямки, сила, швидкість, їх визначення сучасними приладами й візуально. Утворення бризу;
- вода в атмосфері: випаровування, вологість повітря та її зміни.

Вивчення атмосферного тиску важливе тому, що сприяє розумінню учнями зонального розподілу поясів атмосферного тиску та, як наслідок, причин виникнення постійних вітрів. Крім того, зміна погоди пов'язана зі зміною атмосферного тиску, отже прослідковується зв'язок із наступними темами, що вивчатимуться. Під час опанування цієї теми учні вчать розв'язувати задачі на зміну атмосферного тиску з висотою, що забезпечує *формування математичної компетентності на уроках географії*.

Не менш важливими є практичні навички щодо визначення атмосферного тиску за допомогою барометра, які учні здобувають при вивченні цієї теми. Оскільки переважна більшість сучасних барометрів має шкалу, яка градуйована в гПа, доцільно навчити учнів визначати атмосферний тиск в гПа. Для цього слід повідомити, що одиницями атмосферного тиску є 1 мм рт. ст., один паскаль (1 Па) і один гектопаскаль (1 гПа), між ними є такі співвідношення:

$$1 \text{ мм рт. ст.} = 133,3 \text{ Па} = 1,33 \text{ гПа};$$

На закріплення цього матеріалу можна дати учням наступне завдання: «Визначте атмосферний тиск в гПа, якщо ваш барометр показує значення 750 мм рт. ст. Яким – низьким чи високим – буде цей тиск для місцевості, розташованої на рівні моря?».

Наступна тема, що вивчається, присвячена вітру. Учні мають дізнатися про причини виникнення, напрямки, силу, швидкість вітру, їх визначення сучасними приладами й візуально, навчитися будувати та аналізувати рози вітрів, а також ознайомитися із процесом утворення бризів.

Мотивацію навчальної та пізнавальної діяльності учнів доцільно розпочати, застосувавши прийом *«Проблемне питання»*. Учнім слід нагадати мультфільм про Вінні-Пуха та П'ятачка та їх бесіду про причини вітру. Вінні-Пух стверджував, що вітер піднімається тому, що дерева махають своїми гілками. Учні мають заперечити, що якраз навпаки! Отже, виникає проблемне питання: «А який же тоді вічний двигун приводить у рух повітря? Як пояснити, що таке вітер?». Мотивація навчальної діяльності шляхом звернення до героїв улюбленого мультфільму не лише враховує вікові особливості шестикласників, але й сприяє створенню сприятливої психологічної атмосфери на уроці.

Необхідно зауважити, що складним для учнів виявляється розуміння процесу виникнення бризів. Для того, щоб сформувати міцні знання з цього питання і щоб учні з часом не забули звідки й куди дме денний та нічний бриз, обов'язково необхідно, використовуючи *прийом «Географічний тренінг»*, дати завдання учням намалювати у зошитах схему утворення денного та нічного бризу. Для більшої наочності на схемі слід показати стрілочками не лише напрямок вітру, але й позначити температуру та атмосферний тиск (приблизно) над морем та суходолом.

Закріпити знання щодо утворення бризу можна, використовуючи *прийом «Практичність теорії»*. Слід задати учням таке питання: «Уявіть, що ви у давнину були капітаном судна вітрильного флоту. Коли б ви мали відпливати із порту: удень або вночі?». Учні, в яких сформувалися міцні знання щодо процесу утворення бризу, мають відповісти, що вони би відпливали вночі, коли дме нічний бриз убік моря, а поверталися в порт, коли б дув денний бриз.

При вивченні різних типів місцевих вітрів доцільно використовувати *прийом «Здивуй усіх!»*. Учнім слід розповісти про те, звідки з'явилися назви деяких автомобілів. Багато автомобілів за їхню можливість розвивати велику швидкість називають на честь місцевих вітрів: «Мазераті Містраль» (англ. «Maserati Mistral»), «Фольксваген Бора» (англ. «Volkswagen Bora»), «Мазераті Хамсин» (англ. «Maserati Khamsin»), «Плімут Бриз» (англ. «Plymouth Breeze») тощо (бажано, щоб вчитель заздалегідь знайшов зображення названих автомобілів та мав можливість на уроці продемонструвати їх учням), (рис. 1).

Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації

Діяльнісний компонент навчальної програми з географії для 6 класу *передбачає формування в учнів умінь користуватися метеорологічними приладами*. При вивченні теми «Вітер» такими приладами є *флюгер*, за допомогою якого визначають силу і напрямок вітру, та *анемометр*, яким визначають швидкість вітру. Анемометри зазвичай є у кабінетах географії. Флюгери можна побачити або на місцевій метеостанції, або на дахах деяких приватних будинків (у теперішній час флюгери є прикрасою будинку, показником його індивідуальності і смаку господаря). Отже, використовуючи прийом «*Практичність теорії*», вчитель має навчити учнів користуватися названими метеоприладами.

Рис. 1. Автомобілі, названі на честь місцевих вітрів (зліва направо: «Мазераті Містраль», «Фольксваген Бора», «Мазераті Хамсин», «Плімут Бриз»), (складено автором)

Крім того, доречно познайомити учнів із таким цікавим приладом, як *Windsock*. Використовуючи *прийом «Хвилинка інтернету»*, можна дати учням наступне завдання: «Є прилад, який англійською називається *Windsock*. Це слово утворене з двох: *wind* (вітер) і *sock* (шкарпетка). Дізнайтеся, що це за «шкарпетка для вітру». Знайдіть зображення цього приладу. Поміркуйте, що ним визначають. Спробуйте знайти українське слово-відповідник такої назви» [1, с. 137], (рис. 2).

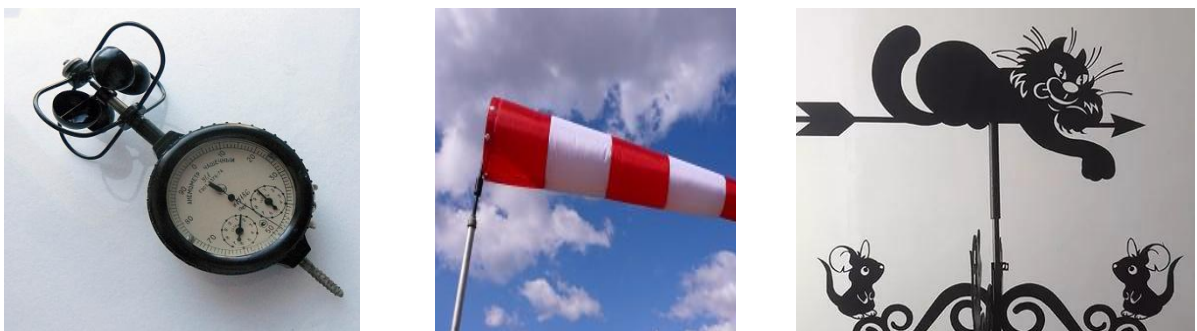

Рис. 2. Метеорологічні прилади для вимірювання напрямку та швидкості вітру (зліва направо: анемометр чашковий, windsock (вітровказівник), флюгер), (складено автором)

Не викликає сумнівів той факт, що *географія за своїм змістом і суттю є наукою інтеграційною*. Вона використовує історичні, біологічні, математичні, фізичні, хімічні знання, знання мов і літератури. Саме тому вкрай важливо приділяти увагу формуванню міжпредметних зв'язків на уроках географії. Ці зв'язки не лише сприяють кращому розумінню закономірностей, що діють на Землі; допомагають проаналізувати дії природних явищ, порівняти їх, зробити узагальнення та висновки, але й значно розширюють світогляд учнів.

Так, при вивченні сили і швидкості вітру доцільно *формувати міжпредметні зв'язки географії з українською літературою*. Для цього учням варто запропонувати користуючись малюнками й визначенням сили і швидкості вітру, поданими на сторінках підручника, оцінити у балах силу вітру, який змальований у віршах українського поета, національного героя і символу України – Тараса Григоровича Шевченка.

Учні повинні знайти описання сили і швидкості штормового вітру (1), урагану (2), штилю (3), (табл. 1).

Таблиця 1

Приклад використання міжпредметних зв'язків географії з українською літературою при вивченні сили і швидкості вітру

1. Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива, Додолу верби гне високі, Горами хвилю підійма	2. Реве, стогне, завиває, Лози нагинає, Грім гогоче, а блискавка Хмару роздирає...	3. Тихесенько вітер віє, Степи, лани мріють...
--	---	---

При вивченні теми «Вологість повітря» учні повинні з'ясувати принципи роботи гігрометра та психрометра й навчитися користуватися ними. Під час ознайомлення з принципами роботи метеоприладів доцільно *використовувати технологію проблемного навчання*. Так, наприклад, можна поставити наступне проблемне питання: «Учень виготовив оригінальний пристрій, який незвичайним способом передбачав погоду. Пристрій – це будиночок, з якого перед бурею (або дощем) з'являлася фігурка чоловіка, а за гарної погоди – фігурка жінки. Як зроблений такий пристрій? Як він працюватиме в дуже вологому приміщенні, наприклад у лазні?».

Ознайомлені із принципом роботи психрометра, учні мають дійти висновку про те, що оскільки перед дощем вологість повітря підвищується, а за ясної сонячної погоди знижується, то пристрій має бути психрометром. Чутливим елементом у приладі слугує, наприклад, шматочок скрученого кетгуту – матеріалу, довжина волокон якого змінюється залежно від вологості. Цей шматочок і рухає фігурки чоловіка й жінки. За встановлення пристрою в лазні, де відносна вологість повітря висока – завжди близько 100 %, постійно буде з'являтися фігурка чоловіка [2, с. 65].

Маємо констатувати той факт, що найбільше навантаження в опрацюванні складного теоретичного матеріалу щодо вивчення атмосфери покладене на 6 клас. Саме тому перед вчителями географії постає нагальна потреба у пошуку методичних прийомів, націлених на те, щоб сприйняття і усвідомлення навчального матеріалу давалося учням легше. Сподіваємось, що запропоновані у цій статті методичні прийоми стануть додатковим методичним інструментарієм для вчителів під час вивчення атмосфери у шкільному курсі «Загальна географія».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. М. Географія: підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. М. Бойко, С. В. Міхелі. – Харків: СИЦІЯ, 2014. – 256 с.: іл.
2. Крохіна Н. П. Вологість, тепло, холод. Питання та відповіді / Н. П. Крохіна // Географія. – № 9-10 (277-278), травень 2015 р. – С. 64-65.

**ГРАНІТНІ І БАЗАЛЬТОВІ РОДОВИЩА У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ:
СТАН РОЗРОБЛЕННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ**

Розглянуто особливості розміщення та розроблення родовищ граніту і базальту в межах Рівненської області. Проаналізовано сучасний екологічний стан родовищ корисних копалин та особливості антропогенної трансформації природного середовища у процесі їх розроблення та рекультиваційні заходи щодо відновлення порушених територій.

Ключові слова: будівельна сировина, граніт, базальт, родовище, розроблення, екологічний стан, рекультивація.

The features of placement and development of granite and basalt deposits within the Rivne region are considered. The current ecological state of mineral deposits and peculiarities of anthropogenic transformation of the natural environment in the process of their development and the reclamation measures for the restoration of disturbed territories are analyzed.

Keywords: building materials, granite, basalt, deposit, development, ecological state, reclamation.

Особливе місце у розвитку гірничодобувної промисловості України відведено розробленню покладів будівельної сировини. Родовища цієї сировини поширені практично по усіх регіонах України та представлені різними видами будівельних корисних копалин. Досвід вивчення спектру екологічних проблем, які пов'язані із розробленням будівельної сировини розглянуто у монографіях [5, 7] і статтях [напр. 6, 8]. У структурі будівельної сировини значне місце займають поклади природних облицювальних каменів, таких як граніт, базальт, мрамур тощо. Вони найбільш широко представлені в межах Українського кристалічного щита, де їх поклади залягають неглибоко й мають найкращі для промислового розроблення запаси будівельної сировини.

Метою дослідження є геопросторовий аналіз особливостей розроблення родовищ граніту і базальту у Рівненській області та його впливу на стан природного середовища. Головними завданнями такого аналізу є: з'ясування закономірностей розміщення родовищ граніту і базальту в межах регіону; вивчення технологій їх розроблення; оцінювання сучасного екологічного стану кар'єрів; окреслення перспектив використання будівельної сировини.

У Рівненській області на сьогодні розвідано 27 родовищ граніту, тоді як ще у 2008–2009 роках їх нараховували удвічі менше. Їхні поклади пов'язані із Північно-західним мегаблоком Українського кристалічного щита із переважанням палеопротерозойських габро-діорит-гранітних порід. Найбільшу кількість гранітних родовищ розвідано у Сарненському районі (15 родовищ, з яких два – не розробляють, а чотири – перебувають на балансі Держкомгеології України). Найбільшим у регіоні за площею та обсягами видобування граніту є родовище Клесівське-VI, площа якого становить 137,0 га, а балансові запаси – понад 60 млн. м³ (рис. 1) [4, 9].

а) загальний вигляд

б) уступи кар'єрної виїмки

Рис. 1. Гранітне родовище Клесівське-VI

У Рокитнівському районі розвідано шість родовищ. Водночас заплановано будівництво двох заводів із повним технологічним циклом видобування і перероблення граніту. У Березнівському районі розроблено декілька дрібних родовищ. Південно-східна частина мегаблоку кристалічного щита охоплює територію Корецького району, де найбільшими родовищами є Корецьке (34,8 га) і Жадківське (3,0 га), а обсяг покладів граніту становлять 260 тис. м³ [3, 4].

Родовищ базальту на Рівненщині відомо менше порівняно з гранітними родовищами. В межах Північно-західного блоку Українського кристалічного щита розміщено сім базальтових родовищ, з яких розробляють чотири: Берестовецьке, Іваничівське, Івано-Долинське, Рафалівське. Запаси базальтової сировини для виробництва буто-щебеневої продукції складають 43 млн м³, базальтового волокна – майже 400 млн т. Наявність в межах Костопільських родовищ базальтових стовпів дає змогу здійснювати видобування блоків і виготовляти з них архітектурно-будівельні вироби (рис. 2). Крім того, базальти цих родовищ апробовано і широко використано у виробництві тепло- та звукоізоляційних матеріалів. Загальна протяжність відслонень базальтів у Івано-Долинському родовищі – 180–230 м. Товщина стовпів коливається в межах від 0,6 до 1,2 м (переважають із товщиною 0,8–1,0 м, висотою – від 3 до 30 м). Щільні ряди колон-багатогранників вражають монументальністю і геометричним досконалістю.

Рис. 2. Базальтові стовпи Костопільського родовища

Рис. 3. Приклад зони рекреації і відпочинку у ліквідованому кар'єрі “Коплище”

Базальтові стовпи є магматичною породою, яка розбита тріщинами на характерні для базальту стовпчасті структури. У поперечному розрізі стовпи мають форму від чотиригранників до семигранників, що робить цей матеріал зручним для брукування. Великі поклади базальту виявлено неподалік сіл Нового Берестовця і Базальтового. Іваничівське родовище базальтів розташовано на відстані 2,8 км на південь від села Іваничі, на південь від залізничної станції Рафалівка [2, 9].

Розроблення гранітних і базальтових родовищ у Рівненській області негативно впливає на стан природного середовища. Цей процес завжди супроводжують техногенні порушення, які пов'язані з вилученням земель під кар'єри та під відходи гірничого виробництва. При цьому залишаються після себе кар'єрні виїмки глибиною до 30–50 м і відвали розкривних порід. При цьому відбувається трансформація геологічного середовища, порушення ґрунтового і рослинного покривів, формування підземних порожнин і тріщин, утворення відвалів гірських порід, зміна рівня підземних і ґрунтових вод, активізація зсувів, обвалів гірських порід тощо.

Рівненська область зазнає значних трансформаційних змін у природному середовищі, адже при розробленні родовищ суттєво змінюється рельєф території, утворюються глибокі западини у місцях видобування сировини та насипи порід, які не використовуються у промисловості. Більшість родовищ є затопленими і підтопленими, оскільки рівень ґрунтових вод порушено при розробленні родовищ, а оптимальної осушувальної системи не побудовано. Дзеркало ґрунтових вод у кар'єрах має сезонний характер і є максимальним в осінньо-весняний період. Такі родовища складно використовувати, хоча запаси корисної копалини є одними з найбільших в Україні.

Розвиток небезпечних гравітаційних процесів спостерігають у багатьох кар'єрах з видобування скельних порід, адже формується терасований тип рельєфу та схили значної крутизни. Розкривні породи відвалів представлені ґрунтово-рослинним шаром і піщаними різновидами, а також продуктами вивітрених кристалічних порід. Середня потужність розкривних порід у відвалах складає 3–5 м, інколи – 8–12 м.

Далеко не всі кар'єри і відвали рекультивуються, або ж закріплюються рослинністю природним шляхом. Свіжі форми рельєфу, що не встигли зарости, а також старі, складені токсичними відкладами і ґрунтами, формують оголений тип місцевості (бедленди) і виступають джерелами забруднення довкілля.

Діючі гранітні кар'єри знаходяться у кращому стані, ніж базальтові. Затоплені території практично відсутні, але існують ділянки підтоплення. Іншими негативними процесами є обвали і зсуви гірських порід по стінках кар'єрів, адже граніт у порівнянні з базальтом податливіша гірська порода до руйнування.

Рекультивацію земель проводять після видобування корисних копалин по всій площі і глибині гранітних і базальтових родовищ. Кар'єри переважно відводять під водойми та утворюють рекреаційні і природоохоронні території. На Рівненщині є декілька прикладів раціонального та екологічно орієнтованого використання відпрацьованих родовищ, наприклад зона рекреації і відпочинку “Коплице”, яка створена після припинення видобування граніту (рис. 3). Ці приклади вказують, що навіть після завершення гірничих робіт кар'єри можна використовувати у господарстві та покращувати їх екологічний стан.

На відвалах розкривних порід передбачено проведення зрізання схилів та завезення ґрунтових сумішей із подальшим насадженням деревних порід і посівом трав. Рекультиваційні роботи сприяють відновленню природного середовища, а родовища у подальшому перетворюють на зони рекреації і відпочинку. Створення водойм відкриває нові можливості для подальшого використання постмайнінгових територій.

Запаси граніту і базальту є значними, тому гірничодобувна промисловість є однією з перспективних галузей Рівненської області. Мінеральна сировина та готова продукція регіону конкурує як з українськими, так і з закордонними підприємствами. Експортується продукція переважно до Польщі, Росії, Литви і Латвії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк І. Родовища граніту у Рівненській області : стан, технології видобування, екологія / І. Гнатюк, Є. Іванов // Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку : матер. XXV-ої Всеукр. наук.-практ. інтерн.-конф. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 25. – С. 14–17.

2. Граніт – корисна копалина. Видобуток граніту. Способи видобутку граніту. – Режим доступу: <http://faqukr.ru/osvita/36914-granit-korisna-kopalina-vidobutok-granitu-sposobi.html>.
3. Звіт про геологічне вивчення надр. Загальні вимоги до побудови, оформлення та змісту. – К.: Держстандарт України, 2002.
4. Звіт-огляд про стан довкілля Рокитнівського району Рівненської області. – К., 2012.
5. Іванов Є. Геокадастрові дослідження гірничопромислових територій / Є. Іванов. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 372 с.
6. Іванов Є. Історико-географічні аспекти освоєння будівельної сировини у Львові / Є. Іванов, І. Ковальчук // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. Вип. 480–481 : Геогр. – 2009. – С. 116–125.
7. Іванов Є. Ландшафти гірничопромислових територій / Є. Іванов. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 334 с.
8. Іванов Є. А. Трансформація урбосистем Львова у районах розроблення будівельної сировини / Є. А. Іванов // Сучасний стан і перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фітомеліорації: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. – Львів, 2019. – С. 240–242.
9. Перелік родовищ корисних копалин / Сарненська района державна адміністрація. – Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenew/sarnensk/ua/1183.htm>.

ЕКОЛОГІЯ / ЭКОЛОГИЯ

УДК 911.52:502.6(477.83)

Наталія Блажко
(Львів, Україна)

**РОЛЬ БОЛІТ ТА ЗАБОЛОЧЕНИХ ЗЕМЕЛЬ У ФОРМУВАННІ
ЕКОКОРИДОРІВ І РОЗШИРЕННІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ
(НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Розглянуто важливість збереження боліт та заболочених ділянок як основи для формування екокоридорів. Оцінено значення та можливості боліт для збільшення площі природно-заповідного фонду.

Ключові слова: болота, заболочені землі, екокоридори, природно-заповідні об'єкти.

The importance of conservation of wetlands and wetlands as a basis for the formation of eco-corridors is considered. The value for increasing the area of the nature reserve fund was estimated.

Key words: swamps, wetlands, eco-corridors, protected areas.

Заповідання боліт та заболочених ділянок є одним із найдієвіших методів збереження генофонду живої природи й унікальних природних ландшафтів. Охорона й збереження боліт відбуваються на місцевому, регіональному й на глобальному рівнях. Європейським Союзом охорони природи 1976 і 1977 рр. були оголошені роками охорони екосистем перезволожених земель. Важливим кроком у збереженні боліт є Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення переважно як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, 1971, зміни – Париж, 1982 та 1987рр.). Необхідність охорони на міжнародному рівні ґрунтується на визнанні суттєвих функцій боліт як регуляторів водного режиму, а також як місць зростання характерної рослинності, оселення різноманітної фауни, зокрема птахів. Такі ландшафтні системи є ресурсом великого економічного, культурного, наукового і рекреаційного значення, втрата якого була б непоправною.

Болота та заболочені землі є першочерговими територіями, що будуть слугувати для побудови національної екологічної мережі. За своїми властивостями і характером поширення вони найбільше придатні для формування екокоридорів. Це підтверджується накладанням розробленої зональної екологічної мережі (Шеляг-Сосонко Ю. Р., Ткаченко В. С., Андрієнко Т. Л., Мовчан Я. І., 2005) на отриману нами карту боліт та заболочених територій [1, с.10-11] рівнинної частини Львівської області (рис.1).

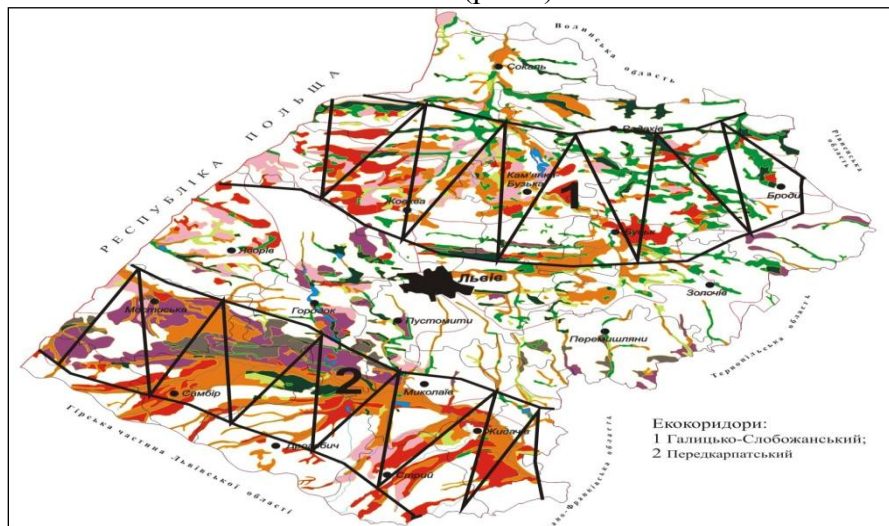

Рис. 1. Екокоридори рівнинної частини Львівської області

Екокоридори – просторові, витягнутої конфігурації структури, що зв'язують між собою природні ядра і включають існуюче біорізноманіття різного ступеня природності та середовища його існування. Головна їх функція – забезпечити підтримання процесів розмноження, обмін генофондом, міграцію видів, поширення видів на суміжні території, переживання ними несприятливих умов, переховування, підтримання екологічної рівноваги. Функціональне призначення екокоридорів як шляхів міграції, колонізації та обміну генами через несприятливі умови здійснюється на різні географічні відстані – від локальних до глобальних, а для невеликих і малорухливих видів – від локальних до регіональних, що визначає територіальний статус екокоридорів. Вони повинні мати оптимальні умови для виживання організмів, можливості для їх пересування та міграцій, місця, придатні для відпочинку й живлення міграційних тварин, можливості для інтеграції в єдину континентальну систему.

На території Передкарпаття пропонується створення двох ландшафтних заказників для збереження окремих ділянок торфових боліт у долині верхнього Дністра. Один з них, між селами Крупське та Веринь Миколаївського району на старицях Дністра. Наступний заказник доцільно було б організувати біля с. Волоща Дрогобицького району. Враховуючи, що на Передкарпатті концентрується багато невеликих водойм, які мають важливе значення для розмноження водоплавних та болотних птахів, вважаємо за доцільне створити тут орнітологічні заказники місцевого значення. Такими територіями може бути комплекс ставків біля сіл Рудники Миколаївського району та Меденичі Дрогобицького району, а також гідротехнічні споруди в долині Дністра біля м. Розділ. Ці території (акваторії) є основними в регіоні місцями гніздування та линяння птахів родини качиних, сивкових, і це важливо для підтримки локальних популяцій водно-болотних птахів.

Другий, дуже важливий район з поширенням боліт, розміщений у верхів'ї річки Стир. Тут невеликі болота та торфовища переважно розташовані в долині самої річки. Більшість боліт у районі лівих приток річок Березівки та Радоставки, що на межі Радехівського і Бродівського районів. Найбільші з них займають площі до 2 – 3,5 тис. га. Це відомі болота: Стоянів по річці Судилівці в Радехівському районі, Лешнівське в долині Стиру і його притоки Слонівки у Бродівському районі. Болота є низинними, хоча в Оглядівському лісництві на Радехівщині розташоване невеличке оліготрофне болото. [2] Загальною рисою боліт цього регіону є їх невеликі розміри і значна деградація через осушувальні роботи.

Найбільші болотні угіддя до періоду осушувально-меліоративної кампанії середини ХХ ст. досягали площі близько 4 тис. га та були поширені у басейні річки Західний Буг, по долинах річок Рата, Солокія у межах Жовківського та Сокальського районів. Через тотальне осушення цих річкових долин і спрямлення русла річок ці низинні болота здебільшого були перетворені в поля та пасовища, а болота залишились на незначних площах.

Отже, до територій, що пропонуються для розширення природного заповідного фонду, належить: долина річки Солокія, долина річки Західний Буг, долина річки Дністер. Окрім цього, ці території формують екокоридори (Галицько-Слобожанський і Передкарпатський), що виділяються при формуванні національної екологічної мережі України, що значно підвищує їх природоохоронне значення. Збереження боліт як природних систем необхідне для стабілізації гідрологічного балансу місцевості, для збереження місць поширення рідкісних рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, Європейського Червоного списку та Міжнародної Червоної книги МСОП, для навчальних, наукових та рекреаційних цілей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Блажко Н. Б. Перезволені ландшафтні системи Львівської області: сучасний стан, проблеми використання й охорони: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.01 „фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів” / Н. Б. Блажко. – Львів, 2010. – 20 с.

2. Державний баланс запасів корисних копалин України. Торф. (станом на 01.01.2007 р.). Кн. 1 / укладачі: О. М. Мальська, О. В. Лайчук. – К.: Державне науково-виробниче підприємство Державний інформаційний геологічний фонд України «Геоінформ України», 2007. – Вип. 92. – 89 с.

3. Закон України від 24 червня 2004 року «Про екологічну мережу України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 2004, – № 45.

4. Резолюції та рекомендації 7-ої наради Договірних сторін Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів. – К.: Вид-во “АВАЛЛОН”, 1999. – 261 с.

ЕКОНОМІКА / ЭКОНОМИКА

УДК 336-044.372

Владислав Грищенко, Ігор Голуб
(Полтава, Україна)

РОЛЬ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Розкрита роль фінансів домогосподарств як важливої ланки фінансової системи держави. Систематизовані канали зв'язку фінансів домогосподарств зі сферою публічних фінансів, фінансовим ринком, сектором корпоративних фінансів. Обґрунтовані шляхи розвитку фінансів домогосподарств в Україні, які полягають в удосконаленні соціально-економічної та податкової політики держави.

Ключові слова: фінанси домогосподарств, фінансова система, фінансові ресурси, доходи, витрати.

The role of household finances as an important element of the financial system of the state is revealed. Channels for linking household finances with public finance, financial market, corporate finance are arranged. The ways of development of household finances in Ukraine, which are to improve the socio-economic and tax policy of the state, are substantiated.

Key words: household finances, financial system, financial resources, income, expenses.

У сучасних умовах розвитку економіки домогосподарство як економічна одиниця господарювання є важливим суб'єктом фінансових відносин, взаємодіючи з державою, підприємствами і організаціями, а також інститутами фінансового ринку.

Фінанси домогосподарств є невід'ємною складовою фінансової системи країни. З одного боку, домогосподарства постачають фінансові ресурси на фінансовий ринок. Таке постачання реалізується, перш за все, через розміщення накопичених особистих коштів в ті чи інші фінансові інструменти (депозити, цінні папери тощо). З іншого боку, домогосподарства є основним споживачем фінансових ресурсів: при дефіциті власних коштів для здійснення своїх економічних проєктів, вони вступають у фінансові відносини з посередниками фінансової системи (банками, кредитними спілками тощо).

Виступаючи складовою фінансової системи, фінанси домогосподарств через неперервні вхідні та вихідні грошові потоки тісно пов'язана з іншими сферами фінансової системи:

– зі сферою публічних фінансів через сплату податків, зборів, різних платежів, а натомість – отримання різних видів трансфертів, заробітної плати для державних службовців і працівників державних підприємств та установ;

– зі сферою недержавних підприємств та організацій – через отримання заробітної плати й сплату вартості товарів та послуг;

– зі сферою страхування – через сплату страхових платежів та отримання страхового відшкодування;

– зі сферою фінансового ринку через отримання кредитів та сплату відсотків за їх користування, розміщення депозитів та інвестування грошових коштів у цінні папери і т. ін.

Фінанси домогосподарств об'єктивно є самостійною сферою фінансових відносин, а тому їй необхідно обов'язково відокремлювати при структуризації фінансової системи держави. Специфіка фінансових відносин, яка притаманна фінансам домогосподарств визначає доцільність їх відокремлення у складі фінансової системи держави [2, с. 175].

Фінанси домогосподарств характеризуються наступними специфічними ознаками [2, с. 176]:

1) складні внутрішні зв'язки між членами домогосподарства, що впливають на фінансову поведінку як окремих членів, так і в цілому всього домогосподарства, які обумовлені неформальним характером фінансових, соціальних, психологічних та інших відносин між

членами домогосподарства, що впливає на прийняття фінансових рішень, їх доцільність, спрямованість, ефективність;

2) мають соціально-фінансовий напрям, що спрямований на загальне зростання добробуту домогосподарства, його членів, при забезпеченні власних інтересів, мінімізації ризиків, підвищенні власної фінансової безпеки;

3) можливість домінування фінансових інтересів окремих членів домогосподарства;

4) формування заощаджень, створення резервів здійснюється внаслідок бажання забезпечити фінансову стабільність та надійність домогосподарства в умовах невизначеності та нестабільності зовнішнього середовища та внутрішніх неоднозначних ситуацій.

Стан фінансів домогосподарств, їх роль у системі економічних відносин постійно змінюється, адже їх розвиток залежить від рівня розвитку продуктивних сил й виробничих відносин. Розвиваючись разом з останніми, вони активно впливають на розвиток фінансової системи.

В Україні налічується близько 17,5 млн. домогосподарств, з яких більше 12 млн. проживає у містах, 5,5 млн. – у сільській місцевості. Частка домогосподарств у кінцевому використанні валового внутрішнього продукту становить близько 55 % і тому вони відіграють важливу роль в національній економіці [3, с. 11]. Фінансові потоки, які є формою руху фінансових ресурсів домогосподарств, забезпечують розподіл національного доходу, створюють всі передумови фінансування як простого, так і розширеного відтворення в будь-якій економічній системі.

Погіршення стану фінансів домогосподарств своїми наслідками має зниження платоспроможного попиту на товари та послуги, що прямо впливає на розмір ВВП держави. Крім того, зростання витрат на забезпечення потреб першої необхідності обумовлює скорочення заощаджень населення. Це негативно відображається на власній фінансовій безпеці домогосподарств, а також обумовлює відтік депозитних ресурсів фізичних осіб з банків України. Посилення економічної нестабільності в Україні обумовлює не лише знецінення грошових доходів домогосподарств, істотною мірою зріс ризик їх несвоєчасного отримання [1].

Соціальною складовою розвитку фінансів домогосподарств є рівень освіти. За даними соціологічних досліджень найвищий ризик опинитися за межею бідності мають ті домогосподарства, у складі яких не має осіб з вищою освітою. Закономірним наслідком зубожіння населення є посилення у суспільстві процесів соціального відторгнення. Адже бідність домогосподарств позначається, в першу чергу, на їх ізольованості від участі в тих видах діяльності (економічній, освітній і культурній), які є нормою для інших людей. Фактично це означає обмеженість доступу для певних верств суспільства до можливості реалізації фундаментальних прав людини.

Таким чином, враховуючи вище викладене можна стверджувати, що в Україні мають місце процеси, які ведуть до погіршення стану фінансів домогосподарств: зниження реальних доходів населення внаслідок інфляції та девальвації гривні, замороження соціальних стандартів, посилення податкового тиску, зростання заборгованості із виплати заробітної плати, скорочення фінансового потенціалу домогосподарств в частині заощаджень, наростання в українському суспільстві процесів соціального відторгнення.

На нашу думку, для подолання причин погіршення фінансового стану домогосподарств необхідно: по-перше, забезпечити погашення заборгованості з виплати заробітної плати з метою зниження соціальної напруги у суспільстві; по-друге, створення необхідних умов для збільшення доходів і зростання економічної активності працездатних громадян; по-третє, підвищення ефективності соціальної підтримки незахищених і вразливих груп населення у процесі реформування системи соціального захисту.

Зростання економічної активності населення можливе лише в результаті створення нових робочих місць та сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності шляхом: формування сприятливих умов та інвестиційного клімату для створення нових та розвитку діючих вітчизняних підприємств – роботодавців населення України; спрощення дозвільних

процедур для відкриття власної справи; забезпечення умов реальної фінансово-кредитної підтримки розвитку малого і середнього бізнесу; створення правових засад належного захисту приватної власності та прав інвесторів; створення програм державно-приватного партнерства у напрямку здійснення інвестицій в людський капітал шляхом розширення можливостей для різних категорій громадян щодо здобуття професійної освіти, перенавчання, підвищення кваліфікації; вдосконалення податкової системи шляхом посилення диференціації оподаткування залежно від рівня доходів та соціального статусу осіб домогосподарства. Так, зокрема, доцільно оподаткування доходів домогосподарств здійснювати з урахуванням кількості непрацевдатних членів сім'ї (дітей, інвалідів, інших утриманців). Крім того, варто встановити розмір податкової соціальної пільги на рівні мінімальної заробітної плати та запровадити її перегляд протягом звітного податкового року у разі підвищення соціальних стандартів. Також важливо підвищити граничний розмір місячного доходу у вигляді заробітної плати, до якого застосовується податкова соціальна пільга.

Для підвищення ефективності соціальної політики держави необхідно: по-перше, вдосконалити її реабілітаційну функцію, спрямовану на пом'якшення негативних наслідків бідності шляхом надання короткотермінової адресної допомоги тим членам суспільства, які з певних причин опинилися у скрутному становищі; по-друге, посилити дію превентивної функції, покликаної запобігати бідності шляхом створення сприятливих економічних умов для формування і використання фінансових ресурсів домогосподарств через ширше застосування депозитних, страхових та інвестиційних послуг.

Реалізація вказаних пропозицій дозволить підвищити рівень доходів українців і запобігти надмірній диференціації населення за доходами та зубожінню вітчизняних домогосподарств, а та також підвищить рівень їх фінансової безпеки. Зазначені проблеми потребують подальшого наукового аналізу, вивчення світового досвіду створення економічних стимулів для розвитку фінансів домогосподарств, а також розробки і впровадження економіко-правових засад соціального захисту населення на основі підвищення рівня добробуту всього суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гудзь Т. П. Фінанси домогосподарств за сучасних економічних умов в Україні / Т. П. Гудзь // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 3. – С. 145-152.
2. Рудницька О. В. Економічна природа та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі країни / О. В. Рудницька // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20(1). – С. 173-178.
3. Тарасюк М. В. Роль та особливості функціонування фінансів домогосподарств у ринковій економіці / М. В. Тарасюк // Інноваційна економіка. – 2013. – № 9. – С. 11-16.

УДК 33.055,334.7

*Альона Мельник, Владислав Прима
(Київ, Україна)*

ІТ-РИНОК В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Визначено актуальність і важливість дослідження основних тенденцій та перспектив розвитку іт-ринку в Україні. Виділено моделі організації іт-бізнесу в Україні та описано їх застосування у вітчизняних реаліях. Окреслено перспективи та значення розвитку іт-ринку для економіки України.

Ключові слова: іт-ринок, іт-бізнес, форми організації іт-бізнесу, іт-індустрія, аутстафінг, аутсорсинг, R&D-центри, іт-компанії.

The relevance and importance of the study of the main trends and prospects of development of it-market in Ukraine are determined. Models of organization of it-business in Ukraine are described and their application in domestic realities is described. Prospects and importance of it-market development for the Ukrainian economy are outlined.

Key words: *it-market, it-business model, forms of it-business, it-industry, outstaffing, outsourcing, R&D center, it-company.*

ІТ-ринок найбільш зростаючий ринок в світі, у період 2011-2015 років внесок іт-індустрії у ВВП України збільшився з 0,6% до 3,3% і в грошовому еквіваленті склав 2,7 млрд дол. США. Цій стадії розвитку передували роки роботи іт-компаній і їх зростання від однієї бізнес-моделі до іншої. Форми організації бізнесу на іт-ринку в досліджуваних країнах розвивалися поступово починаючи з 2000-х років. Можна виділити такі етапи розвитку іт-бізнесу в Україні (рис. 1).

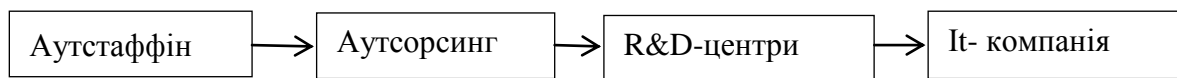

Рис.1. Етапи розвитку форм бізнесу на іт-ринку України

На початковому етапі розвитку іт-бізнесу в Україні міжнародні компанії заходили на ринок через аутстафінг. Аутстафінг - це найпростіша бізнес-модель, яка характерна для країн з відносно невисокою оплатою праці. Аутстафінг передбачає формування позаштатного персоналу компанії. Так персонал укладає трудові договори не з фактичним роботодавцем, а з організацією-посередником (аутстаффером). Відповідно до цієї бізнес-моделі, працівники зараховуються у штат визначених компанії в країні-донорі, але керує їх діяльністю іноземний замовник. Він повністю залучений в щоденне управління роботою команди і взаємодіє з кожним з її членів. Аутстафінгова компанія знімає з себе всі ризики, пов'язані з розробкою іт-продуктів і управлінням командою. У зоні її повноважень є рекрутинг, загальний HR, життєзабезпечення офісу. Ця бізнес-модель майже безризикова, але має деякі недоліки. Головний з них – глобальна цінова конкуренція у цьому сегменті майже не залишає ресурсів на інвестування у розвиток. Також інженери найчастіше зайняті певним проектом, тому компанія не може сформувавши власні внутрішні доменні експертизи.

Наступним етапом розвитку бізнесу на іт-ринку є перехід від аутстафінгу до аутсорсингу. У базовій бізнес-моделі аутсорсингова компанія бере на себе відповідальність за управління людьми, але управління самим процесом розробки покладається на компанію-замовника. Однак у міру співпраці із замовниками або роботи в конкретних бізнес-доменах у інженерів формується не тільки технічна, але і галузева експертиза, що відкриває нові можливості для зростання бізнесу. Саме поступовий розвиток дозволив бізнесу наростити експертизу у розробках і створювати потужну експортну галузь, орієнтовану на розробку високотехнологічного програмного забезпечення і R&D-проектів.

Наступний більш комплексний рівень розвитку співпраці передбачає повну відповідальність за весь процес розробки продукту партнера – це створення R&D-центрів. При цьому замовник займається маркетингом, спілкуванням зі споживачами, продажами, а іт-компанія повністю відповідає за створення і життєвий цикл цифрового продукту. Бізнес-модель R&D-центр передбачає, що замовник і виконавець є де-факто однією компанією. Наприклад, американська компанія відкриває офіс в Україні і веде там розробку для місцевих споживачів. В роботі R&D-центру спочатку передбачалося співробітництво із замовниками у сфері написання програмного забезпечення для їх пристроїв за чітким технічним завданням, але за останні сім років робота R&D-центрів значно розширилася і на сьогодні вона передбачає розробку програмної архітектури, проектування апаратної платформи, розробку форми і функціональних майбутніх іт-продуктових лінійок. Таким чином, від надання базових послуг компанія поступово еволюціонує до сервісу по створенню

комплексних R&D-рішень, консалтингу, стратегічного дизайну, інжинірингу та підтримки цифрових рішень.

Наступний етап розвитку бізнесу іт-компаній пов'язаний з цифровою трансформацією бізнесу. Якщо в минулому їх замовниками були компанії, які самі розробляли програмне забезпечення, то зараз замовниками є представники з абсолютно різних сфер діяльності, а саме: медицини, автомобільної промисловості, фінансів, логістики та будівництва. Для багатьох фірм, які раніше не працювали в цій області, головним при виборі сервісного іт-партнера є здатність знайти правильне рішення, а не низька ціна. Проекти в області цифрової трансформації масштабні, витратні і технологічно складні. В українських реаліях конкурувати в цьому сегменті здатні п'ять-десять найбільших іт-компаній, які можуть собі дозволити створювати цифрові продукти (digital product engineering) для клієнтів з різних індустрій.

Всі ці бізнес-моделі формують основу для розвитку іт-ринку. Для ефективного зростання іт-ринку необхідно точно розуміти переваги, можливості і недоліки існуючих бізнес-моделей.

Найчастіше сервісні іт-компанії в Україні створюються на основі команд, які працювали на фріланс-біржах або за моделю аутстафінгу і мають великі бізнес-зв'язки. У першому випадку, досвід і проекти, накопичені під час роботи на фрілансі, допомагають сформувати пул перших клієнтів, і з часом компанія зростає від десятка людей до 100-150 чоловік.

Другий шлях - створення компанії людиною, яка має значний досвід роботи у великій технологічній компанії і сформувала велике коло ділових зв'язків, для власного бізнесу, як правило, штат такої компанії становить 50-150 чоловік. Перевага таких компаній у тому, що вони "сімейні", майже без бюрократії, і багато процесів відбуваються швидко. Серед недоліків – відсутність стратегії і фінансових ресурсів для інвестування у розвиток бізнесу. Коли в іт-компанії кількість інженерів досягає 150-200 чоловік, а стратегія, спеціалізація і процеси все ще відсутні, її чекатиме колапс. У компаніях, які пережили цей етап, починають з'являтися формальні процеси. Без них розвиток стає майже неможливим, адже із зростанням кількості людей неформальна координація перестає працювати. Також на цьому етапі важливо поява нових типів замовників, орієнтованих на довгострокову співпрацю і більші контракти в порівнянні з фріланс-біржами. Втрата навіть декількох проектів і відсутність вільних фінансів для утримання людей може привести до скорочення і навіть колапсу бізнесу.

Переживши етап первісного становлення, компанії формують внутрішню інфраструктуру – професійний відділ продажів, функції рекрутингу та HR. Досить швидко вони виростають до штату 300-500 чоловік. На цьому етапі компанія визначається зі спеціалізацією на конкретних індустріях, що і визначає її розвиток. Всі великі компанії в Україні пройшли цю стадію років сім тому.

Наближаючись до позначки 1 тис співробітників, бізнес найчастіше вже володіє достатньою операційним прибутком для інвестування в комплексні проекти. Зараз головний тренд в роботі сервісних компаній – послуги цифрової трансформації бізнесу клієнтів. Для реалізації таких проектів важливі не тільки налагоджені процеси, а й глибока внутрішня експертиза. Її підтримка і розвиток коштують дорого, але саме ця область найбільш важлива для становлення бізнесу.

Робота над комплексним R&D центром і цифровою трансформацією полягає не тільки в наданні якісних послуг, а й в повній відповідальності компанії за процес розробки на всіх етапах. У цей момент стираються кордони між компаніями і функціями, починає переважати крос-функціональний підхід. Важливо розуміти, що трансформація іт-компанії неможлива без трансформації іт-фахівців. Останнім вже недостатньо добре володіти декількома мовами програмування, інструментами розробки, тестування та автоматизації. Щоб бути успішним, необхідні знання про роботу бізнесу в цілому і базові знання в сфері, до якої належить розробка. Зараз користуються попитом розробники, здатні створити не один компонент, а видати готовий продукт, який буде об'єднувати в собі різні технологічні рішення.

Таким чином, R&D-партнерство і створення цифрових продуктів стають головними трендами в сервісній it-сфері, впливаючи на більшість сучасних індустрій. Українські it-компанії успішно впроваджують нові бізнес-моделі, чудово розуміючи, що саме вони дозволять забезпечити стабільне економічне зростання і можливість розвитку в майбутньому.

Для нарощення обсягів it-ринку в Україні необхідно таке:

– **відхід від аутсорсингу та перехід до сервісного консалтингу й інжинірингу рішень та платформ.** Цей шлях успішно пройшли або проходять компанії в інших країнах;

– **розвиток креативних IT-індустрій, нових професій.** Людські таланти - це найбільший капітал нашої країни, щоб створити сприятливі умови для збереження та розвитку наших талантів і розвитку інноваційної економіки;

– **підвищення якості вищої освіти.** Бізнес вже допомагає вишам навчати не лише студентів, а й підключає університетських викладачів до проектної й практичної роботи на базі компаній;

– **розвиток регіональних IT-кластерів.** Львів та Харків задали високу планку і показали усій країні, як it-індустрія може розвивати місто та створювати абсолютно нове середовище співпраці із місцевою владою;

– **створення сприятливого податкового та законодавчого середовища** для того, щоб український it-ринок став частиною глобальної економіки.

Розвиток it-ринку в Україні сприятиме формуванню інноваційного іміджу країни на міжнародній арені. У найближчі роки "український айтішнік" та "українське IT" стане візитівкою у світі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. IT-рынок в цифрах: статистика и прогнозы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://servernews.ru/987595>
2. Сайт Gartner [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gartner.com/en>
3. Отчёт "Software Development in Ukraine, Poland, Belarus and Romania in 2019", опублікованном консалтинговими компаніями AVentures Capital, Aventis Capital и Capital Times в партнерстве с IT-компанией Intellias [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://software-development-eee-reporter.com>

ІСТОРИЧНІ НАУКИ / ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 94(574)

*Гульжамал Каленова, Гульзира Даулетова
(Атырау, Қазақстан)*

ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ДИАСПОР В КАЗАХСТАНЕ

Из летописи новейшей истории страны видно огромное внимание со стороны Правительства Ассамблеи народа Казахстана. На Ассамблее лежит огромная ответственность за будущее каждого этноса и всего казахстанского народа.

Ключевые слова: *летопись, этнокультура, Ассамблея народа Казахстана.*

From Chronology of recent history of the country, the Government pays great attention to the Assembly of the people of Kazakhstan. The Assembly bears great responsibility for the future of each ethnic group and all Kazakhstanis.

Key words: *chronology, ethnic culture, Assembly of the people of Kazakhstan.*

Как известно, Казахстан многонациональное государство. А в условиях глубокой политической и экономической трансформации, которая происходит в мире, а также в постсоветских республиках, этнический фактор стал одним из важнейших параметров общественной жизни. В этой связи, создание и деятельность Ассамблеи поспособствовало росту международного авторитета Казахстана как страны эффективно решающей проблемы межнациональных отношений. Вклад Ассамблеи по достоинству оценивается на самом высоком уровне, например высоко отзывался о казахстанском народе и Римский Папа Иоанн Павел II, посетивший Казахстан по приглашению Первого Президента еще в 2001 г.

Занимавший пост Генерального секретаря ООН в 1997-2006 гг. Кофи Аннан, в 2002 г. совершивший визит в Казахстан, назвал нашу страну примером межнационального согласия, стабильного, устойчивого развития для других государств мира и т.д. И если совершить экскурс и вспомнить предысторию, то вначале 1990-х гг. в нашей стране созрела идея объединения всех национально культурных центров в единую организацию – Ассамблею народов Казахстана. Так как Казахстан – государство унитарное, но вместе с тем, история объединила здесь самые разные этносы, и был необходим механизм гармонизации межэтнических отношений, чем и стала Ассамблея народа Казахстана. Безусловно, создание Ассамблеи народа Казахстана означало, что национальная политика в республике была поднята на уровень ее институционализации, то есть организации, преследующей определенные цели, создание собственных норм и правил, построение своих отношений с другими институтами общественной системы. Идея создания Ассамблеи исходила из недр казахстанского общества. Создание совершенно новой, уникальной структуры началось с малых ассамблей в регионах, так как отмечалось, что после распада единого союза в некоторых постсоветских государствах вспыхнули вооруженные конфликты на межнациональной и этнической почве, которые унесли десятки тысяч жизней, оставили без крова и пристанища сотни тысяч людей – вынужденных переселенцев, осиротевших детей. К счастью, Казахстан миновали столь трагические события благодаря проводимой политике межнационального согласия и мира и, в этом немалая заслуга национальных культурных центров. Конечно, для сохранения и дальнейшего укрепления межнационального согласия в республике назрела необходимость создать новый общественный институт – Ассамблею согласия и единения народов Казахстана - как консультативный и совещательный орган при президенте. Среди ее основных задач были выделены: духовное возрождение и развитие всех этносов Казахстана; формирование культуры межнациональных отношений, основанных на цивилизованных, демократических принципах, на уважении интересов разных народов и этносов в государственной национальной политике. При этом приоритетными должны были

стать поиск политических компромиссов при разрешении возникающих противоречий и проблем, более тщательная экспертиза проектов законодательных актов, затрагивающих национальные интересы. И Ассамблея народа Казахстана стала одним из механизмов, консолидирующих общество. Это механизм реализации казахстанской модели межэтнических отношений. А если представить всю полноту значения Ассамблеи, то картина получается такая. Институтом обеспечения межнационального согласия является Ассамблея, т.е. она является важнейшим механизмом реализации национальной политики как составной части государственной политики в целом. Ассамблея принимает самое деятельное участие в совершенствовании национальной политики на уровне государственного управления. Ей придан статус консультативного и совещательного органа при президенте, а ее областным отделением – при главах администраций. С самого начала образования она непосредственно участвует в принятии государственных актов по всему спектру национальной политики. Ассамблея объединяет этнокультурные организации, их руководители входят в состав АНК, а также малых ассамблей. 46 этносов имеют свои этнокультурные центры. В 2007 году в рамках конституционной реформы Ассамблея получила право избрать девять депутатов мажилиса парламента. Таким образом, был введен конституционный механизм представительства интересов этносов в парламенте страны. В 2008 году был принят Закон «Об Ассамблее народа Казахстана», не имеющий аналогов в мире. И Ассамблея стала действенным органом народной дипломатии, осуществляя связи с посольствами, устанавливая контакты этносов со странами их происхождения. Ассамблея народа Казахстана стала соучредителем республиканских журналов «Акикат» и «Мысль», имеет собственные журналы «Достык – Дружба» и «Менин елим». Она принимает участие в работе международных конференций по проблемам межэтнических отношений в новых независимых государствах (на примере Казахстана). В этом направлении Ассамблея также активно сотрудничает с ОБСЕ. Роль Ассамблеи возрастает, так как она выступает как один из ключевых инструментов гражданской интеграции этносов республики.

Ассамблея народа Казахстана сегодня – это десятки общественных объединений, представляющих все этносы, это многочисленные конференции, круглые столы, фестивали, конкурсы, благотворительные мероприятия, образовательные программы. Она успешно справилась с вызовами первых лет независимости и внесла достойный вклад в строительство нового казахстанского общества. Ассамблея стала реальным институтом консолидации многонационального народа Казахстана. Ассамблея много делает по воспитанию граждан Казахстана в духе патриотизма и укреплению дружбы и чувства единения.

В лице Ассамблеи, через объединение усилий всех национально-культурных центров, удалось создать такую организацию, которая сумела обеспечить конструктивный диалог и общение между всеми этносами Казахстана. Ассамблея стала неотъемлемой частью жизни общества, символом мира и единства, уникальной формой самоорганизации этносов. Главным здесь является продолжение уникального исторического пути, развитие форм общественной самоорганизации. Важной заслугой Ассамблеи является недопущение политизации межэтнических отношений. Высшим органом Ассамблеи является Сессия, которая образует Совет, проводящий работу по юридической экспертизе законопроектов; развитию государственного языка и языков этнообразований; формированию казахстанского патриотизма; работу с молодежью и СМИ; работу с ассамблеями областей, городов-мегаполисов; занимается международными связями; способствует развитию этнокультур. И ежегодные сессии Ассамблеи – это этапы становления суверенного Казахстана. *Первая* сессия инициировала референдум о продлении полномочий Президента; *вторая* – принятие новой Конституции; *третья* сессия поддержала идею евразийской интеграции и демократизации казахстанского общества; *четвертая* сессия инициировала работу по реабилитации жертв массовых политических репрессий; *пятая* сессия стала программой действий в области национальной политики; *шестая* сессия посвящалась пресечению экстремизма; *седьмая* сессия подняла вопрос о воспитании казахстанского патриотизма; *восьмая* сессия подвела итоги десятилетия независимости; *девятая* определила стратегию

Ассамблеи на среднесрочный период до 2011 года и рассмотрела стратегию развития Ассамблеи в контексте национального согласия, безопасности и гражданского мира; *десятая* была посвящена казахстанской модели межэтнического согласия; на *одиннадцатой* сессии была выделена проблема единства, позволяющего созидать; *двенадцатая* сессия рассмотрела проблему патриотизма; *тринадцатая* сессия обратилась к задачам общества вокруг главных национальных приоритетов; на *четырнадцатой* сессии красной нитью прошла идея «Сила страны – в единстве народов»; *пятнадцатая* сессия проходила под девизом «Единство – наш стратегический выбор»; *шестнадцатая* сессия проходила под девизом «Доверие. Традиции. Транспарентность. Толерантность»; *семнадцатая* сессия проходила под девизом «Независимый Казахстан: 20 лет мира, согласия и созидания»; *восемнадцатая* была посвящена внеочередным выборам депутатов Мажилиса Парламента Республики Казахстан; на *девятнадцатой* сессии был выделен Казахстанский путь стабильности, единства и модернизации; *двадцатая* сессия была посвящена Стратегии Казахстана – 2050 под девизом: один народ, одна страна, одна судьба; *двадцать первая* сессия была посвящена Стратегии Казахстана – 2050 под девизом: культура мира, духовности и согласия; *двадцать вторая* сессия была проведена под девизом: «Мәңгілік Ел: одна страна, одна судьба» и т.д. А на *двадцать седьмой* сессии АНК, которая была проведена 29 апреля 2019 г. обсуждалась Казахстанская модель национального единства.

Как видим, во всех прошедших сессиях Ассамблеи подчеркивалась необходимость сохранения мира и согласия в казахстанском обществе. Отмечалось, что именно благодаря той политике, проводимой из года в год, у нас в стране стабильность в настоящем и уверенность в будущем. Подобно Ассамблее народа Казахстана были созданы Ассамблеи народов в Российской Федерации, Кыргызстане и других странах. Следует особо отметить, что казахстанская Ассамблея отличается своим уровнем и масштабностью работы. Структура Ассамблеи включает в себя республиканские, областные и городские национально-культурные центры. Так в регионах большую созидательную работу проводят малые ассамблеи, они стали фактором устойчивого развития, важной составной частью политики мира и согласия. Жизнь показала, что Ассамблея народа Казахстана стала полноценным и эффективным институтом гражданского общества, одним из инструментов цивилизованного осуществления в республике политики консолидации всех этносов Казахстана. Ассамблея стала своеобразным локомотивом трансформационных процессов, способствующих утверждению государственности. Она достойно представляет позитивный имидж Казахстана мировому сообществу.

Ассамблея народа Казахстана – это живой развивающийся организм, об этом свидетельствуют принятые Указом Первого Президента от 26 апреля 2002 года Стратегия Ассамблеи народа Казахстана и «Положение об Ассамблее народов Казахстана», а также изменения, внесенные в данный Указ от 26 июля 2007 года. Указом Первого Президента «Об укреплении института Ассамблеи народов Казахстана» от 23 апреля 2005 года в структуре администрации президента, а также в структурах аппаратов акимов областей, были созданы органы Ассамблеи – секретариаты, что позволило повысить эффективность всей работы.

Ассамблея народа Казахстана является одним из инструментов гражданской консолидации разных этносов. В целом с самого начала деятельности АНК внесла значительный вклад в возрождение и развитие культуры этносов республики. Всенародными стали Наурыз мейрамы, фестивали корейской, немецкой культур, татаро-башкирский сабантуй, проводятся на республиканском уровне форумы -праздники дунган, курдов и других этносов. Проведены всемирный фестиваль уйгурской молодежи, республиканский фестиваль немецкого детского творчества, «книга народной памяти» рассказала о жизни турков Казахстана. Благодаря Ассамблее культурная жизнь этносов стала насыщеннее. Ассамблея стала центром организационной работы с этносами. Вследствие придания государственного статуса ее органам проблемы национально-культурных центров решаются оперативно, по некоторым решения принимаются на правительственном уровне. Решением Совета Ассамблеи создан республиканский фонд для оказания финансовой и

организационной помощи национально-культурным центрам. Филиалы этого фонда созданы почти во всех областях республики, в том числе и в Атырауской.

История показала, что в Казахстане найдена наиболее удачная форма взаимодействия государства и этносов в виде этнокультурных объединений. Государство осуществляет поддержку процесса культурного возрождения всех этносов. Именно это дает положительные результаты в обеспечении стабильности и согласия.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Тишков В. О толерантности. Этнополитический вестник, 1995.
2. Миграции и новые диаспоры в постсоветских государствах. М., 1996.
3. Оразбекова З.С, Жанабаев Е.Б. СМИ и международные конфликты на евразийском пространстве. «Қазақ университеті», Алматы, 2017.
4. Электронный ресурс. – Режим доступа: <https://www.neweurasia.info>
5. Электронный ресурс. – Режим доступа: <https://www.kazportal.kz/>

УДК 908(477)(69)

*Іванна Репета
(Івано-Франківськ, Україна)*

ПРОБЛЕМИ МУЗЕЄФІКАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В КОНТЕКСТІ МУЗЕЄЗНАВСТВА

У статті наведено приклади музеєфікації, як ефективного методу збереження історико-культурної спадщини. Зазначені проблеми визначення даного поняття в сфері музеєзнавства. На основі музеєфікації створюються ансамблеві та середовищні музеї, що дають змогу репрезентувати культурно – історичну спадщину минулих епох комплексно і різносторонньо. Також у дослідженні проаналізовані основні методи та критерії процесу музеєфікації.

Ключові слова: музеєфікація, історико-культурна спадщина, середовищні музеї, ансамблеві музеї, методи музеєфікації, критерії музеєфікації.

The article describes the use of "museification" as an effective method of preserving the historical and cultural heritage. The problems of interpretation of this concept in the field of museology are presented. On the basis of museum design, ensemble and environment museums are created that enable to represent the cultural and historical heritage of past ages in a comprehensive and versatile way. Also, the basic methods and criteria of the process of museum designing are analyzed in the research.

Key words: museification, historical and cultural heritage, environmental museums, ensemble museums, methods of museography, criteria of museum design.

Постановка проблеми. Об'єкти культурної спадщини становлять важливу історичну цінність: вони є джерелом інформації історії, культурного та соціального розвитку, філософії сприйняття світу. Тому збереження пам'яток культури залишається актуальним для дослідження. Значна частина об'єктів історико – культурної спадщини України знаходиться в руїнах і рівень їх використання є дуже низьким. Єдиним ефективним методом відновлення та збереження об'єктів історико – культурної спадщини є музеєфікація.

Найчастіше генезис поняття «музеєфікація» пов'язують із розкопками Римського форуму, міст Геркуланума і Помпеїв в Італії. Засновником принципів музеєфікації вважається вчений-філософ, археолог Й. Вінкельман. У своїй праці «Послання про відкриття в Геркуланумі» вчений звертає увагу на важливості збереження пам'яток історії та культури

у цілісності й недоторканості на місці їх створення («in situ») з метою подальшого ознайомлення та дослідження.

Вже на початку свого виникнення, процес “музеефікації” відносять до нерухомих об’єктів, наприклад пам’яток архітектури. Мета музеефікації на час її створення трактується дуже стисло: оптимальне збереження пам’яток архітектури та виявлення історико-культурної, наукової та художньої цінностей. Починаючи з 20-х років ХХ ст., поняття “музеефікація” стало широко застосовуватися в радянській музеезнавчій літературі як гармонійний розвиток наукового дослідження музеїв-заповідників і трактувалося воно як процес перетворення історико-культурних та природних об’єктів у музейні предмети. Вже як зазначалось попередньо, музеефікація найчастіше стосувалася об’єктів нерухомих, нематеріальних і просторових середовищ, внаслідок чого виникають поняття ансамблевих і середовищних музеїв.

Поняття “середовищні” або “ансамблеві” музеї застосовується до музеїв, в основі діяльності яких є найчастіше пам’ятки архітектури та їхні ансамблі з інтер’єрами, прилеглою територією, природним середовищем. Цікаво, що два поняття часто ототожнюють, хоча насправді ансамблеві музеї є одним з видів середовищних музеїв, оскільки останні можуть створюватися і на основі відтворення внутрішнього наповнення окремого об’єкта. Натомість ансамблеві обов’язково включають кілька будівель чи споруд. Термінологія цієї сфери усе ще потребує подальшого розроблення та уточнення.

Осягнути сутність музеефікації допомагають, здебільшого, напрацювання музеезнавчої науки. Звернення музеезнавців до вивчення музеефікації цілком зрозуміле, адже вона по своїй сутності трактує пам’ятку історико-культурної спадщини як музейний предмет. На сьогоднішній день, даний напрямок дослідження вимагає глибшого вивчення і залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для розкриття загальної картини музеефікації важливими є дослідження в сфері музеезнавства, зокрема праці В. І. Ревякіна, М. Й. Рутинського та О. В. Стецюк, Т. Ю. Юрєнєвої [14] та ін. Спроба осмислити сутність музеефікації як напрямку музейної діяльності розглядається в праці М. Й. Рутинського та О. В. Стецюк «Музеезнавство». На думку дослідників, музеефікацією слід вважати перетворення історико-культурних чи природних об’єктів в об’єкти музейного показу з метою максимального збереження і виявлення їхньої історико-культурної, художньої та наукової цінності. Важливим є дослідження Т. Ю. Юрєнєвої, в якому наводиться уточнене обґрунтування процесу створення ансамблевого музею як важливої складової процесу музеефікації [14]. В ньому визначається, що музеї за способом виконання функції документування поділяються на колекційні та ансамблеві. Перший тип є традиційним зібранням матеріалів шляхом накопичення і зберігання фондів музейних предметів. На відміну від нього, ансамблевий тип створюється на основі пам’яток архітектури сумісно з їхнім інтер’єром та екстер’єром: прилегла територія, ландшафт, історично сформоване середовище. Функція документування другого типу виконується шляхом збереження та часткового відтворення ансамблю нерухомих пам’яток і характерного для них оточення. Також наводяться типи таких ансамблевих музеїв, серед яких палаци-музеї, будинки-музеї, музеї-квартири, музеї-майстерні і, безумовно, музеї просто неба (скансени). Окрім цього, музеї просто неба визначаються як комплекс будівель-музеїв, котрі музеефіковані на місці їхнього створення зі збереженням або частковим відтворенням історико-культурного середовища.

Окремо слід відзначити дослідження музеефікації як процесу створення музеїв просто неба, котре провели О. Є. Афанасьєв, Є. В. Бурлака, Ю. М. Маркіна «Скансени України як важливий туристичний ресурс». Поняття “музеефікація” в даному випадку розуміється як презентація архітектурно-етнографічного простору з включенням об’єктів нематеріальної культурної спадщини. Процес музеефікації виражається у створенні своєрідного архітектурно-етнографічного комплексу під відкритим небом з міні-музеями в окремих будівлях. Тобто йдеться про надання відвідувачам можливості побувати в

реконструйованому населеному пункті минулого й отримати загальне уявлення про історію відповідної країни або місцевості. Заслугове на увагу також важливість поєднання матеріальної та нематеріальної складової об'єкта архітектурно-містобудівної спадщини для кращого забезпечення її збереження та функціонування в сучасних умовах. Отже, значущість музеєзнавчих досліджень в даному випадку полягає в тому, що музеєфікація розглядається в комплексі з проявами інших явищ музейної справи, відповідно, уточнюються риси її сутності, ведеться структуризація принципів музеєфікації як комплексного процесу. Музеєфікація залишається в полі зору й сучасної історико-архітектурної науки. Це засвідчують праці Е. О. Шулепової, Н. М. Буланової [1] та ін. У дослідженні Е. О. Шулепової розглянуто два напрямки музеєфікації: трактування пам'ятки як експоната, в зв'язку з її історико-культурною цінністю і автентичністю як документа історії, та пристосування пам'ятки під музей. При цьому автор наголошує, що головною умовою створення музею в пам'ятці є збереження її архітектурно-планувальної організації та художнього образу [10]. У дослідженні Н. М. Буланової [1] не розглянуто сутність музеєфікації з позиції збереження архітектурної спадщини, а наводиться досить формальне визначення поняття "музеєфікація", присутнє і в Законі України про музеї і музейну справу. До того ж, у дослідженні пропонується поділ музеєфікації на два напрямки: пристосування пам'яток місцевої архітектури під музеї та забезпечення екскурсійних відвідувань без створення музею на території пам'ятки. Це визначення можна правомірно вважати неповним, бо головною сутністю музеєфікації є перетворення об'єкта історико-культурної спадщини на експонат. Окрім цього, локалізація дослідження стосовно одного місця не може претендувати на забезпечення належного обґрунтування музеєфікації як комплексу охоронно-реставраційних заходів. Найбільш комплексне визначення музеєфікації наводиться у дослідженні Л. В. Прибєги. Він розуміє музеєфікацію, як "комплекс пам'яткоохоронних, в тому числі й реставраційних заходів, що забезпечують збереження автентичної матеріальної субстанції об'єкта культурної спадщини та характерного довкілля, сприяють виявленню історико-культурної значущості пам'ятки та спрямованих на створення умов її експонування і доступності для відвідувачів". У розглянутих літературних джерелах поняття "музеєфікація" загалом є неповним. До того ж, зауважимо, що термін "музеєфікація" розглядається частіше як пристосування під музей, хоча цим терміном слід визначати надання пам'яткам статусу експоната. Тоді, відповідно, значно розшириться перелік заходів, спрямованих на забезпечення збереження об'єктів культурної спадщини [8, с. 44-46].

Отже, за результатами аналізу попередніх матеріалів, музеєфікацією можна вважати як комплекс охоронно-реставраційних заходів, що забезпечують збереження автентичної матеріальної субстанції пам'ятки і характерного довкілля, сприяють виявленню їхньої історико-культурної, наукової й мистецької значущості, та створюють відповідні умови експонування й доступності для відвідувачів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В теорії та практиці музеєзнавства термін "музеєфікація" використовували досить вузько. Проте сформувалася тенденція активного пристосування музейного середовища, яке перебуває навколо історико-культурної пам'ятки як музейного об'єкта. Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду свідчить проте, що основні передумови збереження пам'яток архітектури можна створити лише у наслідок комплексного вирішення проблематики їхнього сучасного використання. Водночас це питання є однією з найважливіших проблем їхньої охорони. Найкращим засобом збереження об'єктів історико-культурної спадщини є повернення їм функцій первісного призначення, що сьогодні не завжди вважається можливим. Це пов'язано перш за все з невизначеними критеріями, методами музеєфікації та чітко сформованою нормативно-правовою базою. Останніми роками не забезпечено прийняття комплексної програми дій з питань захисту, збереження, належного утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини, відсутні належним чином оформлені державні реєстри пам'яток. Зокрема, не укладаються охоронні договори, не проводиться належним чином виявлення та облік об'єктів культурної спадщини, не

надаються розпорядження та приписи щодо охорони пам'яток, масовими є факти передачі у приватну власність земель, на яких розташовані пам'ятки історії та культури, не застосовуються санкції за порушення пам'яткоохоронного законодавства. І звичайно, завжди актуальною проблемою залишається державне фінансування. Державне фінансування є неефективним, оскільки воно неповне і не має системного характеру – кошти розпорошуються на «латання дірок», а переважна частина об'єктів, визнаних національними або державними пам'ятками, залишається у непридатному для використання стані. Тому основна діяльність із збереження об'єктів історико-культурної спадщини припадає на реставрацію, консервацію та реабілітацію пам'яток.

Метою статті є висвітлити теоретичні та практичні проблеми застосування процесу музеєфікації об'єктів історико-культурної спадщини та окреслити основні критерії музеєфікації ансамблевих та середовищних музеїв.

Виклад основного матеріалу. Музеєфікація – напрям музейної діяльності, що полягає у перетворенні історико-культурних чи природних об'єктів на об'єкти музейного показу з метою максимального збереження та виявлення їх історико-культурної, наукової, художньої цінності. Сприйняття історико-культурної пам'ятки як музейного об'єкта забезпечує її найповноцініше побутування, формує особливе ставлення до неї і зумовлює приєднання пам'ятки до живої тканини культури. Музеєфікація не лише є найоптимальнішим варіантом збереження та використання пам'яток культури, а й активно сприяє органічному поєднанню пам'ятки з регіоном, суспільством, середовищем побутування. Здебільшого допоміжні експозиції відтворюють і продовжують зовнішнє або внутрішнє наповнення архітектурних об'єктів, тим самим перетворюючи їх на середовищні музеї.

Метою створення середовищних та ансамблевих музеїв є не просто перетворення об'єктів культурної спадщини в об'єкти музейного показу або музейно-експозицій не використання пам'ятки архітектури, але й збереження їхньої історико-меморіальної цінності. Тому під час проведення музеєфікації пам'яток історії важливим є збереження як матеріальної структури та їх місця розташування, так і нематеріальних свідчень про історичні події та відомих осіб, що є характерним, власне, для середовищних музеїв. Об'єктами музеєфікації можуть бути як великі містобудівні, архітектурні, археологічні, природні і ландшафтні ансамблі, так і окремі пам'ятки і визначні місця, а також об'єкти, що не мають охоронного статусу, але є невід'ємною частиною комплексу охоронюваного об'єкта. Використання пам'яток історії як нерухомих об'єктів культурної спадщини, а також рухомих предметів пов'язаних з ними з науково-освітньою, навчально-виховною, культурно просвітницькою, туристсько-екскурсійною, експозиційно-виставковою та іншою метою, може здійснюватися в обсягах, що забезпечують збереженість пам'яток та оточуючого їх історичного та культурного середовища, природного ландшафту [1].

Музеєфікація може відбуватися у трьох основних напрямках:

– об'єкт спадщини змінює свою первинну функцію на музейну із зміною предмета охорони (створення музею, пов'язаного з іншою тематикою експозиції). Цей підхід використовується для створення традиційних колекційних музеїв і є доволі неефективним, а по відношенню до музеєфікованої пам'ятки архітектури чи містобудування може навіть зашкодити, нівелюючи її історико-культурну цінність;

– об'єкт спадщини змінює свою первинну функцію на музейну із збереженням предмета охорони (створення музею із збереженням визначальної складової об'єкта). Цей напрямок є перехідним і сьогодні використовується найчастіше;

– об'єкт спадщини сам стає музейним експонатом у системі загальної експозиції певного визначного місця або історико-культурного ландшафту. Цей підхід є оптимальним для створення середовищних музеїв і найефективнішим для збереження історико-культурної спадщини, особливо представленої великими комплексами.

Середовищні музеї охороняють і використовують усі види культурної спадщини, яка включає: визначні місця, історико-культурні нерухомі пам'ятки та їхні ансамблі, музейні колекції, об'єкти природної та архітектурної спадщини тощо. Головна особливість

середовищних музеїв, що відрізняє їх від колекційних, – це практика збереження і використання у цілях музею нерухомих пам'яток разом з навколишніми територіями. Завдяки створенню середовищних музеїв вдається зберегти містобудівні об'єкти як цілісні історико-культурні і природні комплекси, що акумулюють цінності і сенси як матеріальної, так і нематеріальної спадщини [4].

У Європі створення середовищних музеїв є визнаним способом музеєфікації пам'яток архітектури. В Україні сьогодні можна зустріти немало розробок проєктів музеїв під відкритим небом, однак їхня реалізація утруднена через не розроблений механізм охорони історичних пам'яток, відсутність державної підтримки і фінансування.

В. П. Ієвлева під час спроби розробити методичні рекомендації щодо музеєфікації нерухомих пам'яток науки і техніки, відповідно до законів України та з урахуванням міжнародних документів, визначає музеєфікацію, як напрямок музейної діяльності та охорони пам'яток, суть якого – перетворення історико-культурних та природних об'єктів в об'єкти музейного показу з метою максимального збереження та виявлення їхньої історико-культурної, наукової та художньої цінності для включення їх в актуальну культуру [3].

Досліджуючи методологію процесу музеєфікації історико-культурної спадщини, ми дійшли висновку, єдиного методу музеєфікації не існує. У кожному випадку вибір методу залежить від того, якою є концепція експонування. Найбільш поширеними методами, які застосовуються в процесі музеєфікації – метод фіксації середовища, метод реконструкції та моделювання, в основі яких лежить попередній досвід створення ансамблевих та середовищних музеїв.

Розвиток середовищних та ансамблевих музеїв в Україні активізували міжнародні етнографічні виставки [6, с. 120], де експонувалася і українська народна архітектура. Уперше пам'ятки культури і побуту слов'янських народів демонструвалася на Всеросійській етнографічній виставці у 1867 р. Згодом такі виставки почали проводити і на теренах України. Першою була виставка у Тернополі (1887 р.), створена щоб зацікавити спадкоємця австрійського престолу самотньою культурою краю. Згодом подібні виставки відбулися у Львові (1894 р.), Харкові (1902 р.) та Катеринославі (1910 р.) на Південноросійській промислово-сільськогосподарській виставці [10]. Експонування об'єктів матеріальної культури українців на етнографічних виставках було спричинене бажанням провідних громадських діячів того часу привернути увагу до самотності української культури, її відмінності у різних етнографічних районах. Створюючи музейні експозиції для етнографічних виставок, музейні та громадські діячі використовували методи побудови ансамблевої експозиції, з метою демонстрації предметів у сфері побутування, намагаючись відтворити "живу картину", що відтворює певний цілісний фрагмент дійсності, включити нематеріальну спадщину до експозиції [4]. Застосування цих методів призвело до розвитку на території України нового ансамблевого методу побудови експозицій, що був відмінним від систематичного та тематичного методів, котрі переважно використовувалися при створенні експозицій колекційних музеїв. Участь у етнографічних виставках, оволодіння новими методами побудови експозицій, знання про нові види музеїв під відкритим небом, що виникають у світі, бажання зберегти об'єкти народного будівництва, привернути увагу до самотності української культури, приватне колекціонування найкращих зразків архітектури, призвело до прагнення створити музеї під відкритим небом на українських землях. Впродовж ХХ ст. в Україні отримали розвиток дві форми ансамблевих музеїв: 1) на основі зведених пам'яток (скансени), 2) на базі вже існуючих об'єктів, що передбачало музеєфікацію *in situ* (заповідники) [9].

Для музеєфікації культурної спадщини важливим є визначення критеріїв, за допомогою яких об'єкти культурної спадщини можна віднести до музейних. Проаналізувавши зарубіжну та вітчизняну наукову літературу в сфері музеєзнавства ми виокремили наступні **критерії**:

1. Достовірність / автентичність;
2. Музейна цінність об'єкта (наукова, історична, естетична, меморіальна, середовищностворювальна, комунікативна тощо);

3. Неможливість збереження або загроза безпеці у середовищі побутування. Поки об'єкт культурної спадщини перебуває у своєму середовищі побутування, поки в суспільстві зберігається установка на його підтримку і діють механізми його постійного відтворення і ретрансляції, можна обмежитися збором і фіксацією інформації про неї. Інформація про об'єкт може бути зафіксована і зберігатися у вигляді письмових і образотворчих документів, на аудіо-, відео-, електронних та інших носіях. У разі, коли загроза зникнення об'єкта історико-культурної спадщини виявляється невідворотною або коли у соціумі відсутня установка на його збереження та не працюють механізми ретрансляції, а зусилля з його підтримки не можуть забезпечити збереження у середовищі побутування, настає час перенесення об'єкта до музею;

4. Можливість підтримки або ревіталізації в умовах музею;

5. Доцільність актуалізації, яка визначається сумісністю, у тому числі етичною, із сучасною культурою;

6. Відповідність типу і профілю музею (не є обов'язковою, бо все частіше музеї комплектують свої зібрання без урахування певного профілю) [3].

Слід враховувати положення об'єктів культурної спадщини у середовищному комплексі, тобто серед об'єктів, поєднаних з урахуванням їх соціокультурних особливостей, функціонального призначення, зв'язку з ландшафтом тощо. Бо вони, як і будь-які музейні предмети, наділені інформативністю, експресивністю, аттрактивністю, репрезентативністю, асоціативністю а також науковою, історичною, меморіальною, естетичною цінністю. Так, деякі об'єкти містять обсяг інформації більший ніж матеріальні музейні предмети, адже становлять, зокрема, процеси, приміром ритуальне дійство чи виробництво чого-небудь.

Музей, застосовуючи інтерактивні технології, надає не лише можливість спостереження за таким, а й безпосередньої особистої участі в них. При цьому ступінь емоційного впливу на відвідувачів музею об'єктів культурної спадщини є однією з найвищих, а традиційна культура не викликає відторгнення і пов'язаних з ним негативних емоцій.

Статус і порядок репрезентації об'єктів історико-культурної спадщини у музеї залежать від ступеня їх збереження і характеру побутування. У ряді випадків музейним об'єктом може стати і людина – носій об'єкта. Однак, у більшості випадків об'єкти культурної спадщини не можна помістити на вітрину, відреставрувати, законсервувати або експонувати *in vivo*. Незалежно від способу їх музеєфікації, можна вважати, що, оскільки мова завжди йде про процес, приміром, пісня, обряд, акт виготовлення твору народного мистецтва, музеєфікується не сам об'єкт, а обставини або умови його появи / побутування [5], що слід враховувати при розробці нормативно-правових чи нормативних актів.

Висновки. Таким чином, процес музеєфікація залишається одним з найефективніших засобів збереження об'єктів історико-культурної спадщини. Одним з напрямів музеєфікація є створення ансамблевих та середовищних музеїв за допомогою методів моделювання реконструкції та фіксації середовища. Головна особливість ансамблевих та середовищних музеїв, що відрізняє їх від колекційних, – це практика збереження і використання у цілях музею нерухомих пам'яток разом з навколишніми територіями. Завдяки створенню середовищних музеїв вдається зберегти містобудівні об'єкти, пам'ятки архітектури та інші об'єкти як цілісні історико-культурні і природні комплекси, що акумулюють цінності і сенси як матеріальної, так і нематеріальної спадщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Буланова Н. М. Музеєфікація історико-архітектурних пам'яток міста Дніпродзержинська: меморіально-персонологічний аспект. Видатні особистості: музейна персоналістика. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2008. С.14-18.

2. Данилюк А. Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку. Тернопіль: Навч. Книга–Богдан, 2006. 104 с.

3. Ієвлева В. П. Методичні рекомендації щодо музеєфікації нерухомих пам'яток науки і техніки // Праці НДІ пам'яткоохоронних досліджень. 2008. Вип. 2. С.33-35.

4. Каулен М. Е. Музеефикация объектов наследия: от коллекции до традиции // Культура российской провинции: век XX–XXI века (Материалы Всероссийской научно-практической конференции 23–26 мая 2000 г.). Калуга, 2000. С. 48-50.
5. Каулен М.Е. Музеефикация историко-культурного наследия России. М.: Этерна, 2012. 432 с.
6. Крук О.І. Створення етнографічних комплексів та експозицій як один із напрямків в розвитку українського музейництва 1960-1980 рр. // Краєзнавство. 2009. №1-2. С. 120-126
7. Крук О.І. Формування мережі державних заповідників, як один із напрямків розвитку українського музейництва 1950–1980 х. рр. // Краєзнавство. 2009. №3-4. С.145 –156.
8. Прибега Л.В. Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект. К.: Мистецтво, 2009. 304 с
9. Маньковська Р.В. Музей у духовному становленні суспільства. До 100-річчя від дня народження академіка П.Т. Тронька. С. 170-183.
10. Науменко Я. Історико-культурні заповідники України – діалог сучасників з минулим, мовою експонатів // Наукові записки з української історії: Зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 32. С. 34-39.
11. Цегельник Ю.О. Використання етнокультурних ресурсів Київської області в туризмі. Питання культурології. 2013. Вип. 29. С. 153-159.
12. Чухрай Л.О. Сканден: сучасність та перспективи розвитку. Вісник НАКККіМ. 2013. №4. С. 72-74.
13. Шлепакова Т.Л. Скандени України як перспективні об'єкти музейного туризму та осередки збереження етнобуття в умовах глобалізації (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованих документів 2011-2013). Київ, 2013. ДЗК. Вип. 5/6. 17 с.
14. Юрєнева Т. Ю. Музееведение: учеб. для высш. шк. М.: Академический Проект, 2003.
15. Яковець І. Еволюція музею та музейної справи другої половини XIX – початку XX століть під впливом всесвітніх промислових виставок. Аркадія. 2015. №3. С. 25-30.

УДК 94(574)

Сайпулла Сапанов, Бибинур Байтуганова
(Атырау, Қазақстан)

ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСЫНДАҒЫ МӘДЕНИ БАЙЛАНЫС РӨЛІ

Аталмыш мақалада әлемдік мемлекетаралық қатынастағы үлкен ықпалға иемденген мәдени фактордың еліміздегі деңгейіне шолу берілген. Көпшілікке «жұмсақ күш» ретінде таныс ұғымның әлемдік саясатта жаңа мағынаға ие болып, ықпалы жалпыәлемдік мемлекетаралық қатынас үрдісіндегі қарқынымен қатар сол мемлекеттердің өзара мәдени саясатындағы маңыздылығы көрсетілген.

Негізгі сөздер: мәдени байланыстар, мемлекетаралық қатынас, қолжазбалар, сыртқы саясат.

This article provides an overview of the country's level of cultural factors that have a great impact on international interstate relations. The concept of "soft power" has a new meaning in world politics and its influence is reflected in the interethnic relations as well as the importance of these countries' cultural policies.

Key words: cultural relations, interstate relations, manuscripts, foreign policy.

Қазір қазақстандық даму процесінде үлкен зайырлы өзгерістер жүріп жатыр. Бүгінгіміз кешегіге еш ұқсамайды. Өндірісі дамыған, өркениеті биік елдердің көшіне қосылу үшін зерттеушілердің айтуынша Қазақстан тұрақты даму рельсіне түсуі қажет. Жылма-жыл,

ықпалды түрде экономикалық, экологиялық тұрақты дамымасақ, баяғыша бірде шұғыл шабуылға шығып, келесіде артқа сырғып қиын іркілістерді бастан кешіре берсек көштің соңында шаң жұтып қалғанымыз қалған. Мәселенің аса күрделі, адами экономикалық, таза экологиялық жағдайлармен ғана шешілмейді, мәдени бағыттағы қарым қатынаста ең әуелі адамға моралдік күш-жігер беретін, рухани көтеретін, пассионарлық отын өршітетін себеп-салдарлар, әдебиет пен өнердің бел алып дамығаны қажет. Осы тұста ғалымдар З.Дүкенбаева мен Қ.Әдиет сынды ғалымдардың: «...заманауи халықаралық қатынастарды мәдениетсіз елестету мүмкін емес. Мәдениет белгілі бір елдің халықаралық аренада стратегиялық әрекетінің бөлінбес бір бөлшегі, сыртқы саяси мемлекеттік қызметінің айқындаушы сипаттамасы ретінде қарастырылады. Яғни, мәдени дипломатия сыртқы саясаттың ресми саласының бірі ретінде танылады. Бір сөзбен айтқанда, мәдени дипломатия көптеген мемлекеттердің дипломатиялық қызметінің маңызды саласы. Сондықтан да мәдени байланыстар – халықаралық қатынаста тиімді құрал бола алады. Себебі мәдени байланыс белгілі бір мемлекеттің ашықтығы мен сұхбаттастыққа ұмтылуына мүмкіндік береді» [1, 25-66 бб.] – деген пікірлері құптауға тұрарлық. Сондай-ақ, бүгінгі таңда әлемнің көптеген алдыңғы қатарлы елдері сыртқы мәдени қатынастар әдістерін белсенді қолданатындары белгілі, яғни, мәдени әлеуетін қолдану ерекше маңыздылыққа ие болып отыр. Себебі, бұл жаңа әлемдік тәртіптерді құруда өркениетаралық серіктестіктерді нығайту, мәдени және діни белгілері бойынша әлемдік қақтығыстарға қарсы тұруда маңызды орын алуда.

Сөз жоқ, мәдени өзара әрекеттестік мемлекеттер арасындағы қарым-қатынастың маңызды факторы болып қалады, себебі мәдени байланыстардың мемлекеттерді жақындастыруда рөлі өте зор және ол соның ішінде халықтар арасындағы өзара түсіністік, бейбітшілікті сақтау, қақтығыстардың алдын алу және адам құқығын қорғауға септеседі [2, 59-61 бб.]. АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Германия, Жапония т.б. жетекші елдердің сыртқы саясатында мәдени өлшемдер шешуші рөлге ие болып отыр. Сондықтан да бүгінгі әлем халықаралық қатынастарды үйлестірудің тиімді құралы ретінде мәдени байланыстарды дамыту, толық өркениетаралық үндестікті орнатуға күш салу, идеологиялық жалған сенімдер мен халықтардың рухани бытыраңқылығын еңсеруге себептесу, мәдениеттің әралуандығын құрметтеу, ұлттық ерекшеліктерін сақтауда мәдениеттерін өзара байытуға ұмтылуда. Мемлекеттің сыртқы саясатында басқа да әдістер арасында мәдениеттің рөлін көтерудің себептері, оның тарих дәлелдеген халықаралық қатынасты үйлестіру процесінде тиімділігі болып табылады [2, 20-27 бб.].

Бүгінгі таңда Егеменді еліміз дінаралық өлшемдер мен мәдени үндестік мәселелерінде лайықты танылып, айтарлық тәжірибе жинақтады. Қазақстан көтеген таяу және алыс шетелдермен, халықаралық ұйымдармен мәдениет саласындағы ынтымақтастық туралы келісімдерге қол қойды [3]. Еліміз халықаралық міндеттемелерге сәйкес, әлемдегі ынтымақтас елдердің мәдени мекемелері арасында тікелей ұйымдастырылатын білім, ғылым, театр, кино, спорт, көркемөнер мен әдебиет т.б. салаларда халықаралық жобаларды жүзеге асыруда. Еліміздің әлем елдерімен мәдени қатысуын нығайту мақсатында көптеген рухани сипаттағы іс-шаралар өткізілетін Қазақстан «жылдары» мен «күндері» дәстүрге айналып келеді. Әлбетте бұл Қазақстан халқының мәдени және өнердегі табыстарын әлем елдеріне дәріптеу, ашықтық пен үндестіктің қағидаларынан туындайтын еліміздің қолайлы имиджін жасау, ұлттық мүддені ілгерілетуге мүмкіндік беретіні даусыз.

Бүгінгі таңда сырт елдермен мәдени-гуманитарлық әріптестік айтарлықтай қарқынды дамуда. Осы салада бірнеше іс-шаралар атқарылып отыр. Қазақстанның алыс және жақын шет елдермен мәдени-гуманитарлық қарым-қатынастарды нығайту үшін сол елдермен, Қазақстанның Ресейдегі, Ресейдің Қазақстандағы жылы, Қазақстанның Германиядағы, Германияның Қазақстандағы жылы, Қазақстанның Қытайдағы, Қытайдың Қазақстандағы жылы т.б. сияқты мәдени-гуманитарлық байланыстарды нығайтуға байланысты көптеген жобалар жасалынды. Осы жоба аясында атқарылып жатқан іс-шаралар Қазақстанның алыс-жақын елдермен қарым-қатынасты жандандыруға үлкен септігін тигізуде. Мысалы, 1998 жылы Германияда Қазақстан Республикасының Мәдени және өнер күндері табысты өтті. Ол

іс-шараға сондай-ақ Германияда тұрып жатқан қазақ диаспорасы да ат салысты [4]. 2009-2010 жж. аралығында Қазақстанның Германиядағы және Германияның Қазақстандағы жылы шарасын өткізу аясында маңызды құжаттарға қол қойылды. Сонын ішінде мәдени-гуманитарлық сала бойынша көптеген мәселелер шешімін тауып отыр: Алматы қаласында Қазақстан-Неміс университетін ашу, болашақ үшін серіктестік туралы бірлескен мәлімдемелер, инновациялық және инвестициялық серіктестік туралы мәлімдемелер т.б. Бірқатар қазақстандық және германдық жоғары оқу орындары мысалға, Вайенштефан университеті мен Алматы мен Нұр-Сұлтан қалаларындағы аграрлық университеттер әріптестік қатынастарға ие болып отыр. Қазақстандағы жоғары оқу орындарына реформа жүргізу мақсатында қазақстандық және германдық жоғары оқу орындары Еуропалық Одақтың TEMPUS/TACIS жобасы аясында бірге қызмет жасауда. Германдық және қазақстандық серіктес-мектептер жыл сайын оқушылар топтары мен кездесу топтарына тәжірибе алмасу бағдарламаларын өткізеді. Александр фон Гумбольдт қоры қазақстандық ерекше дарынды жас зерттеушілерге стипендия тағайындады. Берлин қаласындағы Гумбольдт атындағы университетте «Қазақстан және қазақ тілі» дәрісханасы ашылды. Сондай-ақ Гете атындағы институт Алматы қаласындағы неміс театрына (Deutsches Theater Almaty (DTA)) қаржылай демеушілік қызметімен қолдау білдіруде [5].

Сонымен қатар, Қазақстан мен Ресей арасындағы ғылым мен білім, мәдениет саласындағы нәтижелі ынтымақтастық біздің елдерімізде тұрып жатқан халықтарға ұлттық ерекшеліктерін сақтау мен дамыту, олардың рухани, діни қажеттіліктерін жүзеге асыру, ұлттық тілдерінде білім алу, еркін және тең құқылы мәдениеттерін дамытуға кепілдік беретін «Достық және ынтымақтастық туралы келісім» екіжақты құжаттарға сүйенеді. 1998 жылы Қазақстанның мәдени күндері және мерейтойлық іс-шаралар өтті. Құрманғазы Сағырбайұлының туғанына 180-жыл толуына арналған мәдени шаралар Түркіменстан, Түрік Республикасы, Қырғызстан Республикасы, сондай-ақ Ресейдің Мәскеу, Астрахан қалаларында өткізілді [6]. Біздің елдеріміздің арасындағы мәдени байланысты нығайтқан 2003 жылы Қазақстанның Ресейдегі, 2004 жылы Ресейдің Қазақстандағы жылы аясында ұйымдастырылған Астрахан облысындағы қазақтың ұлы күйшісі Құрманғазы Сағырбайұлының 185 жылдығына арналған мерейтой, сондай-ақ Омбы қаласында қазақтың әйгілі актері, қазақ кинематографиясының негізін қалаушы Шәкен Аймановтың 90 жылдық мерейтойына арналған қазақ киносының күндері, ең маңызды іс-шаралар қатарында Ресейдің Үлкен Мемлекеттік Академиялық театрының жаңа сахнасында қазақстандық мәдени мекемелердің концерті, т.б. мәдени іс-шаралар оған айқын мысал [7].

Ал, Қазақстан мен Үндістан арасындағы дипломатиялық қатынас 1992 жылдың ақпан айында орнаған. 1992 жылдың қазан айында Үндістан сыртқы істер министрінің бірінші орынбасары Руби Бхатия ресми сапарымен Қазақстанға келді. Үндістан сыртқы істер министрі бірінші орынбасарының ресми келуінен кейін Қазақстан мен Үндістан арасындағы екіжақты қарым-қатынас жанданды. Әсіресе, мақалада тоқталып отырған мәдени әріптестік саласында қарым-қатынас орнай бастады. 1994 жылы қаңтар айында қазақ ақыны Аманжол Шәмкеновтың әдеби кеші Дели қаласында ұйымдастырылып өткізілді. 1994 жылдың 29 қарашасы мен 5 желтоқсаны аралығында танымал жазушы Ананта Мурти бастап келген үндістандық жазушылар мен ақындар делегациясы Алматыда болды. Мәдени әріптестік туралы мәлімдеме сәйкес, 1997 жылы мәдени алмасулар туралы хаттамалар мен ведомстволарлық жоспарларға қол қойылды. Қазақстанның 62 туристік ұйымдары мен фирмалары Үндістандағы әріптестерімен арасында ынтымақтастық қатынас орнатты. Жекелеген федерациялар мен клубтар арасында спорттық байланыстар орнаған. Шөп үстіндегі хоккей, волейбол, дзюдо, садақпен ату және футбол федерацияларының арасындағы өзара келісімшарттарына сәйкес Үндістан мен Қазақстан жағдайында спортшылардың бірлескен жаттығулар мен жоғарыда аталып кеткен спорт түрлерінен жолдастық кездесулерін өткізді. Мәдени ынтымақтастықты нығайтудың маңызды оқиғасы Үндістанда Абай мен Жамбылдың 150 жылдығын, ал Қазақстанда Махатма Гандидің 125 жылдығын атап өту, хинди тілінде Абай өлеңдерін аудару болған еді. Қазақстанға Абай мен

Жамбылдың салтанатты мерейтойына Үндістаннан өкілдік делегация келді. 2000 жылдың наурызында Еуразия Ұлттық Университеті жанынан Үнділік оқу орталығы ашылды [9]. Ал, Алматы қаласындағы Ә.Қастеев атындағы музейде үстіміздегі жылдың он бесіне Үндістанның Тәуелсіздік күні ерекше аталып, ғылыми баяндамалар тыңдалып, өнерлі жастардың күшімен қойылған ән-би кешімен қатар, әйгілі Н.Рерих пен С.Н. Рерих сынды художниктердің жұмыстарының көрмесі ұйымдастырылды. Әрине, осы сынды мәдени-гуманитарлық ынтымақтастықтар елдер арасында сауда-экономикалық, саяси үндестікте де тиімді болары хақ. Себебі, мәдениет пен саясат бір-бірімен тығыз байланысты, сондықтан да оларды бір-бірінен бөле қарауға болмайды. Кез келген мемлекеттің сыртқы саясаты – халықаралық саясатта көрініс табатын оның мәдени, идеологиялық және ұлттық мүддесіне сәйкес қалыптасады. Өйткені, ұлы мемлекеттер өз мүддесін іске асыру үшін күресіп жатқанын ескеруіміз керек. Сондықтан да мәдениет еліміздің халықаралық қатынасына маңызды ықпал етеді. Осының айғағы ретінде еліміздің бір ғана «Мәдени мұра» Ұлттық стратегиялық Жобасы аясында Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігі тарапынан өте ауқымды тарихи және мәтінтанулық зерттеулер жүргізіліп, ескі қазақ қолжазбалары бойынша, Абай Құнанбайұлы, Тұрағұл Абайұлы, Мүрсейіт Бікеұлы және Ахат Шәкәрімұлының т.б. еңбектеріне кешенді түрде зерттеу жұмыстары жүргізілді. Әлемдік кітапханалардағы түрлі сфрагистикалық, геральдикалық және эпиграфикалық жәдігерлер алынып, оларды анықтау, осы бұйымдарда кездесетін деректердің шығыс тілдерінде жазылған мәтіндерін зерттеу және ғылыми аудару, олардың ғылыми кескіндемесін жасау, сонымен қатар, эстампаждық (қағаз қалыптық) көшірмелерін, мәтіндерінің сызбаларын жасау, фотосуреттерін дайындау жұмыстары орындалды. Сол жәдігерлердің коллекциясы жүйеленіп, мейлінше қолданыстық хронологиясы мен мерзімдері анықталды. Эпиграфикалық деректердегі мәтіндер араб, парсы, тибет, манжұр және көне түрік тілдерінен аударылды. Бұдан мемлекетіміздің сауатты да, салмақты саясатының нәтижесінде еліміз әлем елдерімен сауда-экономикалық, мәдени-гуманитарлық байланыстарды нығайтып отырғанын көре аламыз. Қазақстанның әлем елдерімен қарым-қатынасы экономика мен саясат салаларында ғана емес, сондай-ақ мәдени салада да дамып отыр. Еліміздің көпвекторлық саясаты жағымды достық ынтымақтастыққа ұмтылған әлемнің барлық елдерімен, барлық салада ынтымақтасуға ниетті.

Мәдениет пен саясат бір-бірімен тығыз байланысты, сондықтан да оларды бір-бірінен бөле қарауға болмайды. Кез келген мемлекеттің сыртқы саясаты – халықаралық саясатта көрініс табатын оның мәдени, идеологиялық және ұлттық мүддесіне сәйкес қалыптасады. Себебі ұлы мемлекеттер өз мүддесін іске асыру үшін күресіп жатқанын ескеруіміз керек. Сондықтан да мәдениет еліміздің халықаралық қатынасына өте маңызды ықпал етеді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мажиденова Д.М. Внешняя культурная политика // Мемлекеттік басқару және қызмет. – 2011. – №1. – С. 59-61.
2. Болотнова А.А. Внешняя культурная политика России и Франции на современном этапе. – Москва: Дип. Академия МИД РФ, 2015. – С. 20-27.
3. «Мәдениет саласын дамытудың 2006-2008 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 24 қарашадағы №1161 Қаулысы.
4. ҚР ПМ. 5 н-қ., 6-т., 1108-іс.
5. <http://www.kasachstan.diplo.de> Двусторонние отношения в области культуры и образования.
6. ҚР ПМ. 5 н-қ., 6-т., 1159-іс.
7. ҚР ПМ. 75 н-қ., 1-т., 2938-іс.
8. ҚР ПМ. 75 н-қ., 1-т., 3301-іс.
9. ҚР ПМ. 75 н-қ., 1-т., 3265-іс.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVIII СТ.

Монархи Російської імперії в останній чверті XVIII ст. проводили в питанні управління військового духовенства політику уніфікації та централізації. Влада намагалась досягти розумного балансу у відносинах між військовим керівництвом, військовим духовенством та єпархіальним керівництвом для успішної реалізації геополітичних планів Російської імперії на Півдні України.

Ключові слова: *військове духовенство, монарх, церква, єпархія, військове керівництво, централізація.*

Monarchs of the Russian Empire in the last quarter of the eighteenth century pursued a policy of unification and centralization in the management of the military clergy. The authorities sought to strike a reasonable balance between the military leadership, the military clergy and the eparchial leadership for the successful implementation of the geopolitical plans of the Russian Empire in southern Ukraine.

Key words: *military clergy, monarch, church, eparchial, military leadership, centralization.*

Актуальність. Південь України тривалий час посідав особливе місце в геополітичних планах уряду Російської імперії, що обумовило наявність тут великої кількості військових формувань, в яких важливі душпастирські обов'язки виконували представники військового духовенства. Важливо комплексно досліджувати діяльність священників різноманітних збройних формувань на Півдні України в останній чверті XVIII ст. з метою урахування в сучасних умовах позитивного та негативного досвіду цієї діяльності.

Метою нашої публікації є дослідження системи управління військового духовенства на Півдні України в останній чверті XVIII ст.

Ключовими особами в управлінні полковим духовенством у мирний час за часів Катерини II виступали єпархіальні архієреї. Цей порядок поширювався і на територію Півдня України: духовенство збройних формувань, дислокованих на цій території, і після 1775 р. у своїй діяльності *de jure* залежало від місцевої єпархіальної влади. В останній чверті XVIII ст. взаємини військового духовенства та єпархіальної влади регламентували наступні узаконення Синоду: указ від 13 жовтня 1777 р. щодо обов'язку полкових священників щорічно надавати єпархіальним архієреям відомості про померлих одружених унтер-офіцерів і рядових та указ від 14 серпня 1782 р., що підтверджував перебування полкових священників під зверхністю єпархіального керівництва тих єпархій, на території яких знаходились їхні полки [5, с. 21].

Процес створення в досліджуваному регіоні єпархій відбувався паралельно з процесом створення тут територіально-адміністративних одиниць російського зразку. Через кілька місяців після знищення Нової Січі, у вересні 1775 р., для успішної реалізації геополітичних планів центральна влада влаштувала на території Новоросійської та Азовської губерній Слов'янську та Херсонську єпархії. очільником якої був призначений грецький «вчений чернець» Євгеній Булгаріс [3, с. 188]. Уже через кілька років єпархію очолив інший грек – Никифор Феотокі. За Никифора Феотокі частина його єпархії відійшла до складу влаштованої в 1779 р. на землях Північного Приазов'я Готфійської та Кафійської єпархії [3, с. 190], що було зумовлене передусім прагненням російської влади послабити Крим виведенням звідти православних під проводом грека митрополита Ігнатія Газадінова. Зміна геополітичної ситуації з приєднанням Криму в 1783 р. зумовила зникнення потреби в збереженні найменшої в Російській імперії єпархії, і вже в 1786 р., після смерті митрополита

Ігнатія, Готфійська та Кафійська єпархія була ліквідована, а керівництво її духовенством доручено тому ж таки архієпископу Слов'янському й Херсонському Никифору Феотокі. Через кілька місяців Никифор Феотокі був переведений до Астраханської єпархії, а на його місце призначений Амвросій Серебренников, посада якого відтепер стала іменуватися архієпископ Катеринославський і Херсонеса-Таврійського [4, с. 217].

Певним відхиленням від лінії посилення уніфікації та централізації церковного управління, допущеним у цей час на півдні України, стало утворення в складі Катеринославської єпархії в 1787 р. вікаріатства, якому підпорядковувались греки Маріупольщини й Таврійської області, включно із фортецями Керч і Єникале. Відповідно очільник вікаріатства йменувався єпископом Феодосійським і Маріупольським [1, с. 142].

З 1792 по 1799 рр. архієрейську кафедру очолював Гавриїл (Бонулеску-Бодоні). Саме на цей час прийшовся початок павлівських нововведень у церковній сфері, причому деякі з них запроваджувались спочатку саме на півдні України, а вже згодом поширювались на всю імперію. Синодальним указом від 31 грудня 1797 р. повідомлялося, що імператор наказав іменувати митрополита Катеринославського і Таврійського Гавриїла митрополитом Новоросійським і Дніпровським зі звуженням територіальних меж його компетенції до кордонів нещодавно створеної Новоросійської губернії [7, с. 269], до якої увійшла більша частина ліквідованого Катеринославського намісництва. Павло I привів єпархіальні кордони у відповідність з кордонами губерній. Було ліквідоване Феодосійське вікаріатство, а храми його відомства передані Новоросійському й Дніпровському єпархіальному очільнику [7, с. 280].

Завдяки павлівським нововведенням у церковній сфері відбулась корінна трансформація управління військовим духовенством, що передбачала розширення повноважень польових обер-священиків, звуження впливу на них єпархіального керівництва, перепідпорядкування обер-священиків військовому керівництву. 28 серпня 1797 р. Павло I підписав «Інструкцію польовому обер-священику», яка стала передвісником майбутніх корінних трансформацій управління військовим духовенством. Документ передбачав, що польовий обер-священик має знаходитись при генерал-фельдмаршалі. Віданню польового обер-священика доручалось управління всіма священиками полків. Тут же передбачалась можливість існування проміжної ланки у вертикалі управління: у разі, якщо польовому обер-священику було б важко наглядати за полковими священиками, він одержував право обирати з них самих гідних у межах дивізій, і ці обрані допомагали б йому в «нагляді за іншими» [4, с. 301].

4 квітня 1800 р. побачив світ іменний указ, згідно з яким усі священики армії мали підпорядковуватись (у тому числі – і в питаннях судочинства) польовому обер-священику як у військовий час, так і в поході та в мирні часи. Без відома й згоди польового обер-священика заборонялось проводити кадрові зміни в складі армійських священиків [5, с. 24].

Павло I поставив на чолі всього військового духовенства (армійського, флотського і гвардійського духовенства) П. Озерецьковського, створивши для нього посаду головного священика армії і флоту, призначив його членом Синоду, дав йому право особистої доповіді [6, с. 77]. П. Озерецьковський створив абсолютно самостійну організацію військового духовенства і заснував для підготовки військових священиків особливу семінарію. В цій семінарії мали навчатись діти армійського та флотського духовенства, готуючись до поповнення лав підлеглих обер-священику. Завдяки семінарії передбачалось уникнути зайвого листування з єпархіальною владою щодо направлення з єпархії гідних кандидатів на заповнення вакансій при збройних силах.

Таким чином, у постійному (як у воєнний, так і в мирний час) підпорядкуванні П. Озерецьковському опинилось армійське, флотське і гвардійське духовенство. Виокремлення цих духовних осіб у самостійне й незалежне від єпархіального духовенства становище відбулось за прецедентами ставропігійних монастирів і придворного духовенства, які були підпорядковані Синоду напряму, в обхід єпархіальної влади [6, с. 78]. П. Озерецьковський «замкнув» управління саме на собі, у низці питань фактично діючи незалежно від Синоду. Він зробив важливі кроки і в напрямку закріплення незалежності

військового духовенства від єпархіальної влади. Зі смертю Павла I вплив П. Озерецьковського впав і компетенція обер-священника була укладена в строго певні рамки.

Паралельно з вищезначеним процесом центральна влада видавала узаконення, які регулювали взаємини військового керівництва й полкових священників. Досліджені література та джерела дозволяють констатувати, що реалії взаємин військового керівництва із духовенством, що знаходилось при збройних силах, значною мірою залежали не тільки й навіть не стільки від законодавчого регулювання, скільки від складного комплексу інших факторів, у тому числі – від особистостей самих військових командирів. У джерелах зафіксовано чимало скарг на зневажливе ставлення офіцерів до духовенства на півдні України. Тому Синод із Сенатом за часів Катерини II та Павла I намагались захистити полкове духовенство від свавілля військових командирів [2, с. 102], але це не змогло змінити ситуацію кардинально. Ситуації виникали різні: деякі військові командири зневажливо ставились до військових священників, але були й інші, хто відрізнявся християнським благочестям. Деякі з військових очільників ревно піклувались про «окормлення» особового складу підпорядкованих їм збройних формувань. Наприклад, О. Суворов сам склав молитовник для солдат і запровадив у своїх військах обов'язкове хорове читання молитов уголос, співаючи разом з пілгеглими [3, с. 49].

Отже, обидва монархи Російської імперії (Катерина II та Павло I) протягом останньої чверті XVIII ст. проводили політику уніфікації та централізації в церковній сфері та, зокрема в питанні управління військовим духовенством. Монархи, незважаючи на деякі особливості поглядів кожного з них на це питання, намагались досягти розумного балансу у відносинах між військовим керівництвом, військовим духовенством та єпархіальним керівництвом для успішної реалізації геополітичних планів Російської імперії на Півдні України в зазначений період.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Губская Т. Н. Военное духовенство и священники Николаева. Исторические очерки / Т. Н. Губская. – Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2006. – 212 с.
2. Губская Т. Н. Из истории военного духовенства Херсонской губернии / Т.Н. Губская // Матеріали II-ї Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». – Т. II. Історія і культура. – Миколаїв, 1997. – С. 101 – 103.
3. Давлетшин В. Р. Военное духовенство в России XVIII – начала XX века и его деятельность по морально-психологическому обеспечению охраны государственной границы / В. Р. Давлетшин. – М., 2004. – 233 с.
4. Джерела з історії Південної України / Упорядники: А. Бойко, В. Козирев, В. Мільчев, І. Савченко, Н. Сурева. – Запоряжжя: РА «Тандем-У», 2005. – Т.1. – 528 с.
5. Полное собрание законов Российской империи. Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Т. IX. – 1018 с. Електрон. аналог друк.вид.:режимдоступу:https://w.histrf.ru/articles/article/show/polnoie_sobranie_zakonov_rossiiskoi_imperii(дата звернення 10.06.2017). – Назва з екрана.
6. Чимаров С. Во главе военно-духовного ведомства России: П.Я. Озерецковский. – первый обер-священник русской армии и флота / С. Чимаров // Военно-исторический журнал. – 1998. – № 1 – С. 76 – 81.
7. Яворницький Д. І. До історії степової України / Д.І. Яворницький. – Дніпропетровськ: Січ, 2004. – 444 с.

УДК 621.395.7(09)

Иzzат Юсунов
(Ургенч, Узбекистан)

**ИСТИҚЛОЛ ЙИЛЛАРИДА ХОРАЗМДА АЛОҚА СОҲАСИ УЧУН
МАЛАКАЛИ МУТАХАССИСЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИНГ
ТАКОМИЛЛАШТИРИЛИШ ТАРИҲИ**

Мазкур мақолада истиқлол йилларида Хоразмда алоқа соҳаси учун етук ва малакали кадрлар тайёрлаётган Ургенч ахборот технологиялари касб-хунар коллежи ва Тошкент ахборот технологиялари университети Ургенч филиалини пайдо бўлиш тарихи ҳамда мутахассисларни тайёрлаш бўйича яратилган шарт-шароитларга қисқача эътибор қаратилган.

***Калим сўзлар:** Интеграция, “Таълим тўғрисида”ги қонун, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”, СПТУ, Касб-хунар мактаби, “Электрон ҳукумат”, Виртуал таълим.*

This article discusses the history of the Urgench professional college of information technologies and the Urgench branch of the Tashkent University of Information Technologies and the conditions for training specialists in the field of communications in Khorezm over the years of independence.

***Key words:** Integration, Education Law, National Training Program, SPTU, Vocational School, e-Government, Virtual Education.*

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришиши арафаси кадрлар тайёрлаш тизимида жиддий камчиликлар мавжуд эди. Тизимининг аҳволи демократик ўзгаришлар ва бозор ислохотлари талабларига мувофиқ келмаслиги, ўқув ва илмий жараёнларининг моддий-техника ва ахборот базаси етарли эмаслиги, юқори малакали педагог кадрларнинг камлиги, ўқув-услубий ва илмий адабиёт ҳамда дидактик материаллари етишмаслиги, таълим тизими, фан ва ишлаб чиқариш ўртасида узвий ҳамкорлик ва ўзаро фойдали интеграциянинг йўқлиги, амалдаги таълим тизими замонавий, тараққий топган демократик давлатлардан орқада қолаётгани ва жаҳон талабларига жавоб бермасди. Ўз навбатида бундай камчиликлар Республикада таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида туб ислохотларни амалга оширишни тақозо қилди.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда интеллектуал ва маданиятли-маърифатли жамият қуришда кенг қамровли ислохотларга киришилди. Мамлакатимизда таълим соҳасини ислох қилишдаги туб бурилиш 1997 йилдан бошланди. Шу йили 29 августда “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” тасдиқланди. Уларда фуқароларга таълим, тарбия бериш, касб-хунар ўргатишнинг ҳуқуқий асосларини белгилади ҳамда ҳар кимнинг билим олишдан иборат конституциявий ҳуқуқини таъминлашга эътибор қаратилди. Шунингдек, таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принципларидан бири таълим тизимининг дунёвий характери, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш миллий тизимини яратиш мақсад қилиб белгиланди.

Белгиланган тадбирлар алоқа тизими учун малакали мутахассислар тайёрлаш ишларини такомиллаштиришни талаб қиларди. Хоразм вилоятида алоқа тармоғи учун мутахассис тайёрловчи ўқув юртларидан бири Ургенч ахборот ва компьютер технологиялари касб-хунар коллежи ҳисобланади. Мазкур ўқув юрти Ургенч шаҳридаги 205- сонли хунар-техника билим юрти сифатида 1979 йилда ташкил қилинганди. Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг 1984 йил 20 августдаги 362-сонли фармойиши билан эса хунар билим юрти СПТУ-21га айлантирилди.

Истиқлолга эришгандан кейин, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 11 декабрдаги 439-сонли қарори ва Республика Халқ таълими вазирлигининг 1997 йил 8 январдаги 7-сонли буйруғига асосан 21-сон СПТУ 2-сон касб-хунар мактаби деб қайта номланди. Республика Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 29 октябрдаги 473-сонли қарори ва Хоразм вилояти ўрта махсус касб-хунар таълими бошқармасининг 2004 йил 5 февралдаги 10-сонли буйруғига асосан 2-сон касб-хунар мактаби Урганч шаҳар Алоқа касб-хунар коллежи деб атала бошланди. Ўқув юртига Ўрта махсус касб-хунар таълими марказининг 2005 йил 4-октябрдаги “Касб хунар коллежларини ташкил этиш тўғрисида” 219-сонли буйруғига асосан Урганч ахборот ва компьютер технологиялари касб-хунар коллежи мақоми берилди.

Коллежда компьютер ва дастурий инжиниринг, компьютер инжиниринги техниги, дастурий инжиниринги техниги, телекоммуникация ва узатиш тизимларини монтаж қилиш, почта хизмати ва алоқаси хизматларини ташкил этиш бўйича мутахассисларни тайёрлаш тизими йўлга қўйилган. 2005 йил ноябрь ойида 600 ўринли янги ўқув биноси қурилиб ишга туширилди. Мазкур бинода янги педагогик технологиялар асосида таълим бериш учун замонавий кулайликларга эга бўлган фан хоналари, химия, физика, биология лабораториялари, 4-та лингафон хонаси, 5300 китоб фондига ва 100 ўқувчи ўринли қироатхонага эга бўлган кутубхона, 200 ўринли тадбирлар зали, жиҳозланган спорт зали ва майдончалари, компьютер синфига мослашган 4 та махсус ўқув хоналари, Германия лойиҳаси асосида 2007 йилда барча кулайликларга эга 5 та компьютер хонаси, 2 та устахона, 100 ўринли ўқувчилар ошхонаси ташкил қилинди.

2018 йилда коллежда 65 та педагог ва муҳандис-педагоглар бўлиб, улар орасида умумтаълим ўқитувчилари 34 нафар, махсус фан ўқитувчилари 25 нафар, ишлаб чиқариш таълими усталари 7 нафар эди. Педагог ва муҳандис педагоглардан 22 нафари катта ўқитувчи, 5 нафар етакчи ва 3 нафари 2 тоифали ишлаб чиқариш таълими устаси фаолият олиб бормоқда. Касб-хунар коллежи жамоаси Урганч Давлат университети, Тошкент ахборот технологиялари университети Урганч филиали, “Ўзбектелеком” АК Хоразм филиали, Хоразм телерадиокомпанияси, “Ўзбекистон почтаси” АЖ Хоразм филиали ва бошқа ташкилот, муассасалар билан тузилган ўзаро ҳамкорлик шартномалари тузганди [1, б. 12].

Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг 2005 йилдаги қарори билан Тошкент ахборот технологиялари университетининг Урганч филиали фаолиятини ташкил этиш учун, Хоразм вилоят ҳокимининг 2005 йил 18 июндаги 142-сонли қарори билан “Шовот-Қулобод” ирригация тизими бошқармаси биноси ажратиб берилди. Дастлабки йилларда филиалда 2 та бакалавр ва магистрлар тайёрлаш учун талабалар қабул қилина бошлади. 2008 йилда эса “Телекоммуникация” ва “Сервис” йўналишлари очилди [2, б. 7].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 26 мартдаги “Ахборот коммуникация технологиялари соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1942-сонли ва Республика Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 28 июндаги “Тошкент ахборот технологиялари университети ва унинг ҳудудий филиалларининг ташкилий тузилмасини такомиллаштириш тўғрисида”ги 188-сонли қарорларининг ижросини таъминлаш жараёнида университет таркибидаги барча факультетлар қайта ташкил этилди. Натижада Урганч филиалида ҳам “Компьютер инжиниринг”, “Дастурий инжиниринг”, “Телекоммуникация технологиялари” ва “АКТ соҳасида касб таълими” каби йўналишлари билан бир қаторда “Компьютер инжиниринг” магистратураси очилди [3, б. 1].

Филиал жойлашган бино таълим муассасасига мўлжалланмаган бўлиб, айрим хоналар ўқув хоналарига мослаштирилиб қайта таъмирланган эди. Шу билан биргаликда махсус жиҳозланган лабораторияларга эга эмасди. Ўзбекистон алоқа, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари давлат қўмитаси томонидан филиалнинг янги биноси ва талабалар учун ётоқхона қурилишига 24 млрд. 700 млн. сўм ажратилди. Икки йил давомида олиб борилган қурилиш ишлари 2013 йил 7 ноябрда, пудратчи “МigMax” индустриал МЧЖ томонидан якунланиб, муҳташам бинолар фойдаланишга топширилди.

Ўқув аудиториялари сони 30 та, 750 нафар талабага мўлжалланган, лаборатория хоналари 5 та, лингофон синфлари 1 та, компьютер синфлари сони 7 та ва умумий китоблар фонди 16020 та бўлган ахборот-ресурс маркази ишлай бошлади [4, б. 3]. Ўқув-лаборатория хоналарининг умумий майдони 209,5 квм., битта талабага тўғри келадиган фойдали майдон 2,6 квм. Филиал биносида “Электрон ҳукумат” ўқув маркази фаолият кўрсата бошлади. Бундан ташқари филиалда жами 274 та компьютер мавжуд бўлиб, улардан 108 таси сўнги авлод компьютерлари эди. Мавжуд компьютерларнинг барчаси интернет тармоғига уланган ҳамда ўқув жараёнида ва илмий-тадқиқот ишларида фойдаланиш имкониятини берди.

Филиалнинг ўқув биноси жаҳон андозаларига мос келадиган замонавий ахборот коммуникация технологиялари билан жиҳозланди. Жумладан, ўқув жараёнига 26 та проектор, 24 та планшет, 13 та электрон экранли интерактив доска, 15 та моторли экран ажратилган бўлиб, барча аудиторияларда мультимедия тизимлари ишлай бошлади. Шу билан бирга “Электроника” лаборатория хонаси “National Instruments” фирмасининг 5 та “LabView” виртуал лаборатория қурилмалари, “Ўлчаш ва стандартлаштириш” лаборатория хонаси замонавий телекоммуникация воситалари ва қурилмалари билан, виртуал таълим лаборатория хонаси “Huawei” компаниясининг мультимедия билан жиҳозланганди.

Филиал профессор-ўқитувчи ва талабалари бевосита дарс жараёнида замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш орқали дарс самарадорлигини ошириш имкониятига эга бўлдилар. Унда ҳар бир профессор-ўқитувчининг фанларга тегишли маълумотлар жойлаштирилган ва талабалар улардан масофадан интернет орқали фойдаланиш имкониятига эга бўлдилар. Компьютерлар Интернет тизимига улангани боис, талабалар тегишли фан бўйича маъруза матнидан, амалий ва лаборатория машғулотлар учун материаллардан фойдаланиши, фанлар бўйича саволлар ва тестлар орқали ўзининг билимини баҳолаш виртуал таълим имкониятига эга бўлдилар. Виртуал таълим тизимининг афзал томони шунда эдики, ўқитувчилар талабалар билан Onlayn тарзда доимий мулоқот қилиш, интернетдан тўғри фойдаланиш имконини берарди [5, б. 3]. Ҳар бир аудитория мавжуд локал тармоқ орқали филиал АРМ аъзо бўлган барча профессор-ўқитувчилар ва талабаларга Ўзбекистон миллий кутубхонаси базасида мавжуд бўлган ресурслар ва таълим порталларидан фойдаланиш имкониятлари яратилди. Энг замонавий компьютер техникаси ва технологиялари билан жиҳозланган янги бинода ҳар томонлама баркамол авлодни тарбиялаб вояга етказиш, юксак малакали мутахассислар тайёрлаш учун барча шарт-шароит муҳайё этилган.

Филиал ўқув биносини ён томонида 160 ўринга мўлжалланган “Талабалар турар жойи” ҳам 2015 йилда фойдаланишга топширилди. Талабалар турар жойида талабаларни яшаши таълим олиши учун барча қулайликлар яратилганди [6, Б.11]. Бунга жавобан профессор-ўқитувчилар ва талабалар халқаро республика ва вилоят миқёсида бир қатор ютуқларни қўлга киритиб келишмоқда. 2005-2018 йилларда филиални 51 та магистр ва 1478 та бакалаврлар битказиб чиқди ва алоқа ахборотлаштириш соҳаларида ишлаб келмоқда [7, б. 15].

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Урганч ахборот технологиялари касб-ҳунар коллежи маълумотномаси 2018й. – Б. 12.
2. Бобожонов, Б., Мадрахимов, Қ. Асрга тенг йиллар. 2-китоб. 2011й. – Б. 7.
3. Ubtuit. uz. – Б. 1.
4. Жабборова Н. Имкониятларга тўла маскан // “Хабар” газетаси, 2016, 7 октябрь, 41 (1255). – Б. 3.
5. Юсупов И. Талаба бўлиш бахти ёр бўлсин // “Хоразм ёшлари” газетаси. 2016 йил 7 июл (247) сон. – Б. 2.
6. Жумаев, У. Фарзандларимиз пухта билим олиб, касб эгалласин! (Муҳаммад Ал-Хоразмий номидаги ТАТУ Урганч филиали ҳаётига назар) // “Оила даврасида” газетаси, 2017, 21 декабрь, 51(293). – Б. 11.
7. ТАТУ мутахассислар бўлими маълумотлари, 2018. – Б. 15.

ПЕДАГОГІКА / ПЕДАГОГІКА

УДК 37.01

Іван Алмашій
(Мукачєво, Україна)

ВАЖЛИВІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗБЕРЕЖЕННІ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ

У статті розглянуто важливість формування екологічного мислення у збереженні суспільного екологічного простору. Показано ефективність формування змістовної (інформаційної, освітньої) компоненти екологічної культури молоді, коли враховується реальна взаємодія в системі «людина-природа».

Ключові слова: екологічна мислення, молодь, екологічний простір, інтернетресурс, інформаційне суспільство.

The importance of ecological thinking in preserving the public ecological space is considered in the article. The effectiveness of forming the content (informational, educational) component part of the youth ecological culture has been shown, at which the interaction in the system "man-nature" is taken into consideration.

Key words: ecological thinking, youth, ecological space, internet resources, information society.

Головне завдання у збереженні природи є екологічне виховання – формувати особистість з новими категоріями екологічного мислення, поведінки, взаємовідносин між націями і природою, відповідальності за всіх, у тому числі – майбутніх поколінь, усвідомлення універсальності тісних взаємозв'язків і взаємозалежності всього живого й неживого на планеті Земля.

Важливим у системі «Людина-Природа» є територія, де найбільше часу ми проводимо – а саме суспільний простір.

Проблемами побудови життєвого простору розглянуто науковцями: Ж. Вірна, Б. Братусь, Я. Гошовський, З. Карпенко, С. Максименко, Т. Хомуленко, Д. Фельдштейн та ін.

Мета. Розглянути важливість побудови життєвого простору у збереженні суспільного життєвого простору.

Визначальною характеристикою суспільного простору є те, що він конструюється соціальною реальністю та є елементом відтворення нашого буття. Так, суспільний простір обумовлює особливості взаємодії, контактів та комунікації індивідів і насамперед комунікація, норми поведінки, соціальна взаємодія обумовлюють та формують цей простір. Соціальне також «об'єктивоване», «вписане» у просторове: «фізичний простір є соціальною конструкцією і проекцією соціального простору, соціальна структура в об'єктивному стані (як, наприклад, план міста), об'єктивація і натуралізація минулих і нинішніх соціальних відносин».

Наступною важливою характеристикою суспільного простору є наявність контролю. Якраз часто функцію контролю виконують існуючі соціальні норми, які керують поведінкою у натовпі, демонструючи соціальний характер суспільного простору.

Суспільний простір є майданчиком взаємодії різних вікових категорій, а саме платформою соціалізації особистості та реалізації її потреб. Він не лише пов'язує між собою розрізнені міські осередки, виконуючи логістичну функцію, а й відіграє соціально значущу роль інтеграції населення міст і сіл, забезпечує середовище для комунікації та взаємодії. Відношення до навколишнього середовища, де ми проживаємо, визначає суспільний простір, відображає його суспільний прояв. Наприклад, прогулюючись міським парком ми отримуємо не лише задоволення від прогулянки, а й дуже часто естетичну насолоду.

Збереження суспільного простору можна розділити на дві складові:

- Наміри збереження;
- Наші дії щодо збереження життєвого простору.

В Мукачівському державному університеті є багато починань і традицій у формуванні екологічного мислення та заходів щодо збереження суспільного життєвого простору, що передаються від старшокурсника до першокурсника. За 2018-2019 навчальний рік найуспішнішими екозаходами та конкурсами були:

- захід на тему: «Сучасні ігрові форми в екологічному вихованні дітей» 25 жовтня 2018 року. Мета проведення заходу – розглянути основні сучасні форми екологопросвітницької роботи, які включають елементи гри і моделювання ситуацій поведінки в природному середовищі і дозволяють підвищити потенціал формування екологічної культури в дошкільному та молодшому шкільному віці.

- захід на тему: «Екологопросвітницька робота в початковій школі» 2 квітня 2018 року. Мета проведення заходу – розглянути основні форми екологопросвітницької роботи, які включають елементи гри і моделювання ситуацій поведінки в природному середовищі і дозволяють підвищити потенціал формування екологічної культури в молодшому шкільному віці.

- конкурс : «Екологічний та енергетичний менеджмент». 16 квітня 2019 року Мета проведення конкурсу – залучити студентську молодь створення екологічних технологій у системі «Людина-Природа» та презентація дослідження студентів вищих навчальних закладів з даної проблематики [3].

- фотоконкурс «Екологічна фотографія», який проводиться п'ятий рік поспіль та надає можливості розвитку екологічного мислення та презентації красот Карпат як фотографам-професіоналам, так і початківцям.

Тому, екологічне мислення відіграє ключову роль у відношенні до суспільного простору як у підростаючого покоління так і в ранній дорослості. Саме соціально-психологічні методи, які висвітлюються у навчальному процесі для студентів-психологів дозволяють формувати відношення до суспільно-життєвого простору на різних рівнях освітньої системи: дошкільних, загальноосвітніх, вищих навчальних закладах, громадських організаціях та об'єднаннях. Тому в останні роки приділяється багато уваги екологоспрямованим заняттям з провідною діяльністю відповідно до віку вихованця:

- у ДНЗ – ігрова;
- для загальноосвітніх закладів розробляються психологічні основи ігрової та навчальної діяльності підлітків.
- ВНЗ – навчальна.
- Громадські об'єднання – навчально-виховна з демонстрацією еколого-відповідної моделі поведінки і діяльності.

Отже, сучасність вимагає широкого залучення висококваліфікованого спеціаліста-психолога для формування екологоспрямованих навчально-виховних програм освітньої системи та їх супровід. Такий підхід надасть можливість сформувати екологічне мислення особистості, яке супроводжуватиме її протягом життя і збереже суспільно життєвий простір не лише для нас, а й прийдешнім поколінням.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Екологічний та енергетичний менеджмент [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу: <https://msu.edu.ua/ps/ekologichniy-ta-energetichnij-menedzhment/>

ПОНЯТТЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті розглянуто поняття інноваційний потенціал педагога. Приділено увагу вимогам до особистості та лідерських якостей педагога – менеджера, його професійним якостям та вимогам роботи у колективі. Визначено вплив інноваційного потенціалу педагога на сучасну освітню діяльність.

Ключові слова: педагог, інноваційний потенціал, інноваційний потенціал педагога, освітні технології, індивідуально-особистісні якості.

The article deals with the concept of teacher's innovative potential. Attention is paid to the requirements to the personality and leadership qualities of the teacher – manager, his professional qualities and working conditions in the team. The influence of the teacher's innovative potential on the modern educational activity is determined.

Key words: teacher, innovative potential, innovative potential of teacher, educational technologies, individual and personal qualities.

Основою і змістом інноваційних освітніх процесів є інноваційна діяльність, суть якої полягає в оновленні педагогічного процесу, впровадження інновацій у традиційну систему, що забезпечує найвищий ступінь педагогічної творчості. Суб'єкт, який є носієм інноваційного процесу, є насамперед педагогом-новатором. У широкому сенсі педагоги-новатори включають всіх вчителів, які працюють творчо, прагнуть оновити свої особисті та навчальні інструменти. У вузькому сенсі педагог-новатор вважає автора нової педагогічної системи, тобто сукупністю взаємопов'язаних ідей і технологій педагогіки та виховання.

Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності визначається насамперед: соціально-економічними трансформаціями, які потребують відповідного оновлення освітньої політики; бажання вчителів розвивати та застосовувати педагогічні інновації; конкуренція загальноосвітніх навчальних закладів, що стимулює пошук нових форм, методів організації АЕС, диктує відповідні критерії відбору вчителів.

Основна умова такої діяльності – інноваційний потенціал вчителя.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, яка виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність [1, с. 256].

Можна стверджувати, що реалізація парадигми компетентності в освіті, насамперед, робить високі вимоги до особистості та лідерських якостей викладача-менеджера. Вони будують стратегію розвитку освітньої організації і створюють емоційно-психологічну атмосферу в колективі.

При здійсненні педагогічної діяльності викладач повинен вміти:

- моделювати освітню діяльність з урахуванням культурних відмінностей дітей, статі, віку та індивідуальних особливостей;
- спілкування з дітьми з урахуванням їх психологічних особливостей, визнання їхньої гідності, розуміння та прийняття;
- створювати навчальні групи (клас, клуб, ділянках і ін.) спільноти дітей та дорослих (студенти, їхні батьки (законні представники), педагогічні працівники);
- керувати навчальними групами для залучення студентів до процесу навчання і виховання, мотивуючи їх навчально-пізнавальну діяльність;

- проаналізувати реальний стан справ в освітніх група, підтримка в дитячому колективі бізнесу, дружня атмосфера;
- захищати гідність і інтереси студентів, допомагати дітей у ситуаціях конфлікту та / або несприятливі умови;
- знайти ціннісний аспект освітніх знань та інформацію для забезпечення розуміння та прийняття студентами;
- володіти методами організації турів, походів і експедицій тощо;
- співпрацювати з іншими викладачами та іншими фахівцями у вирішенні навчальних питань та завдання [2, с. 36].

Професійно значущими характеристиками управлінських якостей вчителя є концентрація і розподіл уваги, розвиненої пам'яті, гнучкості та творчості мислення, висока прогностична здатність, добре розвинена творча фантазія. Для інноваційного педагога також важливі професійно-відповідні пізнавальні якості: цікавість, спостереження, творчість, пізнавальна чутливість тощо.

Аналіз наукових праць і концепцій [2; 4; 5] дозволяє розрізнити таку структуру управлінських якостей, яка резонує з професіоналом функції вчителя: індивідуально-особистісні, організаційно-управлінські, перцептивно-лідерські, соціально-психологічні (рис.1).

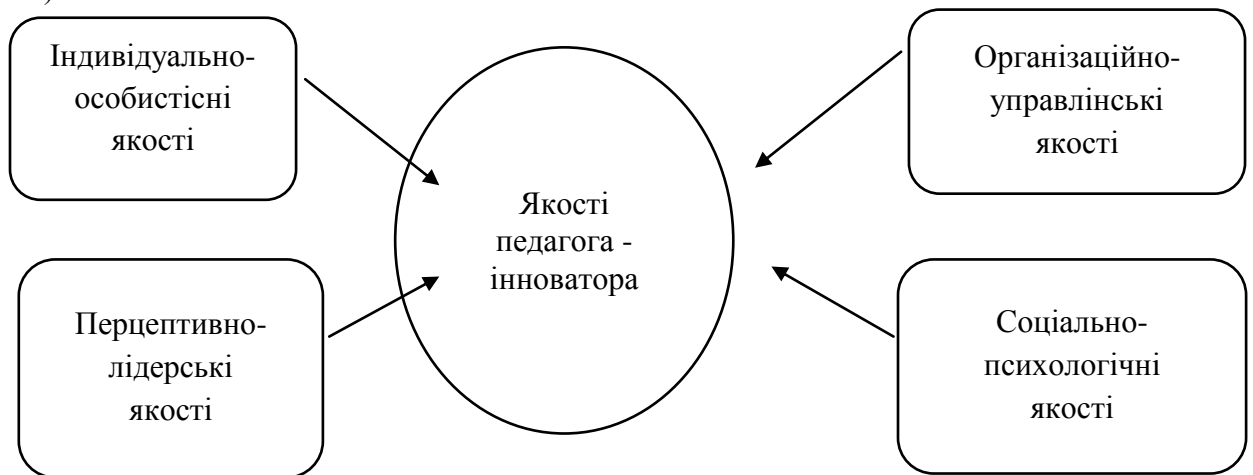

Рис. 1 Структура управлінських якостей педагога

Індивідуально-особистісні якості такі:

1. Знання і розуміння самих себе. Учитель має добре знати себе, вміти слухати себе, свої почуття та емоції. Відчуття себе, знаючи це люди, як і речі, які мені не подобаються, важливі елементи формування адекватної самооцінки, яка допоможе вам орієнтуватися в життєвому шляху і розуміти інших людей.

2. Впевненість. Адекватно високий рівень вчитель самооцінки поєднується з впевненістю сам підвищує свою рішучість у критичних ситуаціях і допомагає, якщо необхідно, ризикувати. Впевненість у собі дозволяє вчителю розширюватися межі своїх здібностей і набувають нового досвіду.

3. Проактивне ставлення і прагнення до лідерства, необхідне для адекватної орієнтації в соціально-педагогічній ситуації. Прагнення до лідерства має важливе значення для лідера саморозвитку та самовдосконалення.

4. Моральний стандарт, надійність, послідовність дій. Вчитель є носієм норм і цінностей групи, тому їх поведінка і перспективи повинні бути узгоджується з нормами людської моралі – справедливості, чесності, відповідальності, надійності та послідовності дій.

5. Розроблена педагогічна Я-концепція. Світогляд педагога і характер його взаємодії з послідовниками багато в чому визначається педагогічним Я-концепція, що включає в себе систему уявлень про себе як вчителів та власну педагогічну роль у взаємодії з іншими [3, с. 160].

Організаційні та управлінські навички:

1. Фокус на майбутнє і бачення. Для того, щоб вчитель міг привести студентів, він повинен знати, куди йти. Для цього він Ви повинні бачити перспективи команди.

2. Почуття ситуації і гнучкість поведінки. Вчитель часто є учасником складного процесу і є в цьому освітньому середовищі, де існує велика кількість різних сил, багато з яких іноді знаходяться поза його знанням, розумінням і контролем отже, момент вимагає відчуття ситуації, здатність орієнтуватися в ній і приймати правильне рішення.

3. Здатність будувати команду. Важливою якістю індивіда, що визначає успіх його формування в ролі лідера, є здатність залучати інших (творчі програми, ідеї, ідеали) і створюють команду однодумців. Формування корпоративних цілей і цінностей, а також контроль за прихильністю до неї послідовників є одним з найважливіших управлінських завдань викладача.

4. Здатність організувати групу для вирішення проблеми. Ця якість є однією з основних управлінських дій вчителя. Це передбачає розуміння соціально-психологічного ситуація, здатність розподіляти функції між членами група, здатність мотивувати і надихати їх на виконання завдань, координувати роботу і так далі.

5. Здатність контролювати результати спільної діяльності, заохочувати діяльність і заохочувати. Це якість також забезпечує успішність педагога відповідними функціями управління.

6. Готовність підтримувати у важкі часи. Небажання вчителя надавати наступникам підтримку в тих випадках, коли це дуже важливо і він здатний зробити це, як правило, позбавляє його лідерського статусу [4, с. 38].

Соціально-психологічні якості:

1. Міжособистісна чутливість, здатність розуміти потреби інших. Лідерство є соціальний феномен і орієнтованість на людей, тому бачення інших людей, відчуття їхніх прагнень, потреб і проблем, а також розуміння відносин "лідер-послідовники" багато в чому визначає успіх управлінської діяльності вчителя.

2. Комунікативна компетентність. Здатність швидко встановлювати контактів з людьми, відчуття впевненості в команді є важливою якістю лідера і гарантує успіх його організаційної та управлінської діяльності.

3. Здатність створювати умови для самореалізації послідовників є основою для формування довіри до лідера і готовність послідовників слідувати за ним.

4. Правосуддя. Лідер виступає як координатор людських відносин і повинен бути об'єктивним і справедливим у оцінці дій і вчинків інших людей.

5. Здатність представляти і відстоювати інтереси групи у зовнішніх інстанціях, брати на себе відповідальність за групову діяльність. Лідером є представник групи, тому здатність представляти і захищати інтереси групи у зовнішніх інстанціях, брати на себе відповідальність за діяльність є внутрішньогруповою важливою якістю педагога.

Перцептивно-лідерські навички:

1. Здатність проникати у внутрішній світ дитини,

2. Зрозуміти інший предмет педагогічного впливу без вербальної (словесної) інформації.

Наявність перелічених вище якостей є управлінським потенціалом вчителя, але володіння ними не обов'язково перетворює індивіда в менеджера. Кожна з них може бути значущою і корисною як для вчителя, так і для будь-якої людини, яка прагне до успіху. Особливе значення набуває ще: сприйняття викладачем учнів, батьків учнів та колег як менеджера; визнання його управлінського статусу та повноважень; наявність особистих очікувань членів групи з управлінської діяльності вчителя; делегування членами групи частини особистої діяльності керівника тощо [5, с. 88].

На сучасному етапі розвитку суспільства особливу роль у оцінці ефективності управлінської діяльності педагогічного персоналу відіграють психологічні фактори, критерії, які в узагальненому вигляді можна представити наступним чином: стабільність інтересу до професії і розширення професійного досвіду; задоволення професійні досягнення;

професійне здоров'я; задоволення необхідністю персоналізації; виражена мотивація компетентності; психологічний комфорт у професійній взаємодії.

Отже, на основі вище зазначеного дійшли висновку, що підвищення рівня управлінської культури педагога в сучасних умовах стає важливим чинником успішності інноваційних процесів в освіті. Сучасний педагог потребує і знань, і навичок проектування освітніх процесів, міжособистісної комунікації, які забезпечують врахування когнітивних, емоційних, поведінкових та мотиваційних чинників, що і визначає актуальність наукового дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гришук А. Словник українського педагога. Київ: КВЦ, 2015. 405 с.
2. Даниленко Л. І. Інноваційна педагогіка: до практики через теорію // Директор школи, лицею, гімназії. 2000. № 1. С. 36–38.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
4. Осадчий І. Г. Синергетика для педагогіки: про якісні стани освітніх систем та типи управлінських стратегій // Освіта і управління. 2005. Т. 8, чис. 3–4. С. 38–41.
5. Пінчук В.М. Інноваційні процеси – підґрунтя проектування нових освітніх технологій // Освіта і управління. Т.2. 1998. Число 3. С.88-97.

УДК 373.2

*Юлія Волинець, Майя Довгопол
(Київ, Україна)*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті вивчається питання формування творчих умінь дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності. Розкриті ключові поняття проблеми та сутність формування творчих умінь дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності. Визначені педагогічні умови формування творчих умінь дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності.

Ключові слова: *уміння; творчі уміння; старший дошкільний вік; театралізована діяльність; формування творчих умінь дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності.*

The article examines the question of the formation of creative skills of preschool children in the process of theatrical activity. The concepts of the problem and the essence of the formation of creative skills of preschool children in the process of theatrical activity are revealed. The pedagogical conditions for the formation of creative skills of preschool children in the process of theatrical activity are determined.

Key words: *skills; creative skills; senior preschool age; theatrical activity; the formation of creative skills of preschool children in the process of theatrical activity.*

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Головна мета дошкільної освіти в Україні – створити сприятливі умови для особистісного становлення дітей, забезпечити їх збалансований розвиток, узгодженість у житті основних тенденцій до самореалізації та саморозвитку формування емоційного сприйняття дітей старшого дошкільного віку у театралізованій діяльності. Ця мета висуває певні вимоги до забезпечення якості дошкільної освіти, удосконалення змісту, оновлення відповідно до вимог часу, збереженням при цьому позитивного досвіду та збагачення його новими, прогресивними ідеями.

Водночас у практиці роботи закладів дошкільної освіти недостатньо повно використовується величезний потенціал театральної діяльності, яка переважно зводиться до підготовки та показу вистав.

Сучасну ситуацію в теорії та практиці можна охарактеризувати такими суперечностями між: потребами суспільства в творчо активних людях, здатних систематично, послідовно і якісно вирішувати проблеми, та недостатністю розроблених педагогічних засобів та умов, що підвищують ефективність процесу організації творчої діяльності особистості.

Актуальність порушеної проблеми, її недостатня теоретична та практична розробленість зумовили вибір теми нашої статті: «Педагогічні умови формування творчих умінь дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності».

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми використання театральних ігрових форм і методів роботи в освітній діяльності присвячено дослідження багатьох вчених: В. Вульф, А. Капської, О. Комаровської, Г. Костюшко, Г. Лабковської, В. Лозового, Т. Лютіної, Т. Пені, С. Соломахи та ін. Особливий інтерес в аспекті театралізованої діяльності викликають праці, присвячені розвитку творчих здібностей дітей у театральній ігровій діяльності (О. Амацьєва, В. Силивон, Л. Фурміна), театралізованій діяльності дошкільників (Л. Артемова, М. Буркіна, М. Маханєва, Н. Сиротич, Л. Серих), іграм-драматизаціям та театралізованим іграм (Н. Карпинська, В. Тютюнник), формуванню творчої активності дітей в іграх по сюжетах літературних творів (Ю. Косенко), взаємозв'язку зображальної та театральної ігрової діяльності в естетичному вихованні дітей (О. Половіна, Е. Трусова).

З огляду на зазначене, **метою** статті є визначення педагогічних умов формування творчих умінь дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування творчих умінь дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності у психолого-педагогічній літературі, починаючи з дошкільного віку, розробляється багатьма педагогами і психологами як в історично-педагогічній спадщині, так і в сучасних дослідженнях.

З психологічної точки зору дошкільне дитинство є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей тому, що в цьому віці діти надзвичайно допитливі, у них є величезне бажання пізнавати навколишній світ. Становлення компетентності дитини в різних сферах художньої діяльності, готовності до гри-драматизації здійснюється в сім'ї, за підтримки батьків і в освітньому процесі ЗДО. Багато батьків несправедливо вважають, що дитячу геніальність неможливо розвинути, вони наївно припускають, що геніями тільки народжуються. Можливо, в цьому і є якась частка правди, але хто знає, скільки навколо нас дітей, чия талановитість прихована, і щоб дати поштовх її розвитку, потрібно лише звернути на дитину увагу і допомогти їй [5, с. 11-12].

Актуальним для нашого дослідження є роботи учених, які одним із ефективних засобів художньо-творчого розвитку дитини визначають театралізовану діяльність (Л. Артемова, О. Амацьєва, Г. Костюшко, Л. Масол, Н. Миропольська, Н. Сиротич та ін.). Проведений нами аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить про те, що при всьому розмаїтті питань організації освітнього процесу в комплексі недостатньо дослідженими залишається проблема формування емоційного сприйняття дітей старшого дошкільного віку у театралізованій діяльності та створені педагогічні умови в ЗДО.

Погоджуємося з думкою Н. Карпинської, яка особливо відзначала вплив театралізованих вистав на розвиток виразності й образності дітей, що проявляється в здатності до естетичного сприйняття мистецтва художнього слова, вмінні розрізняти інтонацію та особливості мовних зворотів. Для виконання ролі дитина повинна володіти різноманітними виразними засобами (мімікою, жестами, виразною мовою) [3, с. 222].

Театр, відзначає І. Зязюн, – один з найяскравіших емоційних засобів, що формують смак дитини. Театр діє на уяву дитини різними засобами: словом, дією, зображувальним мистецтвом, музикою. Це синтез багатьох мистецтв, об'єднувальну функцію яких виконує література. Хоча кожен вид мистецтва має свою специфіку відображення дійсності, проте

загальним є матеріал, за допомогою якого митець створює єдиний художній образ. У літературі таким матеріалом є слово, у театрі – дія [2, с. 123].

Учена Н. Кузьміна, під умінням розуміє набуті людиною здібності на основі знань і навичок виконувати відповідні види діяльності в умовах, що змінюються [4, с. 15]. Д. Пойа зазначає, що уміння є основою майстерності і творчості людини. Уміння це майстерність, це здатність використовувати наявні у вас відомості для досягнення своїх цілей; уміння це здатність методично працювати [6, с. 78].

Аналіз проблеми розвитку творчих умінь визначається змістом, який вкладається в дане поняття. Дуже часто в буденній свідомості, творчі здібності ототожнюються зі здібностями до різних видів художньої діяльності, з умінням красиво малювати, складати вірші, писати музику.

Дане поняття тісно пов'язане з поняттям «творчість», «творча діяльність». Творчість визначається як діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, що володіють новизною і суспільною значущістю, тобто в результаті творчості створюється щось нове, чого не існувало раніше [1].

Поняття «творчі здібності» – це індивідуальні особливості, якості людини, які визначають успішність виконання творчої діяльності різного роду. Творчість дітей в театральній-ігровій діяльності виявляється в трьох напрямках: (які можуть об'єднуватися) творчість продуктивна (ствір власних сюжетів або творча, інтерпретація заданого сюжету); виконавська (мова, рухи) – акторські здібності; оформлювальна (декорації, костюми тощо).

З психологічної точки зору дошкільне дитинство є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей тому, що в цьому віці діти надзвичайно допитливі, у них є величезне бажання пізнавати навколишній світ. Становлення компетентності дитини в різних сферах художньої діяльності, готовності до гри-драматизації здійснюється в сім'ї, за підтримки батьків і в освітньому процесі ЗДО. Багато батьків несправедливо вважають, що дитячу геніальність неможливо розвинути, вони наївно припускають, що геніями тільки народжуються. Можливо, в цьому і є якась частка правди, але хто знає, скільки навколо нас дітей, чия талановитість прихована, і щоб дати поштовх її розвитку, потрібно лише звернути на дитину увагу і допомогти їй [5, с. 11-12].

Сучасна педагогіка визначає естетичне виховання як розвиток здатності сприймати, відчувати, розуміти прекрасне в житті і в мистецтві, як виховання прагнення самому брати участь у перетворенні навколишнього світу за законами краси, як долучення до мистецької діяльності та розвитку творчих здібностей. Особлива роль в естетичному вихованні відводиться мистецтву. Отже, завдання естетичного виховання безпосередньо пов'язані з формуванням творчих умінь дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності.

Видатні психологи Л. Виготський і А. Запорожець неодноразово підкреслювали, що у старшому дошкільному віці дитина переходить від ситуативного поведінки до діяльності, підпорядкованої соціальним нормам і вимогам, і дуже емоційно належить до останніх. На перший план виступає особистісний, в центрі якого лежить інтерес до людських взаємин [1].

Визначимо педагогічні умови формування творчих умінь дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності.

По-перше – створення атмосфери співтворчості і взаємопартнерства. *По-друге* – занурення дітей в активну театралізовану діяльність, розвиток зв'язного мовлення, збагачення і активізування лексики дитини; удосконалення граматичної правильності мовлення тощо. *По-третьє* – організація театралізованої діяльності дітей дошкільного віку в умовах ЗДО.

Таким чином, при ефективній організації театралізованої діяльності дітей дошкільного віку в ЗДО діти старшого дошкільного віку активно взаємодіють з дорослими та однолітками під час розігрування уривків казок, інсценування, ігор-імітацій; спроможність наслідувати, імітувати голоси тварин, птахів під час театралізацій окремих епізодів казок та драматизації літературних творів; уміння доречно імітувати рухи, жести персонажів. У дітей підвищується

самооцінка та інтерес до казок та інших творів художньої літератури, діти із задоволенням відображають в образотворчій діяльності епізоди постановок, образи героїв.

До комплексу вмінь, що засвідчують компетентність дітей старшого дошкільного віку у сфері театралізованої діяльності, належать такі з них: організувати самостійно та за вказівкою дорослого ігри-драматизації, театралізовані ігри за сюжетами знайомих художніх творів; брати участь в інсценуванні відомих казок; ідентифікувати почуття і вчинки персонажів із власними діями; проявляти власну позицію у процесі перевтілення у сценічний образ; запам'ятовувати сюжетну послідовність, своєчасно включатися в дію; використовувати музично-пластичнопісенний досвід під час театралізації різних творів літературних жанрів.

Висновки та рекомендації. Отже, розвиток особистості в старшому дошкільному віці характеризується освоєнням нових знань, появою нових якостей, потреб. Одне з завдань педагога – показати дітям засоби виразності, які стимулювали б їх творчу діяльність та створити педагогічні умови щодо формування творчих умінь дітей старшого дошкільного віку.

Однак, проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого розвитку робота може бути продовжена у всебічному розвитку дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності, формуванні емоційного сприйняття дітей дошкільного віку у театральній діяльності. Продовжувати створювати в освітньому просторі ЗДО умови, що сприяють розвитку мовлення за допомогою театралізованої діяльності з самого раннього дитинства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – Санкт-Петербург : СОЮЗ, 1997. – 96 с.
2. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи (за ред. І. А. Зязюна). – К., 2000. – 636 с.
3. Карпинська Н. С. Сприймання дітьми літературних творів. Виразне читання вихователя. Гра-драматизація як засіб розвитку творчих здібностей дітей / Н. С. Карпинська // Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія / упоряд. А. М. Богуш. – Ч. 2. – К. : Вища школа, 1999. – С. 222-232.
4. Кузьмина Н.В. Фундаментальная акмеология как важнейший ресурс процесса повышения продуктивности образования // Проблемы освіти: збірник наукових праць. – Вип. 84. – Житомир-Київ, 2015. – С. 14-19.
5. Олійник О. М. Театральні ігрові діяльності в умовах дошкільного навчального закладу : навч.-метод. посіб. / О. М. Олійник. – Кам'янець-Подільський : Волощук В. О., 2017. – 163 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1632/Oliinyk-O.M.-Teatralno-ihrova-diiialnist-v-umovakh-doshkilnoho-navchalnoho-zakladu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. – Заголовок з екрана.
6. Пойа Д. Как решать задачу / Пер. с англ. – М., 1961. – 207 с.

УДК 371.(477.87)“1919/1939”

Іветта Дечинська, Магдалина Опачко
(Ужгород, Україна)

ЗМІСТ ПРЕДМЕТІВ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ В НАРОДНИХ ШКОЛАХ ЗАКАРПАТТЯ 1919–1939 РР.

У статті розглянуто зміст окремих предметів гуманітарного циклу в народних школах Закарпаття 1919–1939 рр. Схарактеризовано зміст таких гуманітарних предметів: «Читання», «Бесіда», «Стиль», «Співи», «Наука о родном краю», «Ручна праця». Гуманітарна освіта в народних школах Закарпаття 1919–1939 рр., зміст якої педагоги шкіл реалізовували на основі цих предметів забезпечувала вирішення таких найважливіших завдань: розвиток духовного світу, виховання загальнолюдських, християнських, естетичних цінностей; пізнання особистості в парадигмальній системі «людина – близьке оточення – культура».

Ключові слова: гуманітарна освіта, зміст предметів гуманітарного циклу, школи Закарпаття, Чехословацький період.

The article is considered the content separate subjects of the humanitarian cycle in the Transcarpathian public schools of 1919–1939. The following humanitarian subjects are described: «Reading», «Conversation», «Style», «Singing», «Science of the native land», «Handwork». The humanitarian education in the Transcarpathian public schools of 1919–1939, the content of which the teachers of the schools implemented on the basis of these subjects provided the solution of the following important tasks: the development of the spiritual world, the education of Christian, aesthetic values; personality cognition in the paradigm system «man – close environment – culture».

Key words: humanitarian education, the content of the humanitarian cycle, school of Transcarpathia, Czechoslovak period.

Постановка проблеми. Реформи в сфері шкільної гуманітарної освіти пов'язані з орієнтацією суспільства на євроінтеграційні процеси та відзначаються спрямованістю на розвиток духовності особистості, систему її цінностей у контексті загальнолюдського та національного. Йдеться про переоцінювання місця та ролі гуманітарного знання в системі загальної середньої освіти та розроблення ефективних підходів до його оновлення.

Посилення уваги до регіонального, краєзнавчого, полікультурного компонента змісту освіти актуалізують потребу аналізу історико-педагогічної спадщини шкільництва для творчого використання здобутків минулого в сучасному освітньому процесі. У такому вимірі досвід розбудови демократичного суспільства на теренах Закарпаття у міжвоєнний період (період розвитку Закарпаття у складі Чехословаччини (1919–1939 рр. під назвою Підкарпатська Русь) видається знаковим і перспективним. Його аналіз уможливило розкриття цінних надбань щодо розробки змісту гуманітарної освіти на засадах ідей гуманізму, демократизму, полікультурності.

Окремі аспекти розвитку гуманітарної освіти Закарпаття розглядали О. Бенца, І. Жорова, Т. Завгородня, М. Зимомря, І. Курляк, М. Кляп, М. Кухта, Л. Маляр, Н. Марфинець, С. Мишкарьова, І. Небесник, М. Опачко, І. Стражнікова, О. Фізеші, О. Юрош.

Розвиток змісту гуманітарної освіти у школах Закарпаття у міжвоєнний період став предметом цілісного історико-педагогічного дослідження І. А. Дечинської [5]. Але окремі матеріали, які розкривають особливості проектування змісту предметів гуманітарного циклу, які вивчались у тогочасних школах, не конкретизувались.

В умовах сучасної української школи, коли наповнення змісту навчання матеріалами, засобами, діяльністю покладається на навчальний заклад, точніше на учителів-предметників,

увиразняється проблема розробки змісту навчальної дисципліни, актуалізуючи досліджувану нами проблему.

Мета статті полягала у розкритті змісту предметів гуманітарного циклу в школах Закарпаття міжвоєнного періоду.

Виклад основного матеріалу. На рубежі 20-30-х років у Чехословаччині була здійснена шкільна реформа введено 8-річне обов'язкове навчання і удосконалено навчальні плани. Особливістю розвитку шкільництва на Закарпатті у хронологічно окреслений період було те, що крім звичайних шкіл, в яких навчання проходило руською, українською і російською мовами, створювалися школи інших національностей. Їх кількість з угорською, німецькою, румунською та єврейською мовами зростала. У багатьох школах навчання проходило на кількох мовах [6].

Слід також зауважити, що у досліджуваній період школи не мали усталених навчальних планів, програм. Впровадження нових програм для народних шкіл, які уклала спеціально обрана комісія, а затверджувала вчительська конференція супроводжувалось ретельним вивченням і адаптацією досвіду Чехословацької системи освіти.

У педагогічному часописі «Учитель» за 1920 рік уміщено положення, яке дуже точно відображає концепцію змісту освіти в тогочасних школах: «...школа на Підкарпатській Русі мусить бути збудована на демократичних принципах, а зміст шкільної освіти має бути підпорядкований національно-державному вихованню в такій мірі, щоб виховати добрих, чесних горожан» [1, с. 6]. Наголошувалось, що навчання відповідно до нових основ має відзначатися спрямованістю на розвиток особистості, а метою навчання є не накопичення навчального матеріалу, а «плекання особистості, індивідуальності» [1, с. 5].

Згідно з новими «Учебними основами» (розпорядження від 22 жовтня 1923 р. (ч. 25846) визначальна мета народних шкіл полягала у «моральному і релігійному, духовному і фізичному, формальному і мовленнєвому вихованні» [9]. Під «духовним (душевним)» вихованням розуміли розвиток «душевних сил», волі, формування характеру; під «формальним» (від слова «форма») – здатність відображати думки, почуття у відповідних формах (наприклад, коротке повідомлення, складання розповідей для вироблення стилю, рольові ігри під час драматизації, художні форми тощо). Цьому мав бути підпорядкований як навчальний матеріал для засвоєння учнями, так і організація навчання.

Варто звернути увагу на те, що навчання у народних школах охоплювало три ступені (шість років): нижчий – 1–2 класи, середній – 3–4 класи, вищий – 5–6 класи.

У навчальних планах для народних шкіл було передбачено вивчення таких предметів гуманітарного циклу: релігія, рідна мова, наука про рідний край, історія, числення, співи, малювання, гімнастика, ручні роботи. Йдеться про:

1 клас – 16 год. (із 19 год. тижневого навантаження для всіх предметів): релігія – 2, рідна мова – 13, співи – 1;

2 клас – 14 год. (із 21 год.): релігія – 2, рідна мова – 10, малювання – 2;

3 клас – 16 год. (із 23 год.): релігія – 2, рідна мова – 9, малювання – 2, співи – 1, ручні роботи – 3;

4 клас – 16 год. (із 23 год.): релігія – 2, рідна мова – 8, малювання – 2, співи – 1, ручні роботи – 3;

5 клас – 16 год. (із 29 год.): релігія – 2, рідна мова – 8, малювання – 2, співи – 1, ручні роботи – 3;

6 клас – 16 год. (із 30 год.): релігія – 2, рідна мова – 8, малювання – 3, співи – 1, ручні роботи – 4 [9].

Зміст викладання дисципліни «Рідна мова» в народній школі внаслідок затвердження «Учебних основ для руських народних шкіл Подкарпатской Руси» (Розпорядження з дня 22 жовтня 1923, ч.25.846) було розмежовано на окремі предмети: а) «рѣчеве научанє (бесіда)»; б) «читанє»; в) «граматика и правопис»; «стиль» [11, с.199]. Перед педагогами ставили такі основні завдання: навчати дітей на прикладі художніх текстів пізнавати красу, багатство й дух рідної мови; вміти правильно висловлювати думки в усній і писемній формі; виразно

читати; розвивати інтерес до художньої літератури; виховувати любов та повагу до рідної мови.

Програму для уроків рідної мови було укладено так, що протягом перших двох років навчання на уроці «Бесіда» діти засвоювали найважливіші відомості з життя близького оточення. Це був усний інтегративний курс, що охоплював інформацію з усіх царин життя школяра: 1) сім'я, родина, рід, рідна хата, домашнє господарство, робота в полі; 2) народні звичаї, традиції, обряди, заняття; 3) школа, шкільне життя; 4) явища природи, тварини, птахи; 5) охорона здоров'я [4; 9]. Під час добору змістового наповнення дотримувалися календарно-тематичного принципу.

Для учнів 3–4 шк. року навчання передбачало вивчення предмета «Наука о родном краю», де були сконцентровані відомості із різних суспільствознавчих предметів. Так, відповідно до «Розкладу учебного матеріяла для одно-, дво- і три- класової школи» [7] учні 3–4 шк. року вивчали теми: 1) «Моє село» (гори, долини, рослини, дерева, стежки у селі, село у різні пори року, ремісники, торговці у нашому селі, землеробство); 2) «Звичаї та традиції наших жителів» (весілля, хрестини, пісні, загадки, приповідки); 3) «Наш округ»; 4) «Подкарпатська Русь» тощо. Як бачимо, об'єктом вивчення аналізованих дисциплін у народних школах («Бесіда», «Наука о родном краю») виступала тріада «людина – суспільство – культура». Прикметно, що концентричне наповнення змістового матеріялу за роками навчання давало змогу учням поетапно переходити від простого до складного, від близького до далекого. Гуманітарний аспект дисциплін відзначався зорієнтованістю на засвоєння загальнолюдських і національно-орієнтованих цінностей.

Особливе значення в розвитку гуманітарної освіти у міжвоєнний період у народних школах мали такі предмети, як «Читання» та «Стиль». Продемонструємо окремі тексти, уведені в курс читання для учнів 2–3 шкільного року народних шкіл за виокремленими тематичними блоками:

- *із життя близького оточення*: «Наша хата», «Церква», «Наша родина», «Батько», «Мати», «Дід», «Бабуся»;
- *шкільна тематика*: «Наша учителька», «Рідна школа», «Дошка, крейда», «Вчися»;
- *усна народна творчість (казки, загадки)*: «Кривенька качечка», «Лисичка і ворона»;
- *світ природи*: «Минуло літо», «Зима і яр», «Зимова природа на верховині», «Перша ластівка», «Пташки», «Свійські тварини», «Орли», «Вовки», «Дощ», «Вода», «Річка», «Буря в полонині», «Ліс»;
- *історичні відомості, визначні події*: «Як освободилася Подкарпатська Русь», «Свято свободи», «Кто я», «Я Русин був», «Олександр Духнович», «Воєвода Петро Петрович», «Дві дороги президента Масарика», «Чеський народний гімн», «Словацький гімн», «Князь Олег», «Князь Корятович», «Князь Лаборець»;
- *охорона здоров'я*: «Чистота в школі», «Держися чисто»;
- *народознавство*: «Різдво», «Коляда», «Великдень», «Христос воскрес», «Писанки» тощо [9].

До переліку найважливіших предметів народної школи належав «Стиль» [2]. У вступі до «Розкладу учебного матеріялу» було зазначено: «сеє предмет має бути сумою образования во всіх предметах в часі цілої школьної науки» [9, с. 96]. «Мета цього предмета, – як наголошував у статті педагог І. Тромбола, – зробити дитину способною свої думки правильними реченнями виражати» [10, с. 112]. На цих уроках школярі навчалися створювати усні та письмові висловлювання на задану тему. Тематика текстів охоплювала такі сфери:

- *сім'я, родина, матеріальний побут* (будівництво, садівництво, скотарство, насінництво й ін.): «Наша родина», «В нашому селі», «Як будують хати», «Як ми садили бараболі», «Наша корова», «Як я пас корову», «Наш колодязь», «Весняні роботи», «Луплення кукурудзи»;

- захоплення й інтереси дітей: «Кого люблю?», «Як помагаю мамі», «Як ми робили снігову бабу», «Як ся граємо в зимі», «Мої забави», «Як я збирав ягоди», «Як я збирав гриби»;
- описи природи: «Листя паде», «Опис зими», «Перший сніг», «Весна», «На полонині»;
- народознавчі відомості: «Св. Отець Миколай», «Святий вечір в нашій родині», «Різдво», «Водяник», «У нас на Великдень», «У нас на цвинтарі», «На весіллі», «Легенди з пам'яті»;
- морально-етичну, патріотичну тематику: «Помагаймо бідним», «Злодій», «Аж я буду вояком», «Що я доброго зробив», «Казка про добру дитину», «Не пиймо алкоголь», «Курити шкідливо», «Ким би я хотів бути, як закінчу школу?» [4; 9].

Як бачимо, для створення стилізаційних завдань у народній школі дитина мала добре орієнтуватися у змісті програмового матеріалу. Окрім того, важливими були наступні моменти: 1) знання оточуючої дійсності; 2) вплив на неї з метою змінити в позитивний бік. Це давало можливість виховувати в учнів цілісну систему уявлень про людські цінності, в якій особистість відтворює себе, в повноті внутрішніх переживань, роздумів, осмислювати культуру, адаптуватися до життя у дорослому світі [9, с. 211].

Для уроків «Співи» програмою для народних шкіл було передбачено: 1) розвиток музичного слуху, голосу, почуття ритму; 2) виховання патріотичних, естетичних почуттів; 3) опанування вокально-хорових умінь і навичок виконання народних, патріотичних і церковних пісень. Вивчали такі відомі пісні: 1) патріотичного характеру – «Гімн підкарпатських русинів», «Я Русин був», «Чеський гімн», «Словацький народний гімн», «Гей у лузі червона калина», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Гей, славяне»; 2) народні пісні та коломийки – «Подоляночка», «Коломийка», «На високій полонині», «Ой на горі дубина», «Верховино, світку ти мій», «Дала мені мамка корову», «Тече річка невеличка», «Ой на горі там жінці жнуть»; 3) шкільної тематики – «Мамко, мамко, куп мні книжку», 4) сільськогосподарського значення – «Косив отець, косив я», «Ой пряду, пряду», «Сусід оре, сусід сіє»; 5) про тварин – «Я лисичка», «Перша ластівка», «Зозуля», 5) церковні пісні, молитви, колядки – «Ангелику милий мій», «Пісня Св. Миколая» тощо [7].

Наведені приклади пісень, які вивчали школярі в народних школах міжвоєнного періоду, розкривають багатоаспектність гуманітарної освіти на Підкарпатській Русі, а саме – гармонійне поєднання в процесі розвитку елементів етно-національної та загальнолюдської культури [3, с.122].

Вивчення ручної праці в народних школах охоплювало використання ужиткового (промислового та народного) мистецтва. Гуманітарний аспект знайшов відображення в різних розділах, зокрема «Моделювання із глини», «Моделювання з паперу», «Моделювання з пластиліну», «Плетіння» (із тонких прутиків, тростин, лику), на уроках яких учні виготовляли різні предмети. Наприклад, у 2 класі виготовляли такі вироби, як: «Песик», «Котик», «Вівці на паші», «Пташка», «Гніздо», «Квітка», «Зірочка»; у 3 класі – «Снігова баба», «Хатонька в снігу», «Хата в лісі», «Колодязь», «Наші гори» тощо. Цілком закономірно, що предметно-перетворювальна практична діяльність була зорієнтована на заохочення школярів до творчої праці, розвиток творчих здібностей, набуття досвіду трудової діяльності. Окрім того, ручна робота позитивно позначалася на вихованні шанобливого ставлення до людей праці, трудових традицій народу Підкарпатської Русі й інших народів світу [8, с.88].

Відтак, гуманітарна освіта, зміст якої педагоги народних шкіл реалізовували на основі предметів «рідна мова» (бесіда, граматики, читання, стиль), «наука про рідний край», «співи», «малювання», «ручна праця», забезпечувала вирішення таких найважливіших завдань: розвиток духовного світу, виховання загальнолюдських, християнських, естетичних цінностей; пізнання особистості в парадигмальній системі «людина – близьке оточення – культура».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алиськевич А. Класифікування в школі // Народна школа. 1936. Число 6. С. 1–6.
2. Агій. Стиль в народній школі. Учитель. 1924. Р. 5. Ч. 9–10. С. 147–157.
3. Агій Ф. Патріотичне виховання через історію і спів // Учитель. 1923 (Рочник IV). Ч. 5–6. С. 122–134.
4. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. 28. Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород. Оп. 7. Спр. 96. Учебный план народных школ Мукачевского округа, списки учащихся и протоколы учительских конференций по учебно-педагогическим вопросам (1923 г.), 63 арк.
5. Депчинська І. А. Розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919–1939 рр.: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01; Держаний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»; Ужгород, 2019. 337 с.
6. Депчинська І. А., Опачко М. В. Зміст шкільної освіти Закарпаття Чехословацького періоду (1919-1939) // Освіта Закарпаття в загальноєвропейському контексті: монографія / заг.ред. І.В. Козубовської, М.І. Кухти. Ужгород: «АУТДОР-ШАРК», 2017. 205 с. С. 32–48.
7. Нормальный учебный план для народных школ Раховского округа. Хуст: печатано в друкарні Авслендера Ігнаца, 1925. 66 с.
8. Нормальнѣ дефінітивнѣ учебнѣ основы для народных (початковых) школ. Ужгород : Свобода, 1934. 95 с.
9. Розклад учебного матеріяла для одно-, дво- й трикласовоѣ школы / сост. учителі Великоберезнянського округу под проводом школьного інспектора Андрея Владимира. Ужгород : Вид-во Юльїя Фелдешья, 1925. 98 с.
10. Тромбола І. О наукованю стилизаціѣ // Учитель. 1925. Рочник VI. Число 6. С. 112–114.
11. Учебнѣ основы для руських народных школ Подк. Руси // Урядовый вѣстник. 1923. Рочник III. Число 9–10. С. 196–247.

УДК 372

*Вікторія Звєкова
(Ізмаїл, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

У статті розглядається проблема здоров'язбереження дитини з раннього віку. Основна мета роботи освітнього закладу щодо збереження та зміцнення здоров'я - створення єдиного здоров'язберігаючого простору, що забезпечує розвиток особистості. Це концепція життєдіяльності людини, що спрямована на поліпшення і збереження здоров'я.

Ключові слова: здоров'язбереження, дитина, розвиток дитини, нове покоління.

This article addresses the health issue of a young child from an early age. The main purpose of the educational institution to maintain and promote health is to create a single health-saving space for personal development. It is a concept of human activity aimed at improving and maintaining health.

Keywords: health, baby, baby development, next generation.

Реформа сучасної системи освіти висвітлює перед освітніми установами всіх рівнів нову мету – отримання якісної освіти, тобто виховання і розвиток у дитини таких рис, які відповідають суспільним вимогам. Багато хто з вчених розглядає здоров'я як форму життєдіяльності організму, яка забезпечує йому необхідну якість життя і максимально можливу за даних умов його тривалість. Зрозуміло, що здоров'я – це похідне від численних

впливів на організм, у тому числі природно-кліматичних, соціальних, виробничих, побутових, психологічних чинників, способу життя і т.ін.

Здоров'я дитини, його соціально-психологічна адаптація, повноцінний розвиток багато в чому визначаються середовищем, в якій вона живе, тому що організм дитини дуже чутливий до зовнішніх чинників. Для неї таким середовищем в першу чергу є установи освіти, саме там вона проводить більшу частину свого часу. Саме там відбувається її найбільш інтенсивне зростання і розвиток, формування звичок.

Тому від того як вирішується проблема здоров'язбереження дитини в школі, яким чином формуються навички здорового способу життя, багато в чому буде залежати її майбутнє.

Освіта і здоров'я – фундаментальні життєві блага, якістю яких визначається не тільки рівень життя окремої людини, а й благополуччя держави.

Розробка і реалізація заходів щодо поліпшення здоров'я дітей повинні знаходитися в полі зору не тільки дитячих лікарів, батьків, але і педагогів. Освітні програми вказують на результати освоєння основної освітньої програми: оволодіння відомостями, предметними і міжпредметними поняттями, логічними діями, вміннями працювати в інформаційному середовищі, вирішувати завдання і проблеми, приймати і зберігати цілі. Однак дитина часто досягає цих результатів ціною втрати власного здоров'я.

Навчання та виховання прийомам саморегуляції, раціональним способам діяльності є одним з необхідних умов формування здорового і безпечного способу життя. Тому мета роботи освітнього закладу щодо збереження та зміцнення здоров'я – створення єдиного здоров'язберігаючого простору, що забезпечує розвиток особистості з урахуванням її фізіологічних і інтелектуальних здібностей, задоволення її потреб і можливостей. Але необхідність здоров'язбереження, що диктується освітнім стандартом, нерідко суперечить недостатньою практичної реалізації завдання формування культури ЗСЖ у молодших школярів.

ЗСЖ – це концепція життєдіяльності людини, що спрямована на поліпшення і збереження здоров'я. Визначити, що таке здоров'я просто тільки на перший погляд.

Існує сотні підходів до визначення цього поняття. Відповідно до одного з найбільш популярних, здоров'я – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів.

ЗСЖ складається з різних складових, але базовими є: наявність корисних навичок і відсутність шкідливих звичок, якісне харчування та сприятливе середовище проживання, фізична активність і дотримання правил особистої гігієни. Крім того, на фізіологію людини великий вплив має її психоемоційний стан.

Тому додатково виділяють такі аспекти ЗСЖ як: емоційне, інтелектуальне і духовне самопочуття, тобто риси здорової людини – оптимізм, вміння справлятися зі своїми емоціями, інтелектуальна активність, цілеспрямованість.

На першому місці у формуванні здорового способу життя ставлять виховання з раннього дитинства здорових звичок і навичок. Починається таке виховання в сім'ї, потім до цього процесу підключається освітній заклад. Початок навчального життя пов'язано зі зміною соціальної ситуації розвитку дитини, перебудовою звичного для нього способу. Часто позитивні моменти домашнього або дошкільного дитинства неможливо перенести в подальше життя, а тому доводиться відмовлятися від денного сну, повноцінних прогулянок на свіжому повітрі, раціонального чергування праці і відпочинку.

Програми здоров'язбереження і формуванню культури здорового способу життя, прийняті освітнім закладом, повинні носити комплексний характер, проводитися системно. Принципами їх проектування можуть стати: навчання дітей правилами здорового і безпечного способу життя, раціональна організація діяльності; робота з батьками, їх консультації з питань здоров'язбереження, залучення їх до участі в «Дні здоров'я»; турбота про здоров'я педагогів. Для дитини важливий позитивний приклад відповідального ставлення до свого здоров'я, тому, наприклад, куріння педагога складно поєднується з його профпридатністю.

Аналіз робіт по здоров'язбереженню показує, що найчастіше на здоров'я дітей впливають такі фактори [1]:

- тактика виховання педагогом, яку можна назвати стресовою;
- ігнорування вчителем функціональних і вікових особливостей учнів;
- недостатня інформованість батьків у питаннях збереження здоров'я дитини (відсутність допомоги, вимога від дитини більше, ніж вона може);
- нераціональна організація вчителем навчальної діяльності;
- монотонність навчальної діяльності (відсутність чергування видів викладання, перевагу репродуктивних методів);
- покарання домашнім завданням;
- недотримання гігієнічних умов (освітлення, свіжість повітря, температурний режим і ін.);
- відсутність системної роботи щодо формування цінності здоров'я та здорового способу життя.

Знайомитися з правилами здоров'я, особливостям роботи організму людини, способам надання першої допомоги діти починаю ще в дитячому садку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Беленька Г. В. Здоров'я дитини – від родини / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець. – К. : СПД Богданова А.М., 2006. – 220 с.
2. Білоброва О. Виховуємо здорову дитину / О. Білоброва // Дитячий садок. – 2012. – №22. – С. 41.
3. Богініч О. Оздоровчу ідеологію – в життя малят / О. Богініч // Дошк. вихов. – 2006. – № 7. – С. 7–9.
4. Богуш А. Безпека дитини в доквіллі / А. Богуш // Дошк. вихов. – 2013. – № 4. – С. 5–6.

*Інна Козинець, Катерина Александрова
(Дніпро, Україна)*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Професійна компетентність вважається найвищою цінністю освіченої людини. Розглядаючи її з точки зору базової характеристики особистості, можна сказати, що саме компетентність людини у певній галузі знань, вирізняє кваліфікаційний рівень особи як спеціаліста.

Гуманістичні та етичні погляди вважаються ціннісними орієнтирами у діяльності фахівців. Крім того, професійна компетентність має охоплювати: знання, професійно значущі особистісні якості, мотиви діяльності, усвідомлення самого себе у світі та світу навколо себе; сферу взаємодії з людьми, загальну культуру, здатністю до розвитку свого творчого потенціалу, методики викладання; рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості. Важливими також є такі риси, як: володіння психологічними якостями, способи і прийоми реалізації знань, умінь і навичок у діяльності, спілкуванні, зокрема у культурі спілкування, навички соціальної поведінки, професійна позиція, використання нових інформаційних технологій, досвід та мотивація.

Також треба зазначити, що формування професійної компетентності триває протягом усього професійного становлення особистості і починається набагато раніше від безпосередньої професійної діяльності фахівців [3].

Професійна компетентність – здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку [4].

Якщо ж розглядати професійну компетентність як комплекс теоретичних і практичних здобутків, що може бути ускладнений у залежності від завдань, цілей і зовнішніх вимог, відповідістю набуття практичного досвіду й синтезу знань, то сукупність усіх цих аспектів та форм діяльності і формують зі спеціаліста професіонала.

Структурна побудова професійної компетентності юриста відображається у концепції Б.В. Овчиннікова. Автор концепції виділяє чотири основні підструктури особистості: 1) інстинктивна підструктура, що забезпечує рефлекторне відтворення життєво важливих програм суб'єкта; 2) афективно-імпульсивна підструктура, яка забезпечує регуляцію поведінки людини на основі суб'єктивних переживань; 3) розумово-вольова підструктура, яка відповідає за регуляцію різноманітних форм мовленнєвої поведінки суб'єкта; 4) розумово-інтуїтивний рівень, що регулює складні форми мислення та мовлення [1].

На думку М. Фіцули, професійну компетентність фахівця визначають ціннісні орієнтації, мотиви його діяльності, розуміння себе та навколишнього світу, сталі взаємини з людьми, здатність до розвитку свого творчого потенціалу

На думку Л. Карпова, структурними компонентами професійної компетентності є три сфери: мотиваційна (мотиви, настанови, орієнтації, спрямованість), яка забезпечує сформованість загальнокультурної, особистісно-мотиваційної та соціальної компетентності; предметно-практична (операційно-технологічна), що сприяє розвитку певних підвидів професійної компетентності: методологічної, практично-діяльнісної, дидактико-методичної, спеціально-наукової, економіко-правової, екологічної, інформаційної, управлінської, комунікативної; сферу саморегуляції, що розвиває психологічну компетентність та аутокомпетентність [2].

Згідно з різноконтекстних інтерпретацій доктринальних концепцій та тлумачень визначення компетентності професіонала, інтегральна якість особистості може бути представлена узагальненою еталонною моделлю. Компетентна особа здатна на основі особистісної зацікавленості в результаті, моделювати й оцінювати наслідки своїх дій тривалою перспективою на майбутнє.

Перехід з позиції індивіда, який розуміється на окремих положеннях, володіє галузевою інформацією у відповідній сфері та засвоює накопичений досвід, у позицію творця, який створює певні цінності в ході своєї діяльності і є одним з проявів професійної компетентності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А. С. Фасилитация личностного роста // Ореанда: зб. наук. праць. Київ, 2012. С. 212-213.
2. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: Теорія і методика професійної освіти. Харків, 2004. С.25- 27.
3. Пляка Л. В. Професійна компетентність як фактор формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції // Молодіжна політика: проблеми і перспективи. Дрогобич, 2009. С.135 -137.
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/ed20151210#n22> (дата звернення: 28.05.2019)

Людмила Комісаренко, Віра Кульчицька
(Боярка, Україна)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА Й СТУДЕНТА

Проблема спілкування стала нині однією з найактуальніших у теоретичному та практичному співвідношеннях. Осмислення проблеми спілкування, узагальнення практики і проблем міжособистісних стосунків мають особливу значущість для орієнтації педагогічної свідомості майбутнього викладача. Дослідження у галузі педагогічної психології показують, що значна частина педагогічних проблем зумовлена не стільки недоліками наукової і методологічної підготовки викладачів, скільки деформацією сфери професійно-педагогічного спілкування.

Ключові слова: лекція, педагог, студент, аналіз, здібності, висновки.

Головне завдання вузівського викладача – розкриття особи що вчиться – вирішується в ході його спілкування із студентом. Тому в поняття “Професійний педагог” входить не лише знання конкретного предмету, але і педагогічна майстерність, тобто уміння збудувати виклад, увійти до контакту із студентом, зацікавити його, виховати потрібні якості, перетворити студента з об’єкту навчання в суб’єкт учення.

“В воспитании все должно основываться на личности воспитателя, потому что воспитующая сила изливается только из живого источника человеческой личности. Никакие уставы и программы... не могут заменить личности в деле воспитания. Только характером можно образовать характер” (К.Д. Ушинский).

Багато що тут залежить від особових здібностей викладача, його педагогічної інтуїції. Але навіть володіючи викладацьким талантом, потрібно обов’язково вчитися педагогічному спілкуванню. Це дозволить викладачеві рефлексувати, а значить – аналізувати свої дії, розуміти студентів, встановлювати з ними контакт, адекватно реагувати на їх дії.

Добре відомо, що відношення до викладача студент переносить на предмет, що вивчається. При цьому реноме педагога, що склалося, зростає украй повільно, роками, хоча втратити його можна за один семестр. Ось чому украй поважно для викладача його педагогічна культура, конструктивні, організаторські і комунікативні уміння. Встановлено, що у професорів і доцентів найбільш сформовані конструктивні навички (планування і композиція матеріалу, постановка завдань), частково організаторські. З комунікативними – гірше (діють поведінкові стереотипи). Асистенти в меншій мірі володіють конструктивними і організаторськими уміннями (скажімо, не завжди можуть організувати самостійну роботу студентів); та зате адекватніше сприймають студентську аудиторію: позначається менша вікова дистанція.

При цьому, що спілкування не тотожне комунікації. Вміст комунікації – обмін інформацією; спілкування – ширше, воно включає комунікацію. Спілкування має зважаючи на зв’язок між людьми, в результаті якого здійснюється вплив однієї особи на іншу (або взаємовплив).

Класифікація спілкування можлива по різних підставах; розрізняють наприклад, безпосереднє і опосередковане спілкування. Останнє реалізується через сторонній інструментарій (книга як досвід поколінь, технічні засоби: телебачення, радіо, ЕОМ і тому подібне). У практичному ж сенсі дуже важливою представляється диференціація в плані формального і неформального спілкування.

Формальне обумовлене соціальними функціями; замість знання особи тут оперують знанням її соціальної ролі (продавець-покупець, викладач-студент). Норми спілкування виробляються суспільством, і партнери чекають один від одного певних дій, обумовлених соціальною роллю; особові характеристики на задньому плані. Можна стверджувати, що тут функція сильніша за особу; і тому, якщо розуміння індивідумом його ролі не відповідає її розумінню іншими членами суспільства, виникає конфлікт.

Людині властиве прагнення до неформального спілкування, наповненого особовим сенсом. Воно не завжди вдається – багато що залежить тут від бажання зрозуміти партнера, концентруватися на нім, а також від техніки спілкування (прийомів встановлення контакту, комунікативних умінь). Професійній діяльності викладача зазвичай властиво поєднання формального і неформального спілкування.

Рівень формальності – неформальної яскраво виявляється при контролі знань студента. Так, використання письмових і машинних форм контролю означає посилення формальних аспектів; усний контроль, тобто “очі в очі”, в бесіді, наближає спілкування до неформального. Воно дається викладачеві важче – не лише за витратами часу, але і по психологічній напрузі; та зате, як правило, більш діюче. Оцінка письмового тексту (при поточному, рубежі, підсумковому контролі) без виявлення його сенсу в розмові із студентом знову-таки підсилює формальні моменти; бесіда (у тому числі – по написаному) з виявленням розуміння, рухи думки студента підсилює неформальні аспекти спілкування і, зрозуміло, приносить більше користі.

На перехід від спілкування формального до неформального (і навпаки) робить вплив навіть взаємне місце розташування спілкуються. Психологи вказують:

- ✓ розміщення за столом поруч сприяє співпраці, спільній роботі;
- ✓ розміщення по діагоналі через кут столу розташовує до досить невимушеної бесіди;
- ✓ розміщення лицем до лица, через стіл підсилює напруженість і взаємоконтроль.

Викладач повинен постійно шукати (і знаходити) оптимум психологічної дистанції. На міру формальності – неформальної спілкування надає вплив і форма звернення викладача до студента. Звернення до студента на ім'я звичайний зрушує спілкування до неформального, хоча при ширій зацікавленості викладача в справах студента звернення до нього по прізвищу також не перешкоджає. Звернення до студента на “ти” допустимо лише при довірчих стосунках; до цього удаються, без збитку для контактів, літні викладачі; необхідною умовою в такому разі є гарантія, що у студента навіть думці не з'явиться, що викладач прагне таким зверненням підкреслити різницю в службовому положенні, ієрархію викладача і студента в сенсі місця на соціальних сходах. Мені особисто представляється, що студентові слід завжди говорити “Ви”.

Важливою передумовою природності є внутрішня цільова установка викладача, що спирається на зацікавленість в успіхах студентів, прагнення допомогти їм. Багато моментів, що заважають невимушеному спілкуванню, сприймаються викладачем (студентами – теж) як дрібниці, дурниці, не варті уваги порівняно з головним, – рухом до загальної мети. Буває і так, що викладач (по тих же причинах) постійно шукає і легше знаходить, як обійти рифи, що порушують органічність спілкування. Природність спілкування неможлива без щирості. Вона необхідна і при зіткненні думок викладача і студентів, при необхідності (на жаль, без цього не обходиться) з боку викладача демаршу, ведучого до санкцій по відношенню до студента. Можна говорити про умови, сприяючі (або що перешкоджають) встановленню природності. Тут і загальний клімат у вузі, і традиції кафедри, і вплив особи завідувача. Тут і соціально-психологічні особливості, ті або інші настрої в групі студентів. При цьому настроїв в студентському колективі дуже часто залежить від образу дій викладача. Треба постаратися показати студентам (не повчаннями, звичайно, а самим характером, нюансами контактів в ході навчання), що природними і прийнятними вважаєте лише сповна певні форми і рамки взаємин. І ще. У етичних колізіях викладач і студент мають бути “на рівних”. Якщо викладач помилився у вислові по відношенню до студента (скажімо, пред'явив до нього необгрунтовану претензію за вчинок, який той не здійснював), то єдино правильним і природним виходом буде вибачення, а якщо претензія була висловлена публічно, то прилюдне вибачення. Відомо, що інші викладачі бояться студентів, з відомою тривогою сприймають кожен акт спілкування (особливо поза заняттями). У подібних випадках природного спілкування не виходить. Відмова з боку викладача від такого спілкування в цьому злучає є, по суті, психологічний самозахист. Буває, проходять роки, поки ця боязнь перестає діяти.

Важливу роль в процесі спілкування грає, як вже наголошувалося вище, установка – програма поведінки особи, готовність діяти певним чином у відповідь на ситуацію. Викладач

по відношенню студентів до навчання, по певних рисах їх вдачі, по зовнішніх ознаках виробляє такого роду установки і потім нерідко “дозволяє собі діяти” відповідно до них (інколи – стереотипно, наполегливо не вважаючи потрібним коректувати їх при зміні поведінки і дій студента і навіть при виявленні помилковості думки про нього). Установка викладача по відношенню до студента може бути негативною і позитивною.

В разі негативної установки (по відношенню до слабого студента) йому дається менше часу на відповідь (“все одно не відповідь”); при невірній спрямованості відповіді питання не повторюється і не уточнюється (“все одно не зрозуміє”); не дається і якого-небудь орієнтування. Викладач частіше лає студента за неправильну відповідь, чим хвалить за правильний; слабкому студенту приділяється значно менше уваги на заняттях.

В разі позитивної установки (по відношенню до сильного студента) можлива позитивна оцінка не зовсім вірної його відповіді; на заняттях в групі сильним студентам приділяється непропорційно багато уваги.

У обох випадках відношення викладача до студента – вибірково, значить, не цілком об'єктивно. З цієї причини слабкі студенти рідше (по дослідженнях – приблизно вчетверо) звертаються до викладача, чим сильні. Вибіркова поведінка, особливо, якщо викладач не маскує його (а буває, і не вважає потрібним маскувати), розшаровує колектив студентів і нерідко сприймається ними як несправедливе. Це – “прокол” в професійній діяльності педагога. Підкреслимо, що вибіркова поведінка викладача частенько тонко відчувається студентами і в тих випадках, коли викладач всіяко прагне його замаскувати.

Зрозуміло, у викладача (як у всякої людини) можуть виникнути симпатії і антипатії до студентів (усвідомлені – як результат навчання і поведінки студента, або неусвідомлені). І якщо ці пристрасті мають чіткі обґрунтування в діяльності студента, то вони сприймаються в групі як належне – у студентів не виникає сумнівів в об'єктивності викладача. Що стосується молодих викладачів, то вони нерідко точніше судять про студентів і їх взаємини, чим викладачі з великим досвідом роботи (досвід створює стереотипи, та і тимчасова дистанція грає свою роль).

Встановленню доброзичливих стосунків сприяє емпатія (співпереживання). Йдеться про людській участі, взаєморозумінні, здатності не лише раціонально знати, розуміти і враховувати обставини, що діють на партнера, але і співчувати йому, розділяти його радощі і засмучення, бути стурбованим його проблемами. Емпатія виховується оточенням, обстановкою, сім'єю; без неї немає щирості. За великим рахунком, людині без емпатії працювати викладачем не можна. На підтвердження ролі емпатії: за нашими спостереженнями, студенти більш всього цінують в лекторів: 1) зацікавленість в успіхах студентів; 2) педагогічна майстерність; 3) ерудицію, знання предмету. Чи буває, що викладач переживає радість, торжество від того, що він “зловив” студента з шпаргалкою, що зміг “засипати” його на іспиті? Я особисто не зустрічав таких викладачів, хоча студенти наполягають, що це, загалом, не рідкість. Блискучий педагог професор Н.І. Гельперін якось сказав, що такого роду викладачі “не представляють соціального інтересу, лише клінічний”. Викладачеві повсякденно і постійно потрібно вступати в контакт із студентом (студентами). Його доля в цьому плані – безперервна адаптація і переадаптація до окремих студентів, студентських колективів, учбової обстановки, що змінюється. Дуже дієвим чинником спілкування (способом контакту) є гумор. Треба лише завжди пам'ятати, що гумор – надзвичайно потужна і гостра зброя; їм легко ранити, і тому використовувати його потрібно у край обачно. Жарт, іронія, направлена викладачем на самого себе, поза сумнівом, покращує контакт із студентами. При виникненні ситуації, коли викладач потрапляє в смішне положення, найкращий вихід – посміятися разом із студентами, найгірший – проявити незадоволеність, тим більше гнів. Гумор, іронія, дотепний вислів по відношенню до нейтрального об'єкту також дають позитивний ефект. Якщо викладач іронічно висловлюється одночасно по відношенню до колективу студентів і самому собі, це, як правило, не викликає негативної реакції студентів: їх запрошують посміятися над якимись моментами спільної діяльності. Іронія лише по відношенню до колективу студентів допустима за умов, якщо вона направлена на оцінку діяльності студентів, але не їх особових

якостей або ж, якщо між викладачем і студентами встановилися досить довірчі стосунки, і студенти переконані в тому, що викладач зацікавлений в їх успіхах.

Характерні причини конфліктів у взаємодії студентів і викладачів

Взаємодія по лінії «викладач – студент» є одним з основних у всьому соціально-педагогічному процесі. Саме тут відбувається безпосередня «передача» всього різноманіття знань, інформації, установок, ціннісної орієнтації і т. д., закумульованих в системі вищої освіти.

Специфіка конфліктів типу «викладач – студент» і «студент – викладач» (на відміну від конфліктів типу «вчитель – учень») полягає в тому, що студент в значно більшій мірі є самостійним суб'єктом педагогічного процесу. По суті, він виступає «замовником» типу освіти і здатний усвідомлено оцінювати «пропонований йому товар».

Інша особливість у взаємодії «викладач – студент» полягає в тому, що викладач, володіючи високим професійним статусом у вузівському середовищі, в повсякденному житті зведений до найнижчого рівня. Нерідкі випадки, коли студенти з благополучніших соціальних шарів дивляться на викладачів як на невдах. І ця особливість також стимулює конфліктність.

У взаємодіях студентів і викладачів найбільш характерними є наступні причини конфліктів:

- відмінності в ціннісних орієнтаціях;
- нетактовність в спілкуванні;
- відмінності у взаємних чеканнях;
- рівень професіоналізму викладача і успішність студентів.

Відмінності в ціннісних орієнтаціях обумовлені перш за все періодом нестабільності в ідейно-етичній сфері суспільства. У таких умовах конфлікти в ціннісних орієнтаціях (і не лише в них) в педагогічному процесі сповна закономірні.

Форми спілкування викладачів і студентів багато в чому залежать від соціокультурних і індивідуально-психологічних якостей взаємодіючих суб'єктів, а також від сталих у вузівському колективі традицій, норм і правил спілкування.

Відмінності у взаємних чеканнях викладачів і студентів охоплюють широкий круг проблем від ціннісних орієнтацій до якості отримуваних знань і ефективності їх засвоєння. Значна частина конфліктів типу «студент – викладач» виникає із-за низького професійного рівня викладачів. Такої думки дотримуються 33% опитаних студентів (Данні взяті з Internet). Багато студентів не владнує догматизм і відрив суспільно-політичних наук від реального життя. Своє негативне відношення до програм учбового курсу із соціально-економічних дисциплін висловив кожен третій студент.

У свою чергу, низьку ефективність учбового процесу і конфліктність в спілкуванні викладачі пояснюють наступними причинами:

- утриманське відношення до навчання, лінь, небажання вчитися (такої думки дотримуються кожен третій викладач-респондент);
- слабка базова підготовка по гуманітарних науках, відсутність у студентів самостійного мислення, низький рівень загальної утвореної і політичної культури, нерозуміння ними значущості суспільно-політичних дисциплін (13% опитаних);
- відсутність інтересу до навчання і до майбутньої професії (69%);
- завищена самооцінка (30%).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогіка і психологія вищої школи. – Ростов н/Д: Фенікс, 2006. – 512 с.
2. Педагогіка і психологія вищої школи: Навч. посіб. / під ред. Буланової-Топоркової М. В. – Ростов н/Д, 2002.
3. Смирнов С.Д. Педагогіка і психологія вищої освіти: від діяльності до особи. – К., 2015.
4. Основи педагогічної майстерності / Під ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища школа, 2017. – 207 с.

*Віра Кульчицька, Людмила Комісаренко
(Боярка, Україна)*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ – ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Актуальність статті обґрунтована необхідністю розробки механізмів пріоритетних напрямів розвитку освіти, які визначені Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття).

***Ключові слова:** інтерактивні технології, інтерактивні вправи, аналіз, висновки, раціональний розв'язок.*

Сучасному навчально-виховного процесу притаманні переважання вербальних методів навчання і виховання, недооцінка значення спілкування студентів для розв'язування провідних задач і завдань на заняттях, відсутність цікавих для студентів форм та методів організації навчальної діяльності тощо. Тому нагальною потребою сучасної системи освіти є впровадження нових форм та методів навчання і виховання, що забезпечують розвиток особистості кожного студента.

Розв'язанню цієї проблеми сприяє впровадження інтерактивних технологій навчання. Саме вони ефективніше, ніж інші педагогічні технології, сприяють інтелектуальному, соціальному й духовному розвитку студента, готовність жити й працювати в гуманному, демократичному суспільстві.

Інтерактивні технології навчання зорієнтовані на:

✓ створення умов для осмислення й вирішення проблем, пов'язаних із захистом своїх прав і прав товариша; усвідомлення обов'язку і відповідальності перед оточенням, плекання навичок культури і соціальної етики, що включають у себе дотримання моральних принципів та норм у суспільстві, пріоритет загальнолюдських цінностей;

✓ соціалізацію особистості й формування в процесі виховання та освіти, навичок активної моральної дії;

✓ розвиток особистості, яка здатна критично оцінювати події, що відбуваються в суспільстві.

Інтерактивні технології навчання на заняттях сприяють ефективному розвитку в кожній особі математичних здібностей, розвитку логічного мислення, системи загальнолюдських цінностей та загальноприйнятих норм поведінки, як на заняттях, так і в житті; розвитку здатності цінувати знання та вміння користуватися ними; усвідомленню особистої відповідальності та вмінню об'єднуватися з іншими членами колективу класу задля розв'язання спільної проблеми, розвитку здатності визнавати і поважати цінності іншої людини, формуванню навичок спілкування та співпраці з іншими членами групи, взаєморозуміння та взаємоповаги до кожного індивідуума, вихованню толерантності, співчуття, доброзичливості та піклування, почуття солідарності й рівності, формуванню вміння робити вільний та незалежний вибір, що ґрунтується на власних судженнях та аналізі дійсності, розумінні норм і порав поведінки.

В умовах інтерактивного навчання на заняттях забезпечуються формування в його учасників передусім таких інтелектуальних умінь, як аналіз, порівняння, виділення головного, а також критичне мислення та здатність приймати відповідальні рішення.

У результаті організації навчальної діяльності із застосуванням інтерактивних технологій в студентів на заняттях розвиваються й ускладнюються психічні процеси – сприйняття. Пам'ять, увага, уява тощо, виявляються такі мислительні операції як аналіз і синтез, абстракція й узагальнення, формуються воля й характер тощо, при використанні різноманітних видів творчої діяльності на заняттях в студентів розвиваються математичні здібності та проявляється інтерес до предмета. Велика кількість різноманітних і доступних студентам видів робіт, включених у зміст знань, де застосовуються інтерактивні технології,

дає поживу для розуму, розвиває уяву, спостережливість, розширює кругозір, знайомить з важливими елементами професійної діяльності, впливає на формування стійких пізнавальних інтересів, а в майбутньому – і на вибір роду занять, пов'язаних з математикою.

Під час активного навчання студент аналізуючи творче завдання, визначає потрібні для його виконання операції, послідовність дії, порівнює та визначає спільне й відмінне в способах реалізації аналогічних завдань, узагальнює способи його виконання. На основі таких мислительних дій розвивається інтелектуальна сфера особистості. Крім того, у процесі виконання навчальних дій учням доводиться робити певні розрахунки.

Вони навчаються використовувати знання з інших предметів (тобто здійснюються міжпредметні зв'язки); мова школярів збагачується новими словами, термінами, що, у свою чергу, позитивно впливає на розумовий розвиток особистості.

Інтерактивне навчання суттєво впливає на свідомість і почуття особистості з метою виховання компетентного й відповідального студента який є вільною і водночас законослухняною, високоморальною, соціально та політично активною особистістю, повноправним членом колективу; на формування в учнів громадських поглядів, почуттів та переконань, належної поведінки, єдності слова і діла.

Інтерактивні вправи на заняттях зорієнтовані на:

✓ розвиток належності мислення школярів, певної самостійності думок: спонукають учнів до висловлення своєї думки, стимулюють вироблення творчого ставлення до будь-яких висновків, правил тощо. Деякі з інтерактивних вправ (наприклад, «Робота в парах», «Робота в групах», «Карусель», «Пошук інформації» та інші) спрямовані на самостійне осмислення матеріалу, допомагають замислитися («Чи справді це так?»), дослідити факти, проаналізувати алгоритм розв'язків, розуміти їхню суть, перевірити і себе і свого товариша, знайти помилку;

✓ розвиток опору до навіювання думок, зразків поведінки, вимог інших: спонукають учнів до відстоювання власної думки, створюють ситуацію дискусії, зіткнення думок. Застування вправ „Аналіз ситуації”, „Вирішення проблем”, вчать дітей протистояти тиску більшості, відстоювати свою думку. Виявити помилку у судженнях, відповідях, вказати за неї і довести це спонукає завдання, де вчитель допускає помилки. Коли в завданнях наявна певна проблемна ситуація, то розв'язання їх в умовах інтерактивних технологій активно стимулює діяльність мислення, спрямовану на подолання протиріччя, непорозуміння. Через зіткнення поглядів учні осягають суть, причини дій, вчинків;

✓ вироблення критичного ставлення до себе, уміння бачити свої помилки та адекватно ставитися до них; сприяють розвитку таких умінь, як бачити позитивне і негативне не тільки в діях товаришів, а й у власних; порівнювати себе з іншими й ретельно себе оцінювати. Ці вправи сприяють самопізнанню особистості і на цій основі взаєморозумінню вчителів і учнів та розумінню школярами вимог і критичних зауважень учителя. А розуміння власних дій є необхідним для формування дисциплінованої поведінки. Завдяки правильному, адекватному усвідомленню не лише позитивного, а й негативного у власній поведінці, діях, навчанні виникає критичне ставлення до себе, що конче потрібне насамперед для сприймання вимог інших;

✓ розвиток пошукової спрямованості мислення, прагненню до знаходження кращих варіантів вирішення навчальних завдань: передбачають вправи, які ставлять дітей у реальну ситуацію пошуку. Інколи вони пропонують нестандартні виходи із ситуацій, які ми, дорослі, часто відкидаємо як нереальні, неможливі. Такий категорійний підхід до ідей дитини гальмує в неї бажання ділитися власними ідеями, підриває віру у свої можливості. У процесі інтерактивних вправ «Розумовий штурм», «Коло ідей», «Вирішення проблем», «Незакінчені речення» приймаються всі думки дітей як реальні, так і вигадані. Вправа «Пошук інформації» вчить школярів самостійно працювати з додатковою літературою, дає можливість віднайти факт, який може заперечувати те, що раніше приймалося як незаперечне. Отже, це дає можливість для розвитку розумового скепсису щодо існуючих правил, висновків, думок;

✓ інтерактивні вправи спрямовані і на розвиток уміння знаходити спільні рішення з однокласниками; на підвищення інтересу школярів до вивченого матеріалу.

«Рольові ігри» сприяють не лише розвитку вміння викладати свої думки, а й з повагою ставитися до думок і пропозицій інших. Атмосфера доброзичливості, заохочення під час обговорень, підтримка сором'язливих дітей під час інтерактивних вправ зумовлює розумову й емоційну розкомплектованість студентів, знижує страх перед можливими помилками, сприяє розвитку вміння аргументувати.

Суть інтерактивного навчання на заняттях полягає ще й в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх членів колективу. Це спів-навчання, взаємо-навчання (колективне, групує, навчання у співпраці), де студент і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять рефлектують з приводу тощо, вони знають, вміють і здійснюють.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером, але варто підкреслити, що в процесі інтерактивного навчання вчителів треба враховувати вікові особливості студентів.

Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так однієї думки над іншою. Під час інтерактивного навчання студенти вчаться бути демократичними, відкрито спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, самостійно приймати рішення.

На мою думку, за умов інтерактивного навчання студент може навчатися робити свідомий вибір серед широкого спектра альтернатив і брати на себе відповідальність приймати самостійні рішення, щодо розв'язку задач та вправ. Важливо, що кожен може це робити свідомо й грамотно. У результаті застосування інтерактивних технологій створюються сприятливі можливості й для духовного розвитку особистості, а також ефективному процесу соціалізації.

Слід зазначити, що інтерактивне навчання дозволяє різко збільшити процес засвоєння матеріалу, оскільки впливає не лише на свідомість студента, а й на його почуття, волю (дії, практику). Результати цих досліджень можна відобразити в схемі, що отримала назву «Піраміда навчання».

Лекція – 5 % засвоєння
Читання – 10 % засвоєння
Відео-, аудіо-матеріали – 20 % засвоєння
Демонстрація – 30 % засвоєння
Дискусійні групи – 50 % засвоєння
Практика через дію – 75 % засвоєння

Навчання інших застосування отриманих знань відразу ж – 90 % засвоєння.

Піраміди видно, що найменших результатів можна досягти за умов пасивного навчання (лекція – 5 %, читання – 10 %), а найбільш інтерактивного (дискусійні групи – 50 %, практика через дію – 75 %, навчання інших чи негайне застосування – 90).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Активні та інтерактивні методи навчання / Укладач Кравчина О.С. – К.: ЦППО АПН України, 2003. – 32 с.
2. Вольфовська Т.О. Визначення рівня сформованості інтерактивних умінь особистості на етапах соціалізації // Педагогіка і психологія. – 2003.
3. Сиротенко Г. Шляхи оновлення освіти: Науково-методичний аспект. Інформаційно-методичний збірник. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2003. – 96 с.;
4. Кларин М.В. Интерактивное обучение – инструмент обучения нового опыта // Педагогика. – 2000.

*Антоніна Мандриченко
(Ізмаїл, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ САНАТОРНОГО ТИПУ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті представлено визначення поняття «заклад санаторного типу», визначено категорії дітей, які виховуються у цих закладах, недоліки та наслідки суспільного виховання. Розглянуто специфіку організації життєдіяльності в закладах санаторного типу. Визначенні основні завдання, зміст та функції закладів санаторного типу в системі освіти України. Представлено категорії дітей, які мають найбільший ризик потрапити в заклади санаторного типу.

Ключові слова: *заклади санаторного типу, адаптація, вихованці закладів санаторного типу.*

The article defines the concept of “sanatorium type school”, defines the categories of children being raised in these institutions, the disadvantage and consequences of public upbringing. The peculiarities of the organization of life in sanatorium type school are considered. The main tasks, content and functions of sanatorium type school in the education system of Ukraine have been determined. The categories of children at highest risk of being placed in residential care are presented.

Keywords: *sanatorium type school, adaptation, students of sanatorium type school.*

В світлі вирішення питань інклюзивної освіти і постійно зростаючої кількості людей з особливими потребами, впровадження індивідуального підходу до навчання, проблема навчання і виховання цієї категорії учнів вимагає детального вивчення. Історично в Україні існували заклади інтернатного і санаторного типу, у стінах яких отримували середню освіту діти з особливими освітніми потребами або діти, що потребують тривалого лікування. На сьогодні Міністерство освіти і науки України підтвердило наявність у системі освіти зазначених закладів, затвердивши наказ про санаторні школи. Як зазначив заступник Міністра освіти і науки України Павло Хобзей, «наразі в Україні санаторні школи – це єдиний тип закладу загальної середньої освіти, де діти можуть поєднувати реабілітацію з навчанням. Там одночасно працюють медичні та педагогічні працівники. У них передбачено режим подовженого дня, що дає кожній дитині можливість і підтримувати здоров'я, і набувати потрібні знання та компетентності. Причому, це може бути на різних рівнях освіти – від дошкільної до профільної» [4].

Розглянемо особливості організації і проведення освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти санаторного типу.

В системі освіти існують спеціальні освітні заклади, які охоплюють ранній дошкільний (будинки маляти, дитячі будинки, де знаходиться діти від народження до 5-7 років), шкільний вік (школи-інтернати різного типу, в яких живуть діти від 6 до 18 років) і навчально-виховні заклади змішаного типу. Станом на 1 вересня 2016 р. в Україні працювало 744 інтернатні заклади різних типів, у яких постійно проживало 105 783 дитини [2, с. 66]. Із загальної кількості закладів санаторного типу становило 152 одиниці (табл.1).

Таблиця 1

Мережа інтернатних закладів системи МОН (складено до даними [2, с. 66])

Види установ	Кількість установ (одиниць), у них кількість вихованців (осіб) за роками					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні санаторні школи-інтернати						152
Загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків	72	64	47	33	23	21
Спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, школи та інші заклади для дітей з вадами у фізичному чи розумовому розвитку, зокрема:	9 269	7 933	4 722	3 555	2 078	2 400
Навчально-реабілітаційні центри	382	380	382	338	334	263
Дитячі будинки	46 327	45 357	46 666	38 396	38 962	
		32	45	48		
	104	91	62	41	40	38
	4 244	3 371	2 060	1 454	1 444	1 426

Треба зазначити, що в Одеській області станом на травень 2019 року функціонують три санаторні школи-інтернат:

- Кароліно-Бугазька загальноосвітня санаторна школа-інтернат;
- Комунальний заклад «Одеська санаторна школа - інтернат № 3»;
- Комунальний заклад «Одеська санаторна школа-інтернат №6» [1].

Санаторні школи забезпечують навчання для дітей з такими видами захворювань:

- сколіоз,
- цукровий діабет,
- малі та неактивні форми туберкульозу,
- захворювання серцево-судинної системи,
- психоневрологічні захворювання,
- хронічні неспецифічні захворювання органів дихання та травлення [4].

Комплектуються санаторні школи-інтернати комунальної форми власності за направленнями, що видаються Міністерством освіти, управліннями освіти і науки обласних і міських державних адміністрацій, на підставі висновків лікарсько-консультативних комісій дитячих поліклінік, психоневрологічних та туберкульозних диспансерів, центрів медико-соціальної реабілітації дітей; психолого-медико-педагогічних консультацій (для дітей з психоневрологічними захворюваннями) [3]. Направлення дітей та підлітків до санаторних шкіл-інтернатів проводиться один раз на рік до 1 серпня.

Санаторна школа-інтернат можуть мати у своєму складі дошкільні групи, класи для учнів. Максимальна кількість учнів у класах санаторних школах – 20 осіб. За наявності відповідних контингентів, матеріально-технічної бази та вчителів-дефектологів школа-інтернат може мати спеціальні класи (групи) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. З метою забезпечення диференційованого підходу до навчання в школі-інтернаті можуть створюватися класи з поглибленим вивченням окремих предметів.

Режим роботи санаторних шкіл-інтернатів – цілодобовий, що затверджується рішенням ради закладу та погоджується з відповідним органом управління освітою і територіальною установою державної санітарно-епідеміологічної служби. Однак, на відміну від школи-інтернату, дітей, що навчаються у санаторних школах під час канікул батькам заборонено залишати дитину у закладі [3].

Навчально-виховний процес у санаторній школах-інтернатах здійснюється відповідно до робочих навчальних планів, складених на основі Типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України. Школа працює за навчальними програмами, підручниками, посібниками в яких є відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Однак, методичні об'єднання можуть вносити до навчальних програм зміни та доповнення,

які затверджуються відповідним органом управління освітою, що зумовлені особливостями стану здоров'я та вибором оптимального темпу оволодіння ними програмовим матеріалом.

Розклад уроків у санаторній школі-інтернаті складається відповідно до робочого навчального плану з дотриманням педагогічних і санітарно-гігієнічних вимог та урахуванням типу школи-інтернату, стану здоров'я вихованців. Так, тривалість уроків у першому класі – 35 хвилин, в усіх інших – 40 хвилин, при цьому в перших-четвертих класах після 15 хвилин уроку, а в 5-11 (12) класах після 20 хвилин уроку проводяться рухливі внутрішні перерви. Тривалість перерв між уроками встановлюється з урахуванням необхідності організації активного відпочинку і харчування вихованців, але не менше 15 хвилин, і великої перерви після другого або третього уроку – 30 хвилин [3].

Санітарно-гігієнічний режим у закладі забезпечується оптимальним розподілом розумового та фізичного навантаження, навчальних занять і відпочинку, комплексом заходів з фізичного виховання та загартування, організацією раціонального харчування, профілактикою травматизму, дотриманням протиепідемічних заходів, вимог техніки безпеки.

З дітьми, які мають труднощі у навчанні, проводяться індивідуальні та групові заняття з окремих предметів за рахунок годин варіативної складової навчального плану. Тривалість індивідуальних та групових занять не повинна перевищувати 20 хвилин.

Спільна діяльність медичних, педагогічних працівників, психологів полягає у медичних і психолого-педагогічних спостереженнях за учнями в процесі занять та в позаурочний час. Дані спостережень узагальнюються для розроблення системи індивідуального підходу до навчання і виховання дитини. На цій основі уточнюється оздоровчо-щадний режим, даються рекомендації щодо подальшого навчання вихованця у санаторній школі-інтернаті, його професійної орієнтації, посиленої участі в суспільно-корисній праці.

Отже, раціональна система організації роботи санаторної школи-інтернату дозволяє забезпечити високу працездатність організму і зниження втоми під час навчальних занять, розвиток психофізіологічних процесів: уваги, пам'яті, мислення, нейродинамічних характеристик, підвищує життєрадісність і оптимізм учнів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційна система управління освітою: Одеська область. [Ел. ресурс]. – URL: <https://od.isuo.org/ru/>
2. Патинська М. М. Концептуальні основи управління закладами освіти соціального спрямування: аналіз сучасного стану: Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – Випуск 12, частина 2. – URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_2_2017ua/15.pdf.
3. Положення про санаторну школу: затв. Кабінетом Міністрів України від 21.11.2018 № 1026 [Ел. ресурс]: веб-портал «Законодавство України». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2018-%D0%BF>
4. Уряд схвалив положення, що гарантує дітям доступну освіту та реабілітацію в санаторних школах [Ел. ресурс]: веб-портал Міністерства освіти і науки України. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-shvaliv-polozhennya-sho-garantuye-dityam-dostupnu-osvitu-ta-reabilitaciyu-v-sanatornih-shkolah>.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Мізюк В.А.

РОЛЬ ДИРЕКТОРА У ВПРОВАДЖЕННІ ІННОВАЦІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Впровадження інноваційних процесів у діяльність закладів загальної середньої освіти вимагає від директору закладу володіння вміннями організації педагогічного складу та його мотивації на шляху реалізації пріоритетних напрямів освітньої реформи. Він нього залежить рівень згуртованості педагогічного колективу й ефективність його роботи. Для цього директор має стати менеджером, експертом і лідером в одній особі.

Ключові слова: інноваційна діяльність закладу загальної середньої освіти, директор освітнього закладу, управлінські функції директора школи.

The introduction of innovative processes into the activities of general secondary education institutions requires the director of the institution to possess the skills of organizing the pedagogical staff and to motivate him in the implementation of priority directions of educational reform. He depends on the level of cohesion of the teaching staff and the effectiveness of its work. A director must become a manager, expert and leader in one person.

Keywords: innovative activity of the general secondary education institution, the headmaster of an educational institution, management functions of the headmaster

Сучасна система освіти України перебуває у потоці значних інноваційних змін. Про це було заявлено у звіті Міністерства освіти й науки України у 2016 році, в якому наголошується, що «українська освіта не відповідає ані сучасним запитам з боку особистості та суспільства, ані потребам економіки, ані світовим тенденціям. Саме тому розпочато системну трансформацію сфери, головна мета якої – нова висока якість освіти на всіх рівнях: від початкової школи – до закладів вищої освіти» [6].

Серед пріоритетних напрямів освітньої реформи загальної середньої освіти було затверджено: «реалізація компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходу до навчання, орієнтація на здобуття школярами умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності» [7].

Для подолання розриву між якістю підготовки випускників шкіл й потребами суспільства необхідно впроваджувати різноманітні інновації як в освітню діяльність, так і в управління освітніми закладами. Як зауважує В.П.Ткаченко, «постійні нововведення в освітньому процесі є тією нагальною потребою, без задоволення якої ці зміни втратять взаємозв'язок з життям. Тільки інноваційна за своєю сутністю освіта може виховати людину, яка живе за сучасними законами глобалізації» [9, с. 44].

Успішна організація й реалізація інноваційної діяльності залежить від педагогічного колективу, від усвідомлення ним інноваційних ідей. Дослідницька діяльність педагогів виступає основною умовою ефективності впровадження педагогічних інновацій. Загальні ж питання управління здійснює директор школи.

Дослідження управлінських аспектів інноваційної діяльності у сфері загальної середньої освіти проводили такі вчені як Л.М.Ващенко, В.М.Гладкова, І.М.Дичківська, Л.М.Калініна, М.І.Лапшина, Л.А.Мозгова, О.І.Пометун, В.П.Ткаченко, А.П.Черниш та ін. Однак сучасні вимоги реформування освіти спонукають до вивчення цього питання більш детально.

Метою статті є дослідження ролі директора закладу у впровадженні інноваційних процесів в освітню діяльність.

У педагогічному процесі термін «інновація» вченими тлумачиться як щось нове, не схоже на попереднє. Так, І. М. Дичківська зауважує, що інновація – це «нововведення, зміна,

оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях» [3, с. 11]. І. Мартинова зазначає, що «інновації в освіті – це процес створення та впровадження нових засобів (нововведень) для вирішення тих педагогічних проблем, які досі розв'язували по-іншому; відкриття нових форм, методів, способів педагогічної діяльності; творча реалізація нових теоретичних концепцій, ідей, систем навчання та виховання; сукупність нових професійних дій педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання і навчання» [5, с. 19].

Поняття «інноваційна діяльність» визначена Концепцією інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу як «заснована на осмисленні практичного педагогічного досвіду цілеспрямована педагогічна діяльність, зорієнтована на зміну та розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, одержання нового знання, формування якісно іншої педагогічної практики» [4].

Основними напрямками інноваційної діяльності є апробація і впровадження:

- механізмів оновлення змісту освітнього процесу та форм освітнього процесу (нові методики викладання, нові способи організації занять, виховних заходів і т.п.);
- нових методів оцінювання освітнього процесу (рейтингова система, розширення бальної шкали, портфоліо);
- систем, заснованих на використанні нових виховних засобів, що сприяють соціалізації дітей і підлітків;
- нововведень, які спрямовані на залучення представників суспільства до управління закладом;
- нових форм підвищення професійної компетентності педагогічних працівників освітнього закладу та інше.

Під час впровадження інноваційних процесів потрібно враховувати різні фактори зовнішнього й внутрішнього середовища, які впливають на цей процес. Варто інтегрувати у роботу виконання рекомендацій вищих органів управління освітою та побажань батьків учнів і соціального оточення, впровадження в педагогічну практику нових досягнень педагогічної науки й суміжних наук та набутий досвід роботи педагогічного колективу; розробку й впровадження інновацій усередині школи на основі вивчення освітніх потреб учнів, пропонування нових інноваційних ідей і можливостей школи та наявності педагогічного складу для здійснення запланованого.

Інноваційна діяльність підлягає професійно грамотному, науково обґрунтованому управлінню. Ключовою фігурою, від якої залежить ефективність роботи педагогічного колективу та успішність впровадження інновацій у діяльність закладу, є, насамперед, директор.

Сучасний директор школи повинен вирішувати головне завдання – забезпечувати випереджальний, інноваційний характер освіти. «В цьому процесі директор стає свого роду агентом змін, який має зберігати гнучкість у планах, говорити про ширше бачення з колегами, залучати та об'єднувати їх навколо цього бачення, оптимізувати ресурси задля досягнення нових цілей» [1]. Така постановка питання допускає, що директори шкіл - це професійні й умілі інноваційні менеджери. Щоб їх діяльність була ефективною, вони має вміння: аналізувати стан колективу; розуміти мотиви поведінки своїх підлеглих; спонукувати підлеглих до продуктивної роботи, стимулювати їхній професійний ріст; створювати максимально сприятливі відносини в колективі для продуктивної роботи; давати завдання підлеглим так, щоб вони розуміли, чого від них чекають, і прагнули це виконати; ефективно контролювати роботу підлеглих; адекватно оцінювати своїх підлеглих, їх можливості й інтереси; попереджати й вирішувати конфлікти в колективі; будувати ділове спілкування з підлеглими відповідно до їх індивідуальних особливостей і виробничих ситуацій. І це далеко не повний перелік робіт з персоналом, які покладені в обов'язки директора [10].

Для забезпечення ефективного впровадження інноваційних процесів в освітню діяльність закладу директор виконує певні функції, а саме:

- визначає пріоритетні напрями інноваційної й експериментальної діяльності;
- розробляє необхідні заходи щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері інноваційної й експериментальної діяльності;
- розробляє пропозиції, спрямовані на удосконалення інноваційної й експериментальної діяльності школи, та виносить їх на обговорення;
- контролює реалізацію програм інноваційної й експериментальної діяльності.

Як зауважують В. М. Гладкова, М. І. Лапшина, «менеджери освітніх закладів не лише повинні оволодіти цими функціями, а й застосовувати їх на практиці. А це означає, що кожен повинен володіти не лише якісними професійними педагогічними вміннями, а й управлінськими» [2, с. 231].

Сузанська І.В., характеризуючи сучасного керівника освітнього закладу, зазначає, що він має бути не тільки менеджером, а й експертом і лідером (рис.1).

Рис. 1. Триєдина роль директора школи [8, с. 6].

Управлінський процес ефективний, якщо він відповідає логіці реального процесу розвитку, якщо рішення суб'єкта управління оперативні й адекватні проблемі, яка вирішується, якщо керівник освітнього закладу та делеговані ним помічники, мають здатність оцінити ситуацію, прогнозувати, управляти ризиками, вчасно помічати недоліки й відходження від запланованих дій. А тому, для ефективного управління інноваційної діяльністю школи, вироблення оптимальних управлінських рішень, проведення компетентної й об'єктивної експертизи інноваційних освітніх проектів, моніторингу проміжних і підсумкових результатів діяльності, в школі доцільно створити науково-методичну раду, яка наділяється повноваженнями управління інноваційною й експериментальною діяльністю, організовувати експертизу інноваційних освітніх проектів, проводити періодичні й загальні підсумки результатів інноваційної діяльності.

Отже, діяльність керівника стане продуктивною у тому випадку, якщо в структурі школи є команда прогресивних педагогів, які можуть сплатити біля себе інших на шляху вирішення нових інноваційних ідей. Тому директор школи має при визначенні кадрової політики закладу враховувати ці обставини і збирати біля себе знаючих і розуміючих людей, формувати згуртований колектив. Він їх згуртованої праці залежатиме результати вирішення завдань, які важливі сьогодні й стануть ще більш важливими завтра, у напрямку покращення якості освіти в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Василів Ю. Директор, на якого чекає українська школа [Ел. ресурс]: Веб-портал «Освіта.ua». – URL: <https://osvita.ua/school/61892/> (Дата звернення: 25.08.2019).
2. Гладкова В. М., Лапшина М. І. Директор школи як лідер змін / В. М. Гладкова, М. І. Лапшина // Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 6. – С.227-232.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Концепція інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу [Ел. ресурс]: Веб-портал Інституту педагогіки НАПН України. – URL:

http://undip.org.ua/photo/koncepciya_innovaciynogo_rozvytku_ZNZ.pdf (Дата звернення: 21.08.2019).

5. Мартинова І. Упровадження інноваційних педагогічних технологій як засіб розвитку творчого потенціалу педагога / І. Мартинова // Нова педагогічна думка. – 2016. – №4 (88). – С.18-22.

6. Реформа освіти та науки [Ел. ресурс]: Веб-портал «Урядовий портал». – URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> (Дата звернення: 25.08.2019).

7. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р [Ел. ресурс]: Веб-портал «Урядовий портал». – URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/plany%20uryadu/perednostrokoviy-plan-2020.doc> (Дата звернення: 21.08.2019).

8. Сузанська І.В. Модель сучасного керівника навчально-виховного закладу: посібник. – Дніпропетровськ, 2015. – 20 с.

9. Ткаченко В. П. Інноваційна діяльність у закладах освіти / В.П.Ткаченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 10. – С.44-46. – URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2018/10.pdf

10. Шукевич Ю. Кадрові повноваження директора школи: пошук істини [Електронний ресурс]: веб-портал «Освітня політика». – URL: <http://education-ua.org.ua/articles/606-kadrovi-povnovazhennya-direktora-shkoli-poshuk-istini>

УДК 378.011.3-051:78

*Вікторія Мізюк, Тетяна Іванютенко
(Ізмаїл, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті обговорюються особливості процесу професійного становлення вчителів закладів загальної середньої освіти в умовах сучасної освітньої реформи. Проаналізовано нормативні документи, які регламентують вимоги до педагогічної діяльності вчителя. Виявлено певні зміни щодо професійного самовдосконалення вчителів у питанні підвищення професійної кваліфікації.

***Ключові слова:** професійний розвиток вчителя, підвищення кваліфікації, освітня реформа, концепція розвитку педагогічної освіти.*

The article discusses the peculiarities of the process of professional formation of teachers of general secondary education in the context of modern educational reform. The normative documents that regulate the requirements for teacher's pedagogical activity are analyzed. Revealed some changes to professional self teachers in professional development issue.

***Key words:** teacher professional development, professional development, educational reform, concept of pedagogical education development.*

В Україні триває освітня реформа. Змінюються вимоги як до учнів, так і до педагогічних працівників. Міністерством освіти і науки України прийнято низку нормативних документів, які сприятимуть покращенню рівню підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів задля забезпечення цілей реформування освіти. Так, у 2016 році законом схвалено «Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року» [1], в якій наголошено, що для розв’язання негативних наслідків, які спостерігалися в освіті останні кілька десятиріччів і стали причиною низької підготовки випускників, необхідно «проведення докорінної реформи

загальної середньої освіти» [1], а для забезпечення її результативного впровадження серед напрямів визначено «підвищення мотивації вчителя шляхом підвищення рівня його оплати праці, надання академічної свободи та стимулювання до професійного зростання; створення сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, вчителів і батьків» [1].

Відповідно до концепції сплановано систему заходів, які сформульовано у розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти» [4]. Зазначимо, що у переліку запланованих заходів удосконаленню й розвитку професійній діяльності вчителя приділено багато уваги. Треба сказати, що деякі заплановані заходи вже виконані, наприклад, у 2018 році прийнято стандарт вчителя початкової школи, визначено базові компетентності керівників закладів загальної середньої освіти, затверджені положення про атестацію вчителя та керівника школи, надана можливість педагогам проходити підвищення кваліфікації за власним вибором місця і форми її проходження тощо. Певну кількість заходів заплановано на кінець 2019 року та інші роки, у тому числі і розробка професійних стандартів педагогічної діяльності вчителя-предметника.

У липні 2018 році прийнято «Концепцію розвитку педагогічної освіти» [3], а у грудні – Закон України «Про професійний розвиток працівників» [5]. Ці нормативні документи змінюють основний підхід до професійної діяльності вчителя, до його професійного становлення в умовах реформування освіти. Зокрема, у «Концепції розвитку педагогічної освіти» зазначено, що «важливою характеристикою професії вчителя є її багатогранність, яка у своїх вищих проявах підіймається до мистецтва» [3], а оцінка діяльності педагога має формуватися з показників, отриманих від головних заінтересованих сторін, а саме від учнів, їх батьків, керівництва закладу, представників громади та влади. Головною метою у вдосконаленні системи педагогічної освіти Міністерство освіти і науки України бачить у «створенні педагогічних працівників нової генерації, створення умов для залучення до педагогічної діяльності фахівців інших професій та забезпечення умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів, які, у тому числі, стануть ключовою умовою впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [3].

Поряд з підготовкою молодого покоління вчителів, значна увага приділена професійному розвитку і підвищенню кваліфікації вже працюючих на цій ниві педагогів. Зазначимо, що відповідно до зазначених вище документів, вчителям поступово надається більше свободи в їх професійній діяльності. Так, поряд з традиційними формами підвищення кваліфікації у закладах вищої освіти, визнано законними «стажування, участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо (у тому числі, за кордоном)» [3].

Треба зауважити, що вводиться нова форма підвищення кваліфікації, а саме: «запозичення педагогічними працівниками практичного досвіду виконання професійних завдань та обов'язків від кращих педагогічних працівників (наставників)» [3]. Значна увага приділяється набуттю педагогами інформатичної і мультимедійної компетентностей, вмінь створювати і впроваджувати в освітній процес цифрові освітні ресурси, під якими розуміють відео та аудіо матеріали, електронні підручники, тестові середовища, особисті сайти і блоги тощо. Крім того, державою планується введення певної системи новації, серед яких створення он-лайн системи для вчителів, що бажають підвищити рівень своєї кваліфікації або просто здобути нових знань, створення електронної освітньої системи у допомогу вчителю в освітньому процесі.

Поряд з новими можливостями для розвитку вчителя, держава поставила до нього ряд обов'язків. Так, Пилипенко О.О. у своїй статті «Професійне зростання вчителя» наголошує,

що «учитель, як уповноважений суспільства, нарівні з батьками несе відповідальність за соціальну зрілість молодих людей. Від учителя-вихователя залежить розв'язання ще одного важливого завдання: забезпечення сприятливих умов для створення найбільшого багатства суспільства – інтелектуальних можливостей кожної людини зокрема і людської спільноти загалом» [2].

Це місія благородна і надскладна. Більшість педагогів присвячує все своє життя своїй професійній діяльності і професійному зростанню. Держава вносить певні новації в цей процес. Насторожує той факт, що, як прописано у Концепції розвитку педагогічної освіти, «у сучасному суспільстві має заохочуватись як тривала професійна педагогічна кар'єра, так і звернення до педагогічної праці на певних етапах особистісного та професійного зростання в інших сферах діяльності. Наявність досвіду професійної педагогічної діяльності з часом повинна стати перевагою для обіймання багатьох суспільно значущих посад у публічній сфері» [3]. Тобто, педагогічна діяльність перестає бути вузькою спеціалізацією. Будь-хто, хто планує на суспільно значущу посаду, може пройти у школу і стати на певний період педагогічним працівником. Це і добре, і ні водночас. Бо професійне зростання педагога – це не тільки спонукання з боку держави або керівництва, це і самодисципліна, самозаохочення, зацікавленість в кар'єрному рості. Можна зробити таке припущення, що в умовах, коли будь-хто може стати вчителем, більшість молодих педагогів, не маючи підтримки з боку держави і не відчуваючи себе захищеними на своїх посадах, покидатимуть освітню галузь швидко і стрімко. Ми будемо мати постійний кадровий голод.

У зазначеній вище Концепції проголошено: «педагогічним працівникам закладів освіти має надаватись моральне та матеріальне заохочення для підвищення їхнього освітнього рівня» [3], але на практиці, на нашу думку, це матиме вигляд лише постійного спонукання на підвищення кваліфікації зі сторони адміністрації. Щодо матеріального заохочення – тут взагалі є певні сумніви. Пропонуються також серйозні зміни щодо забезпечення ринку праці кваліфікованими працівниками, а саме, як зазначено у Концепції, «заклади освіти втрачають монополію в забезпеченні ринку праці кваліфікованими працівниками, чому сприяють їхня інерційність, надмірна бюрократизація, статичність структур і тривалість процесу формування кадрового потенціалу. Отже, все більш актуальним стає визнання державними інституціями та ринком праці компетентностей, здобутих від провайдерів неформальних освітніх послуг, включаючи платформи масових он-лайн курсів, неурядові громадські організації тощо» [3].

Наведена пропозиція є вигідною для педагога, адже право на вільний вибір здобуття педагогічної освіти, офіційне закріплення норм щодо дистанційної освіти, дає більш ширший простір для його професійного становлення й розвитку.

Треба зауважити, що на сьогодні є певна кількість он-лайн курсів для вчителів, наприклад, Всеосвіта [vseosvita.ua], «На Урок»: онлайн-школа [naurok.com.ua], Educational Era [ed-era.com], Magneticone.Org [magneticone.org], Prometheus [prometheus.org.ua] та інші. Наявність таких освітніх платформ для он-лайн навчання створюють посилення ситуації конкуренції в освіті. І це добре, адже конкуренція сприяє до удосконалення, а державні виші, як було вище сказано, інертні, бюрократичні, не гнучкі до змін, і тому можуть значно програти на ринку додаткових освітніх послуг.

Отже, реформування освіти вносить певні корективи в переосмислення основних засад і принципів діяльності педагогів, напрямів самовизначення творчої конкурентоспроможної особистості вчителя. Впровадження нових підходів до підвищення фахової компетентності вчителя передбачає спрямованість на розвиток його професійного мислення, вільний вибір ним форм і методів саморозвитку, професійного самовдосконалення.

Особливостями професійного становлення вчителів в умовах реформування загальної середньої освіти, а також процесів серйозних політичних та економічних змін в державі є політична воля правлячої команди, неухильне дотримання прийнятих програм, що сприятиме стабільності і впевненості у своєму «завтра» як молодих фахівців, так і зрілих спеціалістів, які підвищуватимуть свою кваліфікацію.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p>
2. Пилипенко О.О. Професійне зростання вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/profesijne-zrostanna-vcitela-57095.html>
3. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти: наказ Міністерства освіти і науки України № 776 від 16.07.2018. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
4. Про затвердження плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. №903-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-p>
5. Про професійний розвиток працівників: закон України від 04.11.2018 № 4312-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>

УДК 377.5

*Игорь Скоромный, Диас Тлеубай
(Талдыкорган, Казахстан)*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБРАЗОВАНИЯ С УЧЕТОМ ТРЕБОВАНИЙ ДВИЖЕНИЯ WORLDSKILLS

Статья посвящена вопросам современного образования, результатам внедрения модульно-компетентного подхода в системе технического и профессионального образования Республики Казахстан. Основная цель технического и профессионального образования – подготовка конкурентоспособного специалиста соответствующего уровня. Дается краткое представление о международном движении Worldskills и связи его с обновлением содержания образовательных программ.

Ключевые слова: модуль, модульная программа, техническое и профессиональное образование, модульно-компетентный подход, компетенции, worldskills, актуализированный типовой учебный план

The article is devoted to the issues of modern education, the results of the implementation of modular competence approach in the system of technical and vocational education of the Republic of Kazakhstan. The main purpose of technical and vocational education is to prepare a competitive specialist of the appropriate level. A brief overview of the international movement Worldskills and its connection with the update of the content of educational programs.

Keywords: module, modular program, technical and vocational education, modular competence approach, competences, worldskills, updated model curriculum.

Одним из основных факторов успешного создания в Казахстане образовательной модели и инфраструктуры технического и профессионального, послесреднего образования (далее – ТиППО) является адекватность содержания образовательных программ запросам развивающейся экономики страны и международным требованиям.

Соответственно, внедрение новых образовательных программ, разработанных НАО «Холдинг «Кәсіпқор» (далее – Холдинг) на основе модульно-компетентного подхода, связано с обновлением содержания ТиППО – одного из ключевых направлений обеспечения качества подготовки кадров. Данные программы разработаны Холдингом в соответствии с международными требованиями и учитывают потребности казахстанских работодателей.

Основой новых образовательных программ является модульно-компетентностный подход [1].

Модульная учебная программа дает возможность освоения выпускниками колледжей нескольких квалификаций и быть более мобильными и востребованными на рынке труда.

Именно поэтому внедрение модульно-компетентностного подхода к разработке образовательных программ в Казахстане является более востребованным и перспективным и уже дает свои результаты [2].

Одной из таких образовательных программ является образовательная программа по специальности 1305000 – «Информационные системы (по областям применения)»

Типовой учебный план по данной специальности структурирован таким образом, что в него заложены две квалификации, одна из которых квалификация рабочей профессии, другая – специалиста среднего звена.

Уже обучаясь по квалификации 1305011 – «Дизайнер», можно отметить тот факт, что данная программа практикоориентирована и в полной мере способствует получению необходимых компетенций именно в рамках рабочей профессии.

В процессе и/или после изучения таких модулей, как «Проектирование и разработка Web-приложений», «Разработка интерфейса приложений, применение трехмерной графики и мультимедиа для разработки приложений», «Разработка макетов электронных и печатных изданий» и «Выполнение квалификационных работ дизайнера» студенты могут принимать участие в конкурсах профессионального мастерства WorldSkills в компетенции «Веб-дизайн и разработка», опираясь на спецификации стандартов Worldskills (WSSS).

Целью конкурса профессионального мастерства является проведение лучшей международной практики, как это описано в WSSS, и в том виде, в котором это возможно.

Спецификация стандартов состоит из определенных разделов, имеющих заголовки и ссылочные номера.

Каждому разделу отводится определенный процент от суммы всех оценок, исходя из относительной значимости раздела в пределах Спецификации стандартов. Сумма всех оценок равна 100.

Что нужно знать и понимать участнику данного конкурса, исходя из спецификации стандартов Worldskills в компетенции «Веб-дизайн и разработка», а также какими способностями он должен обладать, все это подробно описано в Спецификации стандартов [3].

Пройдя цикл обучения по обновленному содержанию образовательной программы, можно сделать вывод о том, что она способна организовать повышение качества образования через проведение конкурсов профессионального мастерства с использованием методики WorldSkills через указанные выше модули для конкретной компетенции.

Таким образом, новые образовательные программы, разработанные на основе модульно-компетентностного подхода, позволяют:

- сохранить фундаментальность существующих образовательных программ (общегуманитарные, социально-экономические и общепрофессиональные дисциплины);
- реформировать блок специальных дисциплин в учебные модули для формирования профессиональных компетенций, указанных в профессиональных стандартах;
- интегрировать модульные программы для обучения студентов в колледжах по родственным квалификациям;
- отдельные модули можно использовать для курсовой подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров;
- предусматривать в модулях практическую подготовку для использования технологии дуального обучения [2].

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Сайт некоммерческого акционерного общества «Холдинг «Кәсіпқор». – URL: <http://kasipkor.kz/> (дата обращения 25.08.2019)

2. Борибеков К.К. Модульно-компетентностный подход к разработке образовательных программ ТиПО в Республике Казахстан (модульная учебная программа) – URL: <http://kkn.kz/index.php/prepodavatelyu/v-pomoshch-prepodavatelyu/modulno-kompetentnostnyj-podkhod-k-razrabotke-obrazovatelnykh-programm-tipo-v-respublike-kazakhstan-modulnaya-uchebnaya-programma> (дата обращения 26.08.2019).

3. Спецификация стандартов worldskills Компетенция 17 Веб-дизайн, 2017 – URL: <http://worldskills.kz> (дата обращения 26.08.2019)

4. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2017 года № 553 "Об утверждении типовых учебных программ и типовых учебных планов по специальностям технического и профессионального образования" – URL: <http://adilet.zan.kz> (дата обращения 26.08.2019).

УДК 371.1

*Маріанна Сливка, Тетяна Метіль
(Ізмаїл, Україна)*

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «УПРАВЛІНСЬКЕ РІШЕННЯ» ТА ЙОГО БАГАТОАСПЕКТНЕ ЗНАЧЕННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті розглянуто сутність таких понять, як «управління», «управлінське рішення». Визначено багатоаспектне значення управлінського управління та розкрито його функції.

Ключові слова: управління, управлінське рішення, менеджмент, багатоаспектність управлінського рішення.

The essence of such concepts as "management", "management decision" is considered in the article. The multidimensional value of management is determined and its functions are revealed.

Keywords: management, management decision, management, multidimensionality of management decision.

Однією із найважливіших управлінських функцій керівників шкіл є їхня діяльність як менеджерів. Можна зібрати змістовну інформацію, здійснити глибокий педагогічний аналіз, скласти план роботи, але все це не буде результативним, якщо не забезпечити відповідної організації. Підготовка й оформлення управлінських рішень є одним із важливих аспектів організаторської діяльності керівників шкіл. Ефективність діяльності керівника певною мірою залежить від своєчасності прийняття й реалізації управлінських рішень.

Слід зазначити, щоб розкрити поняття «управлінське рішення» потрібно спочатку розглянути, таке поняття, як «управління» взагалі.

Під управлінням взагалі розуміють діяльність, спрямовану на розвиток рішення, організацію, моніторинг, контроль об'єкта управління відповідно до даної мети, аналізу та підсумовування результатів на основі достовірної інформації [6, с. 140].

На думку таких вчених, як М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедурі: «процес управління, планування, організації, мотивації і контроль, необхідні для того, щоб сформулювати і досягти цілей організації» [3, с. 220].

Відзначимо, що у психологічному аспекті термін «управління» трактується як функція організованої системи, яка забезпечує збереження їх структури, підтримки режиму роботи, реалізації програми діяльності.

З соціологічної точки зору, управління є ієрархічною системою людських відносин, заснованих на відмінностях у посадах, статусі, прибутку, діапазоні потужності.

У філософському аспекті феномен "управління" розглядається як елемент, функція організованих систем різного характеру, що забезпечує збереження певної структури, підтримку діяльності, реалізація їх програм і цілей .

Вчені В. Сладкевич і А. Чернявський термін "управління" трактують, як свідомий вплив особи на об'єкти, процеси та їх учасників, що здійснюється для того, щоб забезпечити певну діяльність напрямку і отримання бажаних результатів [4, с. 154].

За визначенням М. Поташника: «...менеджмент – метод, технологія, методологія, механізм реалізації плану в часі, набір дій лідера для досягнення результатів» [4, с. 25].

Слід наголосити, що процес управління може розглядатися як послідовне виконання управлінських функцій і як механізм прийняття управлінських рішень.

Зазначимо також, що: «Управління також може розглядатися як процес – спосіб, технологія, методологія, механізм реалізації плану в часі, хід управління, послідовні зміни станів, етапів, етапів розвитку, сукупності дій керівника для отримання кінцевих результатів та досягнення цілей» [4, с. 43].

На думку Г. Єльнікова: «...управління є особливим видом людини, діяльність в умовах постійних змін внутрішнього і зовнішнього середовища, що забезпечує цілеспрямований вплив на керовану систему для збереження і упорядкування його в межах заданих параметрів на основі її закономірностей, розвитку і дії механізмів самоврядування» [2, с. 9-10].

Вчений Б. Гаєвський вважає, що управління є процесом раціоналізації системи [1, с. 28].

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, управління є предметом дослідження багатьох наук, як природних, так і гуманітарних. Під цим поняттям, ми розуміємо цілеспрямований, планований, скоординований і навмисно організований процес, що дозволяє досягти максимального ефекту з мінімальними витратами людських, матеріальних, часових ресурсів.

Сутність прийняття рішень як процесу розуміється як внутрішня, відносно стабільна основа управлінського рішення, що визначає його значення, роль і місце у функціонуванні та розвитку організації. Суть прийняття рішень зазвичай проявляється через різноманітні зовнішні зв'язки і дії, що характеризують одну з сторін управлінського рішення. Виходячи з цього, можна визначити предмет вивчення теорії прийняття рішень

Суть розвитку прийняття рішень полягає в діяльності, що приймає рішення, для виконання фундаментальних функцій лідера в управлінському процесі. Головною метою управлінського рішення є забезпечення координаційного (регулюючого) впливу на систему управління, реалізацію управлінських завдань персоналом для досягнення цілей організації.

Досягнення цих цілей передбачає вирішення проблем і завдань, що становлять зміст і послідовність дій осіб, які приймають рішення, при виконанні прямих обов'язків. Основними завданнями можуть бути: створення інформаційної бази для прийняття своєчасних рішень; визначення обмежень та критеріїв прийняття рішень; організація діяльності управлінського персоналу. Прийняття рішень – це творче, відповідальне завдання управління. Воно полягає у визначенні, відповідно до сформованої ситуації, наміром подальших дій підлеглих у певній сфері управління (виробництво товарів або послуг), завдання структурних підрозділів у системі діяльності, наказ їх взаємодії, підтримки та управління. Рішення приймаються менеджером (лінійний менеджер) і особисто несе за них відповідальність. Підготовка даних для прийняття рішень передбачає залучення персоналу керівництва конкретної організації. Відповідальність за групове рішення несуть ті, хто зробив це, відповідно до своєї ситуації.

Для своєчасного прийняття рішень необхідно мати систему управління, що забезпечує реалізацію комплексної системної діяльності осіб, які приймають рішення на науковій основі, організувати роботу управлінського персоналу, використовуючи ефективні методи та автоматизовані системи управління. Від управлінського персоналу, який бере участь у прийнятті рішень, потрібні як професійні, так і особистісні якості. Водночас, якість прийнятих рішень багато в чому залежить від узгодженості команди, її внутрішньої організаційної культури, відносин між керівниками та виконавцями, а також від використання систем підтримки прийняття рішень.

З цих питань теорія прийняття рішень повинна розробляти науково обґрунтовані практичні рекомендації на основі об'єктивних законів і досягнень суміжних наук і теорій, перш за все соціальних, психологічних і правових. Головне – не тільки знати закони, а й

розумно використовувати механізм їх прояву. Отже, предметом вивчення теорії прийняття рішень є закони діяльності осіб, які приймають рішення, його організаційні форми, технології і методи, принципи управління і організації праці, сутність та зміст рішень.

Об'єктом теорії прийняття рішень є систематична діяльність керівників та управлінського персоналу в процесі розробки, прийняття та реалізації рішень.

В даний час на розвиток теорії прийняття рішень значно впливають методологія, зокрема, методологія мислення, теорія управління, кібернетика, психологія, соціологія та політологія. Для подальшого розвитку цієї теорії необхідні природничі науки – біологія і психофізіологія. Найважливіша роль належить математиці та її методам кількісної оцінки варіантів при прийнятті рішень, прогнозуванні розвитку ситуацій з метою вироблення найбільш раціонального рішення.

Предмет теорії прийняття рішень досліджується з різних точок зору, які становлять окремі, але взаємопов'язані аспекти. Головні з них – методологічні, організаційні, економічні, технологічні, соціально-психологічні та правові.

Методологічні аспекти прийняття рішень відображають єдність і цілісність наукових знань для теорії прийняття рішень.

Організаційні аспекти відображають стан і перспективи розвитку організаційно-функціональної структури органів державної влади, місцезнаходження та функціонування осіб, які приймають рішення (як органів державної влади) в системі управління на різних ієрархічних рівнях. Вони також включають визначення шляхів вдосконалення організації прийняття рішень та методів вивчення проблем, що впливають з цього.

Економічні аспекти показують вплив економічних чинників на ефективність існуючих і нових систем прийняття рішень, вплив їх економічної ефективності на економічну підготовку управлінського персоналу, удосконалення організаційних форм і методів прийняття рішень на новій технічній основі.

Технологічні аспекти визначають рівень використаних і розроблених технологій прийняття рішень в управлінні, перспективи розробки автоматизованих і людсько-машинних систем для їх прийняття.

Соціально-психологічні аспекти ілюструють різні аспекти діяльності людей у процесі прийняття рішень. До них відносяться вдосконалення структури внутрішньо-колективних відносин, вивчення індивідуальної поведінки в колективі та взаємовідносин її членів у процесі прийняття рішень.

Основні проблеми психології прийняття рішень:

- виявлення основних психологічних особливостей процесів прийняття управлінських рішень;
- аналіз управлінських рішень з точки зору системи їх емпірико-феноменологічних функціональних особливостей, процесуальної організації [5, с. 47];
- функціональний структурний аналіз управлінської діяльності в процесі прийняття рішень;
- соціально-психологічний аналіз управлінських команд;
- вивчення психології лідера, його взаємовідносин з виконавцями;
- психологічні аспекти відбору, розміщення та навчання осіб, які приймають рішення.

Правові аспекти відображають взаємозв'язок між різними ієрархічними рівнями системи управління та окремими посадовими особами при підготовці прийняття рішень. Правові норми, ми повинні бути основою для організації управлінської діяльності.

Відмітимо, що теорія рішень, як і будь-яка наукова теорія, виконує когнітивні та прогностичні функції.

Когнітивна функція проявляється в розкритті сутності процесів прийняття рішень, законів і принципів, яким вона підпорядковується, виникненню і розвитку теорії прийняття рішень на різних історичних етапах, в поясненні основних властивостей і взаємозв'язків між собою. предмет, обґрунтування технології та системи прийняття рішень.

Функція прогностична полягає у визначенні тенденцій подальшого розвитку процесів і системи прийняття рішень, організаційних форм і методів діяльності управлінського персоналу в процесі їх прийняття.

Слід зазначити, що основними завданнями теорії прийняття рішень є:

- вивчення та узагальнення досвіду прийняття рішень в певних умовах, а також в умовах невизначеності та ризику;
- виявлення та вивчення об'єктивних моделей процесів прийняття рішень; формування на їх основі принципів організації діяльності осіб, які приймають рішення, організаційних форм і методів, технологій розробки, прийняття і реалізації рішень;
- розробка практичних рекомендацій щодо роботи лінійних керівників та їх керівництва при прийнятті рішень в реальній ситуації, а також використання технічних засобів та автоматизованих систем управління;
- розробка методів дослідження для розробки систем прийняття рішень, принципів і методів оцінки їх ефективності, а також заходів щодо вдосконалення діяльності осіб, які приймають рішення.

Таким чином, теорія прийняття рішень є сумою знань про розробку, прийняття і реалізацію управлінських рішень, законів і принципів, організаційних форм, методів і технологій функціонування системи прийняття рішень в організації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гаєвський Б. А. Основи науки управління: навчальний посібник. Київ: МАУП, 1997. 112 с.
2. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні: монографія. Київ: ДАККО, 1999. 303 с.
3. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва: Дело, 1993. 702 с.
4. Приймак В. М. Прийняття управлінських рішень: Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2008. 240 с.
5. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 365 с.
6. Большой толковый психологический словарь / Ребер Артур [пер. с англ.]. Москва: Вече, АСТ, 2000. Т. 1 (А–О). 592 с.

УДК 338

*Соня Султанова, Нигора Исмаилова
(Ташкент, Узбекистан)*

ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

В статье представлены современные пути развития высшего образования, требования работодателя к выпускнику вуза, обобщены качества выпускника вуза, его творческая самореализация, обоснованы умения применять современные информационные технологии.

Ключевые слова: *высшее образование, компетенция, способность и качества будущего специалиста, работодатель, интерактивное обучение, глобализация, факторы.*

The article presents modern ways of development of higher education, employer's requirements to graduate, summarized the qualities of a graduated of the University, its creative self-fulfillment, justified ability to apply modern information technology.

Keywords: *higher education, competence, ability and qualities of the future specialist, employer, interactive learning, globalization, factors.*

Современное высшее профессиональное образование характеризуется высоким уровнем инноваций, основными влияющими факторами которых являются глобальные изменения в экономических и политических процессах, происходящих в современном мире. К подобным факторам относятся:

а) глобализация во всех сферах человеческой деятельности (политической, экономической, международной), ставшая возможной, прежде всего, благодаря широкому распространению электронных средств связи и мгновенного обмена всякого вида информацией;

б) изменение глобальной системы ценностей – в современном обществе одной из наиболее значимых ценностей является информация, а «рыночная ценность» личности во многом определяется способностью к поиску, обработке и использованию полученной информации (по данным ЮНЕСКО, более половины всего занятого населения развитых стран прямо или косвенно принимает участие в процессе производства, хранения и распространения информации [1, с. 56]). Повышение рыночной ценности информации сопровождается постоянным ростом её объемов;

в) быстрым развитием современной науки и компьютерных технологий.

Все вышеуказанные факторы непосредственно влияют и на изменения, происходящие в системе высшего профессионального образования Республики Узбекистан.

По авторитетному мнению международного эксперта в области высшего образования П. Скотта: «... сам процесс глобализации заставляет сомневаться в жизнеспособности высшего образования как общественного института» [2, с. 299].

Факторы глобализации заключаются в:

– стиранию всяческих барьеров и облегчение миграции трудовых ресурсов, в том числе и специалистов разного уровня;

– развитию электронных видео средств связи, что позволяет компаниям во всём мире использовать систему удалённого найма специалистов, при этом снижаются затраты на их обучение, переквалификацию и подготовку.

Указанные факторы во много раз ужесточают конкуренцию среди высококвалифицированных специалистов. Те же из них, которые обладают значительными навыками использования современных компьютерных технологий, а также развитыми коммуникативными компетенциями пользуются большим спросом. Кроме того, использование современных технологий позволяет им выполнять свою работу в удалённом режиме и работать при этом одновременно на несколько компаний, в том числе – и находящихся в разных географических точках.

Таким образом, выпускник ВУЗа, кроме собственно имеющихся академических знаний и опыта работы, должен обладать некоторыми дополнительными качествами и компетенциями, которые помогут ему увеличить свою конкурентоспособность, а, следовательно, и обеспечат ему более полное и разностороннее профессиональное развитие и успешность в карьере.

Исходя из указанных факторов, глобализация требует наличия не только классических академических знаний, но и обладания соответствующими компетенциями, способностями и качествами, перечисленными на рис. 1.

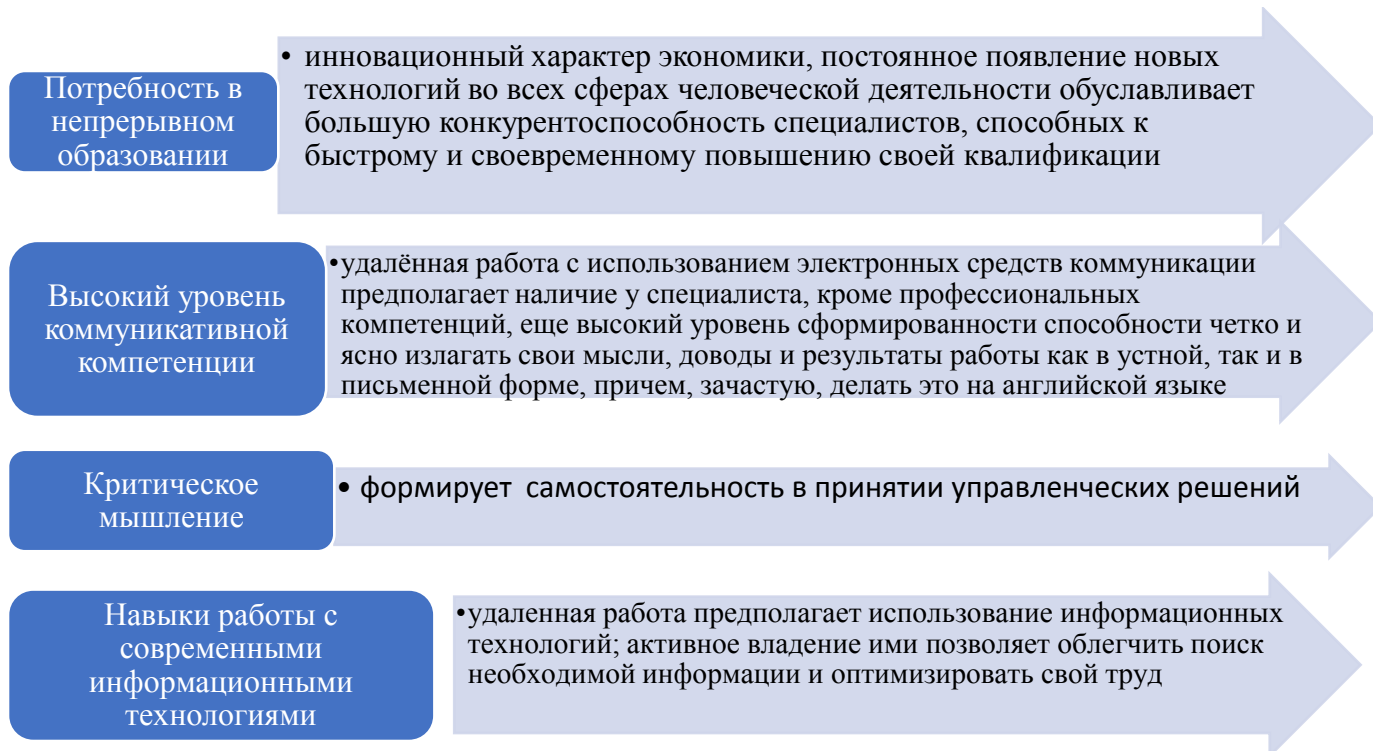

Рис. 1. Виды компетенций, способностей специалистов в условиях глобализации

Кроме перечисленных на рис. способностей, будущие специалисты должны быть творческими, инициативными, самодисциплинированными, способными к постоянной работе, требующей значительных усилий; получать удовлетворение от работы в условиях постоянной конкуренции (работа в условиях высокой конкуренции, сопровождающаяся необходимостью постоянно обновлять свои профессиональные знания и компетенции, может оказаться большим стрессогенным фактором, что, неизбежно приведет к снижению эффективности труда, потому наиболее успешными в данных условиях оказываются те специалисты, кто смог приспособиться к данным условиям и стал воспринимать их как своего рода игру или стимул к постоянному саморазвитию и самосовершенствованию, а не как угрозу к однажды заведенному и сложившемуся порядку вещей); демонстрировать свою культурную восприимчивость, в том числе и на международном уровне; быть ориентированным на результат и не боялись принимать самостоятельные решения [3, с. 57].

Перечисленные качества можно объединить в три группы, представленные на рис. 2.

Рис. 2. Группировка качеств и способностей специалистов

Согласно рис.2. в первую группу включаются качества, направленные на установление, поддержание и развитие взаимоотношений с внешним миром, так как современные работодатели ставят коммуникативные умения в ранг наиболее важных. Вторая группа включает качества, направленные на работу с информацией, особенно с использованием современных средств информационно-коммуникационных технологий. В третью группу можно включить качества, направленные на саморазвитие и самореализацию, в том числе – и на постоянное самообразование и расширение профессиональных компетенций, знаний, умений и навыков. Все вышеперечисленные качества и компетенции являются достаточно новыми для высшего профессионального образования Республики Узбекистан и требуют специальных алгоритмов своего формирования, в том числе – специальной подготовки профессорско-преподавательского состава ВУЗов.

В данных условиях современные вузы поставлены перед необходимостью сочетать классический академизм с новыми требованиями работодателей рыночной экономики Республики Узбекистан. Подобную ситуацию можно трактовать, как с одной стороны они должны служить задаче сохранения важности и качества академического образования, академических знаний, принятых во всём мире. Но с другой стороны, необходимо учитывать изменение требований работодателей и формировать у своих выпускников вышеперечисленные группы (рис.1 и рис.2) качеств и компетенций, что может стать возможным лишь при условии пересмотра не только содержания высшего образования, но и педагогических методов (приёмов), используемых в учебном процессе. По нашему мнению, достичь подобных целей возможно за счёт неизбежного увеличения объёмов самостоятельной работы, использования интерактивных методов обучения, увеличения роли и значения профессиональных практик непосредственно на рабочем месте будущего специалиста. Хорошая практика такого педагогического подхода уже опробована и дала свои результаты в системе высшего образования в США, где обучаемый будущий специалист на любом этапе обучения имеет возможность прерывать обучение, либо существенно удлинять сроки получения образования с целью его совмещения с профессиональной деятельностью. Профессиональный опыт позволяет сделать процесс обучения более осмысленным, а, следовательно, и более эффективным, позволяет обучаемому более ответственно и осознанно подходить к своей учебе, выбору профиля специализации, а также предметов по выбору студента.

Повышение рыночной стоимости информации делает необходимым формирование у обучаемых навыков и умений, позволяющих оптимально и эффективно работать с информационными потоками. В частности, для студентов технических специальностей умение работать с профессиональной литературой приобретает особо важное значение, в связи с постоянным прогрессивным развитием техники и технологий. В связи с этим в современных ВУЗах происходит смещение акцента с запоминания информации и усвоения «чистых знаний» на развитие аналитических навыков, происходит рост значимости методологических знаний и умений. Так, в докладе Всемирного банка за 2012 год подчёркивается важность обучения «аналитическим навыкам, то есть способности искать и находить информацию, облекать вопросы в чёткую форму, формулирования проверяемые гипотезы, выстраивать данные в определенном порядке и оценивать их, решать задачи. ... Многие из этих способностей предполагают наличие социальных, личностных и межкультурных навыков, которые обычно не прививаются в ходе обучения по научно-техническим дисциплинам. Отсюда вытекает необходимость более тесной интеграции точных и гуманитарных наук» [4, с. 20].

Инновационный характер экономики является первопричиной скоротечного «жизненного цикла» знаний, навыков и профессий, что обуславливает необходимость формирования навыков самообучения или обучения в течение всей жизни (life-long education) и увеличивает необходимость связи между системой образования и требованиями работодателей.

Таким образом, перед современной системой высшего образования Республики Узбекистан стоит двоякая задача. Во-первых, это научить своих студентов учиться и

работать и большими объемами информации, сознательно подходить к вопросу необходимости приобретения новых знаний, планировать и самостоятельно реализовывать собственные образовательные маршруты в течение всей своей жизни.

В целом, по нашему мнению, системы высшего образования должна быть системой высшего профессионального образования и отвечать следующим требованиям:

– процесс обучения в вузе должен осуществляться с применением современных технологий активного, интерактивного и самостоятельного обучения;

– содержание образования в вузе должно систематически пересматриваться в целях его корреляции с современными требованиями экономики и в связи достаточно быстрым изменением содержания профессиональной деятельности в различных областях экономики, образования и науки;

– высшее образование должно предусматривать возможность прерывания студентом обучения в вузе в целях получения профессионального опыта (работы) с последующей возможностью продолжения образования (организация модульной структуры);

– организация высшего профессионального образования должна предусматривать возможность продолжения студентом получения образования в других вузах, в том числе и за рубежом.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Шишкина Е. С., Аветисян В. П. Факторы, влияющие на повышение конкурентоспособности выпускников вузов // Основы ЭУП. – 2013. – №5 (11). – С.55-60. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/factory-vliyauschie-na-povyshenie-konkurentosposobnosti-vypusknikov-vuzov>.

2. Дралюк И. А., Дралюк Р. С. Повышение качества подготовки специалиста как условие его конкурентоспособности // Теория и практика образования в современном мире: материалы VI Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, декабрь 2014 г.). – СПб.: Заневская площадь, 2014. – С. 297-300.

3. Целенаправленная разработка и менеджмент проектов: пособие ТЕМПУС. – М.: Изд-во Европейского фонда профессионального образования, 2001. – 77 с.

4. Иванченко И. В. Проблема повышения качества образования в вузе // Молодой ученый. – 2016. – №5.1. – С. 18-21. – URL <https://moluch.ru/archive/109/26315/>

5. Болтаева З. З. Подготовка педагогов профессионального обучения с учётом требований современной системы образования // Молодой ученый. – 2016. – №2. – С. 772-774. – URL <https://moluch.ru/archive/106/25055/>

УДК 372

*Оксана Шевцова
(Київ, Україна)*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито питання психолого-педагогічної характеристики дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності. Розкрито важливість використання гри у старшому дошкільному віці та її вплив на формування особистісного розвитку дитини.

Ключові слова: ігрова діяльність, гра, соціальна роль, знання, вміння, сюжетно-рольова гра.

The article deals with the issue of psychological and pedagogical characteristics of children of the senior preschool age in the process of gaming activity. The importance of using the game in the senior preschool age and its influence on the formation of the child's personal development are revealed.

Key words: game activity, game, social role, knowledge, skills, plot-role game.

Постановка проблеми. Старший дошкільний вік є не менш важливим періодом у житті дитини, на який слід звернути увагу як педагогам, так і батькам. Цей вік характерний надзвичайною самостійністю дошкільнят, схильністю до наслідування, прагненням до пізнання нового та бажанням вступати у суспільні відносини, як дорослий. Однак, для того, щоб увійти у «світ дорослих» та обрати для себе будь-яку соціальну роль, дошкільнику це підвладно лише в процесі ігрової діяльності. Адже, саме в процесі ігрової діяльності діти розвиваються як особистості, у них формуються перші навички соціалізації.

Характеристика психологічного віку старшого дошкільника (за О. Кононко) проголошує про вікові новоутворення у свідомості та особистості дітей старшого дошкільного віку: довільна поведінка (здатність діяти цілеспрямовано, долати труднощі на шляху до мети, елементарно контролювати та регулювати свою діяльність), особиста свідомість (усвідомлення свого обмеженого місця в системі відносин з дорослими, орієнтація у власних чеснотах і вадах, виникнення більш-менш реалістичної самооцінки, самоповаги, прагнення бути визнаним іншими [2, с. 194].

Дослідниця Л.Артемова стверджує, що основою розвитку особистості старшого дошкільника є практичні цілеспрямовані дії, ігрова діяльність, під час яких він пізнає предмети та явища навколишньої дійсності, осягає зв'язки між ними [1, с. 15].

Зазначимо, що ігрова діяльність є складним системним утворенням, структура якого охоплює мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний, контрольний-оцінний та результативний компоненти [6, с. 15].

Аналіз досліджень. Психолого-педагогічні дослідження гри, як провідної діяльності дітей старшого дошкільного віку здійснювали психологи та педагоги Л. Виготський і вчені, які репрезентують його школу О.Усова О.Запорожець, Д. Ельконін. Вони переконували, що виховний потенціал гри може бути реалізованим тільки за умови спрямування її дорослими. Також, цю точку зору поділяв в своїх працях французький психолог А.Валлон, та представники педагогічної науки: Р. Пфютце, І.Хоппе, Л.Шройтер (Німеччина), Д. Ковач, О. Ваг, П. Баконі (Угорщина), Л. Белінова (Чехія), Е. Петрова, С. Аврамова (Болгарія) та ін. [5, с. 69].

Українські науковці сьогодення (Л.Артемова, Г.Григоренко, К.Щербакова) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків у творчих іграх. За їхніми твердженнями, гра містить більші можливості для формування особистості дошкільників, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле співвідношення мотиву і мети гри [4, с. 308].

Мета статті. Обґрунтувати теоретичні аспекти психолого-педагогічної характеристики дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що гра є невід'ємною складовою в житті дитини, тим паче, що лише в процесі ігрової діяльності дошкільник здобуває необхідні знання і вміння. За допомогою гри, дитина не лише розвиває свою фантазію а й проявляє свої здібності, розкриває свій творчий потенціал, тим самим, набуває нові знання і вміння.

У старшому дошкільному віці гра стає провідним видом діяльності не тому, що вона займає найбільше часу, а тому, що зумовлює якісні зміни в психіці дитини; зміст гри набуває дедалі більшої інтелектуальності, відповідно до вищого рівня розумового розвитку 5-6-річних дітей. Вони вже, наприклад, краще усвідомлюють і відтворюють суспільні події, етичні правила, якими регулюються взаємини між людьми, вигадують дедалі фантастичніші ігрові сюжети [7].

Дітям старшого дошкільного віку властиво самостійно обирати матеріал до гри. Надзвичайно привабливим для дошкільнят стають аксесуари, що допомагають відобразити певну роль: одяг медсестри, інструменти перукаря, тощо. Якщо якийсь матеріал відсутній, діти вдаються до самостійного їх виготовлення.

Спостерігаючи за грою дитини, досвідчений педагог зуміє не лише розгледіти «внутрішній світ дитини», а також зрозуміти, у яких сімейних умовах дитина виховується вдома, використовуючи сюжетно – рольову гру.

Старший дошкільний вік характеризується розвитком умінь виділяти цілісні сюжетні події, визначати їх для партнера з гри та комбінувати в різній смисловій послідовності [4, с. 12].

З великим задоволенням діти старшого дошкільного віку беруть участь у сюжетно-рольових іграх, де вони не лише отримують задоволення від участі у грі, але й здобувають соціально-комунікативні навички.

О.Жорник зазначає, що: «Ігри дають змогу внести проблемність у пізнавальний процес, здійснити самоконтроль та самокорегування пізнавальної діяльності. Успішне проведення ігор веде до розвитку пізнавальної самостійності дітей» [3, с. 64].

Саме через гру, дошкільнята втілюють свої надзвичайні бажання, неймовірні образи своєї уяви, і навіть проявляють здатність створювати сюжет. Одним з видів сюжетно-рольової гри є режисерські, де дитина сама складає сюжет а ролі роздає іграшкам, де потім сама їх переймає на себе, і тим самим, проявляється прагнення керувати подіями життя.

Діти старшого дошкільного віку, обираючи гру з правилами, певною мірою вже усвідомлюють значення виграшу, тим самим, виховуючи у собі цілеспрямованість, прагнуть до досягнення поставленої мети. Відомо, що дітей більшою мірою цікавить результат гри-змагання, а не її процес, однак орієнтувати дітей варто на процес гри. Гра з правилами є важливим фактором подальшого розвитку довільності поведінки та психічних процесів дошкільнят, а саме, формування спеціальних рухових і сенсорних здібностей дитини.

Під час колективних ігор старший дошкільник має ряд зобов'язань перед своїми партнерами. Становлення партнерської взаємодії в дошкільному дитинстві розуміємо як процес розвитку нових форм спілкування, що характеризується переходом від дії до взаємодії, від відчуття до співчуття, від управління до спільного планування. Одним із вирішальних чинників суспільного виховання є включення дитини у групу однолітків, у якій вона формується як суспільна істота [4, с. 20].

Слід пам'ятати, що у дітей старшого дошкільного віку формуються такі якості особистості, як почуття справедливості, адекватне переживання успіху або невдачі, дисциплінованість, відповідальність, що значно може вплинути на процес гри. Тому, психологи неодноразово наголошували на необхідності педагогічного керівництва грою, організації ігрової діяльності та безпосередньо, включенням в гру самого дорослого.

Висновки. З огляду на вище викладене, можна стверджувати, що вихователь завжди має враховувати індивідуальні, вікові особливості дітей старшого дошкільного віку, зокрема в процесі ігрової діяльності, що сприятиме гармонійному навчально-виховному процесу.

Дорослий має бути для дитини партнером у грі, взірцем для наслідування та спонукати до етично-моральних вчинків; відображати у грі способи виходу з конфліктних ситуацій, тим самим, виховувати уміння доброзичливості та поваги до інших. Варто пам'ятати, що під впливом дорослого виникає нова форма спілкування – особистісна, тому дошкільник хоче не просто мати увагу з боку дорослих, а й пошану, взаєморозуміння.

Ми вважаємо, що для подальшого педагогічного аналізу та отримання більш ґрунтовної інформації щодо психолого-педагогічної характеристики дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності, необхідно обґрунтувати й конкретизувати психолого-педагогічні умови, в яких відбувається взаємодія дошкільників з однолітками та дорослими.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. Відображення знань дітей у спільних іграх / Л.Артемова, Л.В.Ждан // Дошкільне виховання. – 1973. – № 9 (386). – С. 10–14.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко. – 3-тє вид., випр. – К.: світлич, 2009. – 430 с.

3. Жорник О. Використання дидактичних ігор у навчанні / О.Жорник // Рідна школа. – 2000. – № 4. – С. 63–64.
4. Карасьова К.В. Самодіяльні ігри дитини / К.В.Карасьова, Т.Піроженко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.
5. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва / В. Кравець. – Тернопіль, 1996. – С. 436.
6. Моделі структур дидактичної гри / Л. Артесова // Дошкільне виховання. – 2005. – №4. – С. 6–8.
7. Наумчук Т.В. Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку. – [Електронний ресурс] / Т. В. Наумчук. – Режим доступу: http://www.zippo.net.ua/undex.pxr?page_id - 387.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Стаднік Н.В.

Уляна Шемет
(Дніпро, Україна)

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У статті розглянуто проблеми вивчення юридичної термінології на теоретичному рівні та в практичних аспектах реалізації. Зосереджено увагу на основних характеристиках української юридичної мови та особливостях її фахового функціонування.

Ключові слова: юридична лінгвістика, полісемія, термінологічна компетентність, термінознавство, правничі терміни.

The article deals with problems of studying of legal terminology on the theoretical level and in practical aspects of implementation. Attention is focused on main characteristics of the Ukrainian legal language and features of its professional functioning.

Key words: legal linguistics, polysemy, terminological competence, terminology, legal terms.

Успішне розв'язання актуальних проблем державотворчого процесу не можливе без професіоналізму юридичних кадрів. Окрім набуття політичної та правової культури, майбутньому правнику необхідно оволодіти комплексом професійно-комунікативних умінь та навичок, що становитимуть базу його фахової майстерності.

Проблема вивчення юридичної термінології, а також її правильне використання як майбутніми фахівцями, так і професійними юристами, є однією з найважливіших у період становлення правової держави, оскільки функціонує у мовно-правових сферах законодавства, ділової документації та правничих наук. Крім того, «вона виявляє собою великий і надзвичайно важливий фрагмент літературного словника будь-якої мови насамперед з точки зору його соціально-комунікативної та інформаційної значущості» [3, с. 393].

Увага науковців до юридичної термінології та її розбудови на власній національній основі зумовлена складністю та багатогранністю роботи в цій галузі: «проблема якості мовленнєвої підготовки фахівців, як і питання функціонування юридичної термінології, залишається актуальним на теоретичному рівні та в практичних аспектах реалізації» [2, с. 176]. В процесі ознайомлення з нормативними актами в юридичній сфері увагу фахівців привертає «непослідовне вживання термінологічних одиниць, порушення мовної цілісності текстів, калькування конструкцій із російської мови, невдала синонімія, відсутність адекватних юридичних понять, низький рівень мовленнєвої культури, велика кількість русизмів, діалектизмів тощо» [2, с. 176; 4, с. 102-103].

Мовознавчі дослідження вітчизняних вчених засвідчують інтенсивність розвитку юридичної термінології впродовж останніх десятиліть та появу окремої мовознавчої галузі – юридичної лінгвістики, предметом якої є мова, яка функціонує у сферах правотворення і судочинства, юридичної науки та освіти. Основними характеристиками української юридичної мови є точність, офіційність, логічна послідовність, високий рівень стандартизації тощо [4, с. 100]. Залежно від конкретних сфер юридичної діяльності (законодавство, судочинство, нотаріат, адвокатура, юридична наука та ін.) юридична мова має функціонально-стильові та жанрово-стильові особливості.

Посилаючись на поширену серед мовознавців думку про те, що «термін підпорядковується й термінологічним законам, і законам мови загалом, оскільки він – і знак спеціальної системи, і одиниця лексичного складу певної мови» [2, с. 177], І. І. Харченко наголошує на важливості розгляду багатозначності, синонімії, антонімії, омонімії та паронімії в професійному мовленні [2, с. 177] та зауважує, що, виходячи з основних ознак терміна, багатозначність у термінології є небажаною, негативною. Аргументується це тим, що при наявності полісемії термін втрачає свою найважливішу функцію – розрізнення. Перевагу слід віддавати однозначним термінам, оскільки забезпечується необхідна точність переданої інформації та полегшується комунікація у сферах науки. Проте, полісемія наявна майже в усіх сучасних терміносистемах. Так, у словниках юридичної термінології можна простежити наявність термінів, що виникли внаслідок полісемії слів. Наприклад, термін *докази* має різне значення в словосполученнях *докази письмові* (документи і матеріали) та *докази речові* (предмети).

У нефаховому мовленні уміле використання синонімічного багатства є свідченням майстерного володіння мовою. Проте, в термінології синонімію кваліфікують як негативне явище, оскільки синонімія у правових текстах ускладнює трактування правових норм і є недоречною. В той час, як існування явища антонімії ані в звичайному, ані у фаховому мовленні не викликає жодних заперечень.

В юридичному тексті неприпустиме вживання замість належного слова його пароніма, оскільки це може стати причиною непорозуміння або взагалі перекручення інформації: *адресат* (одержувач) – *адресант* (відправник), *адреса* (місце мешкання людини чи місце знаходження установи) – *адрес* (письмове, переважно ювілейне вітання особи).

Важливість фахової лексикографічної практики і необхідність створення галузевих правових словників підтримують багато фахівців. Незважаючи на те, що сьогодні вже створено загальні, нормативні словники сучасної української юридичної лексики, значно менше лексикографічних видань, зосереджених на певній частині юридичної терміносистеми, тому «без ґрунтових досліджень галузевих терміносистем створення загальних словників юридичної лексики є неповним» [1, с. 46]. Ураховуючи те, що важливим завданням кожної галузі права є дотримання єдності термінології, її несуперечливості й логічної впорядкованості, відповідності національним та міжнародним термінологічним стандартам, «впорядкування, унормування та уніфікація української юридичної термінології належать до тих державно-правових явищ, які потребують дослідження, розробки і знання методики її використання з метою однозначного, правильного сприйняття текстів, нормативно-правових актів» [1, с. 46].

Розробка питань термінології, висвітлення проблем термінознавства тривають до сьогодні. Важко заперечити необхідність подальшого дослідження особливостей вживання, способів створення правничих термінів, адже перед сучасною правовою державою постало завдання створити національну юридичну термінологію. Роки незалежності України спонукають удосконалити сферу законодавчого термінотворення, привести її до системної єдності, несуперечливості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Луньо П. Є. Терміни конституційного права у сучасній юридичній лексикографії // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2013. Вип. 36. С. 46-49.

2. Харченко І. І. Термінологічна компетентність як обов'язковий складник мовно-професійної культури майбутніх юристів // Термінологічний вісник: зб. наук. пр. 2013. Вип. 2 (2). С. 176-180.

3. Хохрякова Л. Ф. Юридична термінологія та проблеми її вивчення на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у ВНЗ // Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2009. Вип. 2. С. 393-402.

4. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять // Термінологічний вісник: зб. наук. пр. 2013. Вип. 2 (2). С. 99-103.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Козинець І.І.

ПСИХОЛОГІЯ / ПСИХОЛОГИЯ

УДК 159.922

Олександр Хубетов
(Київ, Україна)

КОГНІТИВНІ КОМПОНЕНТИ АДАПТИВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізуються особливості впливу когнітивних факторів: інтелекту, критичного та творчого мислення, особистісних цінностей на рівень соціальної та психологічної адаптованості. Запропоновані теоретичні розробки впливу пізнавальних факторів на результативність кінцевого результату соціальної адаптації, а саме вплив розвитку інтелекту, рівня критичного мислення на здатність особистості переходити до стану психологічної адаптації, що відповідає найкращому рівню його соціальної адаптації, минаючи локальний екстремум.

Ключові слова: адаптивність, соціально-психологічна адаптація, процес адаптації, результат адаптації, когнітивні чинники, критичне мислення, інтелект, креативне мислення, особисті цінності.

The article analyzes the features of the influence of cognitive factors: intelligence, critical and creative thinking, personal values on the level of social and psychological adaptability. The proposed theoretical development of the influence of cognitive factors on the performance of the final result of social adaptation, namely the impact of the development of intelligence, the level of critical thinking on the ability of the individual to go to the state of psychological adaptation, which corresponds to the best level of its social adaptation, bypassing local extremum.

Сучасний світ, як ніколи раніше, потребує наявності у окремих індивідів, соціальних груп здатності до адаптування змінам навколишнього соціального, професійного, природного середовища. Наявність певного набору індивідуальних характеристик, які дозволяють особистості розв'язувати проблемні ситуації та адекватно і своєчасно нормалізувати негативні наслідки динамічних змін у взаємовідносинах з навколишнім середовищем визначають як адаптивність. Набір таких адаптивних характеристик у різних індивідів може дуже сильно відрізнятись у своїх складових. Найбільш яскраво це проявляється у соціально – психологічній адаптації, при якій набір адаптивних характеристик переважно визначається особливостями умов і рівнів адаптивних процесів при взаємодії особистості із різноманітним соціальним середовищем. У складній структурі взаємозв'язків чинників адаптивності в різних соціальних ситуаціях одні й ті ж чинники можуть підсилювати процес адаптації, можуть бути нейтральними, або навіть в якійсь мірі можуть послабити цей процес, нівелюючи вплив інших чинників.

Феномен адаптивності, тобто здатності індивіда адаптуватися до мінливих обставин, що дозволяє особистості мати більше можливостей з точки зору успішності в різних сферах життєдіяльності, обумовлює потребу поглибленого дослідження чинників, які забезпечують цю здатність у різних соціальних ситуаціях та впливають на кінцевий результат адаптації.

Метою даного теоретичного дослідження є аналіз когнітивних чинників, що впливають на адаптивність та на соціальну продуктивність кінцевого результату дії адаптації, їх особливості та взаємодію.

Соціально-психологічна адаптивність обумовлює здатність особистості знаходити виходи з таких положень, коли в результаті динамічної взаємодії особистості із соціальним оточенням, її становище змінилось, внаслідок чого погіршилось у психологічній та соціальній складових порівняно з попереднім. По суті соціально-психологічна адаптивність – це здатність особистості або соціальної групи переходити до нових, кращих, більш-менш стійких соціально-психологічної позицій, що в найбільш загальному вигляді мають

підтвердження та узгодження як з точки зору об'єктивної (соціальної), так і суб'єктивної (особистісної) оцінки цих позицій [3].

Процес адаптації відбуватися як шляхом активного перетворення, переформатування оточуючого соціального середовища та зміни соціального місцеположення особистості в цьому середовищі, так і «пасивно» – зміною ставлення особистості до свого соціального місцеположення, переоцінки нею ситуації, в якій вона опинилась. Можлива також комбінована адаптація, яка об'єднує два вищезгаданих підходи [4].

Вид стратегії соціальної адаптації [2], який обирає індивід, може впливати на конфігурацію чинників, що впливають на успішність її процесу та результативність її кінцевого результату

Когнітивні чинники, які є складовою у наборі факторів, що впливають на адаптивність, визначають ступінь інформованості і орієнтованості індивіда у проблемній ситуації, задають критерії вибору нової адаптованої життєвої позиції, тобто вони впливають також на зовнішню, об'єктивну, продуктивну соціальну успішність адаптації [1].

Розвинений інтелект дає індивіду можливість розширити горизонти розуміння і структурування образу навколишнього всесвіту, свого місця в ньому, показати «довжину дороги», напрямок до верхівок соціального «ліфту».

Критичне мислення дозволяє виділити найважливіші ділянки навколишнього соціального оточення індивіда, проаналізувати «внутрішні» резерви та знайти найбільш оптимальне рішення і продуктивне закінчення процесу соціально-психологічної адаптації, оволодіння її ціллю, «проминаючи» проміжні оптимуми, які, можливо, і дадуть достатню психологічну адаптованість, але не будуть найкращими з точки зору соціального успіху.

Творче мислення допомагає відшукати шляхи досягнення мети адаптації в першу чергу в умовах невизначеності, надлишкової, або недостатньої інформації, дозволяє полегшити та прискорити процес адаптації, є важливим фактором підвищення рівня адаптивності [4].

Адаптивність індивіда зі слабо розвиненим критичним мисленням та невисокою ступеню творчого мислення визначається в більшій мірі внутрішніми емоційно-психологічними факторами, тому такий індивід не дуже добре «вбачає» найкращі складові в перспективі соціальних змін на шляху адаптації і частіше за все зупиняється на «найближчій верхівці» в напрямку покращення позиції.

Особисті цінності можуть бути як стимулом підвищення рівня адаптивності, так і перешкоджати його підвищенню. Останнє може відбуватися, якщо особисті переконання не співпадають з основними цінностями соціального оточення, або засуджуються ним. В такому разі, навіть зумівши досягти зовнішніх результатів адаптації, суб'єкт діяльності може відчувати внутрішню незадоволеність.

І навпаки, суб'єкт діяльності завдяки розвиненому інтелекту, критичному мисленню може усвідомлювати «горизонти» соціальної адаптації, але при цьому особисті переконання заважають, або навіть не дозволяють йому досягати цілей на цих «горизонтах». Історичний приклад: перехід середньовічного дворянина-феодала на службу від одного династичного крупного магната до іншого, більш успішного, міг дати збанкрутілому перебіжчику додаткові землі, привілеї, гроші та подарунки, але запламувати його ім'я серед представників феодальної аристократії як зрадника свого сюзерена, тому, як правило, особисті переконання дворянина, сформовані цінностями його соціального прошарку, ставали перешкодами для такої «соціальної адаптації».

Особисті переконання визначають також вибір напрямків соціальних досягнень в процесі соціально-психологічної адаптації.

Підводячи підсумки вищенаведеним теоретичним дослідженням, ми можемо зробити такі припущення:

1. При високих показниках критичного, творчого мислення, рівня інтелекту, вочевидь, і ступень адаптивності буде достатньо високою, тому що процеси критичного та творчого мислення можливо розглядати, як процеси адаптації, що дозволяють проаналізувати соціальне середовище і особисті можливості, знайти шляхи покращення соціального

становища особистості, і тим самим сприяють покращенню емоційно-психологічного стану (якщо цей вплив не буде нівелюватися «дуже акцентованими» в негативному плані внутрішніми емоційно-психологічними факторами, що не сприяють адаптивності).

2. Високі та середні показники адаптивності можуть бути також у індивідів з доволі низьким рівнем критичного мислення та середнім показником інтелекту, середнім або високим рівнем творчого мислення. Достатній рівень адаптивності в цих випадках може забезпечуватися в першу чергу за рахунок внутрішніх емоційно-психологічних чинників (в значній мірі це може бути пасивною адаптацією) та нижніх шаблів творчості, аналітичного мислення, що притаманні кожній психічно здоровій людині. Достатній рівень адаптивності в цих випадках може забезпечуватися в першу чергу за рахунок внутрішніх емоційно-психологічних чинників (в значній мірі це може бути пасивною адаптацією) та нижніх шаблів творчості, аналітичного мислення, що притаманні кожній психічно здоровій людині. Соціальна продуктивність такого процесу адаптації, як правило, буде невеликою.

3. Невисокі рівні адаптивності можуть спостерігатися у індивідів з низьким рівнем емоційно-вольової регуляції, активності, гнучкості, високим рівнем тривожності, фрустрації та низьких показниках критичного і творчого мислення. Вочевидь, соціальна успішність при низькому рівні адаптивності найчастіше буде невисокою.

4. Особисті переконання можуть як сприяти високому рівню адаптивності, так і перешкоджати йому. Індивіди з високим та середнім рівнем адаптивності найчастіше мають високі показники у таких цінностях, як стимулювання, самонаправленість, досягнення, влада. Індивіди з низьким та середнім рівнем адаптивності досить часто можуть мати високі показники таких цінностей, як традиціоналізм, безпека.

Особисті цінності також впливають на вибір напрямків соціальної адаптації.

5. Розвиваючи творче та критичне мислення ми можемо збільшити рівень продуктивності соціальної адаптованості, тобто збільшити можливість моделювання максимально позитивної траєкторії адаптації, по закінченню процесу якої особистість зможе досягати психологічної рівноваги при досягненні найбільш оптимальних соціальних результатів і особистого розвитку[6].

Подальші експериментальні дослідження дозволять більш детально виявити особливості зв'язків між різними факторами когнітивних здібностей та соціально-психологічною адаптивністю особистості; за допомогою методів математичної статистики визначити значущість і внесок основних особистісних змінних на соціальну продуктивність кінцевого результату дії адаптації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Andrew J Martin Adaptability and learning, chapter from book Open Learning Environments. In N.M. Seel (Ed.). Encyclopedia of the Sciences of Learning. New York: Springer, 2012 – PP.855. URL: https://www.researchgate.net/publication/281156244_Adaptability_and_Learning (дата звернення: 21.06.2019)

2. Merton R. K. Social'naja teorija i social'naja struktura / Merton R. K. ; [per. s angl. E.N.Egorovoj, i dr.]; nauch. red. Z. V. Koganova. – M.: AST, Hranitel', 2006. – 873 s.

3. Налчаджян А.А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии) / А.А. Налчаджян. – Ереван: АН АрмССР, 1988. – С. 43–65.

4. Реан А.А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с

5. Хубетов О.В. Уточнення структури та механізмів процесу творчого мислення Збірник наукових праць “Проблеми сучасної психології” № 2(14) /2018 Запорізький національний університет 69600, м. Запоріжжя.

6. Khubetov A.V. Features of the influence of cognitive factors on adaptability. The journal «Virtus» № 35/ 2019 Montreal: CPM “ASF”.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ / ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

УДК 004.413

Әнуар Орынбасар
(Нур-Султан, Қазақстан)

АВТОНОМДЫ РОБОТТЫ БАСҚАРУҒА АРНАЛҒАН АППАРАТТЫ- БАҒДАРЛАМАЛЫҚ КЕШЕН ӘЗІРЛЕУ

Мақалада қазіргі технологиялардың, оның ішінде роботтардың адам өміріне деген үлесі туралы жазылған. Олардың адамзатқа әсері, және дамудың ілгері жылжуына үлесі келтіріледі. Қосымшаның орнитетті бағыты жадыны, логиканы және ойлауды дамыту және осы қасиеттерді сақтау болып табылады. Бұл мақалада ұсынылған жүйенің құрылымы берілген және барлық құрамдас элементтерді таңдаудың негіздемесі келтірілген.

Түйін сөздер: автоматтандыру, бағдарламалау тілі, микроконтроллер, ойлау, логика, есте сақтау, кроссплатформдық, техникалық әдіс.

The article talks about the contribution of modern technologies, including robots in human life. Their impact on humanity, and contribution to the advancement of development. A priority area of application is the development of memory, logic and thinking and the preservation of these qualities. This article presents the structure of the presented system and provides justification for the selection of all constituent elements.

Keywords: automation, programming language, microcontroller, thinking, logic, memory, cross-platform, technical method.

Роботтар мен кейбір дрондар, әрине, аппараттық құралдар, бірақ іске қосу және жұмыс істеу үшін аппараттық қамтамасыз ету не қажет? Әлбетте, бағдарламалық қамтамасыз ету. Кез-келген роботты басқару үшін бағдарламалық қамтамасыз болу қажет. [1]

Қазіргі кезде технология өте қарқынды дамуда. Осыдан 5-10 жыл бұрынғы технологиялар бүгінгі күнде бізге көне болып көрінеді. Интернет, әлеуметтік желілер т.б адамдардың өмірін жеңілдету үшін жасалған. Ақпараттық технологиялардың дамуы адамзаттың дамуына зор ықпалын тигізуде. Кез-келген салада – медицина, ғарыш, агроөнеркәсіптердің т.б дамуына қазіргі технологиялардың үлесі үлкен. Соның ішінде роботтардың да үлесі да зор.

Роботтар немесе машиналар, Оксфорд сөздігіне сәйкес, машина-механикалық күш қолданатын және бірнеше бөліктері бар құрылғы, олардың әрқайсысы белгілі бір функцияға ие және бірге белгілі бір тапсырманы орындайды. [2]

Осы робототехникалық жүйелердің көпшілігі микропроцессорларды пайдаланады. Микропроцессор тек робототехникалық жүйелердің механикалық шағын жинағынан тыс робототехникалық жүйелердің негізгі компоненті болып табылады. Микропроцессорлар оларға енгізілген бағдарламалық қамтамасыз ету есебінен жұмыс істейді. Бұл бағдарламалық қамтамасыз етусіз, микропроцессорлық басқару бағдарламасы жұмыс істемейді.

Егер роботизация назарға алынса, онда бұл тәсіл өндіріске белсенді таралады, онда Роботтар жұмысын орындау үшін адамдарды ауыстырады. Мысалы, Bosch компаниясы қайталанатын әрекеттерді орындау кезінде адамға көмектесетін роботтандырылған APAS ассистентін құрды. APAS - адам өмірі үшін қауіп жоқ және онымен өзара іс-қимыл жасай алады. Адамдарға тым жақын болған кезде ассистент тоқтайды. Сондай-ақ, Bosch ассистентін көптеген міндеттерді орындауға үйретуге болады. Бұл үшін тіпті бағдарламалауда білім

қажет емес. Яғни роботизацияның адамзатқа пайдасы – адам денсаулығына қауіпсіздік, уақыт үнемдеу.

Осы себепті менің диссертациялық жұмысымның мақсаты адамзаттың ілгері дамуына тағы бір қадам жасауға ықпалдасу. Робототехникада көбіне қолданылатын бағдарламалау тілдері – Python, C++, C#. Python – Big data, машиналық көру, машиналық үйрену секілді мүмкіндіктері бар. Ал Си тілдерінде көптеген паттерндер мен қолданбалы бағдарламалауға арналған кітапханалар өте көп. [3]

Мақсат осы бағдарламалау тілдерін қолдана отырып автономды робот және оның бағдарламалық кешенін әзірлеу дайындау. [4]

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Бағдарламаланатын робот, басқарылатын бастап ҚКП». Дуглас Вильямс, Алматы, 2001. С.22-27.
2. «Создание роботов в домашних условиях», Брага Ньютон, 2014. С. 106-138.
3. «Настольная книга разработчика роботов» Оуэн Бишоп, Издательский дом Питер, 2013. 237 с.

Научный руководитель: кандидат технических наук, доцент Мусин А.Т.

**ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ /
ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ**

ӘОЖ 512.577

*Аққабыл Абиров, Ақжол Бағитов
(Атырау, Қазақстан)*

БИПЛЕКС ЖӘНЕ ТРИПЛЕКС САНДАР

Жұмыста нақты сандар өрісін кеңейтуден шығатын екінші және үшінші ретті жалпыланған сандар құрылымы қарастырылады. Триплексті бикомплекстің жеке жағдайы ретінде қарастырылады.

Кілт сөздер: биплекс, бикомплекс, триплекс, комплекс сандар, модул, норма.

The paper discusses the structure of the second and third order generalized numbers that extend from the actual field of numbers. It is considered as a separate case of a triplex bicomplex.

Keywords: biplex, bicomplex, triplex, complex numbers, module, norm.

Қазіргі кезде көптеген ғылыми–зерттеу жұмыстарында, әсіресе арнайы салыстырмалық теориясын зерттеуге арналған ғылыми еңбектерде гиперкомплекс сандар жиі кездесіп жүр. Комплекс сандардың жалпы түрі болатын *биплекс* сандар жиынын және оған қолданылатын амалдардың қасиеттері қарастыралық. Біз биплекс сандар жүйесінде арнайы жаңа жорамал ω бірлігін қарастырамыз. Бастапқыда $\omega^0 = 1$ және $\omega^1 = \omega$ орындалады деп алып, осыдан кейін оның барлық бүтін дәрежелерін есептейміз. Мұндағы негізгі қатысты мына түрде аламыз: $\omega^2 = a + b\omega$, мұндағы a және b бекітілген нақты сандар. Сонда, мысалға:

$$\omega^3 = \omega \cdot \omega^2 = \omega(a + b\omega) = a\omega + b\omega^2 = a\omega + b(a + b\omega) = ab + (a + b^2)\omega.$$

Осыдан кейін ω бірлігінің дәрежелерін есептеп, аламыз: $\omega^0 = 1 + 0\omega$, $\omega^1 = 0 + \omega$, $\omega^2 = a + b\omega$, $\omega^3 = ab + (a + b^2)\omega$, $\omega^4 = a(a + b^2) + (2ab + b^3)\omega$, $\omega^5 = a(2ab + b^3) + (a^2 + 3ab^2 + b^4)\omega$,

Енді $\omega^2 = a + b\omega$ өрнегін ω бірлігіне бөлсек, онда $\omega = a\omega^{-1} + b$. Бұл теңдеуді ω^{-1} -не байланысты шешіп $\omega^{-1} = -a^{-1}b + a^{-1}\omega$ болатынын аламыз. Соңғы өрнекті тағыда ω бірлігіне бөлсек онда: $\omega^{-2} = -a^{-1}b\omega^{-1} + a^{-1} = -a^{-1}b(-a^{-1}b + a^{-1}\omega) + a^{-1} = a^{-2}(a + b^2) - a^{-2}b\omega$.

Осы операцияны бірнеше рет қайталау арқылы ω бірлігінің теріс бүтін дәрежелерін табамыз: $\omega^{-1} = -a^{-1}b + a^{-1}\omega$, $\omega^{-2} = a^{-2}(a + b^2) - a^{-2}b\omega$,

$$\omega^{-3} = -a^{-3}(2ab + b^2) + a^{-3}(a + b^2)\omega, \omega^{-4} = a^{-4}(a^2 + 3ab^2 + b^3) - a^{-4}(2ab + b^2)\omega,$$

ω жорамал бірлігінің жоғарғы дәрежелерін табылған өрнектер арқылы есептеп табу үшін рекуррентті $\omega^n = F_n + G_n\omega$ қатысын қарастырамыз, мұнда барлық бүтін n үшін F_n және G_n нақты сандар. Бұл теңдікте $n = 0$, $n = 1$ болса, онда $\omega^0 = F_0 + G_0\omega$, $\omega^1 = F_1 + G_1\omega$. Бұларды $\omega^0 = 1 + 0\omega$, $\omega^1 = 0 + \omega$ бастапқы шарттарымен салыстырып, $F_0 = G_1 = 1$ және $F_1 = G_0 = 0$ болатындығын аламыз. Жоғарыдағы теңдіктерден $F_n = bF_{n-1} + aF_{n-2}$ және $G_n = bG_{n-1} + aG_{n-2}$ теңдіктерінің орындалатындығы байқалады. $F_0 = G_1 = 1$ және $F_1 = G_0 = 0$ бастапқы шарттары орындалады деп алып, бұл теңдіктерді математикалық индукция принципі қолданып дәлелденіледі.

Биплекс сандар үшін $x + y\omega = u + v\omega$ теңдігі тек қана $x = u$ және $y = v$ болғанда ғана орындалады.

$z_1 = x_1 + y_1\omega$ және $z_2 = x_2 + y_2\omega$ биплекс сандарын қосу мен азайтуды, мына түрде анықтаймыз:

$$z_1 \oplus z_2 = (x_1 + x_2) + (y_1 + y_2)\omega, z_1 \ominus z_2 = (x_1 - x_2) + (y_1 - y_2)\omega.$$

Биплекс сандарды көбейтуде ω^2 өрнегі сызықты $a + b\omega$ шартымен алмастырылады. Биплекс сандарды көбейту мына формуламен есептеледі:

$$z_1 \otimes z_2 = (x_1 x_2 + a y_1 y_2) + (x_1 y_2 + y_1 x_2 + b y_1 y_2) \omega.$$

$z = x + y\omega$ биплекс санының түйіндесі $\bar{z} = u + v\omega$ биплекс саны болсын. Сонда олардың көбейтіндісі мына түрде болады:

$$z\bar{z} = (x + y\omega)(u + v\omega) = xu + ayv + (xv + yu + byv)\omega.$$

$z\bar{z}$ – нақты сан болуы үшін, бұл теңдіктегі ω бірлігінің коэффициенті нөлге тең болу керек, яғни $xv + yu + byv = yu + (x + by)v = 0$. Бұдан $v/u = -y/(x + by)$. Бұл қатыстың қарапайым шешімі $u = x + by$, $v = -y$. Сонымен, $z = x + y\omega$ биплекс санының түйіндесі $\bar{z} = (x + by) - y\omega$ биплекс саны болып, $z\bar{z} = x^2 + bxy - ay^2$ нақты сан.

Енді биплекс сандарды бөлуді мына түрде таба аламыз:

$$\frac{Z}{z} = \frac{Z\bar{z}}{z\bar{z}} = \frac{X + Y\omega}{x + y\omega} \cdot \frac{(x + by) - y\omega}{(x + by) - y\omega} = \frac{xX - ayY + byX}{x^2 + bxy - ay^2} + \frac{xY - yX}{x^2 + bxy - ay^2} \omega.$$

Бұдан, $x^2 + bxy - ay^2 = 0$ болғанда биплекс сандарды бөлу амалы орындалмайды. Сонымен, бастапқы қатыс $\omega^2 = a + b\omega$ түрінде болатын $x + y\omega$ биплекс сандары үшін $x^2 + bxy - ay^2 = 0$ болғанда кері биплекс сан табылмайды. α және β сандары $x^2 + bxy - ay^2 = 0$ теңдеудің түбірлері болсын: $\omega^2 - b\omega - a = (\omega - \alpha)(\omega - \beta)$. Сонда, $\alpha + \beta = b$ және $a = -\alpha\beta$ болып, теңдеу мына түрге келеді: $x^2 + (\alpha + \beta)xy + \alpha\beta y^2 = (x + \alpha y)(x + \beta y) = 0$. Бұдан, егер α және β нақты сандар болып, $y = -x/\alpha$ немесе $y = -x/\beta$ болса, онда z^{-1} биплекс саны табылмайтындығын көреміз.

$z = x + y\omega$ биплекс сандарына жазықтықта (x, y) нүктелерін сәйкес қоялық. Сонда бұл нүктелер $x + \alpha y = 0$ немесе $x + \beta y = 0$ ($\alpha \neq \beta$) түзулеріне тиісті болғанда $z = x + y\omega$ биплекс санына кері биплекс сан табылмайтынды. Бұл айтылғандардан биплекс сандардың үш түрі болатындығын шығады.

I түр. Бастапқы $\omega^2 = a + b\omega$ қатысының түбірлері α және β комплекс сандар. Бұл жағдайда кері биплекс сан барлық жағдайларда табылады және биплекс сандар жүйесі өріс құрайды.

II түр. Бастапқы $\omega^2 = a + b\omega$ қатысының түбірлері α және β әр түрлі нақты сандар. Бұл жағдайда жазықтықта бас нүктеде қиылысатын екі түзу табылып, оның бойындағы нүктелер үшін кері биплекс сан табылмайды. Қазіргі кезде алгебра курсына мұндай сандарды *нөлдің бөлгіштері* деп атайды және биплекс сандар жүйесі сақина құрайды, бірақ өріс құрамайды.

III түр. Бастапқы $\omega^2 = a + b\omega$ қатысының түбірлері α және β өз ара тең нақты сандар. Бұл жағдайда жазықтықта беттесетін түзу табылып, оның бойындағы нүктелер үшін кері биплекс сан табылмайды. Бұл жағдайда биплекс сандар нөлдің бөлгіштері болады және сақина құрайды, бірақ өріс құрамайды.

Бикомплекс сандар алгебрасының ішіндегі үш өлшемді ішкі алгебраны қарастыралық. Ол үшін бикомплекс жорамал бірліктер үшін мына белгілеулерді енгізелік: $l = (i + j)/2$, $k = i \cdot j$.

Енді $x + yl + zk$ түріндегі элементтерді қарастыралық, мұнда x, y, z – нақты сандар. Сонда

$$l^2 = \left(\frac{i+j}{2}\right)^2 = \frac{1}{4}(i^2 + 2ij + j^2) = \frac{1}{4}(2k - 2) = \frac{1}{2}(k - 1),$$

$$x^2 = (ij)^2 = i^2 \cdot j^2 = 1,$$

$$lk = \left(\frac{i+j}{2}\right)(ij) = \frac{1}{2}(i^2j + ij^2) = \frac{1}{2}(-j - i) = -\frac{i+j}{2} = -l = kl.$$

Сонымен, базистік $1, l, k$ элементтері үшін көбейту кестесі келесідей болады

	1	l	k
1	1	l	k
l	l	(k - 1)/2	-l
k	k	-l	1

$x + yl + zk$ түріндегі элементтерді *триплекс* сандар деп аталады. Демек, триплекс сандар нақты сандар өрісін екі жорамал комплекс бірлік арқылы кеңейтуден алынған үш

өлшемді алгебра құрайды. Ондағы элементтерді қосу және көбейту операциялары келесі ережелер бойынша жүргізіледі:

$$\begin{aligned} w \oplus w_1 &= (x + yl + zk) + (x_1 + y_1l + z_1k) = \\ &= (x + x_1) + (y + y_1)l + (z + z_1)k, \\ w \otimes w_1 &= (x + yl + zk)(x_1 + y_1l + z_1k) = \\ &= \left(xx_1 - \frac{1}{2}yy_1 + zz_1 \right) + (xy_1 + x_1y - yz_1 - y_1z)l + \left(xz_1 + x_1z + \frac{1}{2}yy_1 \right)k. \end{aligned}$$

Бұлардан триплекс сандар алгебрасының коммутативті және ассоциативті алгебрасы болатындығы шығады. Триплекс сандар алгебрасында нөлдің бөлгіштерің, яғни мына теңдеудің барлық шешімдерін табалық:

$$w \cdot w_1 = (x + yl + zk)(x_1 + y_1l + z_1k) = 0.$$

Бұл мына жүйемен мәндес:

$$xx_1 - \frac{1}{2}yy_1 + zz_1 = 0, \quad xy_1 + x_1y - yz_1 - y_1z = 0, \quad xz_1 + x_1z + \frac{1}{2}yy_1 = 0.$$

Жүйенің бірінші және үшінше теңдеулерді қосып, аламыз:

$$xx_1 + zz_1 + xz_1 + x_1z = (x + z)(x_1 + z_1) = 0.$$

Бұдан $x = -z$ немесе $x_1 = -z_1$. Мысалға, $x = -z$ болсын. Сонда жүйе мына түрге келеді

$$xx_1 - \frac{1}{2}yy_1 - xz_1 = 0, \quad xy_1 + x_1y - yz_1 + y_1x = 0 \quad \text{және}$$

$$xz_1 - x_1x + \frac{1}{2}yy_1 = 0 \quad (*) \quad \text{не} \quad x(x_1 - z_1) - \frac{1}{2}yy_1 = 0, \quad x(x_1 - z_1) + 2xy_1 = 0.$$

Бұдан $(4x^2 + y^2)(x_1 - z_1) = 0$. $4x^2 + y^2 = 0$ теңдігінен $x = y = 0$, яғни $w = 0$. Сондықтан, $w \neq 0$ делік. Бұл жағдайда $x_1 - z_1 = 0$, яғни $x_1 = z_1$. Сонда (*) жүйе мына түрде жазылады: $yy_1 = 0$, $2xy = 0$. Бұдан $w \neq 0$ болғандықтан, $y_1 = 0$ болатынын аламыз. Сонымен, нөлдің бөлгіші $w = x + yl - zk$, $w_1 = x_1 + x_1k$ триплекс сандары болып, $w \cdot w_1 = 0$ теңдігі орындалады. Триплекс сандар жүйесінде бөлгіш нөлден емесе нөлдің бөлгіштерінен өзгеше болса, онда бөлу операциясы орындалады. Бөлу операциясы мына формуламен жүргізіледі:

$$\begin{aligned} &\frac{x + yl + zk}{x_1 + y_1i + z_1k} = \\ &= \frac{(x + yl + zk)(x_1 + y_1i + z_1k) \left[\left(x_1^2 + \frac{1}{2}y_1^2 + z_1^2 \right) - \left(2x_1z_1 - \frac{1}{2}y_1^2 \right) k \right]}{\left(x_1^2 + \frac{1}{2}y_1^2 + z_1^2 \right)^2 - \left(2x_1z_1 - \frac{1}{2}y_1^2 \right)^2}. \end{aligned}$$

Сонымен, кез келген нөлдің бөлгіші немесе нөл емес триплекс w саны үшін w' триплекс саны табылып, $w \cdot w' = 1$ теңдігі орындалады. Бұл санды w триплекс санына *кері триплекс сан* деп атап, w^{-1} арқылы белгілейміз, яғни

$$w \cdot w^{-1} = w^{-1} \cdot w \quad \text{немесе} \quad (w \cdot w_1)^{-1} = w^{-1} \cdot w_1^{-1}.$$

Демек, триплекс сандар коммутативті, ассоциативті әрі нөлдің бөлгіші бар *сақина* құрайды және нөл немесе нөлдің бөлгіші емес кез келген триплекс санның кері саны бар болады.

Триплекс сандар жиынын \mathbb{T} , ал сақинаны $\mathcal{T} = \langle \mathbb{T}; \oplus, \odot, \otimes; 0, 1 \rangle$ – арқылы белгілейміз.

\mathcal{T} сақинасында әрбір $w = x + yl + zk$ триплекс санына $\bar{w} = x - yl + zk$ триплекс санын сәйкес қойып, *түйіндес* операциясын енгізуге болады.

Бұл жағдайда $w \cdot \bar{w} = \left(x^2 + \frac{1}{2}y^2 + z^2 \right) + \left(2xz - \frac{1}{2}y^2 \right)k$. Түйіндестік операциясының негізгі қасиеттері $\overline{\bar{w}} = w$ және $\overline{\bar{w} \cdot w_1} = \bar{w} \cdot \bar{w}_1$.

\mathcal{T} сақинасында триплекс $w = x + yl + zk$ санына $C_2(w) = x + yl - zk$ триплекс санын сәйкес қойып, тағы бір екінші түйіндес операциясын енгізуге болады. Оны *қосымша түйіндес* операция деп атаймыз.

Егер триплекс w саны $w = x + z\chi$ түрінде болса, онда

$$w \cdot C_2(w) = (x + z\chi)(x - z\chi) = x^2 - z^2 = (x + z)(z - x),$$

нақты сан болады. \mathcal{T} сақинасында *норма* ұғымын енгізуді қарастыралық.

$w = x + yl + z\chi$ триплекс санының нормасы деп келесі триплекс саныды айтамыз:

$$N(w) = (w \cdot \bar{w})C_2(w \cdot \bar{w}) = \\ = \left[\left(x^2 + \frac{1}{2}y^2 + z^2 \right) + \left(2xz - \frac{1}{2}y^2 \right)k \right] \left[\left(x^2 + \frac{1}{2}y^2 + z^2 \right) - \left(2xz - \frac{1}{2}y^2 \right)k \right].$$

Кез келген триплекс санның нормасы теріс емес нақты сан болатынына тікелей тексеруге болады. Шынында,

$$N(w) = (x^2 + z^2 + 2xz)(x^2 + z^2 + y^2 - 2xz) = \\ = (x^2 + z^2)^2[(x - z)^2 + y^2] = 0.$$

Егер w нөлдің бөлгіші, яғни $w = x + xk$ немесе $w = x + yl - xk$ болса, онда $N(w) = 0$ болатынын оңай тексеруге болады.

Кері ұйғарымның ақиқат екенін, яғни $N(w) = 0$ болса, онда $w = 0$ немесе w нөлдің бөлгіші болатынын дәлелделік. Егер $N(w) = 0$ болса, онда $(x^2 + z^2)^2[(x - z)^2 + y^2] = 0$ теңдігі мына жағдайларда орындалады:

- 1) $x + z = 0$, бұдан $x = -z$ және $w = x + yl - xk$ – нөлдің бөлгіші;
- 2) $(x - z)^2 + y^2 = 0$, бұдан $x - z = 0$, $y = 0$ және $w = x + yl - xk$ – нөлдің бөлгіші;
- 3) $x = y = z = 0$, бұдан $w = 0$.

Сонымен, келесі ұйғарымды аламыз.

1 ұйғарым. $N(w)$ нормасы сонда, тек қана сонда нөлге тең болады, егер $w = 0$ немесе w – нөлдің бөлгіші болғанда ғана.

2 ұйғарым. Кез келген w және w_1 үшін $N(w \cdot w_1) = N(w) \cdot N(w_1)$.

Дәлелдеуі. Алдымен $w = a + bk$, $w_1 = a_1 + b_1k$ триплекс сандары үшін $C_2(w \cdot w_1) = C_2(w) \cdot C_2(w_1)$ теңдігі орындалатынын көрсетелік. Сонда

$$w \cdot w_1 = (a + b\chi)(a_1 + b_1\chi) = (aa_1 + bb_1) + (ab_1 + ba_1)\chi, \\ C_2(w \cdot w_1) = (aa_1 + bb_1)^2 - (ab_1 + ba_1)^2 = \\ = (aa_1 + bb_1 + ab_1 + ba_1)(aa_1 + bb_1 - ab_1 - ba_1) = \\ = (a^2 + b^2)(a_1^2 - b_1^2) = C_2(w) \cdot C_2(w_1).$$

Енді қосымша түйіндестіктің қасиетін ескеріп, аламыз:

$$N(w \cdot w_1) = w \cdot w_1 \cdot \overline{w \cdot w_1} \cdot C_2(\overline{w \cdot w_1} \cdot \overline{w \cdot w_1}) = \\ = w \cdot \bar{w} \cdot w_1 \cdot \bar{w}_1 \cdot C_2(w \cdot \bar{w} \cdot w_1 \cdot \bar{w}_1) = \\ = w \cdot \bar{w} \cdot w_1 \cdot \bar{w}_1 \cdot C_2(w \cdot \bar{w}) \cdot C_2(w_1 \cdot \bar{w}_1) = \\ = w \cdot \bar{w} \cdot C_2(w \cdot \bar{w}) \cdot w_1 \cdot \bar{w}_1 \cdot C_2(w_1 \cdot \bar{w}_1) = N(w)N(w_1).$$

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абиров А., Бағытов А. Бикомплекс сандар алгебрасының құрылымы // Актуальные научные исследования в современном мире. Вып. 11(43). Ч2. Переяслав-Хмельницкий. 2018. 75 – 80 б.

2. Бағытов А. Бикомплексті матрицалар құрылымы // Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында педагогикалық кадрларды кәсіби даярлау. Аырау. 2019. 231–234 б.

ӘОЖ 512.577

Аққабыл Абиров, Іңкәр Қарипова
(Атырау, Қазақстан)

ГИПЕРБОЛАЛЫҚ АЙНЫМАЛЫ ФУНКЦИЯЛАР ҚҰРЫЛЫМЫ

Жұмыста гиперболаалы айнымалылар үшін негізгі қарапайым дәрежелік, экспонента функциялары құрылады. Соның негізінде басқа функцияларды қалайша алуға болатындығы көрсетіледі.

Кілт сөздер: гиперболаалық айнымалы, дәрежелік, экспоненталық, тригонометриялық, гиперболаалық тригонометриялық функциялар.

The basis ordinary degree for hyperbolic variables in the work is created, exponential functions are created. It shows how to get other functions.

Keywords: hyperbolic variables, degree, exponential, trigonometric, hyperbolic trigonometric functions.

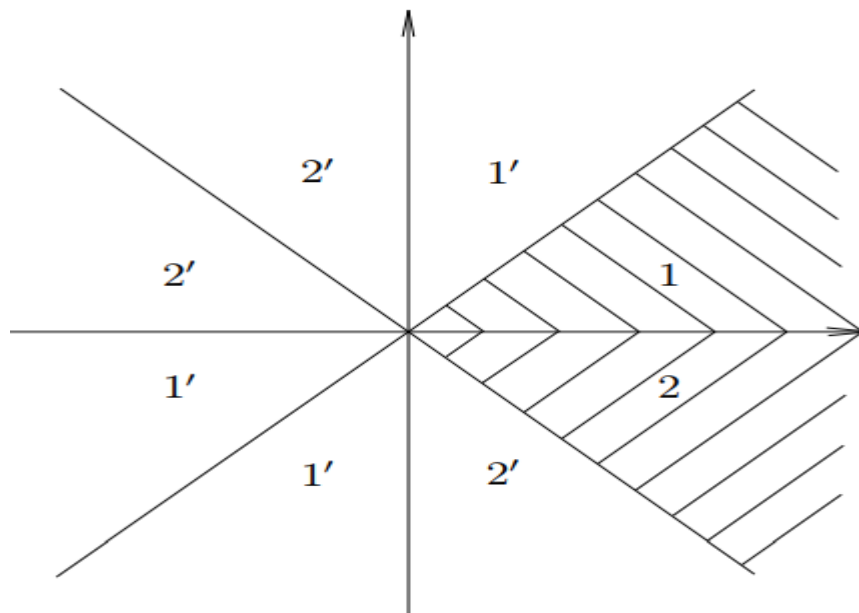
Қарапайым гиперболалық айнымалы функцияларды, яғни $\mathbb{H} \rightarrow \mathbb{H}$ түріндегі бейнелеулерді – нақты сандар өсінде қарапайым нақты айнымалы функциялардың біріне тең болатындай етіп анықтау және айқындау үшін нақты айнымалы функцияның екі қатынасын білу жеткілікті:

1. $f(x + y) = \Phi(f_1(x), f_2(y))\{1\}$ – «аргументтердің суперпозициясы»;
2. $f(x) = (Sf)(x) + (Af)(x); (Sf)(jx) = (Sf)(x); (Af)(jx) = j(Af)(x)\{2\}$ (1)

– нақты функцияның j -мен берілген симметриялық және антисимметриялық компонентінің өзара әрекеттесу заңы. Бірінші түрдегі қарым-қатынас тікелей нақты функциялардың анықтамаларынан туындайды, екінші түрдегі қатынастар сол және оң жақтың $j^2 = 1$ теңдігін ескере отырып формалды дәрежелік қатарға жіктеу арқылы тексеріледі. Біз осы ережелерді қолданып, \mathbb{R} -дегі қарапайым барлық қарапайым функцияларды \mathbb{H} -қа аналитикалық жалғасуын құрамыз.

Дәрежелік $F(h) = h^n, n \in \mathbb{Z}$ функцияны құру үшін гиперболалық санның экспоненталық түрін пайдаланамыз: $h = J\rho e^{j\psi} \leftrightarrow J^n \rho e^{jn\psi}$. (2)

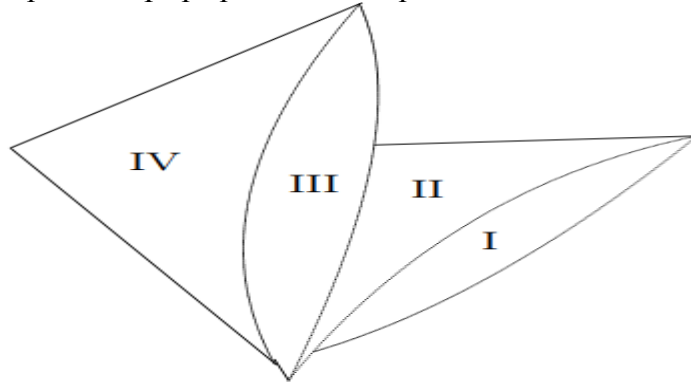
Сонда кез – келген жұп n үшін, $J^n = 1$ болса, онда $h \mapsto h^n$ дәрежелік функциясы $n = 2k, k \in \mathbb{Z}$ болғанда I, II, III, IV сыналарының әрқайсысын $\text{Con}(h) \rightarrow \text{Con}(h^n)$ конустарын сақтап I-ші сынаға биективті бейнелейді. Керісінше, n тақ, яғни $n = 2k + 1, k \in \mathbb{Z}$ үшін $h \mapsto h^n$ дәрежелік функциясы координаталық сыналарының әрқайсысын сәйкес конустарды сақтай отырып, өздеріне биективті бейнелейді. Бұнда (2) бейнелеуден $\rho = \text{const}, \psi = \text{const}$ координаталық торы барлық бүтін n үшін $\rho' = \rho^n = \text{const}, \psi' = n\psi = \text{const}$ координаталық торына көшеді. n оң бүтін болғанда $\rho > 1$ үшін радиалды сызықтары созылады, ал $\rho < 1$ – сығылады. Бұдан басқа, олар $\psi = 0$ мәнінен бастап, конустардың компоненттерінің таңбаларына сәйкес бағықа бұрылады. n теріс бүтін болғанда (яғни $h \notin \mathbb{H}^\circ$ үшін) қосымша бірлік гиперболалық $\rho = 1$ шеңберлеріне қарағанда және кеңістік $\Psi \rightarrow -\Psi$ бұрышының инверсиясы бар.

1-сурет. $h \mapsto h^{2k}$ бейнелеуінің глобалды кескіні

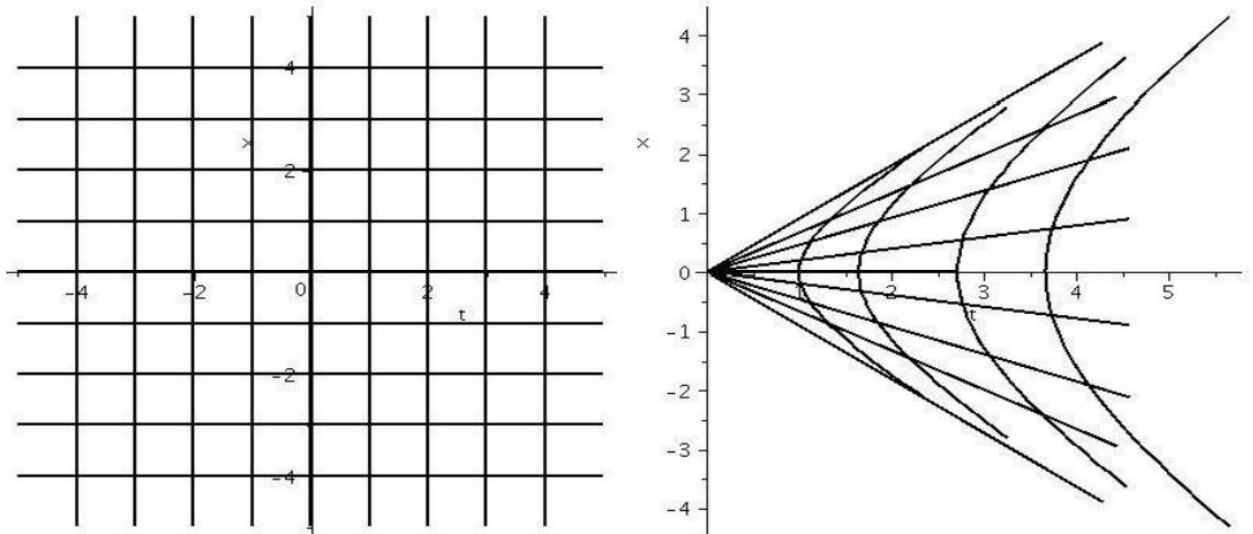
1 суретте $h \mapsto h^{2k}$ бейнелеудің глобалды құрылымы көрсетілген: 1–2 сына өзіне–өзі (оның шекаралары сәйкес шекараға) көшеді және қалған сыналардың 1–2 сынасына көшуі сәйкес цифрлармен көрсетілген (штрихы бар цифрлар қандай сынаның 1–2 сынасына

көшетінін көрсетеді). Сонымен, $h \mapsto h^{2k}$ бейнелеуі 4-парақты болады. Дәрежелік функцияларының қасиеттерінен әртүрлі ретті түбірлерді және рационал дәрежелерді: $h \mapsto h^{1/n}$, $h \mapsto h^{m/n}$ оңай шығаруға болады. Кез келген жұп ретті $\sqrt[n]{h}$ түбірі I-ші сынада анықталады. Осындай түбірі 4-парақты функция болады. Бұл функцияның гиперболалық риман бетіндегі әр парағы 1-ші суретте көрсетілгендей 1-2 сынасының идентитті көшірмесімен бірдей. Парақтардың әрқайсысында функция бірмәнді анықталады. Барлық парақтар риман бетіне желімделіп, \mathbb{R}^2 -таң кескінін береді. (0,0) нүктесі барлық парақтарға тиісті хәне тармақталу нүктесінің гиперболалық баламасы. Жұп ретті түбірдің риман бетіндегі көрнекі кескінін 2 суретте көрсетілгендей төрт параққа оралған қағазбен жүзеге асырылуы мүмкін. Тақ дәрежелі түбір әр 4 сынада бірмәнді анықталады.

2-сурет. 4-мәнді $h \mapsto h^{1/2k}$, $k \in \mathbb{Z}$ гиперболалық риман беті.

Гиперболалық айнымалы экспонента $w = e^h$. $e^h = e^{t+jx} = e^t e^{jx}$ мен $S(e^x) = \cosh x$; $A(e^x) = \sinh x$ қатыстарынан және $\{1\}$, $\{2\}$ ережелерін ескеріп, экспоненталдық бейнелеудің 3-ші суретте көрсетілген глобалді құрылымына келеміз.

3-сурет. $h \mapsto e^h$ бейнелеуінің глобалді құрылымы.

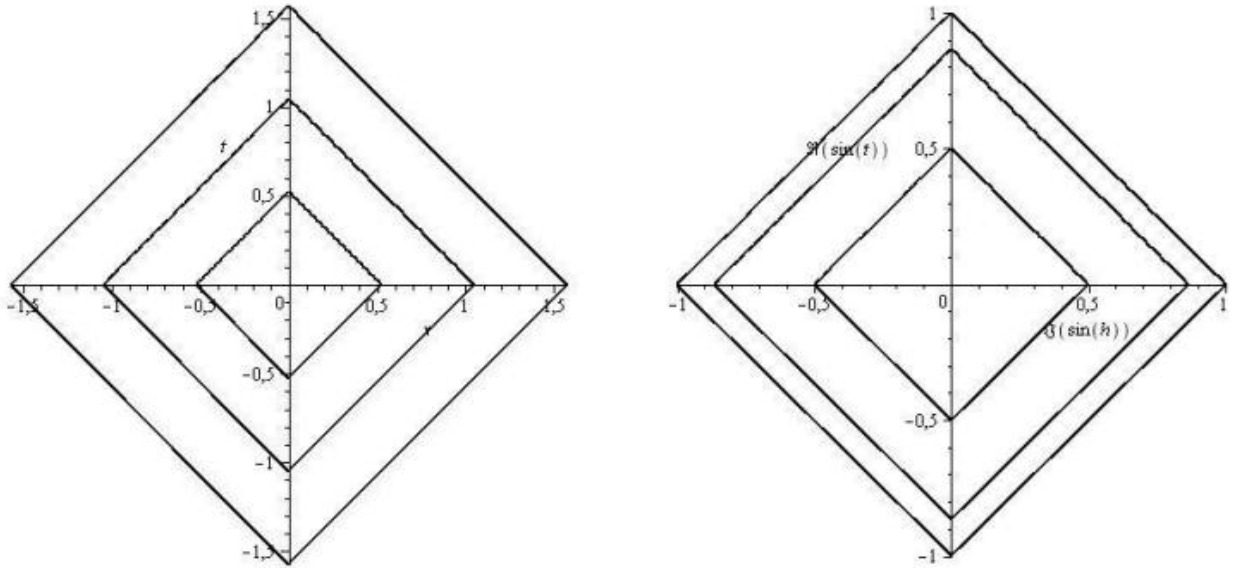
h айнымалы жазықтықтағы тік бұрышты псевдоортогонал торы экспонента арқылы бірінші сынықтағы төбесі $h = 0$ нүктесінен шығатын сәулелер мен гиперболалардан құралған псевдоортогоналды торға бейнеленеді. $h \mapsto e^h$ бейнелеуі – биективті. Әрине, кері $\ln h = \ln \rho + j\psi$ функциясы бірінші сынадың ішкі бөлігінде анықталады. Шекарада полярлық координат жүйесі жұмыс істемейді. $h \mapsto \ln h$ бейнелеуінің шекарадағы сипаттамасын анықтау үшін қосымша зерттеулер жүргізу қажет.

Тригонометриялық $\sin h$, $\cos h$ функциялары және оларға кері функциялар. $\{1\}$ мен $\{2\}$ ережелерді пайдалансақ, онда:

$$\sin h = \sin(t + jx) = \sin t \cos x + \sin x \cos t. \quad (3)$$

$x = \text{const}$ және $t = \text{const}$ сызықтары центрі (0,0) нүктесі болатын эллипстер үйіріне бейнеленеді. Бұл сызықтар тиісті эллипстерге шексіз саныды рет оратылады. $h \mapsto$

$\sin h$ бейнелеуінің глобалді құрылымын іргелі квадраттар жүйесі арқылы көрсету ыңғайлы (4 сурет). Графикалық құрылымның $h \mapsto \sin h$ ғаламдық құрылымын іргелі квадраттар жүйесі арқылы көрсету ыңғайлы, олардың біреуі 4–суреттің сол жағында кескінделген.

4–сурет. $h \mapsto \sin h$ бейнелеуінің глобалді құрылымы.

Сол жақтағы ең үлкен іргелі квадрат \sin функциясы арқылы төбелесі өстердегі бірлік нүктесінде жататын оң жақтағы ең үлкен квадратқа көшеді. h айнымалының жазықтықтағы түгеімен $(k \pm jm)\pi/2$, $k \in \mathbb{Z}$ векторларымен ығыстырылған осындай квадраттармен жабылады, яғни $h \mapsto \sin h$ бейнелеуі – шексіз парак. Бұл жағдайда $h \mapsto \sin h$ бейнелеуінің екі іргелес квадраттағы бейнелеудің якобианының таңбасы қарама-қарсы болады, яғни жазықтық базисінің бағытын өзгертеді. $h \mapsto \cos h$ бейнелеуінің құрылымының ұқсас екіні тексеру оңай, тек $\cos h = \sin(h + \pi/2)$ болатындықтан «іргелі квадраттар» үйірі h айнымалы жазықтықта солға қарай $\pi/2$ -ге ығысады.

Сәйкесінше, \arcsin мен \arccos функцияларын төбелері $(1; 0)$, $(0; 1)$, $(-1; 0)$, $(0; -1)$ нүктесінде орналасқан квадраттарда анықтауға болады.

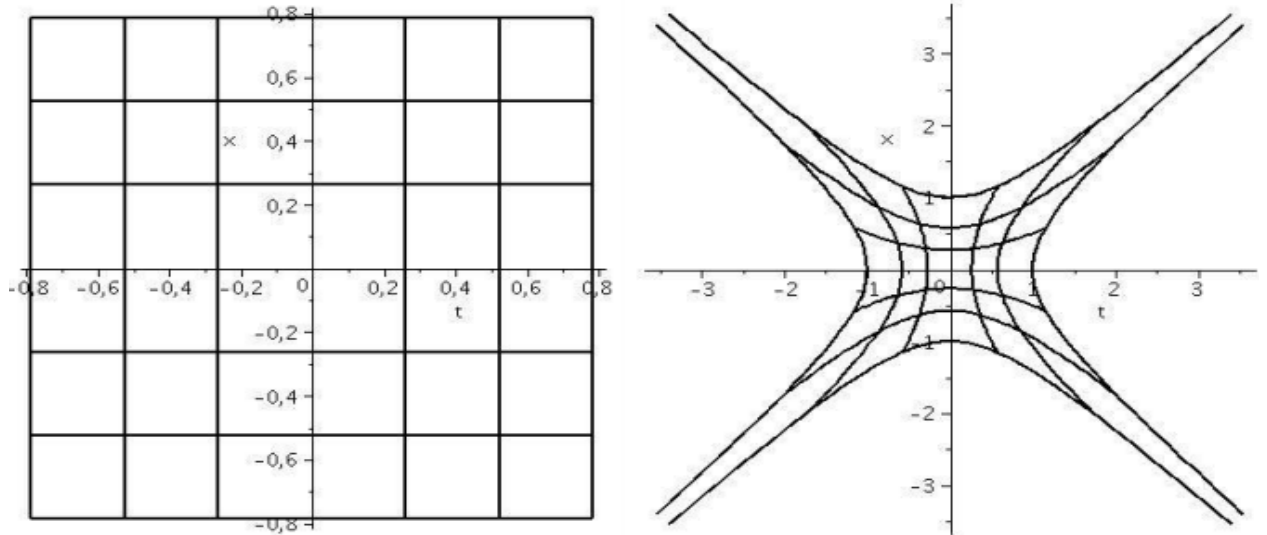
Арсинус және аркосинстың айқын формулалары:

$$\begin{aligned} \arcsin h &= \frac{1}{2} \left[\arcsin \left((t+x)\sqrt{1-(t-x)^2} + (t-x)\sqrt{1-(t+x)^2} \right) + \right. \\ &+ \left. j \arcsin \left((t+x)\sqrt{1-(t-x)^2} - (t-x)\sqrt{1-(t+x)^2} \right) \right] + 2\pi(m+jn); \\ \arccos h &= \frac{1}{2} \left[\arccos \left(t^2 - x^2 - \sqrt{1-(t-x)^2}\sqrt{1-(t+x)^2} \right) + \right. \\ &+ \left. j \arccos \left(t^2 - x^2 + \sqrt{1-(t-x)^2}\sqrt{1-(t+x)^2} \right) \right] + 2\pi(m+jn), \end{aligned}$$

мұндағы $m, n \in \mathbb{Z}$.

Тригонометриялық $\tan h$, $\cot h$ функциялары және оларға кері функциялар. $\{1\}$, $\{2\}$ ережелерінің көмегімен қарапайым түрлендіулерден кейін $w = \tan h$ функциясының нақты және жорамал бөлігін тауып, аламыз:

$$\tan h = \frac{\sin 2t + j \sin 2x}{\cos 2t + \cos 2x}.$$

5-сурет. $h \mapsto \tan h$ бейнелеуінің құрылымы.

Бұл функция центрі $(0,0)$ нүктесі және қабырғасы $\pi/2$ болатын квадратты гиперболамен шектелген обласқа, ал бастапқы квадраттағы тікбұрышты торды – облыс ішіндегі симметриялы гиперболалық торға бейнелейді (5- сурет).

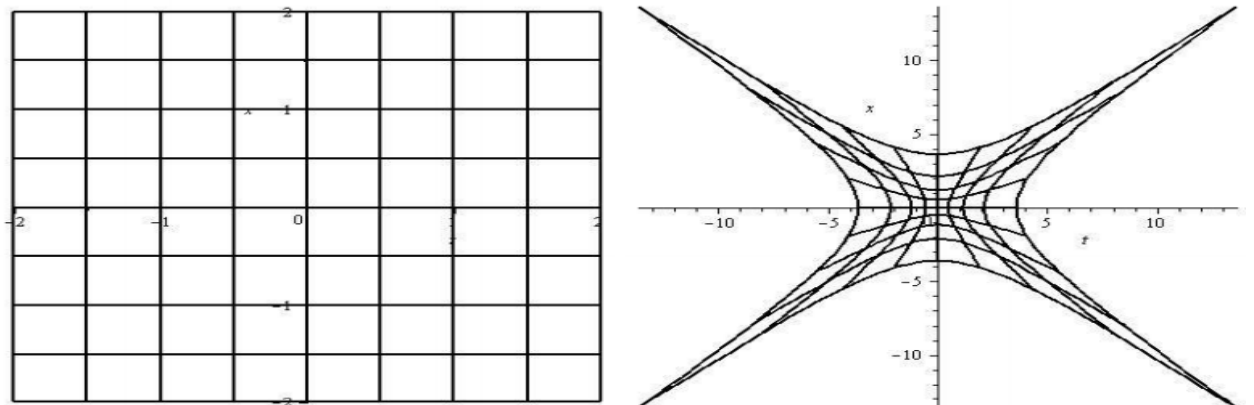
Жалпы, $h \rightarrow \tan h$ функциясы шексіз парақты. Оның парақтары іргелі $(\pi/2; 0)$, $(0; \pi/2)$, $(-\pi/2; 0)$, $(0; -\pi/2)$ квадратынан t мен x -ке қатысты π -гееселі векторларға ығысудан алынады (5- сурет).

$\cot h = \tan(h - \pi/2)$ тепе-теңдігінен $w = \cot h$ функциясының құрылым $w = \tan h$ функциясының ұқсас болады.

\arctan және arccot функциялары көп мәнді. Мысалы, $\arctan h$ функциясы координаттардағы айқын түрі:

$$\arctan h = \frac{1}{2} \left\{ \arctan \left[\frac{2t}{1-t^2+x^2} \right] + j \arctan \left[\frac{2x}{1+t^2-x^2} \right] \right\} + \pi(m + jn),$$

мұндағы $m, n \in \mathbb{Z}$.

6- сурет. $h \mapsto \sinh h$ бейнелеуінің құрылымы.

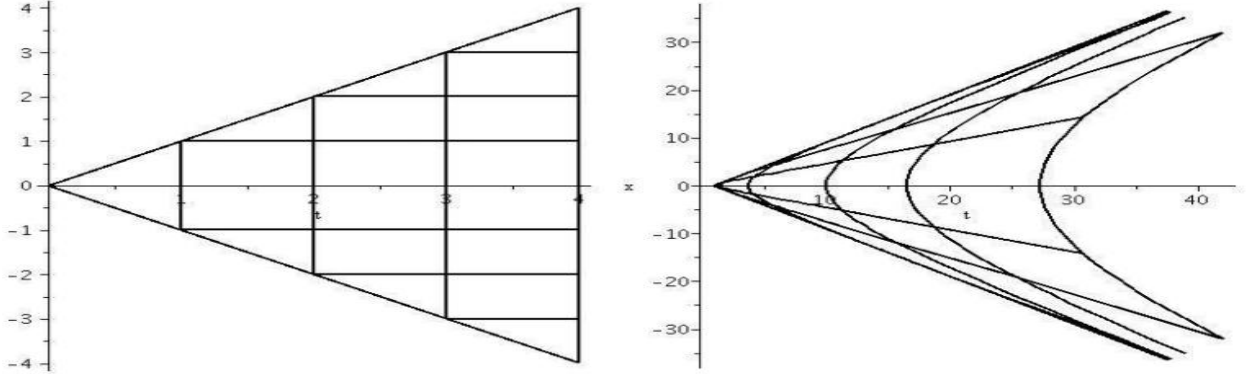
Гиперболалық $\sinh h$, $\cosh h$, $\tanh h$, $\coth h$ және оларға кері функциялар. $w = \sinh h$ функциясына $\{1\}$, $\{2\}$ ережелерін қолданып, нақты және жорамал бөлігін тауып, аламыз: $\sinh h = \sinh t \cosh x + j \sinh x \cosh t$.

Тікбұрышты (t, x) координаталық торы бейнелердің w жазықтығында гиперболалық торға бейнеленеді (6- сурет). $h \mapsto \sinh h$ бейнелеуі өзара-бірімәнді, сондықтан кері Arsh функциясы гиперболалық жазықтықтың барлық нүктелерінде анықталады. Оның нақты координаталық формуласы:

$$\operatorname{Arsh} h = \frac{1}{2} \left(\operatorname{Arsh} \left[(t+x)\sqrt{1+(t-x)^2} + (t-x)\sqrt{1+(t+x)^2} \right] + j \operatorname{Arsh} \left[(t+x)\sqrt{1+(t-x)^2} - (t-x)\sqrt{1+(t+x)^2} \right] \right).$$

Гиперболалық косинустың екіпарақты болуына байланысты $\cosh h = \cosh t \cosh x - j \sinh t \sinh x$ бейнелеуі өзгеше құрылады.

Төбесі нөл болатын бірінші сынада \cosh бейнелеуі, төбесі 1 нүктесі болатын бірінші сынаға биективті бейнеленеді. Бұнда декарттық тор ортогоналді гиперболалар торына бейнеленеді. Төбесі нөлде болатын басқа сынарда осы сынаға көшеді (7–сурет).

7–сурет. $h \mapsto \cosh h$ бейнелеуінің құрылымы.

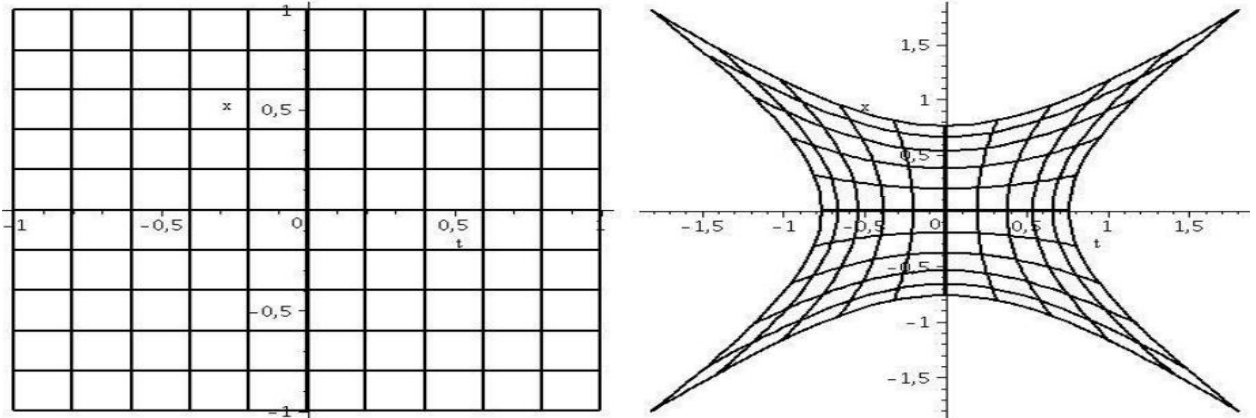
Тұтастай алғанда, $\cosh h$ бейнелеуінің құрылымы 1–сурет арқылы кескінделеді, онда сынардың төбелері оңға қарай бірге жылжиды. Осылайша, гиперболалық косинус 4–парақты функция, ал гиперболалық арккосинус 4–парақты римандық бет болады (2-сурет). Оның айқын координаталық формуласы мынадай болады:

$$\text{Arch } h = \frac{1}{2} \left(\text{Arsh} \left[t^2 - x^2 - \sqrt{(t+x)^2 - 1} \sqrt{(t-x)^2 - 1} \right] + j \text{Arsh} \left[t^2 - x^2 + \sqrt{(t+x)^2 - 1} \sqrt{(t-x)^2 - 1} \right] \right).$$

Сонда

$$\tanh h \equiv \frac{\sinh h}{\cosh h} = \frac{\tanh t [1 - (\tanh x)^2]}{1 - (\tanh t)^2 (\tanh x)^2} + j \frac{\tanh x [1 - (\tanh t)^2]}{1 - (\tanh t)^2 (\tanh x)^2}$$

функциясы гиперболалық жазықтықты төбелері (1; 0), (0; 1), (-1; 0), (0; -1) болатын бірлік квадраттың ішіне, ал ортогоналды торлы қабырғасы екі квадратты – гиперболалық жазықтықтың бейнесіндегі қандайма бір квадраттың ішіне бейнелейді (8–сурет).

8–сурет. $h \mapsto \tanh h$ бейнелеуінің құрылымы.

Гиперболалық тангенс бірпарақты функция, сондықтан кері $\text{Arc tan } h$ функциясы анықталу обылысында бірегей бірімәнді. Оның формуласы:

$$\text{Arc tan } h = \frac{1}{2} \{ \text{Art } t(t+x) + \text{Art } t(t-x) + j [\text{Art } t(t+x) - \text{Art } t(t-x)] \}.$$

Котангенс функциясы тангенс функциясына толықтауыш ретінде анықталады:

$$\coth h \equiv \frac{\cosh h}{\sinh h} = \frac{\coth t [1 - (\coth x)^2] + j \coth x [1 + (\coth x)^2]}{(\coth x)^2 - (\coth t)^2}.$$

Бұл функция гиперболалық жазықтығын түгелімін квадраттың сыртқы жағына бейнеледі (8–суреттің оң жағы). Бұл бейнелеуде тікбкрышты координалар торы ортогонал

гіперболалар үйіріне көшіп, олар шексіз алыстағы нүктеде қиылады. \coth – функциясы бірпарақты және оған кері $\operatorname{Arccoth}$ – функциясы өзінің анықталу обылысында (квадраттың сыртында) бірімәнді. Оның өрнегі координаталар арқылы келесі формуламен беріледі:

$$\operatorname{Arc} \coth h = \frac{1}{2} \{ \operatorname{Arcth}(t+x) + \operatorname{Arcth}(t-x) + j[\operatorname{Arcth}(t+x) - \operatorname{Arcth}(t-x)] \}.$$

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абилов А., Қарипова І., Алдигулова А. Гиперболалық сандаралгебрасының құрылымы // Актуальные научные исследования в современном мире. Вып. 11(43) Ч2. Переяслав-Хмельницкий. 2018. 81 – 85 б.
2. Абилов А., Қарипова І. Гиперболалық сандар геометриясының құрылымы // Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында педагогикалық кадрларды кәсіби даярлау. Атырау. 2019. 142 – 146 б.

УДК 533.72:621.9.04.87

Алексей Зайцев
(Гомель, Беларусь)

ИССЛЕДОВАНИЕ СТРУКТУРЫ КРЕМНИЙОРГАНИЧЕСКИХ ПОКРЫТИЙ МЕТОДОМ ИК-СПЕКТРОСКОПИИ

В настоящее время кремнийорганические тонкие покрытия широко используются при решении сложных технических и технологических задач. Кремнийорганические покрытия, имеют комплекс высоких физико-механических свойств, поэтому создание на их основе композиционных систем, а также исследование, разработка методов и оптимизация технологических приемов их формирования является в наше время важной задачей. В работе было произведено исследование кинетических особенностей электронно-лучевого диспергирования мишеней на основе кремнийорганической смолы.

Ключевые слова: кремнийорганические покрытия, низкоэнергетичный поток, смола К42, политетрафторэтилен, диспергирование.

Currently organosilicon thin coatings are widely used in solving complex technical and technological tasks. Silicone coatings have a high complex of physical-mechanical properties, therefore, the creation on their basis of composite systems, as well as research, development of methods and optimization of technological methods of their formation is nowadays an important task. The work was investigated the kinetic features of electron-beam dispersion of the target based on silicone resin.

Key words: silicone coating, the low-energy flow, K42 resin, polytetrafluoroethylene, dispersing.

В данной статье приведены результаты исследования зависимости морфологии формируемых слоев от продолжительности воздействия на кремнийорганическую смолу.

Результаты атомно-силовых микроскопических исследований кремнийорганических покрытий представлены в (табл. 1) и на (рис. 1).

Табл. 1. Результаты АСМ исследований кремнийорганических покрытий

Тип покрытия	Среднее значение по высоте, нм	Субшероховатость Ra, нм	Средний размер зерна, нм
Покрытие К-42	4,0	1,3	25,9
Покрытие К-42 + отжиг	6,3	1,2	16,3

Покрытие К-42 (заключительная стадия осаждения)	250,1	39,1	133,0
Покрытие К-42 (заключительная стадия осаждения) + отжиг	141,9	32,8	193,0
*Отжиг – 300°C, 1 ч.			

Кремнийорганическое покрытие формируют сферические поверхностные образования, средним размером ≈ 26 нм. Перепад высот в тонком слое не превышает 12 нм. После высокотемпературного отжига фиксируются появление более крупных сферических элементов (средним размером ≈ 36 нм) и, как следствие, резкое увеличение значения перепада высот в тонком слое (≈ 52 нм). Последнее обстоятельство косвенно указывает на интенсивное разрушение покрытия в процессе термообработки. В тонком слое мелкие поверхностные структуры наиболее подвержены процессам термодеструкции, чем более крупные. Это, на наш взгляд, основная причина появления крупных структурных образований на поверхности отожженного слоя. Иными словами крупные образования изначально могут присутствовать в тонком сформированном покрытии, но укрываться более мелкими.

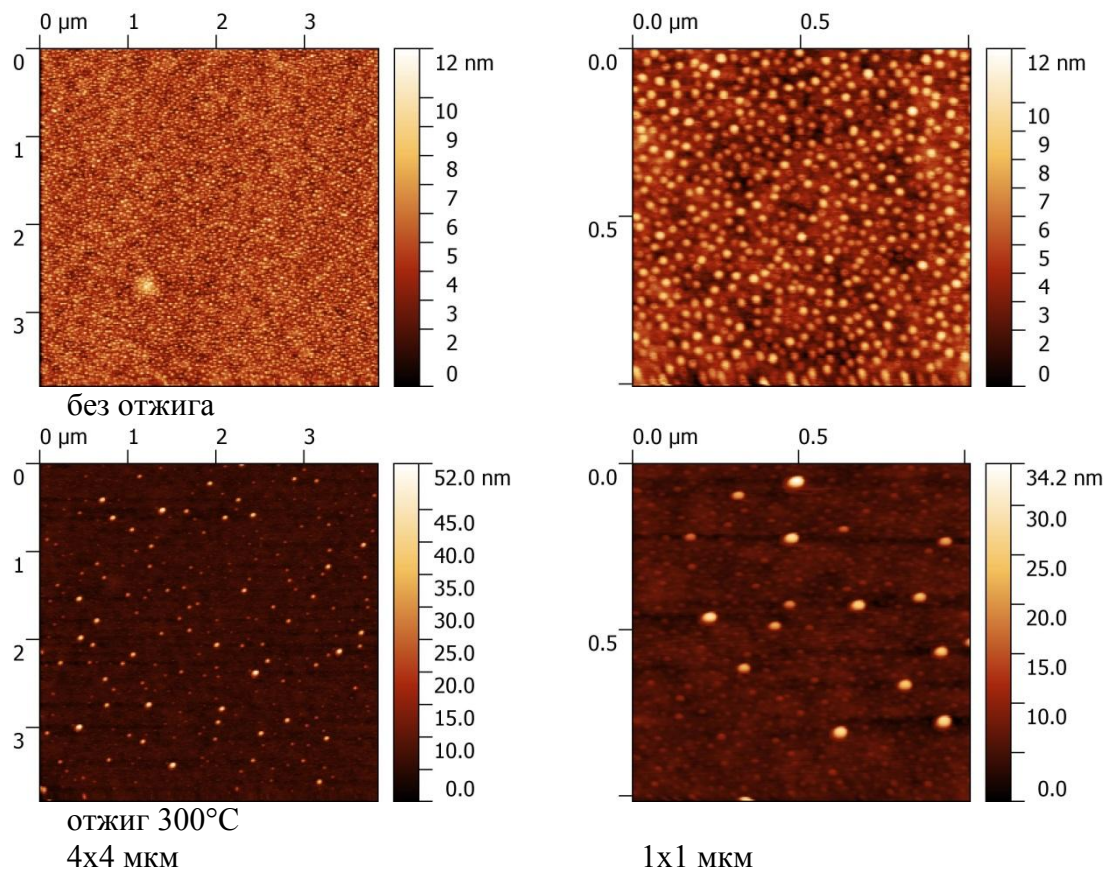

Рис. 1. Результаты АСМ кремнийорганических покрытий

Результаты АСМ исследований указывают на зависимость морфологии осаждаемого кремнийорганического слоя от продолжительности воздействия потока электронов на мишень (рис. 1,2). Покрытие, сформированное на поздних стадиях электронно-лучевого диспергирования, характеризуется присутствием большого количества крупных составных микрокапельных образований. Микрокапли образованы более мелкими элементами. Маловероятно то, что формирование микрокапель возможно не на подложке, а является

результатом процессов, протекающих в зоне диспергирования. Как ранее было отмечено, на поздних стадиях диспергирования мишень под воздействием потока электронов приобретает красное свечение. Нагрев мишени сопровождается интенсивной генерацией газовой фазы. Результаты микроскопических исследований косвенно подтверждают ранее сделанное предположение о малой химической активности генерируемых продуктов а, соответственно, их низкой молекулярной массе. Обладая высокой адсорбционной активностью низкомолекулярные фрагменты на подложке взаимодействуют с активными центрами, что и приводит к возникновению крупных капельных образований.

Существует и другой противоположный механизм появления крупных поверхностных образований. При электронно-лучевом воздействии на мишень ее поверхностный слой в наибольшей степени подвержен химическим превращениям. Как ранее отмечалось, длительное воздействие приводит к образованию в поверхностном слое сшитой структуры на основе SiO_2 , не способной к генерации газовой фазы. При этом объемные слои под действием температуры интенсивно плавятся с образованием летучих продуктов деструкции. Их выходу на поверхность мишени препятствует сформировавшийся слой SiO_2 . Капельная фаза может образовываться при истечении продуктов деструкции объемных слоев мишени через поверхностный сшитый слой. Несмотря на то, что второй из отмеченных процессов может иметь место, более вероятен первый – процесс, обусловленный высоким содержанием низкомолекулярных фрагментов деструкции макромолекул.

Следует еще раз отметить, что на поздних стадиях диспергирования продукты, формирующие покрытие, обеднены углеводородными фрагментами. Это объясняет их высокую стойкость к термической деструкции в сравнении со структурными элементами, сформированными на более ранних стадиях осаждения (рис. 2).

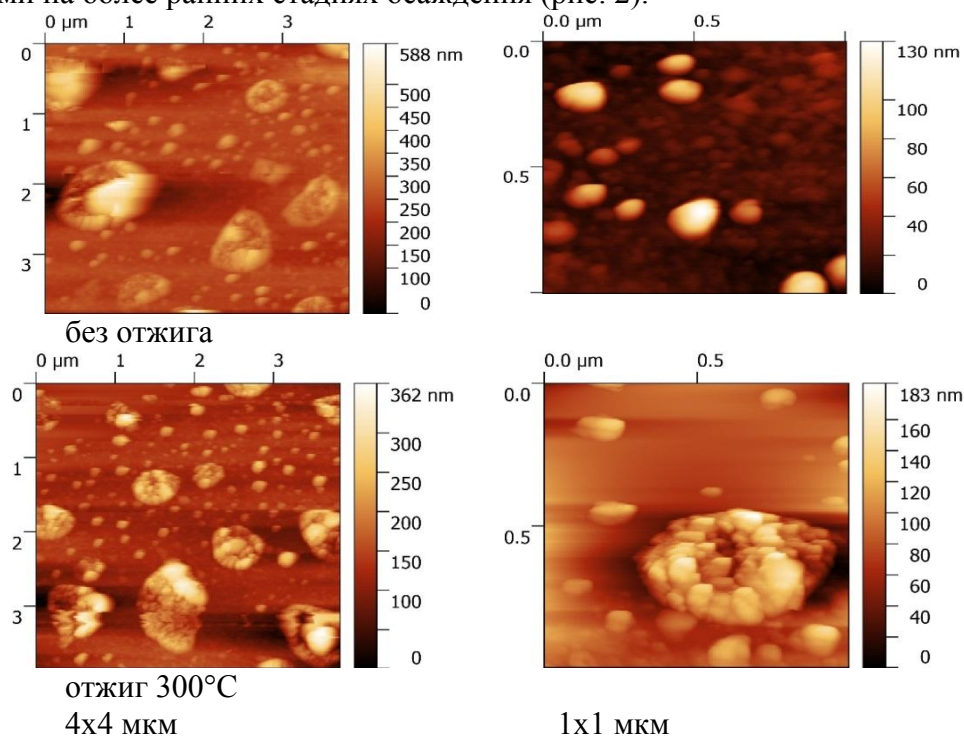

Рис. 2. Результаты АСМ кремнийорганических покрытий, сформированных на поздних стадиях электронно-лучевого диспергирования кремнийорганической смолы

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1 Воронков, М.Г. Силоксановая связь / М.Г. Воронков, В.П. Милешкевич, Ю.А. Южелевский. – Новосибирск: Наука, 1976. – 413 с.

Научный руководитель: кандидат технических наук, доцент Ярмоленко М.А.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ / ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

УДК 796.032

Руслана Сушко, Арсен Магомедов
(Київ, Україна)

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИСТУПУ УКРАЇНСЬКИХ СПОРТСМЕНІВ У ЛІТНІХ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ

У ході проведеного дослідження виявлено негативну тенденцію до зниження представництва кількості українських спортсменів, які беруть участь у Іграх Олімпіад за період з 1996-2016 рр., зменшення загальної кількості медалей, здобутих українськими спортсменами при збільшенні комплектів розіграних нагород на літніх Олімпійських Іграх і, як результат, суттєва втрата позиції України у неофіційному командному заліку.

Ключові слова: збірні України, результат, аналіз, Ігри Олімпіад.

The current study revealed a negative tendency to reduction of Ukrainian athletes participation in the Olympic games for the period from 1996 to 2016, a decrease in the total number of medals won by Ukrainian athletes while increasing the sets of prizes won at the Summer Olympic Games and, as a result, a significant loss of Ukraine's position in the unofficial team standings.

Keywords: national teams of Ukraine, result, analysis, Olympic Games.

Постановка проблеми. Найвищий рівень визнання майстерності спортсмена – участь у Олімпійських Іграх [5]. Кожна країна у відповідності до економічних можливостей створює умови для підготовки спортсменів високої кваліфікації, що дозволяє демонструвати потенціал багатьох аспектів розвитку держави. Намагання завоювати максимально можливу кількість медалей і показати свій кращий рівень майстерності, який є результатом роботи не тільки спортсмена і тренера, а й інших фахівців, є бажанням створити позитивний імідж державі, окрім звісно слави і перемог планетарного масштабу, що у підсумку узагальнено місцем у неофіційному командному заліку [4. с. 11]. Значущість досягнень олімпійського рівня для України виокремлює низка впливових вітчизняних науковців через традиційність досягнень українських спортсменів, але проблема полягає у низьких результатах сьогодення і проблематичному проходженні кваліфікаційних раундів [1, с. 37; 2, с. 16; 3, с. 157]. Тому аналіз минулих виступів є важливою складовою для подальшого розвитку спорту в Україні з урахуванням пріоритетних підходів.

Мета дослідження – дослідити представництво і узагальнити результати виступу збірних команд України у літніх Олімпійських іграх за роки незалежності.

Методи досліджень: аналіз та узагальнення даних науково-методичних літературних джерел; ретроспективний аналіз; педагогічні спостереження.

Отримані результати дослідження. У серпні 1996 р. в Атланті (США) вперше національна збірна України взяла участь у Іграх Олімпіад окремою делегацією, що надавало підстави для подальшого розвитку і можливості українцям виступати власною збіркою, а не делегувати невелику кількість спортсменів до лав збірної СРСР, і здобувати славу власній країні.

Для визначення динаміки представництва українських спортсменів на літніх Олімпійських Іграх за роки Незалежності України представлено їх кількісні показники:

- 1996 р. Атланта, США – 231 спортсмен;
- 2000 р. Сідней, Австралія – 230 спортсменів;
- 2004 р. Афіни, Греція – 239 спортсменів;
- 2008 р. Пекін, Китай – 254 спортсмени;
- 2012 р. Лондон, Велика Британія – 238 спортсменів;
- 2016 р. Ріо-де-Жанейро, Бразилія – 205 спортсменів.

Про успішність виступу на Іграх Олімпіад свідчать кількісно-якісні показники розіграних комплектів нагород (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісно-якісні показники відповідності розіграних комплектів нагород відносно здобутків українських спортсменів на Іграх Олімпіад (n – 6)

Олімпійські Ігри (місто, рік проведення)	Види спорту/дисципліни, к-сть	Розіграні комплекти нагород /медалі, к-сть	Загальна кількість медалей українських спортсменів, к-сть	Загальна кількість медалей українських спортсменів, %
Атланта, 1996	31/124	271	23	8,4%
Сідней, 2000	34/204	300	23	7,6%
Афіни, 2004	34/189	301	22	7,3%
Пекін, 2008	34/174	302	24	8,0%
Лондон, 2012	32/184	302	20	6,6%
Ріо-де-Жанейро, 2014	34/152	306	11	3,5%

Результати дослідження, представлені у таблиці 1, свідчать про збільшення видів спорту і дисциплін, у яких змагаються олімпійці, про відповідне збільшення комплектів нагород, але інформативні дані таблиці стосовно загальної кількості медалей українських спортсменів підкреслюють значний спад досягнень української збірної від 24 медалей у 2008 р. (Пекін, Китай) до 11 у 2016 р. (Ріо-де-Жанейро, Бразилія), а у відсотковому відношенні від 8,4 % у 1996 р. (Атланта, США) до 3,5 % у 2016 р. (Ріо-де-Жанейро, Бразилія).

Потребують розгляду інформативні показники якісного результату виступу збірної України на Іграх Олімпіад і відповідності здобутків місцю у неофіційному командному заліку (табл. 2).

Таблиця 2

Результати виступів збірної України на Іграх Олімпіад за роки Незалежності (n – 6)

Олімпійські Ігри (місто, рік проведення)	Нагорода			Загальна кількість медалей	Місце України у неофіційному командному заліку
	золото	срібло	бронза		
Атланта, 1996	9	2	12	23	9
Сідней, 2000	3	10	10	23	21
Афіни, 2004	8	5	9	22	13
Пекін, 2008	7	4	13	24	12
Лондон, 2012	6	4	10	20	14
Ріо-де-Жанейро, 2014	2	5	4	11	31

У Іграх XXVI Олімпіади в Атланті (США) збірна України посіла 9 місце в неофіційному командному заліку. Представництво збірної склало 231 спортсмен у таких видах спорту: академічне веслування – 20; бадмінтон – 3; бокс – 7; боротьба – 17; баскетбол – 12; важка атлетика – 7; велоспорт – 12; веслування на байдарках і каное – 13; вітрильний спорт – 12; водне поло – 13; волейбол – 12; дзюдо – 3; легка атлетика – 43; плавання – 13; стрибки у воду – 6; кульова стрільба – 9; стрільба з лука – 6; сучасне п'ятиборство – 1; спортивна гімнастика – 14; художня гімнастика – 2; фехтування – 6.

На Іграх XXVII Олімпіади в Сідней у неофіційному командному заліку у збірної України 21 місце. Представництво збірної склало 230 спортсменів у 23 видах спорту: академічне

веслування – 11; бадмінтон – 3; бокс – 11; боротьба – 16; важка атлетика – 10; велоспорт – 14; веслування на байдарках і каное – 12; вітрильний спорт – 11; дзюдо – 7; легка атлетика – 54; плавання – 25; стрибки у воду – 8; кульова стрільба – 6; стрільба з лука – 6; триатлон – 2; спортивна гімнастика – 12; художня гімнастика – 2; фехтування – 10; синхронне плавання – 2; теніс настільний – 1; теніс – 2; стрибки на батуті – 2; п'ятиборство – 3.

У Іграх XXVIII Олімпіади в Афінах – 13 місце в неофіційному командному заліку посіла збірна України. Представництво склало 239 спортсменів у 23 видах спорту, серед них такі: академічне веслування – 10; бокс – 6; боротьба – 16; важка атлетика – 9; велоспорт – 16; веслування на байдарках і каное – 7; вітрильний спорт – 10; дзюдо – 8; легка атлетика – 50; плавання – 27; стрибки у воду – 8; кульова стрільба – 11; стрільба з лука – 6; триатлон – 2; спортивна гімнастика – 12; художня гімнастика – 8; фехтування – 10; синхронне плавання – 2; теніс – 2; стрибки на батуті – 2; п'ятиборство – 1; тхеквондо – 1; гандбол – 15.

У Іграх XXIX Олімпіади у Пекіні (Китай) результат в неофіційному командному заліку – 12 місце. Представництво збірної склало 254 спортсмени у 28 видах спорту: академічне веслування – 10; бадмінтон – 2; бокс – 7; боротьба – 16; важка атлетика – 9; велоспорт – 17; веслування на байдарках і каное – 6; вітрильний спорт – 6; дзюдо – 9; кінний спорт – 4; легка атлетика – 77; настільний теніс – 3; плавання – 24; синхронне плавання – 2; стрибки у воду – 9; стрільба – 12; стрільба з лука – 5; сучасне п'ятиборство – 3; великий теніс – 4; гімнастика – 8; фехтування – 8; триатлон – 3; стрибки на батуті – 2; художня гімнастика – 8.

У Іграх XXX Олімпіади у Лондоні (Велика Британія) збірна України посіла 14 місце в неофіційному командному заліку. Представництво збірної склало 238 спортсменів у 23 видах спорту: академічне веслування – 21; бадмінтон – 2; бокс – 7; боротьба – 13; важка атлетика – 9; велоспорт – 10; веслування на байдарках і каное – 2; вітрильний спорт – 4; дзюдо – 10; кінний спорт – 5; легка атлетика – 77; настільний теніс – 4; плавання – 14; синхронне плавання – 2; стрибки у воду – 2; стрільба – 8; стрільба з лука – 6; сучасне п'ятиборство – 4; теніс – 2; спортивна гімнастика – 16; фехтування – 7; триатлон – 2; стрибки на батуті – 2; художня гімнастика – 8; тхеквондо – 2;

У Іграх XXXI Олімпіади у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) за збірною України лише 31 місце в неофіційному командному заліку і це найгірший результат за таким показником за всю історію виступів Незалежної України. Представництво склало 206 спортсменів у 20 видах спорту: академічне веслування – 8; бадмінтон – 2; бокс – 5; боротьба – 11; важка атлетика – 8; велоспорт – 7; веслування на байдарках і каное – 9; вітрильний спорт – 3; дзюдо – 7; кінний спорт – 5; легка атлетика – 65; настільний теніс – 2; плавання – 7; синхронне плавання – 9; стрибки у воду – 7; стрибки на батуті – 1; кульова стрільба – 8; стрільба з лука – 4; сучасне п'ятиборство – 4; теніс – 3; спортивна гімнастика – 6; художня гімнастика – 6; фехтування – 14; триатлон – 2.

Висновки. Головною характерною особливістю участі українських спортсменів на літніх Олімпіадах є прямий причинно-наслідковий зв'язок із найменшою кількістю учасників від збірної України та найнижчим місцем у неофіційному командному заліку – 205 спортсменів і 31 місце на Іграх XXXI Олімпіади в Ріо-де-Жанейро (Бразилія). Найбільшим було представництво на Іграх XXIX Олімпіади в Пекіні (Китай) – 254 спортсмени, а найуспішнішим був виступ на Іграх XXVI Олімпіади в Атланті (США) – 9 місце в неофіційному командному заліку.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі стосуються подальшого дослідження та кількісно-якісного аналізу показників виступу українських збірних команд у Олімпійських Іграх.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Борисова О.В. Современный профессиональный спорт и пути его развития в Украине (на материале тенниса) [монография]. Киев: Центр учебной литературы, 2011. 312 с.
2. Платонов В., Павленко Ю., Томашевский В. Подготовка спортсменов разных стран к Олимпийским играм. Киев: Изд. дом Д. Бураго, 2012. – 336 с.

3. Приходько В., Томенко О. Спорт вищих досягнень: від удосконалення системи підготовки спортсменів до потреби формування спортивної діяльності. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017. № 5 (69). С.156–165.

4. Сушко Р.О. Розвиток спортивних ігор в умовах глобалізації (на матеріалі баскетболу) [монографія]. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 360 с.

5. Олімпійські ігри. Офіційний сайт. Код доступу: [https:// www.olympic.org/](https://www.olympic.org/)

УДК 796.2-057.875

*Лариса Улаєва
(Харків, Україна)*

ФУНКЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК СКЛАДОВІ У ФАХОВІЙ РОБОТІ ФІЗИЧНОГО ТЕРАПЕВТА

Розглядаються загальні положення менеджменту та його використання у повсякденній роботі фізичного терапевта, перевага західної системи реабілітації. Визначаються відмінні особливості функцій менеджменту для підвищення ефективності допомоги людині з обмеженнями життєдіяльності та різними функціональними проблемами.

Ключові слова: менеджмент, фізичний терапевт, програми реабілітації, пацієнт.

I look at the rest of the position for management and that of Victoria at every robot of a physical therapist, overloading a closed system of rehab. I am aware of the special features of the management function for the improvement of the effectiveness of the support of people with the absence of social and functional problems.

Key words: management, physical therapist, rehabilitation programs, patient.

Необхідність зміни структури допомоги людям з обмеженнями життєдіяльності та розвиток ерготерапії і фізичної терапії в Україні неодноразово підкреслювалася, як представниками міністерств і відомств, відповідальних за розвиток соціальної політики так і міжнародними експертами [3].

Система реабілітації, яка в даний час діє в пострадянських країнах, характеризується тим, що ресурси допомоги людині з обмеженнями життєдіяльності та різними функціональними проблемами розділені між установами соціальної служби, охорони здоров'я та освіти. Так, наприклад, дитина з церебральним паралічем може отримувати масаж, лікувальну фізкультуру і фізіотерапевтичні процедури в медичному реабілітаційному центрі і одночасно з цим ходити в центр денного перебування або в дитячий сад, де буде надаватися частина цих же видів допомоги. Програми реабілітації, які проводять різні установи, при цьому ніяк один з одним не координуються, інформація про пацієнта і його потреби ніяк не передається від одного фахівця до іншого, тому ефективність допомоги в цілому часто буває низькою.

Нарешті, сучасна реабілітація пов'язана з використанням безлічі допоміжних пристосувань і технічних засобів – від інвалідних візків і ходунків до спеціальних пристроїв, що полегшують людині процес прийому їжі, користування туалетом, миття та інші повсякденні дії. У лікарнях, реабілітаційних центрах та санаторіях часто просто немає фахівців, здатних призначити, вибрати і адаптувати такі пристосування для кожного конкретного пацієнта. Всі ці організаційні недоліки, в кінцевому рахунку, впливають на ефективність програми реабілітації, яка надається конкретному пацієнту.

Провідні фахівці з фізичної терапії в Україні прийняли рішення переправити увагу на «західну» систему реабілітації, зупиняючись на деяких особливостях, які, можливо, на перший погляд непомітні, але саме вони знижують ефективність програм допомоги.

Перш за все треба розглянути: хто ж саме є фізичним терапевтом?

- Не лікар, хоча має достатньо глибокі знання з анатомії, фізіології, патології та інших дисциплін
- Не медична сестра, хоча може ефективно допомагати в догляді за пацієнтом
- Не тренер і не педагог, хоча повинен навчати правильному виконанню певної рухової діяльності, чи розробити режим тренувань
- Не соціальний працівник, хоча також вступає з пацієнтом і його близькими в тісні взаємовідносини, допомагає досягти максимальної незалежності пацієнту в побуті кожного дня.

Ми пропонуємо розглянути ще одне найважливіше питання, в якому фізичний терапевт виступає в ролі менеджера, який приймає рішення про використання тієї чи іншої системи реабілітації, контролює та коригує процес відновлення функцій.

Мета дослідження: провести теоретичний аналіз літературних джерел та загальних положень теорії менеджменту, підкреслити необхідність використання менеджменту у фізичній реабілітації. Виявити перевагу застосування менеджменту на практиці, визначити його відмінні особливості та багатогранність.

Менеджмент фізичної реабілітації вимагає всебічних і глибоких знань про особливості фізичної терапії, сутності відновного процесу, його зміст, структуру і закономірності, що визначають його побудову і зміну спрямованості.

Аналіз останніх наукових досягнень та публікацій показав, що сучасні вчені у своїх роботах активно використовують різні реабілітаційні програми та застосовують функції менеджменту. Так, науковці Лавринюк В.Є., Грейда Н.Б., Кирпа С.Ю. вивчили особливості структурного ремодельовання лівих відділів серця та оцінили діастолічну функцію лівого шлуночка при різних формах гіпертензивних розладів у жінок, що перенесли преекклампсію під час вагітності протягом останнього року, спробували встановити особливості реабілітаційних заходів в залежності від вираженості структурної перебудови камер лівих відділів серця та функціональної спроможності міокарду [2]. Під час дослідження вони використали прогнозування та моделювання.

На думку науковця Андрійчук О.Я., яка запропонувала проаналізувати можливості застосування ізометричних вправ у комплексній реабілітації хворих на гонартроз [1], використання ізометричних вправ доцільно комбінувати з ізотонічними, адже перші направлені на збільшення м'язової сили, а другі – на збільшення амплітуди рухів. Тільки в комплексі вправи сприятимуть покращенню показників фізичної діяльності людини. Таким чином Андрійчук О.Я. прийшла к висновку, що використання ізометричних фізичних вправ у комплексній реабілітації хворих на гонартроз сприятиме більш цільовому та тривалому підвищенню м'язової сили та збільшенню амплітуди рухів, що є одним зі складників мети реабілітації. З цього видно, що була правильно визначена мета реабілітаційної програми, використані функції менеджменту: планування, організація і контроль.

Менеджмент передбачає доцільну діяльність людей, пізнання і використання законів суспільного розвитку. В основі теорії менеджменту лежать такі функції як планування, організація, координування, керівництво і контроль.

Планування має складну структуру і реалізується через свої функції: прогнозування, моделювання та програмування.

Прогнозування – це наукове передбачення майбутнього на основі з'ясування внутрішніх взаємозв'язків тих чи інших явищ; вироблення еталонних оцінок планування; визначення динаміки явищ і рішень, які забезпечують розвиток об'єкта управління в оптимальному режимі. Завдання прогнозування – визначити на перспективу стан системи, а також поведінку в різних ситуаціях на шляху до оптимального режиму функціонування.

Моделювання різних ситуацій і станів системи в перебігу планованого періоду – найважливіша умова наукового планування.

Програмування є не що інше, як переклад системи в нове заданий стан.

Закінчується планування доведенням плану до виконавців, а також переосмислення планових завдань з урахуванням нововиявлених резервів.

Всі ці процеси використовуються у фізичній терапії. Розглянемо структуру діяльності фізичного терапевта. Вона складається з результатів фізіотерапевтичного втручання, терапії, планування, прогнозу, аналізу проблеми та встановленню діагнозу, оцінюванню пацієнта. Прогноз є визначенням рівня максимально можливого покращення функцій, що може досягнути пацієнт, і часу, необхідного для досягнення цього рівня. Прогноз також може містити передбачення рівнів покращення у різні періоди протягом курсу реабілітації.

Процес менеджменту характеризують: етапи процесу, операції і їх розподіл за стадіями; засоби здійснення операцій; способи здійснення операцій.

У процесі менеджменту виділяють наступні етапи: з'ясування мети, аналіз ситуації, уточнення проблеми, прийняття рішення. У фізичній терапії прийом пацієнта починається з обстеження або огляду. Огляд полягає в оцінці фізичного стану пацієнта, аналізі супутніх чинників і передбачає три компоненти: складання історії виникнення рухової дисфункції, обстеження відповідних систем організму, вибору і застосуванні спеціальних вимірювань та клінічних тестів для отримання цифрової інформації.

Наступним етапом процесу менеджменту є аналіз ситуації. Тут мається на увазі стан керованої системи, що оцінюється щодо мети її розвитку. Аналіз ситуації в процесі менеджменту передбачає виконання робіт, пов'язаних з оцінкою стану системи, пошуком шляхів її покращення або усунення небажаних тенденцій її функціонування.

Етап уточнення проблеми передбачає з'ясування основного протиріччя між даними станом системи і метою її розвитку. В фізичній терапії ця функція - збір анамнезу пацієнта:

- Дані стосовно пацієнта (ім'я, адреса, дата народження)
- Очікування пацієнта від процесу реабілітації
- Соціальний статус (робота, хобі, сім'я)
- Історія хвороби, супутні захворювання (початок захворювання, перебіг симптомів)
- Попередні захворювання (тривалість, лікування, ускладнення)
- Огляд пацієнта на рівні структури і функції тіла (шкірні покрови, сила м'язів, обмеження амплітуди і т. д.)
- Шкідливі звички
- Препарати, які вживає пацієнт (دوزи, тривалість застосування)

Етап прийняття рішення є переходом до практичної організаційної діяльності керівника (фізичного терапевта), що знаменує собою реальність його впливу на колектив (пацієнта).

Найпростіші дії керівника і апарату менеджменту, послідовність і поєднання яких складають процес управління, слід віднести до операцій управління. Засоби і способи здійснення процесу управління різні для різних об'єктів управління. В фізичній терапії – реабілітаційні втручання є кваліфікованою взаємодією фізичного терапевта і пацієнта з використанням різних методів та засобів для досягнення змін у стані пацієнта згідно з діагнозом і прогнозом.

Менеджменту притаманні операції різного характеру – від чисто інтелектуальних до операцій практичної організаційної роботи. В фізичній терапії використовується застосування клінічних інструментів. Ця функція використовується для:

- забезпечення об'єктивних даних
- виявлення проблем
- розробки програми реабілітації
- оцінки прогресу
- визначення досягнутих цілей реабілітації
- спілкування з пацієнтом і сім'єю
- спілкування з командою

Процес менеджменту починається з розробки мети впливу (цілепокладання). Паралельно з цілепокладанням ведеться інформаційна робота, так як без повної інформації важко правильно сформулювати мету впливу.

Мета менеджменту полягає у приведенні керованої системи у необхідний стан. Виходячи з цього можна сформулювати такі вимоги: мета повинна бути певною, ясною, значною і досяжною; вона повинна бути науково обґрунтовано, комплексно відображати вимоги об'єктивних законів розвитку.

Мета розробляється людиною і, природно, містить елемент суб'єктивного. Важливо, щоб частка суб'єктивного була переважаючою. Це залежить від рівня знань керівника, обліку та аналізу інформації про об'єктивні умови, якості методики розробки мети, колегіальності її розробки і т. д.

Визначити цілі управління, оцінити ситуацію, сформулювати проблему, прийняти рішення і проконтролювати його виконання неможливе без інформації. Однак процес управління можна повністю зводити до перетворення інформації. Вплив на людину - це не стільки передача йому інформації, скільки складний соціально психологічний комплекс стосунків між людьми, що охоплює такі фактори, як інтереси справи, борг, дисципліна, воля, авторитет, мораль та ін.

При визначенні мети управління важливий обсяг інформації, її новизна, цінність, повнота. При оцінці ситуації найбільше значення мають види інформації, що визначають можливості розробки управлінського рішення. На стадії розробки управлінського рішення і аналітичної діяльності велику роль відіграє обробка відібраної інформації, що залежить від форми її подання. В організаційно-практичній роботі щодо реалізації рішення найбільше значення мають процеси передачі інформації, швидкість передачі, своєчасність і повнота її надходження.

У фізичній реабілітації оцінка ситуації – це основа для аналізу проблем пацієнта і розробки ефективного лікування. Оцінка повинна проводитися постійно. Процес оцінки проблем пацієнтів включає в себе розпізнавання, встановлення причини порушень функціональної спроможності пацієнта. Далі треба встановити реабілітаційний діагноз. Визначення реабілітаційного діагнозу є кінцевим результатом оцінювання, тобто аналізу і синтезу інформації, отриманої при обстеженні пацієнта. Він складається на основі Міжнародної класифікації функцій (International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)).

При організації управління інформація повинна задовольняти ряду вимог. Вона повинна бути: надійною та достовірною, мінімальною за обсягом при максимумі смислового змісту; об'єктивною, відображати позитивні і негативні сторони проблеми, наповненою фактами і даними про тенденції розвитку на тривалий період часу і іншими новими відомостями.

У широкому сенсі термін «управлінське рішення» можна розуміти як заключну стадію процесу управління, як команду, що надходить до керованої системі. Управлінське рішення пов'язане з діяльністю людини, керівного іншими людьми і використовує при цьому всі свої здібності, вміння, знання та навички для досягнення поставленої мети.

Розробка управлінських рішень є визначення можливих варіантів діяльності, вибір одного з них, його конкретизацію і підготовку до здійснення на основі методів аналізу, моделювання, розрахунків, експертних оцінок, соціологічних досліджень і ряду інших. При розробці управлінського рішення необхідні:

1. Ясне бачення мети. По кожному управлінському рішення повинна ясно проглядатися зв'язок між метою управління, ситуацією і виниклою проблемою. Рішення повинно вирішувати проблему, орієнтуючись на конкретну мету управління.
2. Повнота і цінність інформації, що використовується.
3. Повнота розкриття якісних і кількісних аспектів рішення з конкретизацією окремих сторін. Залежно від характеру управлінського рішення можливий акцент на тому чи іншому боці рішення. Односторонній підхід до розробки рішення неприпустимий.
4. Оцінка результатів здійснення та ефективності рішення.
5. Ретельний аналіз ситуації, конкретних умов і існуючих можливостей розробки і реалізації рішення.

6. Наявність вказівок про те, ким, що, як і коли має бути зроблено і яким буде контроль за діями по даному рішенню.

7. Облік можливих негативних наслідків в суміжних сферах керованої системи.

Після визначення цілей необхідно знайти найбільш ефективні шляхи та методи їх досягнення. Іншими словами, якщо при визначенні цілей потрібно відповісти на питання: «Чого слід досягти?», То слідом за цим потрібно відповісти на питання: «Як найбільш раціонально досягти мети?».

Таким чином, виникає необхідність у формуванні арсеналу методів і засобів, що забезпечують досягнення цілей менеджменту. Цілі і методи менеджменту органічно пов'язані між собою і знаходяться в діалектичній єдності. Цілі обумовлюють специфіку застосування системи методів, а арсенал методів певною мірою визначає реальність досягнення поставлених цілей. В фізичній терапії складається план реабілітаційного втручання. Цілі поділяються на короткотермінові та довготермінові. Короткотермінові цілі (як правило, досягаються за 2-4 тижні). Це кроки, що використовуються для досягнення довготермінової мети. Довготермінові цілі – базуються на домені «участь» та є узгодженими з пацієнтом чи його сім'єю. Довготермінові цілі визначають кінцеву точку терапії. При досягненні довготермінових цілей пацієнт завершує терапію.

Висновки. Теоретичний аналіз літературних джерел підкреслив використання функцій менеджменту як у наукових дослідженнях так і в практичній діяльності фізичного терапевта.

Виявлена перевага можливості реального застосування менеджменту на практиці у фізичній терапії.

Визначена відмінна особливість та багатогранність у використанні функцій менеджменту у фізичній терапії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук О. Я. Ізометричні вправи у фізичній реабілітації гонартрозу / О. Я. Андрійчук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2011. – № 2. – С. 75–79. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2011_2_21
2. Лавринюк В. Є. Кардіологічні аспекти диференційованої реабілітації після перенесеної преєклампсії / В. Є. Лавринюк, Н. Б. Грейда, С. Ю. Кирпа // Молодий вчений. – 2016. – № 11. – С. 86-89. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_11_22
3. Международная классификация функционирования, ограниченной жизнедеятельности и здоровья (МКФ) Полная финальная версия. <http://www3.who.int/icf/icftemplate.cfm>

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ / ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Muyassarkhon Bakhridinova
(Taschkent, Uzbekistan)

BEGRIFF DER PRAGMATIK

Der Ausdruck Pragmatik kommt von griech. pragma "Handlung", pragmatikós "auf Handeln bezogen" und würde insofern eine jegliche Disziplin bezeichnen, die sich mit menschlichem Handeln befaßt. Eine solche Disziplin ist auch verschiedentlich konzipiert worden und heißt auf Deutsch 'Handlungstheorie'. In der Linguistik wird der Terminus Pragmatik in einem engeren Sinne gebraucht (und deswegen wird manchmal der Präzision halber auch linguistische Pragmatik gesagt). Pragmatik ist, als Disziplin der Linguistik, die Lehre vom Platz der Sprachtätigkeit im Handeln des Menschen. Ihr Gegenstand sind Sprechakte, das sind Akte der Verständigung (der Redeerzeugung und des Redeverstehens), insoweit sie von Menschen in Situationen sozialer Interaktion ausgeführt werden.

Schlusswoerter: Pragmatik, Linguistik, Systemlinguistik, Sprachsystems, Gegenstand, Semantik, Kommunikationskonventionen, Referenz, Anapher.

Innerhalb der Linguistik steht die Pragmatik neben der Systemlinguistik. Denn das, was ein Sprecher meint und was ein Hörer versteht – der Sinn einer Nachricht –, ist nur zum Teil vom Sprachsystem, das sie verwenden, bedingt. Es ist wesentlich durch die Sprechsituation mit allen ihren Komponenten und Aspekten, vor allem den Intentionen der Teilnehmer, bedingt. Die Pragmatik setzt also die Systemlinguistik, insbesondere die Semantik, voraus, und kombiniert diese mit Disziplinen, deren Gegenstand (auch) kognitive und kommunikative Akte des Menschen sind, darunter Semiotik, Anthropologie, Handlungstheorie und Kommunikationstheorie. Einige dieser Disziplinen betreiben ihrerseits Pragmatik, also ggf. nicht-linguistische Pragmatik.

Abgrenzung des Feldes

Pragmatik ist nicht klar gegen Semantik abgegrenzt. Die Idee der Unterscheidung ist jedenfalls die folgende:

Die Semantik als Teil der Systemlinguistik untersucht die Beziehung zwischen der Bedeutung eines Sprachzeichens und seiner Ausdrucksstruktur; d.h. sie untersucht Aspekte der Bedeutung, die kodiert sind.

Die Pragmatik befaßt sich mit dem Sinn von Äußerungen und folglich mit all dem, was kommuniziert wird, ohne sich aus den Regeln des Sprachsystems zu ergeben. Stattdessen ergibt es sich durch Kombination der Bedeutung mit dem Wissen über die Komponenten der Sprechsituation sowie mit enzyklopädischen Wissen.

Diese Abgrenzung nimmt also auf die Unterscheidung von Bedeutung und Sinn Bezug und sagt, auf zwei kurze Begriffe gebracht, nichts anderes als:

Bedeutung ist der Gegenstand von Semantik.

Sinn ist der Gegenstand von Pragmatik.

Die Abgrenzung ist dennoch nicht ganz trennscharf, denn sie setzt einen sauber abgegrenzten Begriff des Sprachsystems voraus. Tatsächlich sind daran aber einige Aspekte nicht hundertprozentig klar:

Unter Sprachsystem versteht man das System einer bestimmten Sprache. Können dann – wenigstens einige – universale Eigenschaften menschlicher Sprache zum Sprachsystem gehören?

Wo verläuft, innerhalb der Gesamtheit der in einer Sprachgemeinschaft geltenden Kommunikationskonventionen, die Grenze zwischen den sprachlichen und den nicht-sprachlichen Konventionen?

Wenn ein relativ enger Begriff von Sprachsystem gebildet wird, kann auch die Semantik einigermaßen sauber eingegrenzt werden. Der Effekt eines solchen Verfahrens ist, daß Pragmatik negativ definiert wird als zuständig für alle Aspekte des in der Kommunikation Übermittelten, die

nicht im Sprachsystem niedergelegt sind.¹ So erklärt es sich, daß die Pragmatik gelegentlich etwas heterogen aus diversen Teilgebieten zusammengesetzt ist, bei denen der gemeinsame Nenner nicht sogleich ersichtlich ist.

Zu den Gebieten der Linguistik, deren Zuordnung in diesem Sinne zweifelhaft ist, gehört insbesondere die Informationsstruktur von Sätzen und Texten. Diese wird gelegentlich² zur Pragmatik gerechnet. Sie fällt aus folgendem Grunde nicht unter die obige Definition: Die Informationsstruktur ist eine Eigenschaft eines – allerdings für Prosodie spezifizierten – Satzes, nicht eine Eigenschaft einer Äußerung (s. Satz vs. Äußerung).

Die Referenz eines sprachlichen Ausdrucks wird unter Zuhilfenahme einer heterogenen Menge von Feldern konstruiert, nämlich
der sprachlichen Bedeutung
des Redeuniversums
enzyklopädischen Wissens
gemeinsamer Erfahrung der Sprechakteilnehmer
der Sprechsituation.

Zur Semantik gehören die Aspekte #1 und #2 der Referenz, einschließlich der Regeln der Anapher. Wenn z.B. ein neutrales Substantiv wie Model anaphorisch mit sie aufgenommen wird, hat das nichts mit Pragmatik zu tun; denn eine linguistische Erklärung des Phänomens braucht über die Sprechsituation nichts zu wissen.

Dasselbe gilt für Operationen über das Redeuniversum: Operationen der Determination, die Referenten in Bezug zum Redeuniversum setzen, und interpropositionale Operationen, die Propositionen in Bezug zum Redeuniversum setzen, gehören zur Semantik, soweit sie eben im Sprachsystem geregelt und folglich in Nachrichten in regelmäßiger Weise kodiert sind.

Das Feld #3 gehört jedenfalls nicht zur Semantik, wiewohl die Grenze zwischen semantischem und enzyklopädischen Wissen fließend ist. Es gehört auch nicht zur Pragmatik, weil man zur Interpretation von Ausdrücken, die enzyklopädisches Wissen heranziehen, die Sprechsituation nicht kennen muss.

Das Feld #4 gehört i.w.S. zur Sprechsituation, insofern es sich um mentale Repräsentationen von Menschen in ihrer Eigenschaft als Sprechakteilnehmer handelt. Hierfür ist also die Pragmatik zuständig.

Wenn schließlich ein referentielles Pronomen, wie in das ist schön, sich auf einen Gegenstand der Sprechsituation bezieht, so muss man diese kennen, um seinen Referenten zu kennen. Das Feld #5 der Referenz gehört folglich ebenfalls zur Pragmatik.

¹ In Levinson 1983:29 et pass. wird Pragmatik ganz anders zugeordnet, nämlich nicht nur dem Sprachsystem, sondern sogar der Grammatik. Hier ist 'Grammatik' anscheinend koextensiv mit der Sprachbeherrschung einer Person.

² z.B. in der Amsterdamer Functional Grammar bzw. Functional Discourse Grammar
Kommunikation und Pragmatik

Die Pragmatik (gr. pragma bedeutet Handlung) umfasst den Bereich der Kommunikationswissenschaft, der sich mit den linguistischen Signalen und Zeichen als Ausdruck des Handelns beschäftigt; sie untersucht also das Handeln durch die Sprache.¹ Der Begriff „Pragmatik“ wurde durch die beiden Sprachphilosophen Morris und Peirce gegen Ende der dreißiger und Anfang der vierziger Jahre eingeführt, doch der Linguist J. L. Austin² bestimmte zuerst die Kategorien der Sprechakte und schrieb ihnen im Kommunikationsprozess eine besondere Bedeutung zu. Austins Überlegungen wurden von J. R. Searle³ und H. P. Grice⁴ weitergeführt; diese drei beeinflussten die Entwicklung der modernen Pragmatik.

Das Objekt der Pragmatik: die Sprechakte

Die grundlegende Voraussetzung der Pragmatik geht davon aus, dass in einer kommunikativen Situation die Gesprächspartner nicht nur allein wohl strukturierte Sätze (Syntaktik) mit angemessener Wortwahl (Semantik) verwenden, sondern dass sie beim Sprechen gleichzeitig auch reale „Handlungen“ vollziehen, die Sprechakte (speech acts) genannt werden. Die Analyse der Sprechakte bildet die Basis der linguistischen Pragmatik.

Austins Theorie der Sprechakte unterscheidet zwischen dem lokutiven, dem illokutiven und dem perlokutiven Sprechakt. Dem lokutiven Sprechakt schreibt Austin die Funktion zu, „etwas zu sagen“, d.h. etwas zu äußern, das eine morphosyntaktische Struktur (phonetischer oder phatischer Akt) und einen Sinn (rhetischer Akt) hat. Der illokutive Sprechakt, den Austin für zentral hält, hat die Funktion, „etwas zu tun“, denn alles, was man ausspricht, äußert man mit einer bestimmten Absicht (um zu drohen, zu befehlen, eine Veränderung zu bewirken,...).⁵ Der perlokutive Sprechakt entspricht den Wirkungen, die durch das Gesagte in den Empfängern ausgelöst werden.⁶

Ohne die Theorie Austins und die weiteren Entwicklungen noch weiter zu vertiefen,⁷ führt dieser einfache Bezug zu den Sprechakten zu einer wichtigen Schlussfolgerung: in einem bestimmten Kontext ist die Kommunikation Subjekt von Gradveränderungen, die nicht nur von der Haltung des Senders abhängen, sondern auch von der assertorischen Kraft der gesendeten Sprechakte.⁸ Das bedeutet, dass eine verbale Kommunikation nicht nur eine rein beschreibende Funktion hat, sondern außerdem auch eine imperative oder konative (die zur Annahme von bestimmten Haltungen oder Überzeugungen antreibt) Funktion haben kann. R. Jakobson unterscheidet sechs Funktionen der verbalen Kommunikation (referenziell, expressiv, konativ, poetisch, phatisch, metasprachlich),⁹ doch die bekanntere Klassifikation ist diejenige Searles, der fünf mögliche Typen von illokutiven Sprechakten unterscheidet:

repräsentative / assertive: beschreiben, wie sich eine Sache darstellt oder verhält (so, wie der Sprecher sie wahrnimmt), d.h. es wird eine gewisse „Wahrheit“ behauptet (z.B. berichten, behaupten, mitteilen...);

expressive: drücken einen inneren Zustand aus, ein Gefühl, eine Empfindung (z.B. danken, beglückwünschen, bedauern...);

kommissive: verpflichten sich selbst (in der Zukunft) zu einer bestimmten Handlung oder Haltung (z.B. versprechen, schwören, vereinbaren...);

direktive: möchten den Gesprächspartner zu einer Handlung bewegen oder ihn davon abhalten (z.B. bitten, befehlen, raten...);

deklarative: bewirken eine Veränderung des bisher bestehenden Zustands (z.B. ernennen, taufen, verzeihen...)

Diese fünf Formen illokutiver Sprechakte verdeutlichen, dass die Sprache in allen ihren möglichen Ausdrucksweisen nicht nur dazu dient, etwas zu beschreiben, sondern vor allem dazu, etwas zu verändern. Die Sprache ist mit einem „pragmatischen“ Charakter ausgestattet.

Textstrategie und Pragmatik

Ein anderer wichtiger Aspekt aus pragmatischer Perspektive ist die Kommunikationsstrategie, d.h. die Anordnung und Hierarchie, mit der alle linguistischen Elemente in einer Aussage kombiniert werden. Das Gelingen einer Kommunikation hängt sehr oft von der Kommunikationsstrategie ab. Zwei Anekdoten mögen das illustrieren.¹⁰ Die erste erzählt von zwei Mönchen, die im Garten des Klosters fromm das Brevier beten; während der eine in die Lektüre der Psalmen vertieft ist, betet der andere mit einer Zigarette im Mund. Als der erste seinen Freund so sieht, bemerkt er: „Ich habe den Oberen gefragt, ob ich beim Beten rauchen darf und er hat es mir nicht erlaubt. Warum hat er es aber dir erlaubt?“ Darauf antwortet ihm der andere: „Du hast dein Anliegen gegenüber dem Oberen schlecht formuliert. Ich habe nicht gefragt, ob ich während des Betens rauchen darf, sondern ob ich beten darf, während ich rauche und natürlich ist es mir erlaubt worden, weil man doch in jeder Situation beten soll!“ Die Frage des zweiten Mönchs war strategisch gut überlegt und hat daher zum gewünschten Effekt geführt.

Die zweite Anekdote beschreibt ein Ereignis im Vatikan, bevor das interreligiöse Gebetstreffen in Assisi im Jahr 1986 in Gegenwart des Papstes Johannes Paul II stattfinden sollte. Man suchte nach einem Slogan für dieses Treffen und ein Vorschlag lautete so: „Auf nach Assisi, um zusammen zu beten!“ So formuliert war das Motto etwas problematisch, denn die enge Verbindung von „beten“ und „zusammen“ konnte als synkretistische Idee missverstanden werden, die die Kirche nicht zulassen würde. Das Problem wurde dadurch gelöst, dass einfach nur die Worte umgestellt wurden: „Auf nach Assisi, zusammen, um zu beten!“ Die Umstellung des Adverbs bedeutete gleichzeitig auch eine Veränderung in der Kommunikationsstrategie.

Verben wie versprechen oder lossprechen enthalten zugleich innere, pragmatische Implikationen. Das Gewicht einer Aussage im Evangelium in der Art: „Mein Sohn, deine Sünden sind dir vergeben“ (Mk 2,5) ist offensichtlich. Andere Äußerungen erhalten ihren pragmatischen Gehalt vom Kontext her, so dass ein einfacher Ausruf: „Was für eine Kälte!“ in einer bestimmten Kontextsituation ein Befehl sein könnte, das Fenster zu schließen. Mit anderen Worten: die Bedeutung eines Textes ist nicht nur mit dem gegeben, was gesagt wird, sondern hängt auch von dem ab, was gesagt werden will, d.h. von der Aktion (und Wirkung) her, die eine bestimmte Äußerung in ihrem Kontext entwickelt. Ein Beispiel für eine Aktion, die durch den besonderen kommunikativen Kontext hervorgerufen wird, findet sich im sechsten Kapitel der Promessi Sposi. Alessandro Manzoni beschreibt die Begegnung zwischen dem einflussreichen Landherrn Don Rodrigo und dem armen Ordensbruder Fra Cristoforo, der zwei junge Verlobte vor den Schikanen des mächtigen Don Rodrigo schützt:

„In welcher Angelegenheit kann ich Ihnen gehorchen?“ sagte Don Rodrigo und stellte sich in der Mitte des Saales auf.

Auch wenn A. Manzoni nicht gesagt hätte, was diese Worte wirklich bedeuteten (in den folgenden Zeilen trägt er die Erklärung nach), hätte ein kompetenter Leser die pragmatische Absicht dieses Textes dennoch erfasst. Die Frage an sich ist sowohl von der Formulierung als auch vom Inhalt her sehr höflich und respektvoll, die pragmatische Absicht ist hingegen von einer ganz anderen Art; sie wird in der Kommunikationssituation dadurch deutlich, dass Don Rodrigo als aufrecht stehend in der Mitte des Saales beschrieben wird. Eigentlich bedeutet daher seine Frage: „In welcher Angelegenheit kann ich Ihnen gehorchen?“ vielmehr: „Pass auf, wer hier vor dir steht! Wäge deine Worte ab! Sieh du doch selbst zu!“

Dieses Beispiel zeigt, dass die Leser/Hörer, um zur Bedeutung einer Aussage vorzudringen, nicht nur auf den Inhalt der Sätze und des Textes achten müssen, sondern auch die eigentliche Funktion bzw. die Wirksamkeit einer Aussage in einem bestimmten kommunikativen Kontext mit einbeziehen müssen. Derselbe Inhalt (wie z.B. in welcher Angelegenheit kann ich ihnen gehorchen?) kann in unterschiedlichen Kommunikationssituationen völlig andere pragmatische Funktionen erhalten.

УДК 811.11

*Олексій Білоконь
(Вінниця, Україна)*

ЕВФЕМИЗМИ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ МЕДІА ТЕКСТАХ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Вивчення евфемії в даний час є актуальною лінгвістичною проблемою, адже процеси утворення евфемізмів як слова або виразу, якими замінюють у мові грубе, непристойне, з неприємним забарвленням слово, відбуваються надзвичайно інтенсивно, про що свідчить широке використання евфемістичних одиниць в текстах ЗМІ.

Ключові слова: *евфемія, табу, антифраз, мейоз, літота, перифраз.*

Евфемія розглядається як складне і багатогранне мовне явище, що мають три аспекти: соціальний, психологічний і лінгвістичний. Найбільш важливою особливістю є лінгвістичний. Лінгвістичний сенс евфемізмів полягає в тому, що вони здатні приховувати, затушовувати, вуалювати явища, мають в суспільній свідомості свідомо негативну оцінку.

Найважливішим аспектом досліджень евфемізмів стає проблема джерела становлення їх, при якому формування евфемізмів зв'язується з таким явищем, як табу. Слово «табу» пояснюється як етнографічне поняття, закон, релігійна заборона, що накладається на будь-який предмет, дію, слово і т.п.

У науковій літературі існує кілька концепцій, які пояснюють функціонування, походження і зміст табу.

Розглянемо евфемізми, використання яких диктується міркуваннями етичного порядку. На даному етапі розвитку суспільства предметно-понятійні сфери заборон в різних мовах в цілому збігаються, хоча є деякі розбіжності, пов'язані зі специфікою національних культур, історією, соціальними та економічними відмінностями. Через табу виникли кілька груп евфемізмів, в цілому вони охоплюють такі:

Евфемізми, що вживаються замість імен фантастичних уявних істот.

Сюди, наприклад, в англійській мові відносять такі заборонені слова, які позначають поняття «диявол», devil, в англійській мові відбувається вживання наступних слів і словосполучень: the black man, the father of lies, the prince of evil.

Евфемізми, що вживаються замість імен отруйних комах.

У народі здавна були евфемізми, які замінюють імена отруйних (жалючих) комах, оскільки існує повір'я, що якщо вимовити назву такої комахи, то вона заподіє шкоду людині. В англійській мові можна виділити наступні приклади: black widow (чорний павук – «чорна вдова»), deaf adder (неотруйна змія), bom, Moloch (ящірка) і т.д.

Евфемізми, що пом'якшують різні види дискримінації (old = senior, mature і seasoned і ін.);

Евфемізми, засновані на принципі табування (евфемізми, засновані на забобонний страх перед хворобою, смертю і т.д.): moonchild (людина народжена під сузір'ям Рака) замінило слово cancer, що викликає асоціації з хворобою. В даному випадку використовується метафора, в якій повністю відсутні семи, пов'язані з хворобою і смертю.

Евфемізми, що підвищують престиж окремої професії (undertaker - funeral director; а janitor – environmental hygienist);

Евфемізми, що відволікають увагу від негативних явищ дійсності, а також агресивні військових дій: involvement і conflict замінили aggression і war; а bombing- limited air strike або air support [3, с. 11].

Евфемізми володіють величезним маніпулятивним потенціалом, який використовується в мові ЗМІ. Маніпулятивні евфемізми або ховають дійсний стан речей, або ж демобілізують громадську думку, тому, що пом'якшена, нейтральна семантика не викликає у свідомості реципієнта відповідного дратування на відміну від прямої номінації. Засоби масової комунікації – преса, реклама, телебачення, створили особливу культуру евфемізмів, які зображують світ у відносно привабливішій та кращій формі ніж він є. Війна та політика, що мають великий вплив на увесь світ, у першу чергу, являють собою актуальні теми для створення евфемізмів. Досить частотним є використання евфемізмів у мові реклами [1, с. 33].

Способи утворення евфемізмів в багатьох мовах практично однакові. Основні способи утворення наступні:

1. Запозичення з Латинського і Грецького. Це спеціалізовані слова, значення яких не очевидно: illegal substances (= Drugs); to micturate (= to piss); to rebate (= bribe); senior (= elderly); halitosis (From lat. Halitus - breath); and the psychiatric disorder (= love).

2. Розширення значення: growth (= cancer); relationship (= affair); residents (= prisoners); assets (= enemy targets).

3. метонімічне перенесення: на парканах може бути напис "To stop here is not allowed ", де 'to stop' використовується в значенні туалет.

4. Метафоричне перенесення: blossom (= pimple); theater of operations (= Battlefield); weeding books from libraries (= censorship).

5. Антифрази, коли говорять про неприємні запахи: "what a perfume! "замість" what a stink! "

6. Використання негативних префіксів: underprivileged (= Poor); disabled (= crippled); to disimprove (= to make worse); to deselect (= to exclude).

7. Аббревіатура: KIA (= killed in action); big C (= cancer).

8. Adaptations (Уподібнення): cripes (= Christ), gosh (= good gracious).

9. Довгі перифрази: differently abled (= crippled, disabled); visually impaired (= blind); physically different / challenged (= crippled).

10. Навмисна двозначність, яка з'ясовується в подальшому контексті: to go somewhere (to the toilet room); budding romance (affair).

11. Навмисне використання неточних назв: a) generosity (= Wastefulness); gourman (= glutton); invent (= lie); b) Мейоз — зміна на інше слово, що виражає неповну дію або властивість: to stop the membership in the organization (= to exclude from the party); plump (= fat); unclean (= dirty) [2, с.77].

Розглянувши вище наведені способи утворення і функції евфемізмів можна прийти до висновку, що соціально значущі теми та сфери сприяють розвитку і подальшому формуванню евфемізмів в англійській мові.

Таким чином, евфемізми є найбільш прийнятними способами подолання комунікативних конфліктів. Суспільство прагне уникнути незручних, дискомфортних ситуацій. також використання евфемізмів в мас-медійних текстах пояснюється збільшеним увагою соціуму до способів впливу на суспільну свідомість.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бессарабова Н.Д. Метафора и образность газетно-публицистической речи / Н.Д.Бессарабова // Поэтика публицистики / под ред. Г.Я.Солганика. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – С.21–34.

2. Лиса Н.С. Структурні та лінгвопрагматичні особливості рекламного знака : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Н.С.Лиса. – Львів, 2003. – 18с.

3. Aitchison, J. Words in the Mind. – Oxford: Blackwell Publishers, 1994. – 221 p.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, старший викладач Волкова С.В.

УДК 81'373.612.2

*Татьяна Громова
(Мозырь, Беларусь)*

РЕАЛИЗАЦИЯ БАЗОВОЙ МЕТАФОРЫ «МИР – ТЕКСТ» В ЯЗЫКЕ ПУБЛИЦИСТИКИ

В статье рассматривается функционирование базовой концептуальной метафоры «Мир – Текст» в языке средств массовой информации. Проанализированы контексты, демонстрирующие функционирование исследуемой глобальной метафоры, приведены примеры её различных вариаций. Сделан вывод, что на месте лексем, ассоциативно связанных с понятием «текст», могут быть названия любых реалий газетно-журнального стиля, которые можно «прочитать» / «написать». Наиболее характерными концептами, подвергающимися метафорическим репрезентациям в рассмотренных вариациях, являются «игра», «политика», «мир», «жизнь».

Ключевые слова: метафора, базовая метафора, метафоризация, метафорическая модель, публицистический стиль, текст.

The article deals with the basic conceptual metaphor “The world, a text”, its functioning in the genre of mass media. The contexts reflecting the functioning of the researched global metaphor have been analyzed, and the examples of its variations have been presented. The collected material allows us to conclude that in the place of the “text” or lexemes semantically connected with this term, can be unit names of any phenomena of mass media reality that can be “read” / “written”. And the most frequently used concepts that are exposed to the metaphorical representations in the considered variations are “game”, “politics”, “world”, “life”.

Key words: metaphor, basic metaphor, metaphorization, metaphoric pattern, journalistic style, text.

Изучение метафор в языке научного описания стало возможным именно благодаря разработке проблематики концептуальной метафоры. В современной когнитивистике одним из самых перспективных направлений является описание метафорических моделей. [1, с. 57]

Метафора является неотъемлемой частью мыслительной и языковой сфер человеческого бытия, чем и объясняется постоянный интерес ученых к исследованию этой проблемы. Несмотря на то, что за последнее время появилось достаточно много публикаций, посвященных проблеме изучения метафоры, ряд вопросов относительно феномена метафоры остаётся актуальным.

Цель нашей работы заключается в выявлении лингвокогнитивных свойств контекстов, воспроизводящих в том или ином виде метафорическую модель «Мир как Текст» в языке публицистики.

Материалом для исследования послужили тексты, посвящённые описанию различных событий общественно-политической жизни общества, найденные с помощью интернет-ресурсов и возможностей Национального корпуса русского языка (www.ruscorpora.ru).

В настоящее время изучение текстов, посвященных описанию и комментированию общественных мероприятий в средствах массовой информации, продолжает сохранять актуальность. Публицистика – это литература по политическим вопросам современности. Такого рода тексты отличаются разнообразием и языковым оформлением. Жанрово-тематическое многообразие газетно-публицистического стиля определяет необычайную широту и разнообразие его лексики.

Базовая метафора «Мир как Текст» находит своё воспроизведение при описании явлений экономического, политического, культурного и иного характера.

Так, в приведенных ниже примерах важность внешней политики, кино как явления описывается при помощи сравнения данного явления с «азбукой»: *Страны, которые находятся по соседству, должны развивать свои отношения. Это азбука внешней политики. Тот, кто говорит, что это не так, просто ничего в ней не понимает.* (Учения НАТО в Латвии не станут ответом на «Запад-2009» // РИА Новости, 2009.11.23); *Очень много русского кинематографа вошло в мировую азбуку кино.* (Виктория Иванова. Дэвид Митчелл: «В XIX веке Россия выиграла битву в литературе» // Известия, 2013.09.11); *При этом здесь американцы продемонстрировали свое исключительное владение предметом – сама священная неведомая демократия стала синонимом «американской модели развития» и более того – американской азбуки жизни.* (Станислав Белковский, член правления Совета по национальной стратегии. Политолог Станислав Белковский: России пора распрощаться с Внешним управляющим // Комсомольская правда, 2004.01.19)

Базовая концептуальная метафора «Мир как Текст» реализуется и в примерах следующего рода: *Сюжет игры простой: Владимир Путин созывает пресс-конференцию в Кремле, чтобы сообщить, что России предстоит европеизация в сфере игровой индустрии.* (Ирина Юзбекова. Путин vs зомби: новая игра выйдет к Хеллоину // РБК Дейли, 2013.09.26); *Весь сюжет игры и построен на реальных событиях, которые были во времена Великой Отечественной войны.* (Илья ИГНАТОВ. В Благовещенске пройдет «Зарница» в стиле Encounter // Комсомольская правда, 2010.09.23). Подобная метафорика способствует осмыслению политического процесса как литературного произведения: и то, и другое имеет свою структуру, участников и свой «сюжет» (развёртывание событий в пространстве и времени), где каждый этап развивается и проходит по своим правилам.

В большей степени в языке средств массовой информации происходит постоянное информирование населения о тех или иных общественно-политических, спортивных, культурных событиях и пр. Предлагаемая масс-медиа информация зачастую направлена на эмоционально-экспрессивное воздействие на адресата. Именно поэтому средства выразительности, используемые в данном виде дискурса, как правило, имеют оценочный характер и являются стилистически окрашенными.

Нами также были выявлены контексты, в которых спортивная «жизнь», сравнивается со «страницей», которая имеет свою историю и развитие. Ср.: *Он – давний друг старорусских*

*футболистов , часто приезжает в наш город, чтобы теплыми словами поддержать любителей футбола, рассказать молодежи о ярких **страницах спортивной жизни**.* (Георгий Рыбаков. Наши в Питере (2013.05.23) // «Новгородские ведомости», 2013); *Впрочем была у Роджера и еще одна веская причина, чтобы перевернуть очередную, уже вторую **страницу своей жизни в гонках**.* (Владимир Маккавеев. Четыре жизни Серого Роджера (2002) // «Формула», 2002.05.15).

Базовые метафоры зачастую превращают информативное описание событий в нечто, способное привлечь адресата самой манерой подачи происходящего от лица журналиста или ведущего. В следующих примерах можно наблюдать ещё одну из распространённых репрезентаций анализируемой базовой метафоры, где «социум» метафорически номинируется как «читающий мир»: *В прошлом году одна нью-йоркская газета оповестила **читающий мир**, что одна французская рантьерша, наскучив жизнью, выдумала новое средство удалиться от света: заказала подводную лодку и решила прожить остаток жизни в глубине океана.* (неизвестный. Разные известия (1903.04.06) // «Новости дня», 1903); *«Достоевский – нерусский писатель»: в этой каверзной логике предлагалось обсудить личность и творчество создателя самых что ни на есть русских романов, ставших для всего **читающего мира** национальным культурным паролем.* (Чем вас обрадовал и чем огорчил телеэкран на минувшей неделе? // Труд-7, 2005.03.17); *Поэтому и неудивительно, что в Великобритании появился мальчик, от интереса к которому сходит сума весь **читающий мир**.* (Юферова Ядвига участник парламентских слушаний. Непризнанный гений - непроданный гений // Труд-7, 2000.10.24).

В своей речи теле- и радиоведущие, журналисты озвучивают, разъясняют и дают оценку происходящему в конкретном событии. Их речь нередко спонтанна и неподготовлена, где мы и обнаруживаем новые индивидуально-авторские метафоры, в числе которых находит свое отражение и исследуемая нами базовая метафора «Мир – Текст»: *Далее следовала непечатная **игра слов**, характеризующая, по мнению моего знакомого, тех, кто платит «реальные бабки» за голоса избирателей* (Олег Головин. Коллективный Маугли (2003) // «Завтра», 2003.08.13); *Долой голую, нищую – **поэзию машин**, гигантских сооружений и бешеную победу пространства, «всеприсутственность» воспеваем мы.* (неизвестный. Современный башмак и Венера (Диспут «Мишень») (1913.04.06) // «Голос Москвы», 1913).

В результате проведенного анализа мы пришли к выводу, что базовые метафоры играют значительную роль языке средств массовой информации. Именно они дают оценку спортивных, политических, культурных и общественных событий, тем самым предоставляя материал для изучения функционирования концептуальных метафор.

Проанализированный материал показывает, что различные вариации метафорической модели «Мир – Текст» активно функционируют в репортажах и комментариях общественной, культурной, экономической направленности. Метафоризации подвергаются термины, описывающие спортивные мероприятия, политические события и их участников. А наиболее характерными концептами, подвергающимися метафорическим репрезентациям в рассмотренных вариациях, являются «игра», «мир», «жизнь», «политика».

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Сенцов А. Э. Концепт будущего в программах политических партий (на материале программ партий «Единая Россия» и «Патриоты России») / А.Э. Сенцов // Вестник ТГУ. Философия. Социология. Политология. – Томск, 2010. – №3 (11). – С. 55-60
2. Электронный ресурс. – Режим доступа: www.ruscorpora.ru

*Вікторія Ісаєва
(Ізмаїл, Україна)*

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ

У статті розкриті основні характеристики релігійного дискурсу. Описані типи літературної форми релігійного дискурсу, зазначається важливість біблійного дискурсу матеріалом якого є тексти з Біблії.

Ключові слова: *релігійний дискурс, літературний дискурс, архаїзми, профетична мова.*

У сучасній лінгвістиці поняття «дискурс» ще не отримало однозначного визначення. Цей феномен все ще є дискусійним і знаходиться в центрі досліджень різноманітних наукових дисциплін: лінгвістики, семіотики, семіології, соціології, когнітивної антропології, філософії мови, методології науки, літературознавства, мовознавства та ін.,

М. Стаббе виділяє три основні характеристики дискурсу: 1) в формальному відношенні це – одиниця мови, яка за обсягом перевершує пропозицію, 2) в змістовному плані дискурс пов'язаний з використанням мови в соціальному контексті; 3) за своєю організацією він діалогічний [8, р. 1]. В. І. Карасик вказує на логічний зв'язок між першим і другим пунктами цього визначення: «вивчення мовних утворень, що перевершують пропозицію, розуміє під собою аналіз умов соціального контексту» [2, с. 228]. Тому аналіз дискурсу є міждисциплінарною областю знання, яка знаходиться на стику лінгвістики, соціології, психології, етнографії, літературознавства, стилістики та філософії.

Г. Г. Почепцов виділяє два види літературної форми релігійного дискурсу: молитва і проповідь. Учасниками першого типу комунікації виступає Бог і людина, що звертається до нього, а учасниками другого типу комунікативного акту виступають священнослужителі та парафіяни [5, с. 93-94]. В. І. Карасик визначає стратегії релігійного дискурсу відповідно до його цілей і жанрів: молитовна, сповідальна, що закликає, що роз'яснює і обрядова. Ці стратегії реалізуються в молитвах у вигляді щирого звернення до Бога (прохання, покаяння, вихвалання і дяка), проповідях, які є тлумаченнями священного тексту і обрядів, які є додатковим компонентом деякої дії (вінчання, відспівування, конфірмація, відлучення від церкви і т. ін.) [2, с. 272]. Однак ми вважаємо, що термін «дискурс» можна застосувати до англомовних версій біблійних текстів, оскільки ці тексти (форма письмової мови) пов'язані з сучасним життям тим, що вони «налаштовуються» з часом і активно використовуються в суспільстві [4; 8]. Так, М. Фуко виділяє соціально-історичну складову дискурсу, визначаючи його як фрагмент історії [7, р. 117].

Якщо в релігійному дискурсі агентами є священнослужителі, а клієнтами – парафіяни, то в біблійному дискурсі агентами виступають автори (творці) англомовних версій Біблії, представники християнської релігії, а клієнтами – читачі, які переважно належать до християнських конфесій. З метою підключити до поля спілкування на біблійній основі більше учасників, долучити їх до християнської конфесії в сучасних англомовних біблійних текстах використовується інклюзивну мову [5, с.30], за допомогою якої виробляються субституції стилістично забарвлених архаїзмів, а також слів, які з плином часу набули негативні конотації [1, с.22].

Хронотоп в релігійному дискурсі чітко окреслений як простір, де втілюється релігійний дискурс, виступає храм, що використовується для богослужінь і релігійних обрядів. Для проповідей і обрядів час також фіксований: відведений час служби в храмі. Біблійний дискурс, як і молитва (особливий тип релігійного дискурсу), різко відрізняється за своїми просторово-тимчасовим координатами. Біблійні тексти можна читати в будь-які часи і в будь-якому місці. За своїми цілями біблійний дискурс частково збігається з релігійним дискурсом. Прочитання біблійних текстів, крім своєї пізнавальної функції, в деяких випадках може також призводити до прилучення до віри в рамках певної конфесії (не тільки в проповідях, а й в біблійних текстах є заклик до віри і покаяння, для науки та затвердження в вірі і доброчесності). У біблійному дискурсі, як і в будь-якому іншому дискурсі, міститься

вся інформація про цінності життя. Певна їх частина зводиться до цінностей віри: визнання Бога, усвідомлення гріховності людської природи і чесноти розуміння гріха і чесноти.

Говорячи про цінності біблійного дискурсу, слід звернути увагу на ключові культурні концепти цього дискурсу: GOD, FAITH, HOPE, LOVE, LIFE, DEATH. Цей список можна продовжити, оскільки Біблія містить в собі повну інформацію про світ, людину та її вчинки. Можна виділити наступні стратегії біблійного дискурсу: 1) оповідання, діяння, 2) притчі, іносказання, 3) послання, 4) різного роду молитви. Матеріалом біблійного дискурсу є біблійні тексти англомовних версій, створені на основі прецедентних текстів, текстів Святого Письма, написаних профетичними мовами. Мови, на яких вперше було викладено або записано, а згодом канонізовано те чи інше віровчення, стали називати «пророчими» (профетичними) або «апостольськими» (посланницькі). Пророчі і апостольські мови були першими культовими (ритуальними) мовами, оскільки вони використовувалися в богослужінні. Стаючи сакральними (священними) в силу неконвенціонального сприйняття, вони поступово виходили із загального вживання і з часом ставали мовами певного культу (мертвими мовами) [8, с. 27]. Біблійні тексти – одним з видів релігійних текстів, мають сакральність. Поняття «сакральні тексти» з'явилося в лінгвістиці для позначення практично всіх видів релігійних текстів [1, с. 30].

В. Г. Адмони під сакральністю розуміє певне дистанціювання від утилітарної мови [1, с. 28]. На думку І. В. Рудик, сакральні тексти «завершені, закінчені, їх елементи не підлягають подальшому розвитку, вилученню або заміні. Це означає, що вони не можуть бути переглянуті, ні піддані подальшому розвитку, а тільки витлумачені» [6, с. 60]. Тим самим тексти Біблії є найяскравішим зразком закритих систем. Дійсно, тексти Біблії, написані на профетичних мовах, є закритими системами, чого не можна сказати про тексти, написаних народними мовами (англійською в даному випадку). Представлений в роботах Е. В. Михайлової аналіз чинників, що впливають на створення англомовних версій Біблії, показав, що біблійні тексти англійською мовою (Старий Завіт і Новий Завіт) налаштовуються синхронно з часом і епохою, щоб бути зрозумілими сучасному на той момент часу адресату [4, с. 161].

Таким чином, спираючись на існуючі визначення дискурсу і англомовний біблійний дискурс як тексти англомовних версій Біблії, що розглядаються в сукупності основних параметрів і біблійного контексту в цілому, можна виділити, що матеріалом біблійного дискурсу є біблійні тексти англомовних версій, при цьому вивчення мовних утворень, що перевершують пропозицію, розуміє під собою аналіз умов соціального контексту. Така дефініція, на нашу думку, є підходящою для можливих різноманітних досліджень англомовних біблійних текстів в лінгвокультурологічну аспекті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Система форм речевого высказывания / РАН Ин-т лингв. исслед. – СПб., 2004. – 153 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2012. – 477 с.
3. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. – Одесса: Латстар, 2012. – 288 с.
4. Михайлова Е. В. Лингвокультурологический анализ англоязычных версий Библии в диахронии // Вестн. СевГТУ. Филология. – Севастополь, 2015. – Вып. 61. – С. 161-168
5. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. – 2-е вид., доп. – К.: Видавничий центр «Київський університет», 2014. – 308 с.
6. Рудик И. В. Англоязычная проповедь как специфический вид речевого акта (фоностилистическое исследование): Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 2015. – 207 с.
7. Foucault M. The Archaeology of Knowledge. – London: Routledge, 2012. – 189 p
8. Stubbs M. Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. Oxford: Blackwell, 2013. – 272 p.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Вдовенко Т.О.

Durdona Karimova
(Tashkent, Uzbekistan)

LISTENING COMPREHENSION AND SUB-SKILLS IN EFL

The article gives a brief overview of a listening skill and introduces the main sub-skills to be utilized in practicing listening in English as a foreign language classroom.

Key words: *listening comprehension, listening for gist, extensive listening, specific information, detailed information, predicting*

Listening is one of the receptive skills and as such, it involves students in capturing and understanding the input of English. Reading, the other receptive skill, involves students in understanding and interpreting the written word. Listening is probably more difficult than reading because students often recognise the written word more easily than they recognise the spoken word. Furthermore, when reading, students can go back and reread a phrase whereas with listening they only get one chance. With reading, the reader sets the pace whereas with listening, it is the speaker or recording that sets the pace. Because of these issues, many students find listening difficult. Listening tasks can be very disheartening and demotivating, especially if students have had a previous negative experience. It is therefore important to give our students plenty of opportunities to practise the skill of listening in a supportive environment that helps them to learn. We need to design tasks that help them learn rather than merely testing their abilities. This means that we guide them through the recording, pre-teach language and highlight the essential points of the recording. This is in contrast to testing, where the teacher simply plays the recording and the students listen and answer questions.

We can help learning through a variety of methods including preparing students carefully for the listening activities they are about to do, pre-teaching difficult language, by choosing a recording that is suitable for their level. Techniques for teaching listening can be found in this chapter.

Before describing how to approach a listening activity, let us look at the skills and sub skills associated with listening:

Listening for gist

This is where somebody listens in order to get the main idea of what is being said without focusing on specific details and without hesitating over unknown words. For example, a native English speaker says to a non-native English speaker: “would you like to join us for dinner one evening?” In this instance, it is important that the listener understands (s) he is being invited to dinner. It is not essential for the listener to understand every word. If the words “join us” are new to the listener, we would hope that (s) he can still recognise the statement as an invitation, i.e. (s) he is listening for gist.

Students are often reluctant to practise listening for gist; many of them think it is essential to understand every word that is said. Many would argue that this is so, but it is essential for students to master the skill of listening for gist; if not, they will find it very difficult to converse with native speakers of English. Gist listening prepares students for real life situations. Remember that with gist listening, the aim is to practise listening, not to study language. Of course, you can follow up the gist listening phase with other activities that help develop language skills.

Gist listening activities include asking students to listen to a recording and to tell you whether the speakers are generally in agreement or not or to tell you whether the speaker’s opinion is negative or positive. Students can merely listen to a recording and tell the teacher what the main topic is.¹

¹ http://pdfdatabase.com/teaching-english-with-information-technology_page2.html

Extensive listening

This involves students listening for long periods and usually for pleasure. If a student chooses to watch a film in English or to listen to a recording of a novel being read, this would be extensive listening. This type of listening is rarely practised in the classroom.

We tend to assign tasks rather than allowing students to simply listen.

Listening for specific information

This is where we listen to specific information and disregard the rest. For example, recently I was very interested in Paul McCartney's divorce. When the news was on the television, it was generally running as background noise. As soon as McCartney's name was mentioned, I stopped whatever I was doing and listened to the news. I was listening to specific information.

Listening for detailed information

This is the type of listening you engage in when listening to announcements in a railway station or when listening to directions in a street. You are listening intensively in order to understand all information given.²

Predicting

When we are listening in our mother tongue, we are constantly predicting what is going to come next. This action of predicting helps us understand the thread of the discourse. Start encouraging your students to predict; you can even do this at low levels. For example, if you are about to listen to a recording of Richard Branson talking about his life, before listening you can ask students what things they think he will mention. Possibilities include sports, ballooning, Virgin, etc. Students can listen to check whether their predictions are correct.

You can also do a prediction exercise during the listening task. You can stop a recording at appropriate points and ask your students what they think will come next, e.g. when listening to a song with a simple rhyme, stop and ask students to guess the final word in the sentence that completes the rhyme. When listening to instructions for a recipe, the final phrase might be "serve up and enjoy!" Stop the recording before the phrase and ask students what they think will be said.

Your students will need practice in all of the above sub-skills if they are to become truly proficient. Extensive listening is more difficult to organise in class and is not the best use of time. You can however, encourage your students to do this outside the classroom.³

REFERENCES

1. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и теория школьного учебника – М.: Русский язык, 1977 – 288 с.
2. Бугаев Н.И. Обучение – это общение // Народное образование Якутии. – 1992. – №2. – С.37-49.
3. Ж.Жалолов. Чет тил ўқитиш методикаси. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – 368 б.
4. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактических исследований. – М.: Педагогика, 1982.
5. Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку (на англ. яз.) Учебное пособие. – Л.: Просвещение, 1975. – 312 с.
6. Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 224 с.
7. Электронный ресурс. – Режим доступа: http://pdfdatabase.com/teaching-english-with-information-technology_page2.html
8. Шевченко М.А. Методика преподавания английского языка для студентов iii курса английской филологии. СГИИЯ. – Самарканд, 2005
9. Penny Ur. A Course in Language Teaching. Practice and Theory. Cambridge University Press.

² Шевченко М.А. Методика преподавания английского языка для студентов III курса английской филологии. СГИИЯ. Самарканд 2005.

³ Penny Ur. A Course in Language Teaching. Practice and Theory. Cambridge University Press.

САМООБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена проблеме самообразования студентов юридических факультетов. Усиление внимания к процессу иноязычной подготовки в неязыковом учреждении высшего образования (УВО), а главное ее результату – формированию иноязычной компетенции – это объективная необходимость, обусловленная требованием времени, рынка труда и являющаяся залогом эффективности профессионального образования.

Ключевые слова: *учреждение высшего образования, самообразование, иностранный язык, профессиональное образование, формирование иноязычных навыков, профессионально-ориентированные технологии, непрерывность обучения, инновационные технологии.*

The article is devoted to the problems of self-education of law students. The key to the effectiveness of vocational education is to increase attention to the process of foreign language training in a non-linguistic institution of higher education, as well as to the formation of foreign language competence, which is due to the demand of time and the labor market.

Keywords: *institution of higher education, self-education, foreign language, vocational education, development of foreign language skills, vocational-oriented technologies, innovative technologies, lifelong learning.*

В задачи высшей школы входит подготовка специалистов с достаточным уровнем ключевых компетенций для эффективного продолжения в дальнейшем своего профессионального и личностного самосовершенствования в рамках непрерывного образования. Самостоятельной работе со студентами в современных учебных программах по иностранному языку уделяется достаточно большой объем часов, как для аудиторной, так и для внеаудиторной работы. Большой удельный вес данного вида учебной деятельности требует поиска новых форм работы, что, с одной стороны облегчается разнообразием и доступностью интернет ресурсов, а с другой стороны, осложняется необходимостью четкой организации самого процесса и системы контроля над выполнением заданий, степенью самостоятельности и оригинальности их выполнения. Такое пристальное внимание развитию самостоятельной деятельности студентов УВО на занятиях по иностранному языку не случайно. Поиск новых методов работы в аудитории и вне ее связан с переходом на парадигму личностно-ориентированного обучения. Особенно это актуально в сфере обучения деловому общению, так как именно в профессиональной сфере будущему специалисту понадобится способность к переносу навыков и умений эффективного речевого и коммуникативного поведения в идентичные ситуации профессионального общения.

Обучение навыкам самообразовательной деятельности позволяет в будущем молодому специалисту самостоятельно решать разнообразные языковые задачи в сфере своей профессиональной деятельности. Реализация концепта самостоятельной деятельности по овладению иностранным языком позволяет поддерживать и развивать систему непрерывного языкового образования, обеспечивает учащемуся возможность самостоятельно поддерживать и совершенствовать свой языковой уровень в различных учебных ситуациях в условиях варьируемого учебного контекста, разнообразия образовательных систем, изменяющихся социальных потребностей в области иностранных языков.

Важно отметить, что эффективность самостоятельной деятельности касается не только академических успехов учащихся, но также показателей развития их интеллектуальной самостоятельности и креативного мышления.

Мы рассматриваем обучение самостоятельной деятельности на иностранном языке в контексте аудиторного практического занятия, управляемой самостоятельной работы,

учебной языковой практики, работы дома, что соответствует нашему пониманию сути непрерывности обучения. Как показывает опыт, более высокий уровень сформированности навыков самостоятельной деятельности обеспечивает студентам более успешное решение моделируемых профессиональных задач в сфере делового общения. Именно в этой сфере провалы и коммуникативные неудачи наиболее заметны и чреватые последствиями [1; 22].

Обучение профессиональному английскому языку осуществляется нами на основе коммуникативного системно-деятельностного подхода, который предполагает:

- 1) единство целей, процесса и методики обучения иностранному языку;
- 2) сочетание практической направленности с систематизацией языкового и речевого материала в сознании студентов;
- 3) соединение активной коммуникативности с сознательным анализом родного и иностранного языков и опоры на речевой опыт обучаемых;
- 4) системность в организации обучения всем видам речевой деятельности;
- 5) эффективное управление контролируемыми и самостоятельными формами работы;
- 6) применение интенсивных методик обучения и использование инновационных технологий;
- 7) индивидуализация процесса обучения.

В своей практике мы используем интегрированную технологию, включающую в себя педагогику сотрудничества и дифференцированные задания. Данная технология способствует усилению профессиональной направленности, усилению опыта познавательной деятельности, умению самостоятельно конструировать свои знания, позволит сформировать у студентов способность к самооценке, научит принимать решения и отвечать за них.

Управляемая самостоятельная работа осуществляется по следующим направлениям:

1. научно-исследовательская работа: руководство подготовкой докладов для участия в конференциях по направлению специальности;
2. подготовка студентов к участию в конкурсе презентаций на английском языке (презентационные навыки);
3. подготовка учебно-методических материалов для дополнительной работы, а также заданий для самостоятельной работы;
4. разработка комплексных кейсов, работа со статьями, отчетами, видео- и аудиоматериалами, решение проблемных задач, перевод, реферирование по тематике курса.

Внеаудиторная самостоятельная работа по иностранному языку понимается нами как организуемая самим студентом по предложенной ему программе деятельность, углубляющая и дополняющая аудиторную работу, и одновременно как самостоятельная подготовка к последующей работе на занятии, например дискуссии, ролевой, деловой игре как эффективной форме подкрепления результата самостоятельной учебной деятельности.

Развитие интеллектуальной самостоятельности студентов осуществляется нами на основе поэтапной организации самостоятельной работы с учетом уровня проблемности познавательно-коммуникативных задач. По мере возрастания самостоятельности обучаемого содержание деятельности соответственно изменяется.

При подготовке заданий для самостоятельной работы учитывается необходимость создания коммуникативно-познавательной потребности обучаемого как части общей системы его мотивации. Для формирования специфической мотивации изучения иностранного языка в процессе внеаудиторной самостоятельной работы должны соблюдаться следующие условия: осознание студентом актуальности и важности углубленной самостоятельной работы как эффективного способа подготовки к активной речевой деятельности на занятии; новизна приобретаемых знаний, возможность выйти за пределы программы; разнообразие форм внеаудиторной самостоятельной работы (в компьютерном классе и дома), что способствует выработке и поддержанию активности и положительного эмоционального отношения к самостоятельной работе; использование наглядности, опор и ключей, обеспечивающих самокоррекцию и ощущение успешности самостоятельной работы; информативная насыщенность разнообразных по содержанию и стилю материалов с учетом познавательных интересов данного контингента обучаемых.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Бессараб Т.П. Иностранный язык как способ профессиональной подготовки студентов-юристов / Т. П. Бессараб // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы VII Междунар. науч. конф. (г. Самара, август 2015 г.). – Самара: ООО "Издательство АСГАРД", 2015. – С. 136-138.
2. Лаврененко М.М. Профессионально-направленное обучение студентов юридического профиля / М.М. Лаврененко // Вестник «Филологические науки» №1. – М.: МГОПУ, 2004. – С.41 – 42.
3. Crosswell A. Self-monitoring in Student-Writing Developing Learner Responsibility / A. Crosswell. – ELT Journal, July 2000. – 54 p.

УДК 8111.112.2'342

Людмила Ляшенко
(Вінниця, Україна)

СТРАТЕГІЧНІ ТА НЕСТРАТЕГІЧНІ ПОВІДОМЛЕННЯ У НЕПРАВДИВОМУ МОВЛЕННІ

У статті розглядається типологія неправдивих висловлень; функції та форми вербалізації неправдивого мовлення.

Ключові слова: *неправдиве висловлювання, стратегічне повідомлення, нестратегічне повідомлення.*

The article deals with the typology of false statements; functions and forms of verbalization of false speech.

Key words: *a false utterance, a strategic message, a non-strategic message.*

Брехню дуже часто розглядають як комунікативний феномен – спрямованість тексту повідомлення на споживача, його відповідність сприйнятливості адресата та правильність побудови [1].

Умовою успішності комунікативного акту неправди є те, що справжні наміри і думки мовця повинні бути приховані від адресата. Беззаперечним фактом є на сьогодні те, що брехня розпізнається, інакше б не виникло саме поняття [3, с. 497].

Дослідники неправдивої комунікації Дж. Бургун, Д. Буллер диференціюють інформацію, що передається нещирим мовцем, на повідомлення різних видів: 1) стратегічні (спрямовані на введення адресата в оману); 2) нестратегічні (мимовільні вказівки на дійсний стан справ) [2].

Форми вербалізації змісту НВ стратегічного типу є результатом цілеспрямованого й свідомого відбору суб'єктом неправдивої комунікації мовних засобів із метою викривлення уявлення його адресата про референтну ситуацію. Нестратегічний характер притаманний мимовільним, неусвідомлюваним формам вираження правдивого смислу, який передається мовцем вербальними або невербальними засобами поряд із неправдивим повідомленням [2].

Стратегічні форми вираження змісту НВ поділяються на центральне й допоміжне неправдиві повідомлення. Центральне неправдиве повідомлення становить вербалізовану неістинну пропозицію – основний зміст висловлювання, який згідно з очікуваннями нещирого мовця має відтворити його адресат. Наприклад, нетактовно вказавши на надмірну повноту вагітної жінки, мовець (хлопчик Бобі) під тиском матері змушений вдатися до заперечення власних слів: „*You are getting very fat*“, *he said happily. „Bobby!*” *Liz was mortified. „Sorry”, Bobby said miserably. „You are not fat at all”.* При цьому відбувається заміна істинної пропозиції, вираженої в реченні *You are getting very fat*, на неістинну пропозицію (*You are not fat*) [2].

Функція допоміжного неправдивого повідомлення полягає в переконанні адресата в ширості мовця та істинності висловлювання.

Нестратегічні повідомлення, здійснені суб'єктом неправдивої комунікації, виражаються двома формами: 1) витік інформації – мимовільне викриття мовцем власних прихованих інтенцій, поглядів та почуттів і 2) сигнали неправди – індикатори того, що, ймовірно, відбувається введення в оману (без указівки на характер інформації, яка приховується) [2].

Ураховуючи форми вербалізації комунікації нещирого мовця виділяють такі типи повідомлень:

1) однокомпонентне НВ (неістинну або істинну пропозицію – у випадку правди, яка видається за неправду, що свідомо й цілеспрямовано вербалізується мовцем із метою введення співбесідника в оману). Наприклад, мовець (хлопчик Роккі) навмисно хибно зауважує, що його мати згадує в розмовах колишнього чоловіка: Rocky jerked his head toward Rusty and lied: „She talks about you“ (Minaham, 29) – твердження She talks about you вербалізує пропозицію, що не репрезентує істинного стану речей;

2) двокомпонентне НВ стратегічного типу (запевнення в ширості та правдивості) на зразок: „You are what?“ „Yes, my friend, it is true – your eyes is lookin” at this very moment on the pore disappeared Dauphin, Loooy the Seventeen, son of Loooy the Sixteen and Mary Antonette. (Twain, 126). Висловлення адресатом недовіри змушує мовця додати до основного неправдивого змісту (ствердження факту свого королівського походження) ще й хибну оцінку цього змісту (it is true);

3) двокомпонентне НВ нестратегічного типу (мимовільне викриття мовцем прихованої інформації). Наприклад, у розмові зі священником детектив намагається видати себе за прихожанина, хоча насправді він розшукує серед прихожан церкви давно зниклу людину: „Good morning, Father. Have I missed the service?“ „You have indeed.” „Well, there’s Midnight Mass at eleven tomorrow night. For Mass today, you’ll need to go to Hereford.” „I was meant to join a friend for your service” – he stuck with the word – „but obviously I sot the time wrong.” (Francis, 218). Неправдива заява детектива про намір відвідати церковну службу супроводжується обмовкою – він неодноразово називає літургію просто „службою”, що викриває його недосвідченість у церковних питаннях і ставить під сумнів правдивість його твердження.;

4) трикомпонентне НВ (поєднує в собі попередні висловлювання), на зразок: Sir Benjamin: she looks like a mended statue, in which the connoisseur may see at once that the head’s modern, though the trunk’s antique! Mrs. Candour: Ha! Ha! Ha! Well, you make me laugh; but I vow I hate you for it. (Sheridan, 245). Залюбки обговорюючи знайомих, жінка, намагається вдавати добродічне обурення плітками. Таким чином, у її висловлюванні можна виділити три компоненти: а) нестратегічне правдиве повідомлення (мимовільне викриття справжнього ставлення до пліток – Ha! Ha! Ha! Well, you make me laugh), б) допоміжне неправдиве повідомлення (завбачливе запевнення в ширості – I vow) і в) центральне неправдиве повідомлення (I hate you for it). Загальний сенс цього та інших типів неправдивих висловлювань, наведених вище, буде залежати від того, яку вагу адресат надасть кожній із частин висловлювання [2].

Отже, неправдиве мовлення містить у собі стратегічні та нестратегічні повідомлення, які різняться за своїми функціями та усталеністю форм вербалізації їх змісту, що у свою чергу є дуже важливим для характеристики неправдивої комунікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук І. Брехня як комунікативний феномен у політичних виступах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naub.oa.edu.ua>

2. Терещенко Л. Я. Неправдиве висловлювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=20756&chapte>

3. Юревич М. В. Феномен брехні та його інтерпретація у сучасних лінгвістичних дослідженнях / М. В. Юревич // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – №42. – С. 493-501.

ЗАСОБИ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ

У статті розглянуто поняття та засоби актуального членування німецького речення. Розкрито роль порядку слів вживання артиклів, а також фонетичних засобів для здійснення тема-рема-тичного членування речення.

Ключові слова: актуальне членування, тема, рема, інверсія, засоби актуального членування.

Актуальне членування – це єдність двох складників: змісту та форми. Для першого важливу роль відіграє принцип бінарності: розподіл інформації надану і нову. Другий складник – форма, представлений лінгвальними засобами – виразниками цього поділу: лексичними, морфологічними, синтаксичними, та фонетичними.

Вибір засобів актуального членування речення контекстуально зумовлений. Проблемою актуального членування є взаємовідношення мови та мислення. Основним засобом актуального членування у складнопідрядному німецькому реченні є порядок слів, що розпочалося ще в давньоверхньонімецький період. Саме в цей час почалося поступове впорядкування розташування слів у реченні. На початку нововерхньонімецького періоду (XVIII ст. – наш час) рамкова конструкція речення, на думку Т. А. Сініциної, досягла свого максимального розвитку [1].

Порядок слів вважається одним з найважливіших та найпоширеніших засобів вираження комунікативного членування речення.

Дослідники О.І. Москальська, Р.Е. Келлер, В. Шмідт, О. Бехагель, В.Г. Адмоні, М.Д. Боголюбова вивчали формування порядку слів у німецькому реченні. До сьогодні тема актуального членування та тема порядку слів у сучасній німецькій мові залишається актуальною. Великий внесок в дослідження актуального членування серед українських мовознавців здійснили: І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко, Н.В. Гуйванюк, О.С. Мельничук та ін. [2, с. 152].

Як більшості мов, німецькій мові властивий зворотній порядок слів та інверсія такою ж мірою, як і прямий порядок слів. Незалежно від структурної складності речення можна помітити що елементи теми і реми взаємо проникають як в головній частині речення, так і в підрядній. Для створення стилістичного ефекту мовець може міняти порядок слів, внаслідок чого утворюється інверсія, але актуальне членування речення при цьому залишається незмінним, на відміну від лінійної структури речення, яка змінюється.

Для німецької мови властиве розташування присудка на другому місці в головному реченні. Позиція присудка на першому місці, а підмета на другому є неможливою у простому розповідному реченні.

Основними засобами виділення теми та реми в німецькій мові є порядок слів, інтонація та наголос. Інтонація та наголос реалізуються лише в усному мовленні. З інтонації та наголосу можна зрозуміти, на чому мовець акцентує увагу, і що він подає як тему, а що як рему [3, с. 121].

Як відомо, тема – те, про що нам вже відомо з попереднього тексту, або речення, а рема – щось нове, те про що мовець згадує вперше, та акцентує на цьому увагу. Тема та рема міцно переплітаються в реченні, так як рема — це щось нове, що розповідається про тему, вже відому нам інформацію.

В німецькій мові є означені та неозначені артиклі, за допомогою яких можна визначати тему та рему. Неозначені артиклі використовуються для відображення того, про що йдеться в реченні або у повідомленні вперше, тобто вказують на рему, щось нове про тему. А в наступному реченні, неозначений артикль стає означеним, тобто виступає вже темою. Так

можемо зрозуміти, що неозначений артикль, який виступає ремою в попередньому реченні, стає темою для наступного речення.

Наведемо приклади переходу реми в тему в послідовності речень. Маємо дві репліки з діалогу німецького онлайн шоу «Auf Ein Wort»:

- Was ist mit dem einfach nicht Glück haben?
- Wenn ich nicht Glück habe dann habe ich Unglück gehabt.

У першому реченні вираз «nicht Glück haben?» виступає ремою, оскільки це вперше згадується в контексті. А «Was ist mit dem einfach» – темою. В другому реченні вже навпаки «Wenn ich nicht Glück habe» – виступає темою. В свою чергу «habe ich Unglück gehabt» виступає ремою.

З прикладу поданого діалогу з шоу, ми можемо побачити, що рема в попередньому реченні, в другому стає темою, а рему в другій репліці замінює нова інформація, що і є ремою.

Отже, тема актуального членування речення є важливою та досліджується з кожним роком все більше. Мова не стоїть на місці, тому і виникає багато тем для дослідження та проведення аналізів попередніх робіт науковців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Синицина Т. А. Функция порядка слов в коммуникативном членении предложения: сравнительно-сопоставительный анализ на материале немецкого и русского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20. М., 2006. 294 с.
2. Кухарчук І.О. Функціонально-комунікативний напрям дослідження синтаксичної будови мови / І.О. Кухарчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. – 2013. – Вип. 10. – С. 150 – 155.
3. Якубенко І.В. До питання про засоби актуального членування речення у сучасній німецькій мові / І.В. Якубенко // Наукові записки. – Серія: філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград. : РВВ КДПУ ім. В.В. Винниченка, 2008. – Вип. 75 (4). – С. 120-124.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, старший викладач Сольська Т.М.

УДК 811.111

*Татьяна Шилева
(Измаил, Украина)*

МЕТАФОРА В ХРИСТИАНСКИХ ЖУРНАЛАХ ДЛЯ ЖЕНЩИН

Целью статьи является исследование специфики функционирования метафорических моделей в англоязычных христианских интернет-публикациях, ориентированных на женскую аудиторию. Выделены основные метафорические модели и фреймы.

Ключевые слова: *интернет, когнитивная лингвистика, метафора, модель, фрейм.*

The objective of the article is to study the specifics of the functioning of metaphorical models in English Christian online publications aimed at the female readership. The main metaphorical models and frames are highlighted.

Key words: *cognitive linguistics, the Internet, metaphor, model, frame.*

В современной лингвистике принят когнитивный подход к рассмотрению метафоры. Метафора – продуктивное средство создания новых наименований. Развитие теории концептуальной метафоры и последовательное описание конкретных метафорических моделей – одно из наиболее перспективных направлений в современной когнитивной лингвистике.

Когнитивистика (М. Джонсон, Ф. Джонсон-Лэрд, Дж. Лакофф, М. Тернер, Ж. Фоконье, Н. Д. Арутюнова, А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов, И.М.Кобозева, Е. С. Кубрякова, А. П. Чудинов и др.) рассматривает метафору как основную ментальную операцию, как способ познания, структурирования и объяснения мира. Дж. Лакофф и М. Джонсон убедительно показали, что «метафора проникает в повседневную жизнь, причем не только в язык, но и в мышление и действие» [3, с. 387]. Их работа «Метафоры, которыми мы живем» побудила лингвистов обратить внимание на метафоричность понятийной системы человека. Существенная часть социальной реальности осмысливается в базовых метафорах, принятых членами определенного социума.

На основе когнитивной теории метафоры, предложенной Дж. Лакоффом, А.П. Чудиновым развивается теория метафорического моделирования, в соответствии с которой ученый считает метафору способом и средством мыслительной деятельности, выражения мыслей и познания окружающего мира. В свете рассматриваемой теории метафора представляется основной ментальной операцией, которая объединяет две понятийные сферы и создает возможность использовать потенции структурирования сферы-источника при концептуализации новой сферы [4, с. 32-33].

При описании метафоры в научной парадигме принято обращаться к теории моделирования. Существование и функционирование метафоры обладает системностью. основополагающие элементы метафоры – фреймы. Они являются единицами структурирования знания, элементами ментального пространства, которые способствуют социально обусловленному процессу метафоризации.

Цель статьи – исследование специфики функционирования метафорических моделей в англоязычных христианских интернет-публикациях, ориентированных на женскую аудиторию. В качестве материала исследования мы рассмотрели интернет-версии журналов «Christian Woman» и «Today's Christian Woman». Журналы ставят своей целью христианское просвещение и укрепление в вере христианских женщин по всему миру. Темы о вере, жизни, отношениях, семье, детях, здоровье, служении и многом другом предоставляют полезную информацию, советы и реальные вдохновляющие истории.

Метафора – мощное средство воздействия на адресата. Целью христианских интернет-изданий является формирование христианского мировоззрения, оказание влияния на читательниц (как верующих, так и неверующих), передача информации, направленной на религиозное просвещение, оказание эмоционального воздействия. Информация в социальных сетях сегодня пользуется большим доверием интернет-аудитории, особенно молодежной.

В зависимости от сферы-источника метафорической экспансии нами выделены следующие метафорические модели:

I. Метафорическая модель «Мир природы» интерпретирует представления человека о существующей реальности сквозь призму природных явлений.

1) Фрейм «Природные явления». Бурные события в жизни человека ассоциируются с бурей, темнотой, штормом и грозой: *It was a state of spiritual darkness. God was showing me that I was just like Abram, questioning God and not believing that I would ever get out of this wilderness.*

2) Фрейм «Географические понятия». Группы людей, любящих и почитающих Бога, сравниваются с оазисом среди пустыни бездуховности современного мира: *We are living in a world which can be figuratively described as a desert – dry and barren as far as spiritual things are concerned. Here and there, as in an actual desert, we find oases, i.e. groups of people, made up of individuals, who have purposed in their hearts to revere and love the lord.*

Часто христианские женщины в тяжелые моменты, когда им больно и тяжело, уходят в пустыню одиночества вместо того, чтобы быть в густом тропическом лесу молитвенной поддержки близких людей: *As Christian women and sisters, we tend to take the action that is of least benefit when we are hurting. When we are fighting our dry valleys and our own bush fires, we retreat. We withdraw away from those who would support and care for us. We exclude them from*

our environment, we may be in the middle of a lush rainforest with great trees of faith and prayer all around – and yet we choose to make an emotional and spiritual desert around us, and to withdraw into it alone, many times separated from all who would care, even the Lord Himself.

3) Фрейм «Дороги и направления»: *life is a road, life is adventure*. В молитве человек просит Бога указать ему верный путь. Бог ведет человека по жизни, как по дороге, направляя и указывая верный путь, и вся жизнь человека – это путь к Богу: *You can soon find out that God can take you down the road. He had just the right people at just the right time ready to walk the journey of prayer and faith with her.*

4) Фрейм «Животные». Мужчины сравниваются с плащеносными ящерицами, они являются экспертами по умению выставить себя в нужном свете, но за шоу и бравадой они мягкие и уязвимые: *We, men, are experts at appearances and sometimes are just frilled neck lizards. We are all show and bravado up front, but behind the “big frill” we are really soft and vulnerable.*

Горечь и разочарование разъедают сердце женщины, как саранча поедает зеленые насаждения на поле: *Swarms of locusts devoured every green thing in her heart.*

5) Фрейм «Растения». Семя веры может вырасти в большое сильное дерево: *As we mature in Him, the seed of faith strengthens and grows into a strong and visible tree.*

II. Антропоморфная метафорическая модель. Метафора относится к лингвистическим когнитивным структурам, которые лежат в основе языковой и речевой компетенции и формируют совокупность знаний в данном языке, так называемое когнитивное пространство, содержащее как индивидуальный, так и коллективный опыт народа. Следствием когнитивной направленности метафоры, по мнению В.В. Красных, является ее антропометричность, отражающая способность человека соизмерять все новое для него по своему образу и подобию [2, с. 64]. Метафоризация – естественный процесс мышления, а использование антропоморфных признаков – следствие этого процесса. Антропоморфные метафоры позволяют человеку упорядочить свои представления о мире, перенося на него принципы структурирования форм собственного организма, своей личности, социального уклада.

1) Фрейм «Тело человека». В молитвах человек ищет лица Божия, метафорически используются образы «ухо, палец, рука, нога, сердце, лицо»: *Your face, Lord, I will seek. He taught those that had spiritual eyes and unblocked ears that there was going to be a period of time when the Kingdom would not be in a visible, physical form. He gave his heart to God.*

2) Фрейм «Профессии и социальные роли человека». Церковь – невеста Христова: *Rejoice! O unwedded bride!* Бог – царь всего мироздания: *O Eternal God, King of every creature, forgive me the sins which I have committed this day by thought, word and deed.* Бог сравнивается с водителем автобуса, везущего нас по дороге жизни. Он управляет автобусом: *The bus driver – a pilot – who has been with us throughout our life’s journey – does not need to look.* Господь – наш судья: *There are those with much enthusiasm who try to defend false teachers by saying God is our ultimate judge, we have no right to judge.*

5) Фрейм «Человек и медицина». Общение с верующими представлено как эликсир, излечивающий души: *This Sunday school was elixir to me.*

6) Фрейм «Действия человека». Бог описывается в действиях, характерных для человека. Он слышит нас, извлекает нас из ямы греха, помогает нам, направляет и учит нас: *He drew me up from the pit of destruction, out of the miry bog, and set my feet upon a rock, making my steps secure. I waited patiently for the Lord; he inclined to me and heard my cry. Certainly, God is teaching him how to live for and depend on Christ in the midst of his daily deaths-to-self.*

III. Артефактная метафорическая модель.

1) Фрейм «Украшения». В Слове Божиим мы можем найти драгоценные камни полезного для нас знания: *It’s the same with God’s Word. There are gems to be found in the cursory reading of the Bible.* Людей призывают быть праведными, чтобы стать драгоценными камнями для короны Господа: *May we be among the jewels that the Lord will gather for his*

crowns! Драгоценным камнем называют прощение Господа: *She needed that gift of the precious jewel of forgiveness.*

2) Фрейм «Дом, здание, подсобные помещения». Концепт дома является одним из самых важных в человеческом сознании. В доме человек чувствует себя в безопасности. Мужчина, глава семьи, сравнивается с крепостью: *Man is the hunter, provider and fortress of strength in the family.* Напряженные отношения в семейной жизни сравниваются с ледяными стенами между людьми: *This brought confusion, fear, and loneliness into their marriage, causing it to weaken. Ice walls appeared between them, distancing and alienating.* Человек постоянно ищет дверь в вечную жизнь: *Once there, they beg for someone to be allowed to go and warn their family and friends, to tell them to find the door to God's kingdom. Christ says: "I am the door".* Библия сравнивается с хранилищем знаний: *The Holy Bible is His great storehouse.*

3) Фрейм «Книги». Наша жизнь сравнивается с написанной книгой, в которой много глав. Трудности в нашей жизни – это мифические великаны, с которыми приходится сражаться (*difficulties are giants*): *We too, have a history! Chapters written in our life's book that tell of where we have been.*

IV. Социальная метафорическая модель.

1) Фрейм «Война и мир». Описывается земная жизнь человека как постоянная борьба с грехами и искушениями: *But after an inner battle, the Holy Spirit enabled me to put aside my fears. You've been fighting spiritual attacks. Be a prayer warrior! As she came to that place of brokenness and repentance before Him, God set her free from the strongholds of lies and discouragement that held her captive. His unconditional love for her brought peace.* Женщина – воин, защищающий свою семью: *Simply insult her children, her man, or her best friend and you'll get a taste of it. A woman is a warrior too. But she is meant to be a warrior in a uniquely feminine way.* Воинственность присуща многим женщинам в Библии: *And what about women like Esther and Mary and Ruth? They were biblical characters who had irreplaceable roles in a Great Story. Not "safe" and "nice" women, not merely "sweet," but passionate and powerful women who were beautiful as warriors.*

Хотя христианская модель проповедует непротивление злу насилием, «концептуальный милитаризм», по мнению Л.В. Балашовой, свойственен любой идеологии, включая религиозную [1, с. 183]. Спецификой военной метафоры в религиозных текстах является отсутствие вектора агрессивности, жестокости и насилия. Это скорее описание внутренней борьбы человека с собой, своими грехами и сомнениями: *I remember wrestling with the Bible's command to rejoice in the Lord always.*

2) Фрейм «Государство, царство». *The kingdom of heaven is like treasure hidden in a field.* Царство Господа противопоставляется царству сатаны: *There are Bibles everywhere, but no one takes any notice of them. We are told they are old, boring books, no longer relevant to modern society. Besides, who could possibly believe those old tales? Well, happily some people did, because they left Satan's kingdom and found eternal life in the neighbouring kingdom of God's grace.*

Метафора как лингвистический инструмент переноса известного на неизвестное, освоения нового в знакомых терминах присуща всем без исключения естественным языкам и неизменно присутствует в семиотическом пространстве любой культуры. Метафорическое описание мира выступает специфическим средством реализации человеком познавательного отношения к нему, понимания им пределов своего бытия и преобразования мира действительности в мир культуры, упорядоченный и организованный для нужд практической деятельности.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Балашова Л.В. Метафора в диахронии: на материале русского языка XI-XX вв. / Л.В. Балашова. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1998. – 217 с.
2. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.

3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем (главы 1 – 6). // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 387 – 415.

4. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры / Чудинов А.П. – Екатеринбург. – 2001. – 238 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm>

5. Christian Woman. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.christianwoman.co>

6. Today's Christian Woman. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.todayschristianwoman.com>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ / ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

УДК 323.1(477):930.1:141.1

Оксана Сільвестрова, Олександр Ситник
(Луцьк, Україна)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОГО РОЗУМІННЯ ІСТОРІЇ

У статті розглядається філософсько-історичний зміст поняття «національна ідея», аналізуються основні характеристики її розуміння на рівні суспільства і особи. Показано, що поняття «національна ідея» містить у собі як елементи об'єктивності, так і суб'єктивності, залежності від запитів особи і суспільства.

Ключові слова: національна ідея, історія, нація.

The article deals with the philosophical and historical content of the concept of «national idea», analyzes the main characteristics of its understanding at the level of society and the individual. It is shown that the concept of «national idea» includes both elements of objectivity and subjectivity, depending on the requests of the individual and society.

Keywords: national idea, history, nation.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному світі відбуваються надзвичайно бурхливі зміни у різних сферах: соціальній, економічній, політико-ідеологічній, духовній тощо. Не обійшли вони і українське суспільство, у якому спостерігається зростання інтересу до філософсько-історичного осмислення минулого, сучасного та майбутнього у різних вимірах, в тому числі у суспільному та особистісному. Цей інтерес пов'язується із пошуками національної ідентичності, формуванням національної ідеї.

Чому так важливо для суспільного розвитку мати ідею і сенс? Тому, що будь-яка система, що існує без сенсу, приречена на занепад. Вистарчаючи сенс, вона втрачає і майбутнє, і теперішнє. Це той об'єднуючий чинник, який не дає системі розпастися. Наявність у історичному знанні світоглядного змісту, єдності духовних та матеріальних цінностей, осягнення зв'язків з минулим та з глобальними проблемами історії людства призводить до зіткнення різних точок зору. Саме з цих позицій можна пояснити весь інтелектуальний здобуток європейської філософсько-історичної думки, яка зіткнулася з масовим нехтуванням історичного процесу заради політичних інтересів, які стали переважаючими в історичному пізнанні ХХ ст. У такій ситуації історія виступає основною сферою самореалізації особи, і тому питання про її сенс – одне з найбільш принципових для особистого та суспільного філософсько-історичного світорозуміння. Тому найпершим завданням, що постає перед дослідниками суспільно-політичних процесів, є аналіз різних підходів до проблеми національної ідеї з позицій їх ідентичності.

У такій ситуації необхідно уточнити, що під «нашим» минулим ми розуміємо не лише романтизовану історію свого народу від найдавнішого періоду і до нашого часу, а усі історичні події, які вплинули і продовжують впливати на людину на початку ХХІ ст. Адже останні події яскраво показують, що суспільство та особа намагаються зберегти вплив традиціоналізму та консерватизму. Цей вплив позначається на стані всієї філософсько-історичної аргументації, у якій відчувається політико-культурологічна тенденція. В українській суспільній думці з середини ХІХ – до поч. ХХ ст. такі тенденції були продемонстровані М.Гоголем, Т.Шевченком, П.Кулішем, І.Нечуй-Левицьким, Лесею Українкою, І.Франком, М.Грушевським, В.Липинським, Д.Донцовим, В.Винниченком та їх послідовниками, були здійснені серйозні спроби формулювання загальних принципів розгортання історії.

Питання формування національної ідеї як частини суспільного світогляду аналізували такі представники вітчизняної історико-філософської думки, як І. Бичко, В. Андрущенко,

Г. Горак, В. Бебик, Є. Головаха, І. Кресіна, В. Кремінь, Ф. Медвідь, І. Пасько, А. Пахарєв, М. Пірен, Р. Піча, М. Попович, Ф. Рудич, В. Горський та ін. Поняття «національна ідея» розглядалося ними у різних значеннях і пов'язувалося із поняттями «народ», «нація», «націоналізм», «консерватизм», «лібералізм», «традиційна політична думка», «суспільно-політична ідеологія», «ідеологічні традиції народу», «іншість», «потреба самовизначення» тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Формування елементів національної ідеї мало місце ще в давніх історіософських системах і отримало розвиток у філософії історії XVIII – XIX ст. («історія як оповідь», історія як реальна низка основних подій у житті окремих народів, «реальна» та «уявна» історія, історія як модель сучасного і майбутнього, історія як сутність народу, «дух народу», народ як творець, народ-руйнівник тощо). Лише об'єднавши ці позиції історичної свідомості можна пояснити всі інтелектуальні здобутки європейської філософсько-історичної думки, що з середини XIX ст. стикнулася із масовим нехтуванням історичного процесу заради політичних інтересів, які стали пануючими в історичному пізнанні аж нашого часу.

У таких ситуаціях історія виступає основною сферою самореалізації інтелекту особи, а питання про її сенс стає одним з найбільш принциповим для особистого, суспільного, філософсько-історичного світорозуміння. У своїй сутності національну ідею можна визначати із суспільних, теоретичних, соціально-ідеологічних, практичних, морально-релігійних, особистісних позицій. Саме з різних ідеологічних спроб почалися визначення елементів майбутньої національної ідеї, як руху пізнання духовної специфічності різних народів світу.

Європоцентричні підходи до висвітлення історичного процесу почали формуватись у в стародавності, але у період формування націй та буржуазних держав вони набули нового звучання. Елітна теорія становлення націй виводила їх причини та витoki із дій незначної кількості представників, які були закохані у рідне «коріння» та «джерела». Саме вони повинні були розширити простір своєї нації чи держави до загальнолюдського впливу. Але одночасно було підсилене особисте ставлення до історичного процесу. Подібну спільність умовно, без врахування інших факторів, можна назвати «наріжним каменем» становлення та розуміння особою основних особливостей власної нації. Якщо дотримуватися цієї точки зору, то «спільна культура та історія» може виступати тією сукупністю цінностей, які неможливо порівняти за критерієм «вищості» чи «нижчості» у різних народів: культура виступає тією основою, від якої особа може «відштовхнутися» в розумінні історії, ставши на позиції оптимістичної версії власного історичного бачення. Ось чому певна частина історико-фольклорних ідей може бути використана особою для вияснення об'єднуючих ідей у національній історії.

Особа в соціумі включена в соціальні зв'язки різних рівнів, а тому національна ідея виступає однією із основних у світоглядній позиції особи. Елементами її в першу чергу виступають: 1. Соціально-політичні (прагматичні) позиції. 2. Міфологічний (релігійно-фантастичний) елемент свідомості. 3. Культурно-історичні аспекти.

Прагматична позиція виступає своєрідною проекцією романтизованого ідеалу на конкретному етапі існування людини. Саме тут відбувається трансформація міфологем у конкретно-політичній та соціальній проекції, які постійно використовуються особою. Прагматичний елемент особистісного бачення історії має в собі значний елемент актуальності, новизни, футурологічного мислення, пристосовуючи ці ідеї до конкретних умов, які не завжди пов'язані з попередніми знаннями. Можна стверджувати, що прагматичні положення чи їх аспекти виявляються через видозмінені й трансформовані романтично-історичні ідеї.

Так формується могутній запит міфологічного елемента, який сприяє конкретному відтворенню функціонування романтичного бачення минулого з елементами образних, інтуїтивних, релігійно-фантастичних, соціально-утопічних та інших очікувань.

У цій ситуації романтичне національне бачення історії виявляє себе як «позачасове» з тяжінням до статичного бачення минулого. Натомість «прагматична ідея», виступаючи складовою частиною національно-фольклорного бачення історії, може постати як динамічна структура. Суспільно-політичні позиції бачення та виміру минулого в конкретній ситуації можуть стати основними. Адже суспільна природа особи стимулює її потяг до неповторного самовияву, здатного вивести систему за межі усталених параметрів її функціонування.

Зрозуміло, що це штучний поділ на певні компоненти, які виявляються у специфічному сприйманні свого часу особою, де романтична позиція бачення минулого і сучасного виявляється через плюралістичне бачення історії. Звідси і постає певне пояснення полюсності цілісності окремої філософсько-історичної ідеї, найперше національної, яка може виступати в якості завершеної цілісної мислительної структури, чи, навпаки, відкритої та динамічної.

У кінцевому результаті своєрідна «незапрограмованість» дій особи сприяє розхитуванню традиційної системи. Одночасно спостерігається і тенденція до використання особистих позицій людини як для розвитку національного державотворення, так і до гальмування цих процесів. Тому, не зважаючи на значну історичну дистанцію і на те, як вирішувалася ця проблема з позицій «позитивного» чи «негативного» її розуміння, вона продовжує впливати на суспільство, бо це – наш історичний досвід, який було би нерозумно не вивчити та не використати.

Спроби визначити сенс національної ідеї посилились із середини XIX ст. у формі пошуку відповідей на питання призначення людини з погляду її залучення до культурно-історичної традиції, яка сприяє відкриттю обривів майбутнього. Саме через це теоретичні пошуки пов'язані з екзистенціально-особистим ставленням до життя і несуть у собі відображення соціального розвитку свого часу.

Дослідження основних питань особистісного розуміння історії, її сенсу та спрямованості має не лише значення для вирішення проблем національно-історичного розвитку сучасної України, але й багато в чому допоможе зрозуміти подальшу логіку розвитку країни, її суспільно-політичного і культурного життя.

У ході історичного розвитку суверенність особистого існування зростає, поглиблюється роль особи у загальному способі людського буття. З іншого боку, суспільство опосередковано детермінує особистість, і, відповідно, її розуміння історичних подій та історичного процесу в цілому. Особа не може відшукати історію поза собою, і історія не виступає інтерсуб'єктивною до завершення. Особа не може в повній мірі спертися на чужий історичний досвід, бо з цього погляду він не може бути повним і безумовним. Досвід іншого з'являється в особі кожного разу у його «теперішності», а тому він позбавлений своєї життєвої цілісності. Цей досвід не існує сам по собі, як основа індивідуальних прагнень. Дійсним для особи він стає лише у контексті власного досвіду сприймання подій минулого та сучасного через певні джерела.

Якщо людини спроможна передбачати основні природні явища, зрозуміти дію природних законів, то у розумінні історії справа значно складніша. І все ж на основі власних і чужих знань про минуле особа може зі значною мірою ймовірності передбачити певні події майбутнього.

Будь-які переломні моменти в історії народів, особливо такі, як війни, революції, кризові ситуації тощо, радикально впливають на зміни не лише способу виробництва, політичну, соціальну, економічну, релігійну, культурну та інші ситуації, але й породжують надзвичайне зацікавлення історією. Цей феномен тісно пов'язаний із необхідністю звернення до минулого, з бажанням особи усвідомити сутність історичних процесів. Як правило, епохи радикальних змін безпосередньо торкаються не лише долі людства, регіонів, але й впливають на свідомість особи, коли зростає інтерес до власної історії та розвивається бажання по-новому поглянути на неї, оцінити, осмислити сутність суспільних процесів.

Як бачимо, у системі історико-філософського знання національна ідея – це систематизоване узагальнення національної самосвідомості. Національна ідея визначає сенс

існування того чи іншого народу, етносу чи нації, і може виражатися за допомогою художніх творів або філософських текстів. Вона покликана дати відповідь на ряд питань, які характеризують народ. Зокрема, питання історії і виникнення нації, а також питання про історичну місію і про сенс існування. Часто національна ідея має релігійний аспект, так як релігія є одним з потужних факторів, що сприяють об'єднанню народу.

Ми вважаємо, що основною якістю національної ідеї, яка виділяє її серед інших форм культурно-історичного буття, є її пасіонарність, здатність викликати в нації тривалі надзусилля для самозбереження і розвитку нації. Одна з головних ознак нації – наявність самосвідомості і само ідентичності. Зрозуміло, що національна ідея не лишається незмінною протягом історичного часу. Маючи певний ядро, засноване на глибинній психології народу і його архетипах, вона «обростає» новим змістом, що відображає стан країни і нації в конкретний історичний період, враховує головні завдання держави і суспільства на теперішньому етапі розвитку, а також окреслює цілі майбутнього.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, одне із найважливіших завдань, які постають у плані формування особистісного сприймання та розуміння історичного процесу полягає у тому, що самій особі необхідно сформувати і закріпити систему власних знань стосовно подій минулого, переконань, істинних для пояснення хоча би частини соціально-історичних процесів. Від цих ідей та переконань буде залежати прийняття особою рішень, її поведінка у різних суспільних ситуаціях. А це можливо лише за умови самостійних їх пошуків, коли вони формуються самою особою, змушують її діяти. Таким чином, національна ідея постає узагальненою відповіддю особи і суспільства на «виклики» не лише сьогодення, але й майбутнього.

Національна ідея не може мати одноосібного авторства, чи бути «вигадана», задекларована, прийнята голосуванням тощо. Водночас визнання національної ідеї не може бути примусовим, адже завжди будуть люди, які не поділяють її, і це нормально. Одночасно слід розуміти, що повної рівності ідеологій в суспільстві бути не може. Завжди є панівна позиція, настрої більшості, і саме він у певний історичний період стає ядром національної ідеї.

МЕДИЧНІ НАУКИ / МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ

УДК 614.2(477)+614.253

*Юрій Шапошніков
(Черкаси, Україна)*

РОЛЬ СЕСТРИНСЬКОЇ СПРАВИ ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті розкривається сучасна роль медичних сестер у системі охорони здоров'я. Розглянуті історичні сторінки розвитку медсестринства у світі.

Ключові слова: *сестринська справа, роль медичної сестри, медсестра-бакалавр.*

The article reveals the contemporary role of nurses in the health care system. The historical pages of the development of nursing in the world are considered.

Key words: *nursing, the role of the nurse, nurse-bachelor.*

Актуальність На сьогодні у будь якій країні світу не можливо уявити галузь охорони здоров'я без медичних сестер. Ще на Європейській конференції із сестринської справи (Відень, 1988) було акцентовано, що без медичних сестер немає майбутнього [1]. Такий підхід до сестринської справи, як складової частини системи охорони здоров'я є актуальним і в XXI столітті. Значущість медсестринства визначається ВООЗ, зокрема, у документі стратегічного напрямку розвитку «Здоров'я – XXI. Основи політики досягнення здоров'я в Європейському регіоні ВООЗ» [2].

Реформування системи охорони здоров'я в Україні вимагає диференційованого підходу до діяльності медичних сестер. Необхідно враховувати її нові функції, що відповідають міжнародним стандартам та зумовлені вимогами часу.

Актуальність даного питання також визначається сучасними потребами наближення якісної та доступної медсестринської допомоги населенню, зокрема: первинної медичної допомоги; допомоги хворим із хронічними захворюваннями; реабілітації та паліативної допомоги.

Однак, незважаючи на актуальність і практичну значимість сестринської справи, на сьогодні не в повній мірі висвітлені актуальні питання ролі медичних сестер у сучасній системі охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. В історичному аспекті перше наукове визначення сестринської справи дала відома англійська медична сестра Флоренс Найтінгейл. У 1859 році у своїх «Нотатках про догляд» вона визначила сестринську справу, як «дію з використання навколишнього середовища з метою більш швидкого видужання пацієнта». При цьому мета сестринського догляду була визначена як: «створити для пацієнта сприятливі умови для активізації його особистих сил». Під цими умовами Ф. Найтінгейл мала на увазі чистоту, свіже повітря, правильне харчування. Вона вважала, що догляд за хворими та догляд за здоровими – це дві важливі, але різні сфери медсестринської діяльності: догляд за здоровими – це «підтримка у людини такого стану, при якому хвороба не розвивається»; догляд за хворими – це «допомога людині, яка страждає від хвороби, жити найбільш повноцінним життям» [2, 3].

Сучасне трактування ВООЗ сестринської справи містить у собі не лише визначення її місця і завдань в системі охорони здоров'я, а й чітко окреслює коло функціональних обов'язків. Отже, «сестринська справа – це складова частина системи охорони здоров'я, яка направлена на вирішення проблем індивідуального та громадського здоров'я населення у мінливих умовах навколишнього середовища. Сестринська справа включає в себе діяльність по зміцненню здоров'я, профілактиці захворювань, наданню психосоціальної допомоги особам, які мають фізичні та (або) психічні захворювання, а також непрацездатним усіх

вікових груп. Сестринська справа охоплює фізичні, інтелектуальні та соціальні аспекти життя пацієнта, з метою визначення їх впливу на здоров'я, виникнення хвороб, непрацездатності чи летального виходу» [3, 4].

За визначенням Міжнародної ради медичних сестер, «медична сестра – це особа, яка пройшла підготовку за основною програмою медсестринського навчання, одержала достатню кваліфікацію і має право виконувати відповідальну роботу із медсестринського обслуговування, маючи на меті зміцнення здоров'я, попередження хвороб та здійснення догляду за хворими».

Початок систематичної підготовки медичних сестер поклала Ф. Найтінгейл в Англії, відкривши в 1860 р. у Лондоні школу професійних медичних сестер, яка стала першою в світі моделлю підготовки медсестринського персоналу.

Висунути Ф. Найтінгейл концепцію сестринської справи застосували Сполучені Штати Америки (1873). Однак, хронологія свідчить, що, розпочавши професійну підготовку медичних сестер пізніше європейських держав, США випередили останніх у запровадженні нових форм їх підготовки та удосконаленні діяльності: введення підготовки медичних сестер-адміністраторів для медсестринських служб, ліцензування медсестринської діяльності, запровадження базової та післядипломної університетської медсестринської освіти, присвоєння вченого звання професора з медсестринства, підготовка магістрів з медсестринства (1920), докторантура в галузі медсестринства (у 50-60-х роках ХХ ст.). Вершиною лідерських позицій США в організації та визнанні сестринської справи стало створення Американською асоціацією медичних сестер Національної академії медсестринських наук (1973) [1, 3].

На сьогодні провідними у світі стали англійська та американська моделі підготовки медичних сестер і їх діяльності в галузі медсестринства. Відповідно до яких сформовано національні системи сестринської справи у більшості країн світу. Суттєву роль у створенні вимог до медсестринства відіграють ВООЗ та міжнародні медсестринські організації. Вони сприяють удосконаленню державної політики та законодавства щодо визначення суті та повноважень медсестринства, зокрема, для Європейського регіону. Все вищенаведене сприяло визнанню професії медсестри, як самостійного рівноправного фахівця охорони здоров'я із незалежним (партнерським) до лікаря положенням та зміни структури медсестринської освіти.

В ХХ столітті у країнах пострадянського простору роль медичної сестри визначалась як другорядна, лише доповнення до функцій лікарів. У ХХІ столітті змінилась роль медсестри, зросла її значимість. Більше уваги приділяється освіті медсестер. За даними Шегедин М.Б. [2, 3], аналіз особливостей медсестринської освіти в 96 країнах світу, свідчать про дотримання ними рекомендацій ВООЗ та міжнародних медсестринських організацій. Проте, результати аналізу систем та програм медсестринської освіти у різних країнах свідчать про наявність значних коливань щодо освітніх рівнів медичних сестер – від асистента (помічника) медичної сестри до доктора медсестринських наук. Суттєву нерівномірність у можливостях їх здобуття, наявність лише у кожній десятій із досліджених країн завершеної ступеневої неперервної системи підготовки медичних сестер, як однієї з вимог ВООЗ, із можливістю здобуття ступеня доктора медсестринських наук у галузі клінічного медсестринства, медсестринського менеджменту та викладання медсестринства.

У сучасних умовах потреби у висококваліфікованих медсестринських фахівцях в Україні удосконалюється фахова підготовка медсестер. Впроваджено вищу медсестринську освіту, що дає можливість медсестрам-бакалаврам займати керівні посади та займатись науковими дослідженнями.

Модель медсестри-бакалавра базується на стандарті підготовки дипломованої медсестри-молодшого спеціаліста. Спільними для обох рівнів є наступні типові задачі: організація робочого місця, ведення медичної документації та сан-просвітньої роботи, виконання лікарських призначень, створення безпечного санітарно-протиепідемічного режиму, харчування пацієнтів, здійснення догляду за пацієнтами відповідно до профілю

медичного закладу, надання першої медичної допомоги. Проте для медичної сестри-бакалавра передбачає наступні нові види діяльності: обстеження та оцінку стану здоров'я пацієнта; проведення комплексних діагностичних заходів для встановлення попереднього діагнозу у типових випадках найпоширеніших захворювань; спостереження за пацієнтами та контроль динаміки патологічного процесу; здійснення медсестринського процесу; самостійне надання невідкладної медичної допомоги в типових випадках гострих станів, згідно із затвердженими стандартами; організацію та забезпечення пацієнтам раціонального та лікувального харчування; поетапне проведення реабілітаційних заходів; забезпечення опіки в громадах, сім'ях із застосуванням сучасних різноманітних профілактичних технологій.

Медсестри-бакалаври володіють знаннями маркетингу медичних послуг; менеджменту сестринських структур (планування, організація, управління і забезпечення ефективної роботи медсестринських підрозділів); контролю за роботою молодшого та середнього медичного персоналу; забезпеченням матеріально-технічного оснащення відділень та лікувально-профілактичних установ; створенням і здійсненням контролю за безпечним лікарняним середовищем; дотриманням і контролем безпечних умов праці. Стандарт освіти передбачає також можливість проведення медсестрою-бакалавром педагогічної та науково-дослідницької роботи в галузі сестринської справи.

За словами Флорес Найтінгейл, догляд за пацієнтами – це мистецтво, так як живопис чи скульптура. Проте, мистецтво догляду – це найвище із мистець. Тому найстрашніша небезпека, яка йому загрожує – небезпека перетворитись у звичайне ремесло. Називаючи сестринську справу мистецтвом, вона вважала, що це мистецтво вимагає «організації, практичної та наукової підготовки».

Медична сестра із США В. Хендерсон удосконалила медсестринський процес, стверджуючи, що унікальним завданням медичної сестри є надання допомоги людині, хворій чи здоровій, у здійсненні тих дій по відношенню до її здоров'я, видужання чи спокійної смерті, які ця людина виконала б сама, маючи необхідні сили, знання та волю...

Ще Ф. Найтінгейл у своїх наукових працях стверджувала, що «за своєю суттю сестринська справа як професія відрізняється від лікарської діяльності та потребує спеціальних, відмінних від лікарських знань». Професійні обов'язки лікаря спрямовуються на виявлення патофізіологічних змін в організмі людини, виявлення хвороби та її лікування.

Проте хвороба ставить водночас перед хворим та його родиною питання та проблеми, які не вирішуються лікарем. У цьому випадку пацієнту допоможе вирішити проблеми саме медсестра. Вона допоможе пацієнту та його родині психологічно адаптуватися до ситуації, яка виникла; навчить пацієнта самодогляду; допоможе людині соціально реабілітуватися та знайти своє місце у суспільному житті. Отже, сестринська справа орієнтована не на хворобу, а на людину. Вона спрямована на вирішення проблем, зі здоров'ям, які виникають в організмі у зв'язку із хворобою. Отже, слід пам'ятати, що медична сестра – це «ноги безногого», «очі сліпого», опора дитині, джерело знань та впевненості для молодої матері, уста тих, хто дуже слабкий, щоб говорити...

Реформування в Україні системи охорони здоров'я вимагає диференціації роботи медичних сестер у залежності від нових функцій і видів діяльності відповідно до міжнародних стандартів. Слід зазначити, що у даному напрямку ведеться тривала та послідовна робота, так з метою удосконалення та розвитку медсестринства, в серпні 2019 року МОЗ запустило роботу Державної установи «Центр розвитку медсестринства МОЗ України». Все це сприятиме підвищенню фахового рівня українського медсестринства.

Висновки:

1. У сучасному суспільстві медична сестра – це висококваліфікований рівноправний фахівець охорони здоров'я із незалежним (партнерським) до лікаря статусом.
2. Сучасне трактування сестринської справи містить у собі не лише визначення її місця і завдань в системі охорони здоров'я, а й чітко окреслює коло функціональних обов'язків.

3. В Україні продовжується удосконалення фахової підготовки медсестер відповідно до вимог часу та потреб суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Чернишенко Т.І., Губенко І.Я., Бразалій Л.П. / Проблемні питання мед сестринської освіти та практики в Україні // Буковинський медичний вісник, спеціальний випуск «Матеріали конгресу «Розвиток медсестринської справи в Україні». 2007. – С. 11–14.
2. Шегедин М.Б. Медсестринство в країнах Америки //Український медичний альманах. – Луганськ, 2000. – Т. 3. – №2. – С. 179-184.
3. Шегедин М.Б. Сучасні підходи до підготовки медичних сестер //Науковий вісник Ужгородського університету. Серія медицина. – Ужгород, 2000. – Вип. 12. – С. 269-272.
4. Шегедин М.Б. Організація медсестринської освіти в країнах світу // Архив клинической и экспериментальной медицины. – Донецьк, 2001. – Т. 10. – №1. – С. 87-90.

*Наукові керівники: кандидат медичних наук Шапошнікова В.М.,
кандидат біологічних наук Степанова Г.М.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абиров Аккабыл Кусайнович – кандидат фізико-математических наук, доцент кафедри математики и методики математики Атырауского университета имени Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Александрова Катерина Олександрівна – студентка 2 курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (Дніпро, Україна)

Алмашій Іван Іванович – старший викладач кафедри психології Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна)

Багитов Акжол – магістрант II года обучения кафедры математики и методики математики Атырауского университета имени Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Бадалова Аїда Мардан кизи – студентка 2 курсу магістратури факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Байтуганова Бибинур Сериковна – магістрант I года обучения кафедры истории Казахстана и всемирной истории Атырауского государственного университета имени Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Бахриддинова Муяссархон Рахимовна – старший преподаватель кафедры языковой подготовки Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Білоконь Олексій Сергійович – студент 6 курсу факультету іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Блажко Наталія Богданівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)

Ведута Олександра Олександрівна – студентка 6 курсу (магістрант) спеціальності «Менеджмент. Управління навчальними закладами» Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Волинець Юлія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

Гаврюшенко Ганна Володимирівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Старобільськ, Україна)

Голуб Ігор Володимирович – аспірант I року навчання кафедри фінансів та банківської справи ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Полтава, Україна)

Грищенко Владислав Вадимович – аспірант III року навчання кафедри фінансів та банківської справи ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Полтава, Україна)

Громова Татьяна Владимировна – аспірант III года обучения кафедры белорусской и русской филологии УО «Мозырский государственный педагогический университет имени И.П.Шамякина» (Мозырь, Беларусь)

Гусєва Ірина Сергіївна – випускниця магістратури Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)

Даулетова Гульзира Абаевна – магістрант I года обучения кафедры истории Казахстана и всемирной истории Атырауского государственного университета имени Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Депчинська Іветта Аттілівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)

Довгопол Майя Станіславівна – студентка 6 курсу Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

Зайцев Алексей Андреевич – аспірант II года обучения кафедри оптики УО «Гомельський державний університет імені Франциска Скорины» (Гомель, Беларусь)

Зальотіна Ольга Іванівна – магістрант II року навчання факультету природничих наук (кафедри географії) Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Старобільськ, Україна)

Звєкова Вікторія Корнійвна – кандидат педагогічних наук, доцент Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Исмаилова Нигора Яркиновна – преподаватель кафедри бухгалтерського учета и аудита Ташкентского института инженеров железнодорожного транспорта (Ташкент, Узбекистан)

Іванов Євген Анатолійович – доктор географічних наук, доцент, завідувач кафедри конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)

Іванютенко Тетяна Миколаївна – студентка 2 курсу магістратури факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Ісаєва Вікторія Ігорівна – студентка 5 курсу факультету іноземних мов Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Калєнова Гульжамал Батыргалиевна – кандидат исторических наук, ассоциированный профессор Атырауского государственного университета имени Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Каримова Дурдона Фархадовна – старший преподаватель кафедри языковой подготовки Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Карипова Инкар Едилевна – магістрант II года обучения кафедри математики и методики математики Атырауского университета имени Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Кобиляцька Ольга Петрівна – магістрант II року навчання факультету природничих наук (кафедри географії) Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Старобільськ, Україна)

Козинець Інна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (Дніпро, Україна)

Комісаренко Людмила Михайлівна – викладач вищої категорії, викладач математичних дисциплін циклової комісії інформаційних технологій та фізико-математичних дисциплін ВП НУБіП України «Боярський коледж екології і природних ресурсів» (Боярка, Україна)

Кондратьєва Інна Петровна – магістр педагогічних наук, доцент кафедри иностранных языков Частного учреждения образования «БИП – Институт правоведения» (Минск, Беларусь)

Крутських Інна Олександрівна – викладач біології і екології Кіровоградського медичного коледжу імені Є.Й.Мухіна (Кропивницький, Україна)

Кульчицька Віра Анатоліївна – викладач I категорії, викладач математичних дисциплін циклової комісії інформаційних технологій та фізико-математичних дисциплін ВП НУБіП України «Боярський коледж екології і природних ресурсів» (Боярка, Україна)

Ляшенко Людмила Вячеславівна – студентка 5 курсу факультету іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Магомєдов Арсен Сайфуллайович – магістрант кафедри фізичного виховання і педагогіки спорту Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

Мандриченко Антоніна Анатоліївна – студентка 1 курсу магістратури факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Мельник Альона Олексіївна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Метіль Тетяна Костянтинівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління підприємницькою та туристичною діяльністю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Мізюк Вікторія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики, інформатики та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Наконечна Ольга Валеріївна – студентка 5 курсу факультету іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Опачко Магдаліна Василівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)

Орынбасар Ануар Амантайулы – магістрант I года обучения кафедри вычислительной техники и программного обеспечения УО «Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева» (Нур-Султан, Казахстан)

Прима Владислав Ігорович – здобувач кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Репета Іванна Василівна – аспірант III року навчання кафедри готельно-ресторанної та курортної справи ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Івано-Франківськ, Україна)

Сапанов Сайпулла Жумабаєвич – доктор исторических наук, ассоциированный профессор кафедри истории Казахстана и всемирной истории Атырауского государственного университета имени Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Ситник Олександр Іванович – кандидат політичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, соціального забезпечення та права Луцького національного технічного університету (Луцьк, Україна)

Сільвестрова Оксана Юріївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри гуманітарних наук, соціального забезпечення та права Луцького національного технічного університету (Луцьк, Україна)

Скоромний Ігорь Владимирович – преподаватель информатики и специальных дисциплин высшей категории кафедри информационных технологий Талдыкорганского высшего политехнического колледжа (Талдыкорган, Казахстан)

Сливка Маріанна – студентка 6 курсу (магістрант) спеціальності «Менеджмент. Управління навчальними закладами» Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Султанова Соня Махмудовна – кандидат экономических наук, доцент кафедри бухгалтерского учета и аудита Ташкентского института инженеров железнодорожного транспорта (Ташкент, Узбекистан)

Сушко Руслана Олександрівна – доктор наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичного виховання і педагогіки спорту Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

Тлеубай Диас Кайратович – студент 2 курса отделения информационных и телекоммуникационных технологий Талдыкорганского высшего политехнического колледжа (Талдыкорган, Казахстан)

Улаєва Лариса Олександрівна – старший викладач кафедри фізичної реабілітації та здоров'я Національного фармацевтичного університету (Харків, Україна)

Хубетов Олександр Вільєвич – аспірант II року навчання спеціальності 053 «Психологія» Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України (Київ, Україна)

Шапошніков Юрій Вадимович – студент факультету бакалаврсько-магістерської підготовки спеціальності «Сестринська справа» Черкаської медичної академії (Черкаси, Україна)

Шевцова Оксана Анатоліївна – студентка 5 курсу (магістрант) кафедри дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

Шемет Уляна Романівна – студентка 2 курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (Дніпро, Україна)

Шилясва Тетяна Володимирівна – викладач кафедри англійської мови та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)

Шиян Валентин Сергійович – студент магістратури спеціальності «Історія» Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Мелітополь, Україна)

Шкода Наталія Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, археології і філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Мелітополь, Україна)

Юсупов Иззат Султонович – незалежний соискатель ученой степени доктора философии (PhD), заведующий отделом по организации научно-исследовательской деятельности одаренных студентов Ургенчского филиала Ташкентской медицинской академии (Ургенч, Узбекистан)

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ / БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Інна Крутських

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІОЛОГІЧНИХ НАУК
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 5

ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ / ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

Ганна Гаврюшенко, Ольга Зальотіна

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД УЧНІВ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ
У ГЕОГРАФІЧНИХ ОЛІМПІАДАХ 7

Ганна Гаврюшенко, Ольга Кобиляцька

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ТИСКУ, ВІТРУ,
ВОДИ В АТМОСФЕРІ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ, 6 КЛАС 11

Євген Іванов, Ірина Гусєва

ГРАНІТНІ І БАЗАЛЬТОВІ РОДОВИЩА У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ:
СТАН РОЗРОБЛЕННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ 15

ЕКОЛОГІЯ / ЭКОЛОГИЯ

Наталія Блажко

РОЛЬ БОЛІТ ТА ЗАБОЛОЧЕНИХ ЗЕМЕЛЬ У ФОРМУВАННІ
ЕКОКОРИДОРІВ І РОЗШИРЕННІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ
(НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) 19

ЕКОНОМІКА / ЭКОНОМИКА

Владислав Грищенко, Ігор Голуб

РОЛЬ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ 22

Альона Мельник, Владислав Прима

ІТ-РИНОК В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ 24

ІСТОРИЧНІ НАУКИ / ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Гульжамал Каленова, Гульзира Даулетова

ІЗ ІСТОРИЇ РОЗВИТТЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ДІАСПОР В КАЗАХСТАНЕ 28

Іванна Репета

ПРОБЛЕМИ МУЗЕЄФІКАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
В КОНТЕКСТІ МУЗЕЄЗНАВСТВА 31

Сайпулла Сапанов, Бибинур Байтуганова

ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСЫНДАҒЫ
МӘДЕНИ БАЙЛАНЫС РӨЛІ 37

Наталія Шкода, Валентин Шиян

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХVІІІ СТ. 41

Іззат Юсупов

ИСТИҚЛОЛ ЙИЛЛАРИДА ҲОРАЗМДА АЛОҚА СОҲАСИ УЧУН
МАЛАКАЛИ МУТАҲАССИСЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИНГ
ТАКОМИЛЛАШТИРИЛИШ ТАРИҲИ 44

ПЕДАГОГІКА / ПЕДАГОГИКА

Іван Алмашій

ВАЖЛИВІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗБЕРЕЖЕННІ
СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ 47

Олександра Ведута, Тетяна Метіль

ПОНЯТТЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА
ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ 49

Юлія Волинець, Майя Довгопол

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 52

<i>Іветта Дедчинська, Магдалина Опачко</i>	
ЗМІСТ ПРЕДМЕТІВ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ В НАРОДНИХ ШКОЛАХ ЗАКАРПАТТЯ 1919–1939 РР.	56
<i>Вікторія Звєкова</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ	60
<i>Інна Козинець, Катерина Александрова</i>	
ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	62
<i>Людмила Комісаренко, Віра Кульчицька</i>	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА Й СТУДЕНТА	64
<i>Віра Кульчицька, Людмила Комісаренко</i>	
ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ – ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	68
<i>Антоніна Мандриченко</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ САНАТОРНОГО ТИПУ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ	71
<i>Вікторія Мізюк, Аїда Бадалова</i>	
РОЛЬ ДИРЕКТОРА У ВПРОВАДЖЕННІ ІННОВАЦІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	74
<i>Вікторія Мізюк, Тетяна Іванютенко</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	77
<i>Ігорь Скоромный, Диас Глеубай</i>	
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБРАЗОВАНИЯ С УЧЕТОМ ТРЕБОВАНИЙ ДВИЖЕНИЯ WORLDSKILLS	80
<i>Маріанна Сливка, Тетяна Метіль</i>	
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «УПРАВЛІНСЬКЕ РІШЕННЯ» ТА ЙОГО БАГАТОАСПЕКТНЕ ЗНАЧЕННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	82
<i>Соня Султанова, Нигора Исмаилова</i>	
ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	85
<i>Оксана Шевцова</i>	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	89
<i>Уляна Шемет</i>	
ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ	92
ПСИХОЛОГІЯ / ПСИХОЛОГИЯ	
<i>Олександр Хубетов</i>	
КОГНІТИВНІ КОМПОНЕНТИ АДАПТИВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ / ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ	95
<i>Әнуар Орынбасар</i>	
АВТОНОМДЫ РОБОТТЫ БАСҚАРУҒА АРНАЛҒАН АППАРАТТЫ- БАҒДАРЛАМАЛЫҚ КЕШЕН ӘЗІРЛЕУ	98
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ / ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ	
<i>Аққабыл Абиров, Ақжол Бағитов</i>	
БИПЛЕКС ЖӘНЕ ТРИПЛЕКС САНДАР	100
<i>Аққабыл Абиров, Іңкәр Қарипова</i>	
ГИПЕРБОЛАЛЫҚ АЙНЫМАЛЫ ФУНКЦИЯЛАР ҚҰРЫЛЫМЫ	103

<i>Алексей Зайцев</i> ИССЛЕДОВАНИЕ СТРУКТУРЫ КРЕМНИЙОРГАНИЧЕСКИХ ПОКРЫТИЙ МЕТОДОМ ИК-СПЕКТРОСКОПИИ	109
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ / ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ	
<i>Руслана Сушко, Арсен Магомедов</i> АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИСТУПУ УКРАЇНСЬКИХ СПОРТСМЕНІВ У ЛІТНІХ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ	112
<i>Лариса Улаєва</i> ФУНКЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК СКЛАДОВІ У ФАХОВІЙ РОБОТІ ФІЗИЧНОГО ТЕРАПЕВТА	115
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ / ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	
<i>Muyassarkhon Bakhridinova</i> BEGRIFF DER PRAGMATIK	120
<i>Олексій Білоконь</i> ЕВФЕМІЗМИ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ МЕДІА ТЕКСТАХ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ	123
<i>Татьяна Громова</i> РЕАЛИЗАЦИЯ БАЗОВОЙ МЕТАФОРЫ «МИР – ТЕКСТ» В ЯЗЫКЕ ПУБЛИЦИСТИКИ	125
<i>Вікторія Ісаєва</i> ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ	128
<i>Durdona Karimova</i> LISTENING COMPREHENSION AND SUB-SKILLS IN EFL	130
<i>Инна Кондратьева</i> САМООБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ	132
<i>Людмила Ляшенко</i> СТРАТЕГІЧНІ ТА НЕСТРАТЕГІЧНІ ПОВІДОМЛЕННЯ У НЕПРАВДИВОМУ МОВЛЕННІ	134
<i>Ольга Наконечна</i> ЗАСОБИ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ	136
<i>Татьяна Шиляева</i> МЕТАФОРА В ХРИСТИАНСКИХ ЖУРНАЛАХ ДЛЯ ЖЕНЩИН	137
ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ / ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ	
<i>Оксана Сільвестрова, Олександр Ситник</i> НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОГО РОЗУМІННЯ ІСТОРІЇ	142
МЕДИЧНІ НАУКИ / МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ	
<i>Юрій Шапошніков</i> РОЛЬ СЕСТРИНСЬКОЇ СПРАВИ ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	146
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	150

Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2019. – Вип. 50. – 158 с.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, достовірність фактів і посилань несуть автори публікацій. Передрук і відтворення опублікованих у збірнику матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації».

Матеріали науково-практичної інтернет-конференції розміщені на сайті:
<http://confscientific.webnode.com.ua>

Укладачі: С.М.Кикоть, І.В.Гайдаєнко
Верстка та дизайн: І.В.Гайдаєнко

Адреса оргкомітету та редколегії:
вул. Сухомлинського, 30 (к. 100),
м. Переяслав-Хмельницький,
08401, Київська обл., Україна
тел. +380930569496,
сайт: confscientific.webnode.com.ua

Материалы Международной научно-практической интернет-конференции «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации»: Сб. науч. трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2019. – Вып. 50. – 158 с.

Ответственность за грамотность, аутентичность цитат, правильность фактов и ссылок, достоверность материалов несут авторы публикаций. Перепечатка и воспроизведение опубликованных в сборнике материалов любым способом разрешается только при ссылке на «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации».

Материалы научно-практической интернет-конференции размещены на сайте: <http://confscientific.webnode.com.ua>

Составители: С.Н.Кикоть, И.В.Гайдаенко
Верстка и дизайн: И.В.Гайдаенко

Адрес оргкомитета и редколлегии:
ул. Сухомлинского, 30 (к. 100),
г. Переяслав-Хмельницкий,
08401, Киевская обл., Украина
тел. +380930569496,
сайт: confscientific.webnode.com.ua

